

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Ramunė Bleizgienė

MOTERS TAPATYBĖS PROBLEMA XIX A. PABAIGOS–XX A.
PRADŽIOS MOTERŲ KŪRYBOJE

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)
lietuvių literatūra (H 5903)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2004–2008 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija 04 H, lietuvių literatūra H 5903

Turinys

1.Įvadas.....	4
2.Teorinės atramos: trejopa perspektyva.....	10
2.1. Iš sociokultūrinio konteksto kylančios teorinio modelio prielaidos.....	10
2.2. Konceptų <i>vieša / privatu</i> vartojimas ir reikšmių variacijos.....	15
2.3.1. Tapatybė ir / kaip gyvenimo pasakojimas (naratyvas); asmenybės struktūra.....	24
2.3.2. Gyvenamas naratyvas kaip asmens tapatumo pagrindas.....	30
2.4. Sociokultūriškai determinuoto tapatumo formavimasis ir jausmai.....	34
2.4.1. Nepriklausomo ir abipusiškai priklausomo „Aš“ modeliai.....	36
2.5. Summa summarum.....	38
3.3.Viešosios erdvės profiliai („Aušra“, „Varpas“, „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Ateitis“, „Aušrinė“)......	39
3.1.„Aušra“: tautinės bendruomenės kūrimasis; pirmieji moterų pasirodymai viešojoje erdvėje.....	39
3.2. „Varpas“: viešosios erdvės plėtra ir transformacijos, moterų kūrybinis proveržis.....	48
3.3. „Vilniaus žinios“: moters kelias į viešąją erdvę	58
3.4. Stiprėjantys vieši moterų balsai; viešosios erdvės reformavimas („Viltis“, „Ateitis“, „Aušrinė“)......	63
4. XIX a. pabaigos kultūros tekstų ir / ar asmenų steigiami tapatybės modeliai: Maironis, Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.....	86
4.1. <i>Moksliszkai apszviestos jaunūmenės</i> tapatumo paieškos: Maironio „Terp skausmu į Garbę“.....	88
4.1 Moters tapatumas privataus gyvenimo rėmuose: Žemaitės apsakymai.....	102
4.3. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: moters <i>litvomanės</i> tapatumo komplikacijos.....	130
5. Moters tapatumo formos XX a. pradžios Šatrijos Raganos, Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės ir Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kūryboje.....	155

5.1. Šatrijos Raganos „Viktutė“: moters tapymas – vidinė istorija.....	156
5.2. Moters tapatybės genealogija O. Pleirytės-Puidienės Vaidilutės ankstyvuosiuose kūriniuose ir dienoraščiuose.....	178
5.3. Kultūra–bendražmogiškasis moters tapatumo matmuo (Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kūryba).....	197
6. Išvados.....	213
Literatūros sąrašas.....	217

Įvadas

Tiriamoji problema. XIX a. pabaigos–XX a. pradžios moterų tapatybės problema tiesiogiai siejama su tuo metu vykusiomis sociokultūrinėmis permainomis. Kadangi tapatumas tyrinėjamas kaip abipusės asmens ir sociokultūrinio konteksto sąveikos rezultatas, klausiama, kaip modernios lietuviškos visuomenės kūrimasis veikė moters tapatumo formas. Vienas iš tyrimą konsoliduojančių uždavinių – išsiaiškinti, kaip kinta visuomenės narių savivoka, atverianti galimybę moterų elgsenos, mąstysenos pasikeitimams, kurių rezultatas – vis didesnis moterų visuomeninis ir kultūrinis aktyvumas.

Analizuojant moters tapatybės kismą, pasitelkiami viešumo / privatumo konceptai, leidžiantys asmens tapatumą susieti su visuomenės (bendruomenės) gyvenimo padalijimu į viešą ir privačią erdves, kai atribojant skirtingas socialinio gyvenimo sritis sykiu apibrėžiamos šioms erdvėms priklausančiųjų tapatumo struktūros. Antropologinė ir istorinė konceptų *vieša / privatu* analizė atskleidžia šios dichotomijos sąsajas su lytimi, t. y. moteris ir jų gyvenimai siejami su privačia erdve ir namų gyvenimu, o vyrai – su vieša erdve ir visuomenine veikla. Teorinė nuostata, kad opozicinis principas *vieša/ privatu* organizuoja šiai sistemai priklausančių žmonių gyvenimus, jų veiklos kryptis, patirtį, vieni kitų vertinimus ir galiausiai savęs suvokimą, leidžia moterų visuomeninį aktyvumą, atėjimą į viešąjį gyvenimą aiškinti kintančia moterų savivoka.

Kita moterų tapatybės ir sociokultūrinio konteksto abipusės priklausomybės nagrinėjimo kryptis, telkianti disertacijos tyrimą, – klausimas, kaip moterų atėjimas į viešąją erdvę, jų, kaip viešų asmenų, tapatybės atsiradimas, jos pagrindimas veikė

viešosios erdvės dalyvių savivoką. Aiškinamasi, ar moterys, keisdamos savojo tapatumo kertinius aspektus, inicijuoja viešosios erdvės struktūrines permainas. Siekiama atpažinti, kokios privataus (namų, šeimos) gyvenimo vertybės, asmenų sambūvio ypatybės moterų įtraukiamos į besikuriančios visuomenės savivokos akiratį.

Moterų kūrybos, suvokiamos kaip viena iš viešo kalbėjimo atmainų, analizė kreipiama išsiaiškinti, kaip rašydamos moterys įsteigia ir įtvirtina save kaip kalbantįjį viešumos subjektą. Tiriama, kokios pasakojimo strategijos pasirenkamos naujiems moterų subjektyvumo pavidalams pagrįsti. Moterų kūrybos studijavimas paremtas prielaida, kad moterų pasakojamos gyvenimo istorijos pirmiausia turėjo būti gyvenamos istorijos. Į parašytus kūrinius žiūrima kaip į moterų patirties dalį. Keliamas klausimas, kaip moterų rašytojų gyvenimu kuriamos istorijos veikė jų rašomas istorijas arba atvirkščiai – kokią įtaką pasakojamos moterų istorijos darė rašančių moterų gyvenimams. Nuodugnai nagrinėjant moterų kūrinius, dienoraščius, laiškus, atsiminimus, stebima, kaip rašančiosios patyrė savąjį socialumą, ryškinama, kaip moterų savivoka buvo veikiami sociokultūrinių asmens / moters apibrėžčių.

Disertacijos objektas. Disertacijos tyrimo apimamas laikotarpis – nuo 1883 m. (pirmojo lietuviško laikraščio „Aušra“ pasirodymo), viešosios erdvės kūrimosi pradžios, iki 1914 m., Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Šis laikotarpis išskiriamas kaip labai intensyvus tautinės visuomenės kūrimosi etapas, parengęs dirvą tautinei valstybei. Tyrimas pradamas viešosios erdvės rekonstrukcija, analizuojant lietuviškoje spaudoje – „Aušroje“, „Varpe“, „Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“, „Aušrinėje“ ir „Ateityje“ – cirkuliuojančius vyrų ir moterų tekstus, kuriuose imamasi svarstyti moterų įtakos viešajam gyvenimui klausimą. Siekiama atkurti kiek įmanoma sutankintą, konkrečiais tekstais, ypač moterų, užpildytą viešosios erdvės vaizdą, parodant, kad moterų gyvenimais įkūnijamos tapatumo transformacijos nevyko tuštumoje. Todėl pristatomi ir analizuojami ir mažiau žinomų (ar beveik nežinomų) autorių tekstai.

Antroji disertacijos dalis skirta XIX a. pabaigos autoriams – Maironiui, Žemaitėi ir Gabrielei Petkevičiūtei-Bitei – kūryba bei kultūrine laikysena įtvirtinamiems asmens / moters tapatumo variantams aprašyti. Maironio poemos „Terp skausmu į Garbę“ analizė kreipiama atpažinti kūrinyje iškylančios moksliskai apšviestos jaunuomenės – naujos kartos inteligentų *litvomanų* – tapatybės struktūrinius elementus. Maironio kūryboje

įsteigiamas *litvomano* (ne tik vyro, bet ir moters) tapatybės modelis, pasirodantis kaip gana užbaigta gyvenimo istorija, laikomas XIX a. pabaigos–XX a. pradžios rašančių moterų savivokos horizontu, pasakojamų istorijų apie moters tapimą susipratusia lietuve (socializacijos) proforma. Žemaitės ankstyvieji apsakymai tiriami kitoje perspektyvoje, ieškant moters savojo „aš“ vaizdinių, išsiskleidžiančių ir struktūruojamų privataus (namų) gyvenimo patirties. Bitės gyvenimo ir kūrybos analizė siekia atskleisti moters, išeinančios į viešąją erdvę ir savo gyvenimą mėginančios tvarkyti pagal tuo metu atrandamus ir įtvirtinamus naujos gyvensenos, elgsenos principus, tapatybės komplikacijas.

Trečioji disertacijos dalis skirta XX a. pradžios Marijos Pečkauskaitės (Šatrijos Raganos), Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės ir Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės ankstyvajai kūrybai analizuoti. Šatrijos Raganos vienas pirmųjų didesnės apimties kūrinių *novelios* „Viktutė“ skaitymas pasitelkiamas parodyti, kaip visuomenės problemos tampa moters vidinės realybės dalimi, kaip sąmoningas apsisprendimas tapti visuomenės dalyve veikia moters savojo „Aš“ vaizdą. Vaidilutės impresijų, pirmą sykį pasirodžiusių „Vilniaus žiniuose“, vėliau publikuotų atskira knyga „Kada rauda siela“, palyginimas su dienoraščiuose pasakojama autorės ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio pažinties istorija tampa pagrindu kalbėti apie moters kuriamų istorijų ir pasakojamų istorijų apie save (pirmiausia sau) koreliaciją. Galiausiai disertacijoje pristatoma moteris – Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, kurios kūryba, pirmosios impresijos almanache „Gabija“, esė „Dailės prasmė gyvenime“, tyrinėjama kaip XIX a. pabaigos–XX a. pradžios visuomenės įsteigto moters kaip viešo asmens tapatumo realizacija.

Darbo tikslas: ištirti moters tapatybės transformacijas, vykusias XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, siejamas su moters kaip viešumos subjekto iškilimu besikuriančioje modernioje tautinėje visuomenėje.

Darbo uždaviniai: kuo išsamiau pristatyti viešojoje erdvėje (pirmiausia lietuviškoje spaudoje – „Aušroje“, „Varpe“, „Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“, „Aušrinėje“ ir „Ateityje“) cirkuliuojančius vyrų ir moterų publicistikos ir grožinės kūrybos tekstus, kuriuose formuluojamas moterų reikšmės viešajam gyvenimui klausimas, tiriant, kokie argumentai pasitelkiami naujos moterų veiklos metmenims, ne tik telkiant dėmesį į tai, kokios moters pasirodymo viešumoje formos numatomos, bet ir sekant, nuo kokių visuomeninių darbų jos atribojamos, analizuojant, kaip šis nušalinimas motyvuojamas;

atkurti kiek įmanoma sutankintą, konkrečiais tekstais, ypač moterų, užpildytą viešosios erdvės vaizdą, siekiant parodyti, kad moterų gyvenimais įkūnijamos tapatumo transformacijos buvo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykusio modernios tautinės visuomenės kūrimosi proceso, pasirodančio kaip abipusiais ryšiais ir sąveikomis susietų tekstų ir socialinių praktikų tinklo, dalis;

analizuoti XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios literatūros kūrinius, daugiausia ankstyvąją moterų kūrybą, pirminius jos variantus – pirmąsias publikacijas, siekiant atskleisti strategijas, kaip moterys, ateidamos į viešąją erdvę, įsitvirtina kaip kalbantis viešumos subjektas, parodant šį procesą lydinčias moterų tapatumo transformacijas;

pristatyti moterų savivoką veikusių vyrų tekstus, ypač tuos, kurie į kultūros reikšmių apyvartą įvedė naujus, besikuriančios lietuviškos visuomenės poreikius atitinkančius moteriško tapatumo modelius, daugiausia dėmesio sutelkiant į vieną reikšmingiausių XIX a. pabaigos kūrinių – Maironio poemą „Terp skausmu į Garbę“;

atkurti sudėtingo, daugiakrypčio, nevienalyčio proceso – moterų ėjimo ir įsitvirtinimo viešojoje erdvėje – vaizdą, ryškinant jo kryptis ir tendencijas, sykiu nustatant sąsajas, ieškant sąlyčio taškų tarp kuo įvairiausių tiriamuoju laikotarpiu visuomenės akiratin patekusių, viešojoje erdvėje cirkuliuavusių publicistikos ir grožinės kūrybos tekstų.

Ginami teiginiai:

1. Moters tapatumo formos yra priklausomos nuo sociokultūrinio konteksto, organizuoto pagal principą *vieša / privati*;

2. Moters tapatybė yra lokali, kontekstuali gyvenimo istorija, įsikūnijusi moters patirtyje, iš šios patirties kildinama, todėl moterų pasakojamos gyvenimo istorijos yra gyvenamos istorijos;

3. Moterų gyvenimais įkūnijamos tapatumo transformacijos buvo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykusio modernios tautinės visuomenės kūrimosi proceso, pasirodančio kaip abipusiais ryšiais ir sąveikomis susietų tekstų ir socialinių praktikų tinklo, dalis;

4. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje moterų tapatumo struktūrinius pokyčius lėmė moters kaip viešumos subjekto iškilimas;

5. XIX a. pabaigoje prasidėjęs naujo lietuvių tipo tapatumo formavimasis vyko sykiu su jautimosi būdo, jausmų reinterpretacija.

Ankstesni problemos tyrinėjimai. Visų disertacijoje analizuojamų rašytojų gyvenimas ir kūryba yra sulaukę monografijų. Žemaitėi skirtas monografijas yra parašę: Julius Būtėnas (1938), Kazys Umbrasas (1975), Adolfas Sprindis (1986), Donatas Sauka (1988), Janina Žėkaitė (1981); Šatrijos Raganai skirtos Janinos Žėkaitės (1984) ir Viktorijos Daujotytės (1997) monografijos; Sofijai Čiurlionienei-Kymantaitei – Ramučio Karmalavičiaus monografija (1992); Onos Pleirytės-Puidienės ir jos vyro Kazio Puidos gyvenimas ir kūryba analizuojami Vytauto Kubiliaus monografijoje (2004).

Minėtina Audronės Žentelytės pradėta Maironio kūrybos interpretacija, padėjusi pamatus požiūriui į šio autoriaus kūrybą, kaip į telkiančią svarbiausius tautinio atgimimo mitologijos elementus bei ypatumus ir leidusi šio autoriaus tekstuose formuojamus tautinio tapatumo modelius suvokti kaip atgimstančios Lietuvos asmenų savivokos matricą. Saukos monografijoje, skirtoje Žemaitės kūrybai, rašytojos pasaulėžiūrinės atramos susiejamos su privačia namų erdve, nulemiančia moters galimybes, veiklos kryptis ir požiūrį į save bei pasaulį. daugeliu atvejų tiksliai ir išvalgi Saukos pateikiama Žemaitės kūrybos analizė rašančios moters savivoką visiškai sutapatina su šviesia kaimo žmogaus pasaulėvoka, bendruomeninėmis kaimo moralės normomis. Meilės Lukšienės studijoje „Keliai keleliai į inteligentes“ moterų tapimas aktyviomis visuomenės dalyvėmis interpretuojamas istoriniame kultūriniame kontekste, pabrėžiant daugumos moterų, prisidėjusių prie tautinio atgimimo darbo, išėjusių į viešąjį gyvenimą, bajorišką kilmę, ir užduodami svarbūs klausimai, atveriantys naują XIX a. pabaigos–XX a. pradžios moterų inteligentių tapatybės tyrimo perspektyvą. Aistės Birgerytės išsamios Bitės gyvenimo ir kūrybos analizės iškelia aikštėn bei naujai interpretuoja šios moters, žymios visuomenininkės gyvenimo faktus, susieja juos su rašytojos, neįgalios kūno asmens, patirtimi. Daujotytės lietuvių moterų literatūros istorija, dėstoma knygoje „Parašyta moterų“, kol kas vienintelė pateikia moterų kūrybos, kaip proceso, vaizdą. Šioje knygoje pirmiausia dėmesys telkiamas į asmenį, moterų literatūros istorija pristatoma kaip itin glaudžiai susijusi su moterų gyvenimo patirtimi. Vytauto Kavolio sociologinėje lietuvių kultūros analizėje moteriškumas ir vyriškumas pasirodo kaip istorinio bei socialinio konteksto apibrėžtos mąstymo kategorijos, lemiančios vyrų ir

moterų savivoką, kalbėjimo apie vyrus ir moteris būdus. Pateikiamos gana griežtos ir apibendrintos schemas dažnai prasilenkia su nuodugnesnės literatūros kūrinių analizės, paremtos įvairesne empirine medžiaga, atkuriamais moterų pasaulėvokos ypatumais. Dalios Marcinkevičienės studijoje „Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje (XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje)“ (1999) analizuojami tautinės inteligentijos kuriami tautinės šeimos projektai, atskleidžiama, kaip šie idealios šeimos vaizdiniai susiejami su moterų auklėjimo, švietimo klausimais, kaip kitoniški, novatoriški šeimos modeliai grindžiami naujomis dvasinėmis vertybėmis. Istorinė tyrimo perspektyva literatūros kūrinius pristato tik kaip iliustracijas, patvirtinančias minimus socialinės realybės faktus. Virginijos Jurėnienės monografijoje „Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pirmoje pusėje“ (2006), remiantis archyviniais duomenimis, teisės aktais, moterų organizacijų įstatais, programomis, publikacijomis spaudoje, dienoraščiais ir laiškais, analizuojamas moterų judėjimas, atskleidžiami esminiai šio proceso bruožai, sąsajos ir įtaka visam Lietuvos politiniam ir visuomeniniam gyvenimui. Kuriamas išsamus ir dokumentuotas moterų visuomeninio judėjimo vaizdas neapima po faktų tiesa glūdinčio visuomenės dalyvių pasaulėžiūros kitimo pristatymo, t. y. nesiimama paaiškinti, kokie mąstymo, savipratos pokyčiai lėmė vienokias ar kitokias moterų organizuotos veiklos formas, kaip vykusios permainos veikė moterų savivoką.

Aktualumas ir naujumas. Disertacijoje „Moters tapatybės problema XIX a. pabaigos–XX a. pradžios moterų kūryboje“, remiantis keleriopa metodologine perspektyva, moterų tapatybės kaita pristatoma kaip neatsiejama moterų tapimo viešais asmenimis proceso dalis. Formuojamas moterų savivokos kismo vaizdas remiasi nuodugnia ir išsamia literatūros kūrinių, dauguma atvejų – pirminių jų variantų, analize. Moters tapatybės kaita tyrinėjama sutankintame sociokultūriniame kontekste, apžvelgiant ir pristatant daugybę viešojoje erdvėje cirkuliavusių moterų tekstų, padedančių įsivaizduoti vykusio proceso daugialypiškumą ir kompleksiskumą. Disertacijoje pristatoma nemaža XIX a. pabaigos–XX a. pradžios publicistikos ir grožinės kūrybos tekstų, kurie iki šiol nebuvo patekę į tyrinėtojų akiratį. Disertacijos pabaigoje skelbiama išsami šių tekstų bibliografija. Pasitelkiant naujus tarpdalykinius metodologinius principus pateikiama nauja praeities tekstus aktualizuojanti interpretacija. Kitiškai peržiūrimi ankstesni disertacijoje pristatomų moterų biografiniai ir kūrybos tyrimai,

aiškštèn keliami per netrumpà tyrinėjimo laikotarpį nusistovėję analizę susiaurinantys, kitokį požiūrį eliminuojantys mąstymo stereotipai. Kuriama sociokultūriškai apibrėžto, nuolat kintančio moters „Aš“ istorija sudaro prielaidas dabartinius moterų savivaizdžio ypatumus tyrinėti istorinėje perspektyvoje.

Metodiniai tyrimo principai. Ieškoti teoriniai disertacijos pamatiniai principai turėjo pasiūlyti asmens, kaip svarbiausio sociokultūriškai apibrėžto pasaulio subjekto, tapatumo tyrimo metodologinius rėmus. Viena iš metodinių krypčių – kultūrinė antropologija, metodinėmis nuostatomis įsikomponuojanti į platesnį socialinių disciplinų, tarp jų ir politikos teorijos, lauką, – leidžia moters tapatumą analizuoti kaip priklausantį pagal principą *vieša/privatu* organizuotam sociokultūriniam kontekstui. Susiejant moterų socializacijos procesą su jų veiklos orientavimu į privatų namų / šeimos gyvenimą, atveriami teorinė perspektyva, pagrindžianti sąsają tarp moterų tapatumo kaitos ir moterų išėjimo iš „natūraliai“ joms priklausančios sferos – privačios erdvės.

Naratyvinė fenomenologijos atmaina, konkrečiai – Davido Carro darbai, pagrindžia teorinę nuostatą, kad gyvenimo naratyvo subjektas, savirefleksijos būdu konstituojamas savojo „Aš“ vaizdiny, yra tiesiogiai susijęs su kasdieniais veiksmais ir patirtimi. Asmens patirtis yra ta vieta, kurioje randamos naratyvinės veiklos užuomazgos, todėl asmens pasakojamos istorijos gali būti interpretuojamos kaip koreliuojančios su gyvenamomis istorijomis. Ši teorinė perspektyva leidžia moters tapatybę suvokti kaip lokalią, kontekstualią gyvenimo istoriją, įsikūnijusią arba įkūnijamą moters patirties, iš šios patirties kildinamą.

Kultūrinė socialinės psichologijos kryptis pasiūlo metodinius principus, kaip gali būti tiriamas tapatumas, susiejant jį su asmens savojo „Aš“ samprata, socialiai priimtinu elgesiu ir svarbiausia – patiriamais jausmais. Emocinės būsenos ir jausmai aiškinami kaip savojo „Aš“ referentai, atspindintys unikalią asmens patirties struktūrą ir pagrindžiantys šios patirties formų priklausymą sociokultūriniam kontekstui.

2. Teorinės atramos: trejopa perspektyva

2.1. Iš sociokultūrinio konteksto kylančios teorinio modelio prielaidos. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykęs tautinės bendruomenės, modernios visuomenės

formavimosi procesas žymi viešosios erdvės, suvoktinis kaip atsivėrusi galimybė ne tik viešai svarstyti bendruosius klausimus, bet ir aptarti, numatyti bei išrasti naujus viešo kalbėjimo modelius, steigimąsi. Viešosios erdvės kūrimosi faktas leidžia išskelti prielaidą, kad tuo pat metu randasi ir naujos socialumo formos, lemiančios tapatumo modifikacijas. Į akis krinta ir amžiaus pabaigoje kintanti moterų socialinė padėtis, iš dalies paaiškinama visuomenės mąstymo kaita. Galima kalbėti apie dviem kryptimis vykusį procesą – viena vertus, liberalėjanti visuomenė viešojoje erdvėje „atranda vietos“ ir moterims: „XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ir lietuvių kultūroje moterims susidaro pakankama erdvė. Liberalesnės vyrų pozicijos; moterys kviečiamos į bendrą darbą“¹, kita vertus, pačios moterys ieško sau vietos besikuriančioje visuomenėje, ją apsibrėžia ir sutvirtina. Arno Anzenbacherio požiūriu, kiekvieną atsirandantį elgsenos modelį reikia pagrįsti, t.y. susidarius naujam socialinės praktikos laukui, iškyla dorovės normų problemų ir tampa būtina peraiškinti socialinio veikimo taisykles². Performuluojamos etikos normos yra ta struktūra, kuri iškylančius naujos elgsenos atvejus įkomponuoja į numanomą gyvenimo istorijos modelį, leidžiantį atskiras praktikas suvokti kaip turinčias prasmę. Nauja elgsena gali tapti atpažįstamu ir pripažintu, vertintinu elgesio (gyvenimo būdo) modeliu tik tada, kai priimama kaip prasmę suteikiančios sistemos dalis. Antraip ji bus kvalifikuojamas kaip anomalija, keistenybė, tai, kas lieka už visuomenės suvokimo ribų.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje moterims atsiveria unikali galimybė pradėti analizuoti, interpretuoti ir transformuoti nusistovėjusias socialines normas, galimus joms tinkančius ir priderančius elgsenos būdus nustatančias taisykles. Šią galimybę sustiprino dar ir tas moterų pasirodymo viešumoje aspektas, kad tai buvo ne vienos moters, o daugiau ar mažiau organizuota, kolektyvinė veikla, nes „<...> viešam kalbėjimui ir veiklai neužtenka vieno žmogaus, <...> moralinė motyvacija turi būti suformuluota kitiems ir su kitais socialinėje situacijoje“³. Šiuo transformacijos momentu, kuriantis moderniai lietuvių visuomenei, į visuomenės darbą įsitraukiant iki šiol užribyje buvusioms (marginalizuotoms) moterims, kyla tas pats uždavinys autentiškai pagrįsti

---

¹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 78

² Žr. Arno Anzenbacher, *Etikos įvadas*, Vilnius: Aidai, 1998, 113

³ Jean Bethke Elshtain, *Vyro viešumas, moters privatumas: moterys socialinėse ir politinėse teorijose*, Vilnius: Pradai, 2002, 185

vertybes, kad šios apimtų ir naujų bendrijos narių patirtį ir taptų galiojančios, veikiančios savo ribas plečiančios bendrijos narėms. Todėl visai pagrįsta atrodo Marijaus Šidlausko mintis, jog menkas moterų visuomeninį aktyvumas „Aušros“ laikais buvo rimta kliūtis „lietuviškosios visuomenės susiformavimui“⁴.

Svarbu parbrėžti, kad iki moterų, kaip teisėtų visuomeninio gyvenimo dalyvių, pasirodymo viešajame gyvenime bendru visuomenės narių sutarimu grindžiamų socialinių normų kūrimo darbas (neatsiejamas nuo apskritai visuomenės formavimosi proceso) vyko be moterų. Iki tol jos neturėjo beveik jokių galimybių dalyvauti procese, kada per/aiškinamos prasminės struktūros, pagrindžiančios individų jausenas ir elgsenas⁵. Moterys buvo tik pasyvios galiojančių etoso (dorovės normų) formų perėmėjos, sąmoningam jų tapatumo formavimuisi trūko vienos esminės galimybės – viešai polemizuoti dėl egzistuojančių, jų padėtų apibrėžiančių etoso normų, t. y. aktyviai jas veikti ir transformuoti pagal savo patirtį ir jauseną. Moterų tylėjimas (kurtinanti tyla) galėjo būti traktuojamas kaip jų pritarimo dominuojančiai moralinei tradicijai ženklas.

XIX a. pabaigos kultūros žmonių sąmoningas įsipareigojimas visuomeninėms vertybėms, tapęs jų „asmeninio idealizmo forma“, M. Šidlausko įvardijamas kaip „nauja socialinė ir etinė patirtis“⁶. Asmens moraliniai įsipareigojimai tuo metu neatsiejami nuo pareigų visuomenei. Kintanti asmens patirtis reikalauja vis naujai apibrėžti individo ir visuomenės (sociumo) santykius. Brigita Speičytė, analizuodama XIX a. kultūros kaitą, kai klasikinę paradigmą keičia romantinė, pažymi, kad tuo pat metu ieškoma būdų, kaip gali būti naujai apibrėžiami individo ir bendruomenės santykiai: „Tai klausimas, koku būdu individualiai sąmonei jos vidinės kaitos kelyje atsiveria bendruomenės horizontas, kokia patirtis, esanti dar iki jos suvokimo, <...> leidžia sąmonėje išsisknyti

---

⁴ Marijus Šidlauskas (buv. Jonaitis), *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*, Klaipėda: Eldija, 1994, 60

⁵ Čia remiamasi Brigitos Speičytės suformuluotu kultūros formos terminu: „Kultūros forma – organizacinis kultūros elementas, kuris yra simboliškai išreikštas, turi savo struktūrą ir veikia kultūros individų jausenas ir elgsenas. Kultūros forma apibrėžia minėtą nenutrūkstantį struktūravimo procesą tarp elgsenos ir jos aiškinimo; procesą, kurio energiją užtikrina besikeičiantį istorinių individų patirtis ir jausenos, palaikančios nuolatinį poreikį tą patirtį aiškinti“, Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, 48

⁶ Marijus Šidlauskas, *op. cit.*, 6

bendruomeninėms vertybėms.“⁷ XIX a. pabaigos–XX a. pradžios kultūros moterims (kaip ir visiems aktyviems to meto kultūros veikėjams) moralumas buvo neatplėšiamai suaugęs su visuomenės rūpesčiais: „XIX a. pabaigos lietuvių inteligentija socialumą suprato kaip esminę moralinę užduotį. Tai pirmiausia įsisąmonino ir propagavo literatūra.“⁸ Todėl to laikotarpio moterys, kaip ir Pauliaus Subačiaus išskirti bajorai ir valstiečiai, įsitraukia į modernaus, sąmoningu susitapatinimu grindžiamo tautinio bendrumo kūrimo (atradimo, suvokimo, išsiugdymo) darbą⁹.

Moterims atsivėrę bendruomeninės veiklos horizontai žymi ir naujų komunikacijos modelių kūrimo poreikį. Kazimiero Kuzavinio „Lotynų–lietuvių kalbos žodyne“ pateikiamas toks lotyniško veiksmožodžio *communicāre* reikšmių spektras: subendrinti, padaryti bendrą; pasidalyti, dalytis, bendrai daryti, dalyvauti, sujungti, prijungti, pranešti, duoti žinią; (pa)skirti, (su)teikti, perduoti, užkrėsti, susisiekti, susižinoti; bendrauti, palaikyti ryšį, kalbėtis tartis, persiduoti, pasiekti¹⁰. Viena pirminių *communicāre* reikšmių, kaip matome, turi bendrumo konotaciją, kalbėtis – vadinasi, dalyvauti, priklausyti tam tikrai savą kalbą turinčiai, savais komunikacijos kodais besinaudojančiai kalbančiųjų bendrijai. Todėl moterų pasirodymas viešojoje erdvėje, kaip įsitraukimas į viešąją erdvę besidalijančią bendriją, dalyvavimas jos gyvenime, priartina ir komunikacijos problemą, komunikaciją suvokiant kaip „bendrai vartojamų ženklų ir praktikų saistomoje viešojoje patyrimo erdvėje“¹¹ vykstantį procesą. Individo socialumas neatskiriamai suaugęs su jo, kaip kalbančios būtybės, prigimtimi, todėl komunikacija reiškia asmens dalyvavimą kolektyviniame gyvenime, kuriant ir tvarkant bendrabūvį. Moterys, pradėdamos naują veiklą, vis aktyviau įsitraukdamos į bendruomeninių klausimų viešą svarstymą, turėjo numatyti ir tam tikrą kalbėjimosi, komunikacijos situaciją, t. y. koku būdu naujai pasirodantis individualus „aš“ (arba moterų „mes“) bus pristatomas ir realizuojamas visuomenės struktūroje. Audronė Žentelytė, aptardama XIX

⁷ Brigita Speičytė, *op. cit.*, 323

⁸ Marijus Šidlauskas, *op.cit.*, 47

⁹ Paulius Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė*, Vilnius: Aidai, 1999, 37

¹⁰ Žr. Kazimieras Kuzavinis, *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas=Dictionarium Latino-Lituanicum* (2-oji patiksl. ir papildyta laida), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, 217

¹¹ John Durham Peters, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 28

a. vykusio tautinio atgimimo formas, pabrėžia, kad iširus valstybei, kaip bendrą tautos egzistenciją grindžiančiai struktūrai, kuriasi naujos bendrabūvį paaiškinančios formos. Pokyčius išgyvenanti ir naujų tapatumo resursų ieškanti bendrija Žentelytės matoma pirmiausia kaip komunikacinė bendruomenė: „Taigi formuojasi nauja komunikacinė bendruomenė, saistoma visų pirma etninio, o ne valstybinio bendrumo saitų.“¹² Iškilusį poreikį pervertinti tautinio identiteto pamatus, mokslininkė sieja su naujų komunikacijos kanalų kūrimu, kitokio, naujos kalbos kodo paieška. Vienas iš dominuojančių komunikacijos kodų, mokslininkės manymu, yra mitinis kodas: „Mitinis žodis tokiai bendruomenę performuojančiai ir tautą formuojančiai komunikacijai pasirodys besąs itin tinkamas.“¹³

Jean Bethke Elshtain išvelgia įtrūkį tarp tradiciškai tik vyrams priklausiusios ir jų patirtį, elgsenos modelius grindusios viešosios kalbos ir daugiausia su privačiu gyvenimu susijusios moteriškos patirties. Tradicijos suformuotos viešosios kalbos lingvistinės formos, autorės manymu, gali būti traktuojamos kaip „priespauda“ moterų kalbai: „<...> moters „protas“ kaip viešas buvimas negalėjo išreikšti privačių, socialinių moters tapatumo pamatų, negalėjo leisti moters patirčiai „prabilti“ viešajai sričiai. Taip moters savojo „Aš“ patirtis buvo iškreipta. Ji neturėjo žodyno, kad viešąja kalba galėtų apibūdinti savo realių socialinių santykių ir socialinės padėties niuansus bei struktūrą. Jai trūko terminų, kurie būtų leidę aiškiau, refleksyviai suprasti save ir savo pasaulį. Moterys galėjo pasirinkti arba kalbėti vieša liberalizmo kalba ir taip įsivaizduoti savo įsitraukimą į politiką, o privačiame gyvenime kalbėti jausmų kalba, keliančia vis didesnę šleikštulį, nes ji prarado dalį krikščioniškosios globos ir atsakomybės etikos jėgos ir neteko galios priešintis valdžiai <...>.“¹⁴ Pertrūkis tarp moterų patirties ir viešosios kalbos neleido moterims dalyvauti „sąmoningumo istorijoje“, kuri, anot Vytauto Kavolio, yra „kultūros dalyvių vidinių orientacijų į savo patirtį struktūra“¹⁵. Jei moterys iki XIX a. pabaigos beveik neturėjo galimybių disponuoti viešąja kalba, jų savosios patirties refleksija

---

¹² Audronė Žentelytė, „Lietuvių tautinio atgimimo mitologija“, Literatūra, 1998, 36 (1), 58

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Jean Bethke Elshtain, *op. cit.*, 145

¹⁵ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai“, in *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 125

negalėjo tapti bendruomenės savižinos dalimi, todėl kultūros istorikui apčiuopti moterų „anksčiau nepaliudytus sąmoningumo aspektus“¹⁶ labai sunku, jei iš viso įmanoma. Moterys, kaip ir V. Kavolio pristatomi Kristijono Donelaičio „modernistai“, gana vėlai prakalba pačios už save. Per XX amžiaus angą žengiančių moterų kūryba gali būti perskaitoma ir kaip pastanga ieškoti savos kalbos, tokių raiškos formų, kurios adekvačiau atspindėtų, nusakytų moterų patirtį. Kita vertus, moterų prozos (ne poezijos!) proveržis galėtų būti aiškinamas tuo, kad moterys, siekdamos pagrįsti savo jauseną, elgseną kaip savotišką, ypatingą gyvenimo būdą, ėmėsi pasakoti gyvenimo istorijas, kuriose ši specifinė moteriška patirtis gali būti suprantama, paaiškinama. Galima manyti, kad kol moterų gyvenimo istorijos, leidžiančios atskiras moterų veiksenas matyti kaip prasmingas, netampa viešai funkcionuojančios, kol jos nėra sociumo priimamos kaip suprantamos ir patvirtinamos, tol jos negali tapti pamatiniais viešo elgesio modeliais. Būtent modernioje visuomenėje, Seylos Benhabib teigimu, asmens tapatumo formavimasis tampa priklausomas nuo refleksyvaus ir kritiško individo požiūrio į savo vietą bendruomenėje, nuo tam tikros interpretacinės veiklos. Todėl toks lemiamai svarbus ima rodytis asmens dalyvavimas viešajame gyvenime, jis gali būti suprantamas kaip bendradarbiavimas svarstant, apsibrėžiant socialines normas, susitariant ir priimant kolektyvinius sprendimus, prisiimant atsakomybę už jų įgyvendinimą¹⁷.

Viešumo ir privatumo, kaip simbolių formų, orientavimosi pasaulyje gairių, pasak J. B. Elshtain, turiniai yra nulemti kiekvienos visuomenės egzistencinių reikmių, jie yra susiję su kitomis sąvokomis bei apibrėžtimis – žmogaus prigimties, kalbos ir veiklos teorijomis, skirtingai formuluojamomis politinio ir šeimyninio gyvenimo vertybėmis. Privatumas ir viešumas yra pamatinės sąvokos, leidžiančios susieti individus su tam tikrais gyvenimo būdais¹⁸.

2.2. Konceptų *vieša / privatu* vartojimas ir reikšmių variacijos. Perskyra tarp vieša ir privatu ilgą laiką Vakarų mąstymą veikė kaip socialinę ir politinę analizę, teisės

---

¹⁶ *Ibid.*, 126

¹⁷ Žr. Seyla Benhabib, „Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas“, in *Habermas and the Public Sphere*, edited by Craig Calhoun, London: The MIT Press, 1996, 85–87

¹⁸ Jean Bethke Elshtain, *op. cit.*, 23

ir moralės teorijas, galiausiai kasdienį žmonių gyvenimą organizuojantis bei pagrindžiantis principas. Akivaizdus konceptų *vieša / privatu* naudojimo kompleksiskumas, kaitumas, su tuo susijęs ir daugiaprasmiškumas. Priklausomai nuo istorinio, ideologiškai angažuoto ir socialinio konteksto, kuriame naudojami šie tarpusavyje susiję konceptai, varijuoja ir jiems suteikiama reikšmė. Teorinės nuostatos, kaip organizuoti, atskirti tai, kas vieša, nuo to, kas privatu, visada turi ir normatyvines implikacijas. Bendriausia prasme perskyra tarp vieša ir privatu gali remtis dviem opozicijomis: pirmiausia, atskiriant viešą erdvę nuo privačios, numanoma skirtis tarp to, kas paslėpta, neprieinama, ir to, kas yra atvira, galima pamatyti; kitais atvejais takoskyra remiasi implikuojamu skirtumu tarp to, kas priklauso tik individui arba yra individualu, ir to, kas patiriama kaip kolektyviška, priklauso kolektyvui¹⁹.

Dažniausiai skirtis tarp vieša ir privatu yra daroma norint atriboti dvejopą žmogaus veiklą, skirtingas socialinio gyvenimo sritis arba fizines ir socialines erdves, kuriose ji atliekama. Norėdami išryškinti varijuojančias sąvokų *vieša / privatu* vartojimo pagrindines kryptis, remsimės politikos ir socialinių mokslų teoretiko Jeffo Weintraubo siūlomu socialinių teorijų, besiremiančių ir eksploatuojančių vieša/ privatu distinkciją, grupavimu, pateiktu apžvalginiaame straipsnyje „Skirties *vieša / privatu* teorija ir politika“²⁰. Weintraubo skiriami keturi sąvokų *vieša / privatu* reikšmių laukai: liberalusis ekonominis, klasikinis, socialinis istorinis arba antropologinis bei feministinis.

2.2.1. Liberalusis ekonominis modelis, daugiausia susijęs su „viešąja politika“ (*public policy*); vieša / privatu perskyrą taiko skirtumui tarp valstybės valdymo ir rinkos ekonomikos pabrėžti. Socialinė realybė šios krypties teorijose, viena vertus, iškyla kaip individų, siekiančių patenkinti savuosius (privačius) interesus, sankaupa; kita vertus, kaip savanoriškų santykių tarp valstybės ir individų erdvė. Skirtis tarp viešo ir privataus sektoriaus remiasi implikuojamu skirtumu tarp vyriausybinų ir nevyriausybinų sričių, nevyriausybinių sritį sutapatinant su rinkos ekonomika. Apibrėžiant viešą ir privačią sferas siekiama išlaikyti balansą tarp individų (ir jų sukurtų organizacijų) ir valstybės.

---

¹⁹ Žr. Jeff Weintraub, „The Theory and Politics of the Public/Private Distinction“, in *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*, edited by Jeff Weintraub and Krishan Kumar, Chicago: The University of Chicago Press, 1997, 4–7

²⁰ *Ibid.*, 1–42

2.2.2. Klasikinis (viešosios dorybės) požiūris, viešąją sritį susieja su politine bendruomene, pilietiškumu, analitiškai atskirtus ir nuo rinkos, ir nuo valstybės valdymo. Viešoji sritis šios krypties teorijose, pirmiausia Hannah'os Arendt darbuose, išskyla kaip politinės bendruomenės, sukurtos pilietiškumo pagrindu, erdvė. Viešasis gyvenimas remiasi aktyviu piliečių dalyvavimu svarstant ir priimant kolektyvinius sprendimus. Čia svarbiausias solidarumo ir lygybės principas. „Viešas“ šiose teorijose reiškia ir „politinis“, pastarąjį suprantant kaip ginčų, debatų, kolektyvinių sprendimų priėmimo ir organizuotos veiklos pasaulį. Šios krypties teorijose politinio gyvenimo formos priklauso nuo jame dalyvaujančiųjų pilietiškumo. Politika ir pilietiškumas pasirodo kaip veikimas drauge su kitais, kolektyvinė veikla kuriant kolektyvinį (bendrą) tapatumą.

H. Arendt teorinis modelis kurtas remiantis senovės Graikijos polio pavyzdžiu. Būtent senovės Graikijoje susiformavęs naujas visuomenės organizavimosi (buvimo kartu) būdas – miestas valstybė – žymi ir dviejų atskirų (ar net priešingų) erdvių susidarymą, pagal galimybę priklausyti vienai ar / ir kitai erdvei graikai buvo padalyti į dvi grupes. Su viešos ir nuo jos atskirtos privačios erdvės atsiradimu galima sieti ir asmens gyvenimo pasidalijimą į privatų (tai, kas priklauso jam pačiam) ir viešą (to, kas yra bendra). Politiškai organizuotas pasaulis – polis – buvo ne tik atskirtas, bet ir tapo priešingu natūraliai susiklosčiusiai žmonių grupei, kurios centras buvo namai (*oikia*) ir šeima²¹. Miesto valstybės įkūrimas taip pat atskyrė būtinybės ir naudos sferą nuo veiksmo (*praxis*) ir kalbos (*lexis*) srities. Kadangi tai, kas vertė žmogų rūpintis išlikimu – „ekonomija“ – buvo ne politinis, o namų ūkio reikalas. Poliui, kaip politikos sričiai, anot Arendt, būdinga tai, kad čia kalba tapo politiniu veiksmu, kalbos, kaip įtikinėjimo priemonės, vartojimas sprendžiant įvairiausių viešuosius klausimus atskyrė polį nuo namų ūkio, kur *pater familias* turėjo teisę namiškius „įtikinėti“ fizine jėga ar prievarta. Visi, kurie negalėjo patekti į viešą polio gyvenimą (ar bent būti prie jo priskirti), buvo traktuojami kaip nesugebantys kalbėti, nes „jiems neprieinamas toks gyvenimo būdas, kai kalba ir tik kalba kuria prasmę ir kai svarbiausias visų piliečių rūpestis – kalbėtis tarpusavyje“²².

---

²¹ Hannah Arendt, *Žmogaus būklė*, Vilius: Margi raštai, 2005, 29

²² *Ibid.*, 32

Svarbu pabrėžti, kad namų (privati) sritis ir viešas politinis miesto gyvenimas buvo ne tik griežtai atskirti, bet ir susiję: privati sritis buvo itin saugoma, nes namai buvo laikomi žmogaus vieta, „neturintis namų žmogus negalėjo dalyvauti pasaulio reikaluose, kadangi jis neturėjo vietos, kuri priklausytų jam“²³. Namų ūkiui priklausančios grupės susibūrimo ir gyvenimo kartu pretekstas buvo būtinybė, nes privačioje erdvėje buvo garantuojamas individo ir rūšies išlikimas (moterys buvo už tai „atsakingos“), tai polis priklausė laisvės sričiai: „Ši laisvė yra esminė sąlyga to, ką graikai vadino laime, *eudaimonia*, kuri buvo objektyvi padėtis, pirmiausia priklausanti nuo turto ir sveikatos.“²⁴

Privačios ir viešos erdvių skirtis žymi ir nevienodus šioms erdvėms priklausančiųjų tarpusavio santykius: viešam pasauliui, arba poliui, priklausė tik lygūs asmenys, o namų ūkio pasaulis buvo paremtas visiška nelygybe, čia šeimos galva turėjo neribotą valdžią ir galią veikti ir tvarkyti savo nuožiūra. gyvenimas žmogaus, kuris niekada neturėjo galimybės pasirodyti viešo gyvenimo šviesoje, t.y. išlįsti iš privataus gyvenimo tamsos, laikytas „idiotišku“, nes pažodinė sąvoka *privatus gyvenimas* reikšmė – tobuliausių ir žmogiškiausių gebėjimų prarastis²⁵. Žmogus (vergas, moteris, barbaras), nugyvenęs tik privatų gyvenimą, nelaikytas tikru žmogumi, nes jo gyvenimas niekada neturėjo progos išsivaduoti iš rūšies anonimiškumo. Visa, kas atsiduria už viešosios erdvės ribų, lieka glūdėti šešėlyje ir apie tai sunku ką nors pasakyti, jei išvis įmanoma. Norint tapti asmeniu reikia pasirodyti viešojoje erdvėje. Graikų mąstyme tik viešoji erdvė buvo skirta individualumui, išskirtinumui puoselėti, „ji buvo vienintelė vieta, kur žmonės galėjo parodyti, kas jie yra iš tikrųjų ir kad esą nepakeičiami“²⁶. Anot Arendt, tik viešojoje erdvėje buvo įmanoma pasiekti tobulumą (graikams *aretē*, romėnams *virtus*), nes pranašumas galėjo būti parodytas tik lygiųjų akivaizdoje.

Viešoji erdvė kaip būdas būti kartu laidavo, kad visos sukurtos bendrabūvio formos peržengs kartos gyvenimą. Viešosios erdvės svarbiausia funkcija, pažymi Arendt, „pranokti mirtingų žmonių gyvenimo trukmę“, todėl ji buvo susijusi su kitu labai svarbiu gyvenimo aspektu – nemirtingumu. Mirtingi žmonės vieninteliu būdu gali pasiekti

---

²³ *Ibid.*, 34

²⁴ *Ibid.*, 35

²⁵ *Ibid.*, 42

²⁶ *Ibid.*, 45

nemirtingumą šioje žemėje – per savo pagamintus daiktus – kūrinius, žygdarbius ir žodžius, šie individualią egzistenciją peržengiantys nemirtingumo ženklai yra ir žmogaus „dieviškumo“ liudytojai (graikams gamta ir Olimpo dievai turėjo galimybę išlikti laike, t.y. jie buvo nemirtingi). Nemirtingumo siekis, rūpinimasis „nemirtinga šlove“ buvo piliečio skiriamieji ženklai.

Gyvenimas tik privačioje erdvėje stokojo tikrovės, šiai atsirasti būtina tai, kad būtum matomas ir girdimas kitų. Namų erdvėje negali būti užmegztas „objektyvus“ ryšys su kitais. Privataus gyvenimo patyrimas su svarbiausiais gimimo ir mirties momentais priklausė nekalbinei gyvenimo sričiai, todėl jis buvo atskirtas nuo bet kokio pažinimo²⁷. Privatus kalbėjimas laikytas beformiu, chaotišku, todėl ir beprasmiu, jis negalėjo būti herojiškas. Visos nekalbinės patirtys buvo laikomos nepolitinėmis. Viešas kalbėjimas buvo įmanomas tik polyje arba atvirkščiai – polis, vieša erdvė, garantavo, kad kalbėjimas čia tampa reikšminga, verta atsiminti, nes įkūnyta viešomis formomis, intersubjektyvų pasaulį konstituojančia veikla. Svarbu pabrėžti, kad šia viešo kalbėjimo privilegija galėjo naudotis tik piliečiai – vyrai.

2.2.3. Socialinė istorinė ir antropologinė traktuotė viešąją sritį mato kaip kintantį polimorfišką socialumą ir tiria kultūrinės konvencijas, leidžiančias šiam pasireikšti. Viešoji erdvė čia pasirodo kaip neplanuotų įvairiausių susitikimų vieta, žyminti judrų, nepastovų svetimų arba beveik svetimų žmonių socialumą. Viešojo gyvenimo kokybė priklauso ne nuo jame dalyvaujančiųjų apsisprendimo ir koordinuotų bendrų veiksmų, bet nuo įvairiakrypčio (išsišakojančio) gyvybingumo ir spontaniškumo, kylančio iš nuolat vykstančio skirtingiausių individų ir grupių bendravimo. Čia akcentuojamas ne solidarumas kaip siekiamybė, bet palankių sąlygų įvairumui pasirodyti sukūrimas.

Jane Jacobs knygoje „Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas“ (*The Death and Life of Great American Cities*) viešasis gyvenimas apibūdinamas pasitelkiant miesto erdvę skaidančio ir sykiu jungiančio šaligatvių tinklo vaizdinį – miesto gatvėse verdantis socialinis gyvenimas laikomas pačia tikrąja viešo gyvenimo forma²⁸. Kasdienis vaikščiojimas šaligatviais, praktinis naudojimasis gatvėmis yra ta socialinė praktika,

---

²⁷ Arendt mini labai įdomų faktą, kad misterijose, kurios sietinos su gyvybės ir mirties paslaptimi, galėjo dalyvauti kiekvienas, tačiau buvo draudžiama apie jas kalbėti.

²⁸ Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage Books, 1961, 56

nutiesianti sąsajas tarp formalaus institucinio ir privataus namų gyvenimo. Idealiame (siektiname) viešajame gyvenime atrandama pusiausvyra tarp išsaugoto asmens privataus gyvenimo ir galimybių sutikti kitus žmones, turėti su jais kontaktų, patirti norimą bendrystę ar sulaukti pagalbos. Svarbiausia prielaida tokiems ryšiams užsimegzti – pasitikėjimas arba tikėjimas, kad viešosios erdvės socialumo formos nepažeis atskiro asmens privatumo. Viešajai erdvei keliamas reikalavimas sukurti palankias sąlygas konstruktyviai socializacijai, t.y. tokiai bendrabūvio formai, kuri leidžia saugiai sugyventi skirtingiausiems žmonėms, nes jiems tiesiog yra „pakeliui“. Čia kiekvienas turi teisę būti.

Viešoji erdvė priešinama išplėstiniam privačiam gyvenimui, kuris būdingas už miesto gyvenančioms uždaroms aukštesnės vidurinės klasės bendruomenėms. Per neiginius, t. y. nusakant, ko trūksta save nuo kitų atskyrusiam aukštesnės klasės rajonui, kad būtų traktuojamas kaip viena iš viešo gyvenimo forma, išskleidžiamas šioje teorijoje vartojamos sąvokos *viešas* turinys: čia nėra bendrų pažįstamų rato, pagrindo kasdien pasitikėti, įvairiausių ryšių su nenaudingais žmonėmis tinklo ir pan.²⁹.

Philippe'o Ariès'o, Norberto Elias'o, Johano Huizingos ir kt. autorių darbuose kalbama apie „senosios“ viešosios polimorfiškos socialumo erdvės suirimą ir didėjančią poliarizaciją tarp nuasmenintos viešosios srities (ekonomika, moderni valstybė, biurokratinis aparatas ir pan.) bei vis labiau besiplečiančios privačios sferos, kuriai priskiriamas intymumas, emocionalumas (moderni šeima, romantiška meilė ir pan.). Todėl modernioje kultūroje, kai privatumas ima reikšti asmeninį gyvenimą, viešoji sritis vis dažniau imama tapatinti su ekonomika ir formalizuotu biurokratiu aparatu. Iškyla ryškus skirtumas tarp asmeniško, emociškai intensyvaus, „kūniško“ šeimos, draugų gyvenimo ir nuasmenintos, griežtai instrumentinės ekonomikos ir oficialiose institucijose pasireiškiančios veiklos³⁰. Per didelis intymių ryšių srities „apkrovimas“ emocijomis eina lygia greta su emocinės tuštumos paženklinta nesvetinga viešosios srities izoliacija³¹.

²⁹ Jane Jacobs, *op. cit.*, 64

³⁰ Jeff Weintraub, *op. cit.*, 20

³¹ Allano Silverio atliktas istorinis dichotomijos *vieša / privatu* sandams priskiriamų reikšmių tyrimas įtikinamai atskleidžia, kad asmeninių ryšių, jausmų, intymumo, meilės, kilnumo ir t. t. „įkurdinimas“ privačioje erdvėje sietinas su modernios, liberalios visuomenės susiformavimu. Žr. Allan Silver, „Two Different Sorts of Commerce“ – Friendship and Strangership in Civil Society“, in *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*, 1997, 43–74

Socialumas, leidžiantis sykiu koegzistuoti skirtingiems individams ir jų grupėms, siejamas ir su socialinės erdvės suplanavimu. Tolerancija traktuojama kaip palanki vieta įvairovei pasirodyti, todėl erdvė, leidžianti susitikti skirtingiems žmonėms, tampa tolerancijos atitikmeniu. Dėmesys sutelkiamas į viešąsias erdves – gatves, parkus, aikštes, barus, kavines, visas vietas, kuriose leidžiama arba trukdoma žmonėms susitikti. Kita vertus, atkreipiamas dėmesys ir į taip traktuojamai viešajai sričiai egzistuoti būtiną dorybę – civilizuotumą (*civility*), suvokiamą kaip mandagų, t.y. atitinkantį visuomenės bendrabūvį palaikančius kodus, papročius, elgesį. Taip suvokiamo viešo bendradarbiavimo formos akivaizdžiausiai matomos, kai šio beveik svetimų rato žmonėms kyla bendrų rūpesčių, pvz., kaip pasipriešinti naujo greitkelio tiesimui šalia parko, kaip pasirūpinti vaikais, kur palikti raktą ir pan.

2.2.4. Feministinėse teorijose viešumo ir privatumo distinkcija dažniausiai reiškia perskyrą tarp šeimos ir platesnės ekonominės bei politinės tvarkos. Feministinės pakraipos socialinėse teorijose *vieša / privatu* dauguma atvejų vartojama pakaitomis su *vieša / namų (domestic)*. Privati sfera tapatinama su namų erdve, intymiu šeimos gyvenimu. Weintraubo nuomone, liberaliame ekonominiame modelyje ir klasikinėse politinėse bei socialinėse teorijose mąstymo išeities pozicija – apsibrėžti viešosios sferos ribas, todėl privatumo konceptas čia pasirodo tik kaip pagalbinė priemonė šioms riboms išryškinti. O feministinėse teorijose pirmiausia imama analizuoti privati erdvė, namų gyvenimas, viešoji sfera čia iškyla kaip šalutinė tyrimo sritis. Viena pirmųjų įtikinamai pagrindusių viešumo / privatumo perskyros konceptualų taikymą nagrinėjant socialinius lyčių santykius laikoma antropologė Michelle Zimbalist Rosaldo.

Mokslininkė, siekdama rasti tinkamą teorinės žiūros perspektyvą, kuri padėtų sistemiškai tirti socialinius lyčių santykius, pasirenka *vieša / privatu* arba *vieša / namų* perskyrą. Ši tampa struktūriniu modeliu, paaiškinančiu, kodėl asmenims, vyrams ir moterims yra būdingi tam tikri psichologiniai bruožai, pagrindžiančiu kultūros bei socialinės organizacijos ypatumus³². Rosaldo teorijos išeities pozicija – priešinimasis nuostatai, kad moterų ir vyrų savybės, bruožai gali būti traktuojami, paaiškinami kaip

---

³² Michelle Zimbalist Rosaldo, „Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview“, in *Woman, Culture, and Society*, edited by Michelle Zimbalist Rosaldo and Louise Lamphere, Stanford: Stanford University Press, 1974, 17

universalūs, natūralūs ir (beveik) privalomi. Formuluojama teorinė koncepcija remiasi išsamiais įvairiausių (daugiausia „primityvių“) kultūrų antropologiniais tyrimais, jų palyginimu³³.

Atsižvelgdama į antropologinės medžiagos variantiškumą, mokslininkė imasi įvairiopoje empirinėje medžiagoje išvelgti tam tikrus dėsningumus ir kurti tokį teorinį modelį, kuris paaiškintų, koku būdu kultūros strategijos, vertybiniai ir galios mechanizmai atskiria moteris kaip skirtingas, kitas.

Rosaldo teigimu, kiekviename tirtame sociume atpažįstami vienoki ar kitoki skirtumai tarp vyrų ir moterų, egzistuoja skirtingi moterims ir vyrams keliami tikslai, elgesio modeliai ir jų atsakomybės sritys. Antropologiniai tyrimai atskleidė, kad dažniausiai moterys yra atsakingos už vaikų priežiūrą. Taip pat išvelgiamas tam tikras dėsningumas vertinant vyrų atliekamus darbus, jų veiklos produktus ir apskritai statusą sociume. Tvirtinama, kad kultūros sistema dažniausiai autoriteto statusą ir vertę suteikia vyrų atliekamiems socialiniams vaidmenims bei veiklai. Šis iš kultūros, kaip tam tikru būdu organizuotos sistemos, kylantis asimetriškas moterų ir vyrų veiklos vertinimas laikomas universaliai galiojančiu. Todėl imamasi rekonstruoti, koku būdu kultūra, turinti savą tvarką, pateikia vienokias ar kitokias biologinių žmogaus savybių interpretacijas. Vyras ir moteris, anot Rosaldo, yra kultūros kategorijos, sudarančios opoziciją ir telkiančios kultūros joms priskirtas socialines vertes bei moralines vertybes. Vyrų turima galia ir jiems suteikta valdžia laikomos kultūros legitimacijos išdava, suteikiančia teisėtus būdus priversti moteris paklusti. Socialiniai mokslai, laikydamiesi kultūros įteisinto autoriteto pozicijos, perima ir vyrišką požiūrį į moteris.

Rašydama apie įvairiapusę moterų subordinaciją suteikiant žemesnę vertę moterų veiklos produktams, rengiant ir atliekant ritualus, religines apeigas, pašalinant iš valdymo srities arba suteikiant minimalias galimybes reglamentuoti bendruomenės gyvenimą, Rosaldo teigia, kad esminė tokios moterų padėties priežastis yra itin empirinė, aptinkama bendruomenės kūrimosi pagrinduose. Mokslininkės manymu, taip yra todėl, kad moterys

---

³³ Vienas iš įdomesnių pavyzdžių yra Raynos R. Reiter Pietų Prancūzijoje atliktas tyrimas, atskleidžiantis, kaip vyrų ir moterų veikla patenka į viešą ir privačią erdves. Žr. Rayna R. Reiter, „Men and Women in the South of France: Public and Private Domains“, in *Towards an Anthropology of Women*, edited by Rayna R. Reiter, , NewYork and London: Monthly Review Press, 1975, 252–282

daugumoje tirtų kultūrų, daugiausia laiko turi skirti vaikams gimdyti, auginti, prižiūrėti, daugumai namų ruošos darbų atlikti, t. y. didžiausią gyvenimo dalį praleisti namie. Tokiu būdu susiformuoja dvi skirtingos žmogaus veiklos sritys – namų ir viešoji. Todėl mėginant rekonstruoti socialinę struktūrą, kildinamą iš konkrečios kultūros tvarkos, reikia tirti, kokių būdu opozicinis principas *vieša / privatu* organizuoja šiai sistemai priklausančių žmonių gyvenimus, jų veiklos kryptis, patirtį, tarpusavio vertinimus ir galiausiai tapatumą (savęs suvokimą).

Rosaldo teorinėje žiūroje *namų* – reiškia minimalius institucinius ir organizacinius darinius, susijusius su viena ar daugiau motinų ir jų vaikais³⁴. Viešoji sritis apibrėžiama per santykį su privačia, arba namų, sritimi – tai yra institucijos, veikla ir tokie ryšiai, kurie organizuoja ir subordina motinų ir vaikų grupes. Kaip yra taikliai pažymėjęs Weintraubas, feministinėse teorijose konceptualus interesas pirmiausia susijęs su privačia, arba namų, sritimi, viešosios srities apibrėžtys dažniausiai atlieka pagalbinę funkciją, t.y. viešumas, viešas yra „likutinė kategorija“ (*residual category*)³⁵.

Moterų kaip motinų arba žmonių vaidmuo yra pagrindas beveik visose kultūrose atpažįstamai asimetriškai tarp lyčių išsivirti, nes moterys tapatinamos su namų arba šeimos sritimi, o vyrai – su viešuoju gyvenimu. Moterų ekonominė ir politinė veikla yra siejama su jų kaip motinų funkcija, jų į(si)traukimas į namų gyvenimą pasitelkiamas kaip esminis argumentas apibrėžiant moterų socialinį statusą.

Kitas svarbus argumentas, padedantis Rosaldo paaiškinti moterų priskyrimą privačiai erdvei, o vyrų – viešajai, yra skirtingai vykstanti moterų ir vyrų socializacija. Svarbiausias skirtumas (be daugybės kitų), tas, kad mergaitės tampa moterimis, natūraliai įsitraukdamos į moterų bendruomenę, jų socializacijos procese nebūtina atsiriboti nuo namų. Berniukų socializacija vyksta už namų, dažnai, Rosaldo surinkti antropologiniai duomenys tai patvirtina – jų sėkmingai iniciacijai įvykti būtina griežtai atriboti nuo privataus šeimos gyvenimo. Tampant vyrais ugdomi tokie berniukų gebėjimai, kurie būtini norint tapti visaverčiu viešosios erdvės dalyviu, t. y. pereiti sudėtingus išbandymus, konfrontacijas ir konfliktus. Moterų bendruomenei, į kurią patenka sėkmingai socializavusis mergaitė, būdinga vertikali organizacija, t. y. patenkama į

---

³⁴ Michelle Zimbalist Rosaldo, *op. cit.*, 23

³⁵ Žr. Jeff Weintraub, *op.cit.*, 28

močiučių, mamų, dukterų ir anūkių ratą, moters statusą dažniausiai apibrėžia jos amžius. Moterų iniciacija suvokiama kaip natūralaus biologinio vystymosi rezultatas, todėl moterų statusas įgyjamas „natūraliai“. Vyrų bendruomenės, priešingai, kuriasi megzdamos horizontalius ryšius, dažniausiai tarp panašaus amžiaus vyrų. Šioms grupėms būdinga didžiulė konkurencija, kova dėl statuso, įtakos ir valdžios. Todėl tapimas vyru, t. y. vyro statuso įgijimas, laikomas individualiu pasiekimu.

Vyrų grupių kūrimas Rosaldo teoriniuose svarstymuose iškyla kaip apskritai pamatinė (ar pirminė) socialumo forma, nes būtent vyrų grupės ir jų formuojamas socialinis pasaulis laikomas kultūros produktu. Vyrai, socializuodamiesi už šeimos ribų, kuria, tobulina, atnaujina normas, idealus, vertinimo standartus, visa, kas padeda tvarkyti bendrą grupės gyvenimą. Institucionalizuoto bendrabūvio pamatinės formas Rosaldo aptinka „pirminėse“ vyrų bendruomenėse. Vyrų grupių gyvenimui būdinga autonomiška savireguliacija, nuo pat kūrimosi pradžios jos kuria kriterijus, apibrėžiančius, kas gali priklausyti grupei, kuo konkrečiai grupė skiriasi nuo kitų, t. y. ji apibrėžia savojo tapatumo ribas. Todėl visai, atrodytų, pagrįstai daroma išvada, kad vyrai yra socialinės tvarkos, organizuojančios viešąjį gyvenimą, steigėjai. Kadangi nuo pat socializacijos pradžios vyrai patenka į artikuliuotų socialinių santykių erdvę, jų veiklai priskiriamos tokios savybės kaip intelektualumas, racionalumas, instrumentiškumas, o moterų, liekančių už šios sistemos ribų, veikla rodosi kaip stokojanti struktūros, spontaniška, intuityvi ir neinstituciška.

Moterų „natūralios“ bendruomenės, neperžengiančios šeimos slenksčio ir išvengiančios vyriško socialumo, instituciškos jų organizacijos, Rosaldo teorijoje atrodo labai idealizuotos, besiremiančios „natūraliais“ šeimyniniais ryšiais, nepaliestos galios santykių. Arba moterų šeimos socialumo formos yra tokios, apie kurias sunku ką nors pasakyti, arba jos nusakomos kaip tai, kas nėra vyriška viešosios erdvės socialinė struktūra.

2.3.1. Tapatybė ir / kaip gyvenimo pasakojimas (naratyvas); asmenybės struktūra. Norėdami pagrįsti sąsajas tarp moters pasirodymo viešajame gyvenime, atsivėrusios viešo kalbėjimo galimybės ir kintančios moters tapatybės, į kurią žvelgiama kaip į lokalią, kontekstualią gyvenimo istoriją, paaiškinančią atskirus veiksmus ir

suteikiančią jiems prasmę, pristatysime tam tikras teorinės žiūros perspektyvas, reflektuojančias ir pagrindžiančias tapatumo ir naratyvumo abipusę priklausomybę. Pristatydami lauką, kuriame asmens tapatumas (identitetas) galėtų būti susietas su naratyvumu, apžvelgsime keletą šių santykių konceptualizuojančių teorinių pozicijų.

Dano P. McAdamso tapatybės kaip gyvenimo naratyvo samprata pateikiama kartu su visą asmenybės struktūrą paaiškinančiu teoriniu modeliu. Tapatumas, suvienytas ir prasmingas gyvenimo pasakojimas (naratyvas), suvokiamas kaip tam tikro, reikšmingo asmens raidos etapo rezultatas. Požiūris, kuriam oponuoja (ar su kuriuo ribojasi) McAdamso teorinės prielaidos, asmenį apibrėžia kaip kaitų, daugiopą (*vs* vientisą), galintį turėti tiek savųjų „aš“, į kiek skirtingų socialinių situacijų jis patenka. Nuolatinė asmens kaita yra nulemta besikeičiančios laiko ir erdvės patirties. Šis numanomas (teoriškai apibrėžiamas) kaitus individas jaučia menką ryšį su savo praeitimi, jam sunkiai sekasi projektuoti ateities vizijas. Savasis „aš“ yra nuolat save patį keičiantis besimainančiose *čia ir dabar* situacijose. Pavyzdys galėtų būti Peterio L. Bergerio koncepcija, pagal kurią asmuo pirmiausia yra socialus, kitaip tariant, jo žmogiškumas kildinamas iš socialumo, jis yra lokalizuotas tankiai nuaustame socialinių santykių kontekste. Iš šio bendrabūvio atsiranda reikšmių, prasmų ir elgesio modelių konsteliacijos, formuojančios tam tikrai grupei priklausančiųjų tapatumus: savivokos, pasaulėžiūros ir būdingo elgesio diapazoną. Neišvengiamas asmens priklausymas prie vienos ar kitos socialinės grupės lemia, kad asmuo perima šiai grupei būdingą prasmų derinį (sankaupą), apibrėžiantį jo požiūrį į save patį (savo egzistencinę situaciją) ir į pasaulį. Vadinasi, visi „aš“ atributai nurodo konkrečią socialinę grupę. Todėl neįmanoma asmens biografijai taikyti autentiškumo kriterijų, nes ji tiesiog yra gyvenimo faktų (re)interpretacija sąmoningai (arba ne) pasirinktos prasmų sistemos atžvilgiu, kai pasikeičia socialinės aplinkos, žmogų turi pervertinti ir savo praeitį. Pasaulėžiūra, grindžianti asmens biografiją, yra socialiai pagrįsta, teigiamas, kad „mes keičiame savo pasaulėžiūras (taigi kartu ir savo biografijos interpretacijas bei reinterpretacijas), kai pereiname iš vienos socialinės aplinkos į kitą“³⁶. Šio požiūrio tam tikra atmaina savąjį „aš“ traktuoja kaip neapibrėžtą tekstą, kuris yra nuolat kuriamas ir perkuriamas socialinių

---

³⁶ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999, 66

diskursų atžvilgiu³⁷. Taip atsiranda prielaida savąjį „aš“ suprasti kaip atsaką į daugybę įvairuojančių socialinių situacijų, nulemiančių skirtingus socialinius vaidmenis, kurių atlikimas leidžia asmeniui dalyvauti derybose dėl savojo statuso, pozicijos kasdieniame socialiniame gyvenime. Asmens tapatumas gali kisti priklausomai nuo vis naujų skirtingų socialinių kontekstų keliamų reikalavimų.

Asmens patirtis be ją struktūruojančio, logišką paaiškinamą seką ir prasmę suteikiančio pasakojimo atrodo amorfiška, chaotiška, stokojanti prasmės. Tai akivaizdžiausia, kai atkreipiame dėmesį, koks statusas kuriamo, konstruojamo gyvenimo naratyvo atžvilgiu šiose teorijose suteikiamas žmogaus praeičiai. Davidas Novitzas, plėtodamas požiūrį į gyvenimo naratyvą ne kaip introspekcijos būdu surandamą (t. y. išskaitomą iš savo gyvenimo faktų), bet išrandamą, (t. y. sukonstruojamą gyvenimo istoriją, kuri tik įtvirtina mūsų trokštamą, siekiamą savo pačių vaizdą), laikosi nuomonės, jog asmens patirtis yra per daug komplikuota, amorfiška ir anomališka, kad patvirtintų koherentišką savivaizdį³⁸. Nepakanka išsamiai ir nuosekliai išvardyti praeities įvykius, kad mums būtų aišku, kurie iš jų yra centriniai ir lemiantys, o kurie – šalutiniai, marginalūs. Naratyvo kūrimas remiasi selektyviu faktų panaudojimu, jis sutvarko juos taip, kad būtų išgaunamas tam tikras vystymosi, nuoseklumo efektas (siužetas). Šiuo požiūriu gyvenimo įvykių (ar jų patirties) reikšmė kyla ne iš jų pačių, bet yra suteikiama juos įtraukiant į gyvenimo naratyvą, kuris tam tikru būdu juos jungdamas ir susiedamas suteikia ir moralinę vertę. Tik per naratyvą gyvenimo įvykiai įgauna tą reikšmę, kurią mes, istorijos pasakotojai, laikome tikrąja. Šioje teorinės žiūros perspektyvoje būtent per naratyvą, struktūruojantį gyvenimo faktus, apibrėžiantį jų poziciją, mūsų gyvenimai įgyja prasmę, tikslą ir formalų vientisumą. Asmenybės apmatai regimi tik kaip neišplėtotos naratyvinės struktūros, t. y. tam tikra bruožų, asmenybės polinkių, charakteristikų dispozicija, iš kurios atsirenkama, tam tikru būdu susiejama ir išplėtojama gyvenimo istorija.

---

³⁷ Dan P. McAdams, „The Case for Unity in the (Post)Modern Self“, *Self and Identity: Fundamental Issues*, Oxford: Oxford University Press, 1997, 49

³⁸ David Novitz, „Art, Narrative, and Human Nature“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, Edited by Lewis P. Hinchman and Sandra K. Hinchman, New York: State University of New York Press, 1997, 150–151

Vienintelis naratyvo konstravimo laisvę ribojantis veiksnys, Novitzo požiūriu, yra sociumas. Būtent sociumas siūlo, primeta tam tikras naratyvų struktūras. Jei asmenys nori, kad jų „naratyvūs identitetai“ būtų pripažinti kitų ir į juos būtų žiūrima rimtai, jie turi savąsias gyvenimo istorijų versijas „sunorminti“, t. y. pateikiamas savivaizdis tik tada bus traktuojamas kaip tikras (teisingas ir tikroviškas) ir vertingas, jei atitiks tam tikrus sociumo narių turimus standartus, pagal kuriuos yra vertinamas ir interpretuojamas kitų žmonių elgesys. Kita vertus, priimamas kaip tikras ir vertingas tam tikras gyvenimo naratyvas gali veikti kaip standartas (norma) vertinant kitus žmones. Novitzo teigimu, „aš“ ne tik kuria istoriją apie save, bet ir stengiasi, kad ji taptų dalimi istorijų kanono, pagal kurį vertinami kiti žmonės³⁹. Pavyzdžiui, tam tikras elgesio formas vertindami kaip „natūralias“, mes normavimo būdu skatiname, kad tos elgesio formos bus laikomos legaliomis (t. y. jas įteisiname).

McAdamsio teorijoje asmens savojo „Aš“ vientisumo jausmas, viena vertus, yra natūralus (išimtis būtų ligos, sutrikimo atvejai), kita vertus, asmenybės koherentiškumas formuluojamas kaip siekiamybė. Šiuo atveju ypatingas vaidmuo tenka naratyvui, nes jis atskirus savojo „Aš“ aspektus susieja į koherentišką prasmingą visumą. Kad geriau suprastume, kokią vietą McAdamsio teorijoje užima naratyvumas, trumpai pristatysime jo teorijoje ryškėjančią asmenybės struktūrą. Kaip buvo minėta, asmenybės pagrindus sudaro „Aš“ (angl. *I*), kuris, reflektuodamas savą patirtį ir priskirdamas ją sau, sukuria objektyvuotą „aš“ (angl. *me*): „Aš“ funkcionuoja kaip „vienijantis procesas, kurio metu subjektyvi patirtis yra sintetinama ir priskiriama sau pačiam (t. y. suvokiama kaip sava).“⁴⁰ „Aš“ apibrėžiamas ne kaip kažkas statiška ir nekintama, bet kaip procesas, kurio metu „Aš“ patiria save patiriantį, kai patyrimas yra suvokiamas kaip savas, priklausantis sau pačiam. Savasis „Aš“ veikia kaip asmens patirtį integruojantis procesas. Arba galima manyti, kad asmens patirtis linksta pasirodyti kaip fundamentalus vienovės jausmas, lemiantis tai, kad individai savo patirtį suvokia per integruojančius „savėjimo“ (McAdamsio terminas – angl. *selfing*) procesus⁴¹. Tik turintis savojo „Aš“ patyrimą asmuo gali suvokti save kaip veiksnų ar veikiantį šiame pasaulyje, t. y. prisiimti

---

³⁹ David Novitz, *op. cit.*, 155

⁴⁰ Dan P. McAdams, *op. cit.*, 56

⁴¹ *Ibid.*, 57

atsakomybę už savuosius veiksmus. „Aš“ galėtų būti lyginamas su kitomis skirtingoms psichologijos kryptims priklausančiomis sąvokomis, pavyzdžiui, socialinės psichologijos vartojama sąmonės sąvoka ir jai priskiriamomis funkcijomis. Sąmonė socialinėje psichologijoje apibūdinama kaip patyrimas – pojūčių, minčių, jausmų, prisiminimų, fantazijų visuma bet kuriuo laiko momentu⁴². Visus šiuos sąmonės turinio dėmenis jungia tai, kad jie yra patiriami kaip priklausantys tam pačiam „Aš“. Sąmonė leidžia žmogui prisitaikyti prie kintamos aplinkos, ji lokalizuoja išgyvenamus reiškinius bendrame patirties kontekste⁴³.

Objektyvuotas „aš“ „savėjimo“ procese pasirodo kaip savojo „Aš“ reprezentacija, jis yra šio proceso padarinys. Objektyvuotam „aš“ priklauso visa, kas savojo „Aš“ yra suvokiama kaip sava, artima. Todėl įmanoma, kad objektyvuotas „aš“ pasirodo kaip „savojo „Aš“ atributų įvairiaspalvė kolekcija“. Gebėjimas suvokti ir apibrėžti save kaip turintį vientisą ir prasmingą gyvenimo istoriją yra antroji asmens raidos pakopa. Būtent konceptualizuotas „Aš“ – suvoktas kaip vientisa ir prasminga gyvenimo istorija – laikomas tapatybe. Tapatybė, susiformuojanti vėlyvojoje paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje, apibrėžiama „kaip trokštama asmenybės kokybė“, susijusi ir su sociumo lūkesčiais. Asmens rūpinimasis, kad savojo „Aš“ savybės būtų tarpusavyje susijusios, koherentiškos ir galėtų būtų patiriamos kaip tam tikros vientisos sistemos dalys, McAdamso teorijoje laikomas asmens tapatybės paieškomis, jos kūrimu⁴⁴. Tapatybės susiformavimas rodo, kad individas yra pajėgus „integruoti savojo „aš“ koncepciją į tam tikrą gyvenimo prasmę ir vienovę suteikiančią struktūrą“⁴⁵.

Poreikį kurti savojo „Aš“ pasakojimą (naratyvą) McAdamsas, kaip ir Anthony Giddensas (abiejų modernaus žmogaus tapatybės apibrėžimai yra daug kuo artimi), laiko modernaus asmens bruožu. Giddenso asmens tapatumo sąvoka siejama su asmens interpretacine veikla: žmogus interpretuoja savo kasdienes veiksmus viso gyvenimo

---

⁴² Žr. Visvaldas Legkauskas, *Socialinė psichologija*, Vilnius: Vaga, 2008, 59–70

⁴³ Panašiai sąmonė suprantama fenomenologijoje: „<...> tam, kad patyrimas būtų vieningas, šią vienybę reikia paaiškinti kaip sąmonės veiklos rezultatą. <...> patyrimo vienybės sąlyga yra sąmonės veiklumas“; „Pamatinis transcendentinės sąmonės uždavinys yra sujungti laike skirtingus patyrimo lygmenis bei sritis“, Žr. Algis Mickūnas, David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, 61–62

⁴⁴ Žr. Dan P. McAdams, *op. cit.*, 61

⁴⁵ *Ibid.*

numanomame kontekste, todėl jam būdingas biografijos tęstinumo jausmas, šiam refleksyviai veiksmui būtina turėti savą asmens sampratą. Giddenso teorijoje asmens savivoka neatsiejama nuo gebėjimo „vartoti „Aš“ besikeičiančiuose kontekstuose“, t.y. asmuo, turintis savivoką, gebantis refleksyviai paaiškinti savo veiksmus, yra diskursyvus. Asmens tapatumas pasiekiamas kuriant, perkuriant ir palaikant biografijos naratyvą. Biografija čia suprantama kaip pasakojimas, integruojantis ir susiejantis praeities įvykius su dabartine žmogaus situacija įsivaizduojamos ateities perspektyvoje. „Asmens vientisumas, kaip autentiško Aš laimėjimas, susiformuoja integruojant gyvenimo patirtis į Aš raidos naratyvą<...>.“⁴⁶ „Aš“ šio kuriamo gyvenimo naratyvo atžvilgiu veikia kaip autoritetas (autorius) ir yra už jį atsakingas.

Kaip ir Giddensas, McAdamsas pabrėžia, kad savojo „Aš“ naratyvas yra psichosocialinis konstruktas. Asmens gyvenimo istorija turi prasmę tik tam tikrame kultūriniame kontekste. Ne tik skirtingos kultūros suteikia prasmę skirtingoms gyvenimo istorijoms, jos varijuoja, kinta priklausomai nuo besikeičiančių socialinių kontekstų. Gyvenimo naratyvas veikia ir kaip asmens patirtį vienijanti, ir kaip atskirą asmenį, turintį savą gyvenimo patirtį, į platesnį socialinį kontekstą (kuris generuoja tam tikras prasmių struktūras) integruojanti sistema. Galima teigti, kad asmens socialinis funkcionavimas neįmanomas be jo gyvenimo pasakojimo „suderinimo“ su jo kontekstu, t. y. lauku, kuriame šis gyvenimo pasakojimas yra prasmingas, veikiantis.

Reikėtų kelti klausimą, ar „Aš“, kaip patiriantis / patirties subjektas, kurdamas objektyvuotą „aš“, kaip „Aš“ reprezentaciją, kuri man pačiam pasirodo kaip kitas (objektas), veikia tuo pačiu principu, kai „Aš“, siekdamas sujungti atskiras objektyvuoto „aš“ dalis į visumą, kuria naratyvą. Svarbu pabrėžti, kad patiriantis subjektas arba sąmonė, kuri patiria, nėra prieinama tiesioginiam pažinimui. Socialinė psichologija, teigdama, kad sąmonė „nėra reiškinyš ar objektas; ji yra fundamentalus toliau neskaidomas patyrimas“, sykiu pripažįsta, kad sąmonės kaip vidinio patirties subjekto buvimą žinome „ne jį stebėdami, bet juo būdami“⁴⁷. Artimų teiginių randame hermeneutinėje filosofijoje, kvestionuojančioje klasikinės filosofijos fundamentalią nuostatą, kad sąmonė gali būti tiesiogiai pasiekama reflektuojančiam subjektui,

---

⁴⁶ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 106

⁴⁷ Visvaldas Legkauskas, *op. cit.*, 60

teigiančioje, kad „sąmonė nėra pati sau duota tiesiogiai, kad ji gali būti suprasta tik per savo „įsikūnijimus“ – tam tikras pačios sąmonės veiklos išraiškas, pavidalus“⁴⁸. Naratyvas, „Aš“ pasakojama istorija apie save patį, galėtų būti laikomas tam tikru sąmonės veiklos rezultatu, kurio analizė leistų užčiuopti pačios sąmonės veikimo principus.

2.3.2. Gyvenamas naratyvas kaip asmens tapatumo pagrindas. Pateiksime dar vieną galimą požiūrį į naratyvumą, pagrindžiantį nuostata, kad gyvenimo naratyvo subjektas ar savirefleksijos būdu konstituojamas savojo „Aš“ vaizdinys yra tiesiogiai susijęs su kasdieniais veiksmais ir patirtimi. Fenomenologo Davido Carro teorijos išėities poziciją lemia priešinimasis teiginiam, kad tarp mūsų patiriamo pasaulio (arba mūsų patirties) ir apie pasaulį kuriamo naratyvo egzistuoja įtrūkis. Norėdami geriau suvokti Carro požiūrį į naratyvą, trumpai pristatysime tą teorinį lauką, kuriam oponuoja siūloma interpretacinė perspektyva⁴⁹. Vienas iš autorių, kuriam prieštarauja Carras yra Haydenas White’as. Šis autorius, analizuodamas XIX a. istorijos, istoriosofijos veikalus, istorinį tekstą suvokia kaip „pasakojamojo prozos diskurso formos žodin[ę] struktūr[a], siekianči[a] būti praeities struktūrų ir procesų modeliu ar paveikslu ir juos *atvaizduodama paaiškinti, kokie jie buvo*“⁵⁰. White’ui bet koks istorinis pasakojimas yra neatsiejamas nuo pasakojamų įvykių interpretavimo. Jo nuostata istorijos atžvilgiu yra radikali, istorikas, prieš imdamasis užrašyti ir / ar interpretuoti istoriją, pirmiausia turi ją susikurti: „Norėdamas istorinio lauko duomenims pritaikyti juos atvaizduosiantį ir aiškinsiantį sąvokų aparatą, istorikas iš pradžių turi *įsivaizduoti* lauką – kitaip sakant, susikurti jį kaip protu suvokiamą objektą.“⁵¹ Šioje žiūros perspektyvoje istorinio teksto ideologinė, vertybinė potekstė sujungia estetiką, kaip siužeto pasirinkimo, suteikimo būdą, ir kognityvinę operaciją, kaip įvykių motyvavimo ar argumentavimo būdą. Anksčiau

⁴⁸ Arūnas Sverdiolas, *Aiškinimo ratas: hermeneutinės filosofijos studijos 2*, Vilnius: Strofa, 2003, 135

⁴⁹ David Carr, *Time, Narrative, and History*, Bloomington/ Indianapolis: Indiana University Press, 1986; David Carr, „Narrative and the Real World: An Argument for continuity“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, Edited by Lewis P. Hinchman and Sandra K. Hinchman, New York: State University of New York Press, 1997, 7–25,

⁵⁰ Hayden White, *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 4

⁵¹ *Ibid.*, 37

minėtas Novitzo požiūris į asmens gyvenimo įvykius kaip į per daug amorfiškus ar komplikuotus, kad juose pačiuose glūdėtų kokia nors prasmė, yra artimas White'o požiūriui į istoriją. Naratyvas realius įvykius sujungia į tam tikrą prasminę visumą, kuri juos ir paaiškina. Tik naratyvas leidžia mums suvokti įvykius kaip nuoseklią eigą, jis veikia kaip pasaulio supratimo būdas ar kognityvinis instrumentas, nes per jį mes pažįstame pasaulį ir suteikiame jam prasmę. Pasakojimo struktūra nėra kildinama iš aprašomų įvykių, atvirkščiai – naratyvas primeta savo struktūrą pasakojamiems įvykiams. Todėl nei istorija, nei literatūra negali reprezentuoti gyvenimo, kur viskas sujaukta, susimaišę, chaotiška. Lygiai taip pat pradžios, vidurio ir pabaigos idėja nepriklauso pačiai asmens patirčiai, šie naratyvo bruožai neturi nieko bendra su realiai atliekamais veiksmais.

Carro kritika pirmiausia nukreipta į realybės sąvokos vartojimą, kai daroma prielaida, kad realus pasaulis yra fizinis pasaulis, patiriamas kaip atsitiktinis, be jokios tvarkos ir visiškai nepriklausomas nuo žmogaus dalyvavimo ir interesų. Carras laikosi požiūrio, kad galima kalbėti apie ir tyrinėti tik žmogišką tikrovę, t. y. sužmogintą fizinę tikrovę. Jis remiasi Edmundo Husserlio laiko interpretacija, teigiančia, kad net pati pasyviausia asmens patirtis apima ne tik praeities išlaikymą (retenciją), bet ir ateities numatymą (protenciją). Veiklios, patyrimą vienijančios, santykį su pasauliu konstituojančios sąmonės esminis bruožas – įlaikinimas, t.y. ji „išlaiko praeities perspektyvas kaip priklausančias dabartiniam objekto suvokimui ir numato ateities perspektyvas taip pat priklausančias tam pačiam objektui“⁵². Realybė, kaip dabarties patirtis, apima praeitį ir ateitį. Kad ir kokius tik įvykius patirtume, jie yra pripildomi reikšmės, kuri kyla iš praeities išlaikymo (retencijos) ir pratęsimo laike (protencijos). Todėl viskas, ką patiriame, veikia arba kaip instrumentas, arba kaip kliūtis mūsų planams, lūkesčiams, viltims. Kiekvienas veiksmas suvoktinas kaip nukreiptas į tikslą, siekiantis būti užbaigtas. Carras išvelgia tam tikrų bendrumų tarp naratyvo pradžios, vidurio ir pabaigos bei patirties struktūros. Gyvenimo įvykiai yra tam tikra seka, kurių apibrėžtis kyla iš veiksmo ir jie yra sukuriami veikiant. Veiksmas steigia gyvenimo įvykių apibrėžtis, kurios įeina į kompleksinę gyvenimo istorijos struktūrą.

---

⁵² Algis Mickūnas, David Stewart, *op. cit.*, 62

Kitas Carro oponentų argumentas, kuris traktuojamas kaip žmogiškąją patirtį ir naratyvą išskiriantis dalykas – tik pasakojimą konstituoja trinarė struktūra: pasakotojas, veikėjai ir auditorija. Galimas naratyvo įvykių išdėstymas priklauso nuo ypatingos pasakotojo situacijos, kurio padėtis pasakojamų įvykių atžvilgiu apibūdinama kaip *ex post*: jis žino siužetą, todėl įvykius gali vertinti iš perspektyvos, kurioje aiški tolesnė jų seka; pasakotojas yra tarytum *už* arba *virš* įvykių. Tai yra ypatinga pasakotojo padėtis laike. Pasakojimams būdinga ne tik ypatingas įvykių jutimas ir vardijimas, bet ir dėl ypatingos pasakotojo padėties atsirandanti kompetencija. Tuo tarpu mes, kaip gyvenimo veikėjai, esame apriboti savo dabarties, t. y. esame panardinti dabartyje ir mums nepasiekiamas retrospektyvi pasakotojo žiūros pozicija. Todėl teigiama, kad skirtumas tarp meno ir gyvenimo, tai ne skirtumas tarp tvarkos ir chaoso, bet nebuvimas gyvenime požiūrio taško, iš kurio papasakoti įvykiai virstų istorija.

Tačiau, kaip ir buvo minėta anksčiau, Carras priešinasi šiam požiūriui ir teigia, kad mūsų veiksmai ir judėjimas įgauna prasmę iš tam tikro jų užbaigimo numatymo. Todėl mūsų patiriama aplinka, jos objektai taip pat arba prisideda, arba trukdo mūsų veiksams pasiekti tikslą. Atskiros veiksmų dalys, etapai matytini iš perspektyvos, kada jie bus įvykdyti, atlikti. Todėl refleksija yra tik priedėlis prie mūsų situacijos, kada mes nuolat esame veiksmo: apimti, įtraukti veiksmo. Kiekvienas veiksmas apima ir retrospektyvų požiūrio tašką. Ir nors negalime numatyti visų kliuvinių, kiekvienas veiksmas savo prigimtimi siekia juos peržengti, įveikti ir būti atliktas.

Carro teigimu, mes visi daugiau ar mažiau siekiame užimti pasakotojo poziciją savo pačių gyvenime. Istorijos yra pasakojamos jas gyvenant arba gyvenamos pasakojant; nebelieka priešpriešos tarp gyvenimo ir naratyvo. Todėl kartais pasakojimai keičiami pritaikant juos prie veiksmų, kartais veiksmai pritaikomi prie istorijų. Naratyvinė veikla, Carro supratimu, pirmiausia yra praktinė, o tik paskui kognityvinė ar estetinė. Kiek naratyvas yra ne tik veiksma ar patirtį, bet ir „Aš“, kuris veikia ir patiria, konstituoja struktūrą, tiek jis yra etinė ar moralinė veikla. „Aš“ čia suvokiamas kaip gyvenimo istorijos subjektas, kuris nuolat yra pasakojamas ir perpasakojamas gyvenant. Todėl naratyvinė veikla leidžia gyvenimo / gyvenamos istorijos subjektui būti šios istorijos ir pasakotoju, ir veikėju, ir auditorija.

Atsižvelgdami į tai, kad žmogaus sąmonės struktūros, leidžiančios asmeniui veikti ir patirti, apibrėžia jo naratyvinę veiklą, galime teigti, kad apskritai bet koks pasakojimas nėra aprašomiems įvykiams ar patirčiai primesta, juos iškraipanti ar radikalčiai transformuojanti struktūra. Carras naratyvą laiko aprašomą, pasakojamų įvykių pirminių ypatybių išplėtojimu. Gyvenant yra pasakojamos istorijos, pasakojant istorijas gyvenama. Jei patirties struktūroje nebūtų naratyvinės veiklos užuomazgų, nebūtų įmanomas joks pasakojimas. Todėl bet koks pasakojimas, nebūtinai pirmuoju asmeniu, nurodo vietą, kurioje šis pasakojimas yra gyvenamas jį pasakojant. Gyvenamas pasaulis ir jo patirtis yra istorijų šaltinis, o ne atvirkščiai.

Alasdairo MacIntyre'o teoriniai svarstymai leidžia išplėsti Carro suformuluotas žmogiškosios veiklos ir naratyvo tarpusavio priklausomybės prielaidas ir į jų santykio analizę įtraukti platesnį kontekstą⁵³. MacIntyre'as taip pat laikosi nuomonės, jog žmonės gali suvokti vieni kitų veiksmus tik todėl, kad veiksmas pats savaime turi istorijos savybių. Tai yra kiekvienas veiksmo supratimas paremtas tuo, kad įkomponuojame jį į didesnę struktūrą. Veiksmas negali būti charakterizuojamas atskirai nuo intencijų, kurios prasmę įgauna tik lokalizuotos, atpažintos kaip priklausančios tam tikriems laiko ir erdvės rėmams. Suvokdami tam tikrą įvykį, kaip konkretaus žmogaus atliktą veiksmą, mes priskiriame asmens intencijas, motyvus, troškimus, aistras ir tikslus pačiam veiksmui, t. y. pačioje veiksmo suvokimo užuomazgoje glūdi interpretacinė veikla. Atskiras įvykis gali būti suprantamas tik todėl, kad jis yra autorizuotas veiksmas (jį atliekantis subjektas yra šio veiksmo autorius) ir gali būti paaiškintas šio subjekto, turinčio gyvenimo istoriją, organizuotą kaip priežasties ir pasekmės seka laike. Kita vertus, principai, struktūruojantys individualią gyvenimo istoriją, priklauso platesniam kontekstui, suformuotam šių principų kitimo istorijos. Todėl MacIntyre'ui neabejotina yra tai, kad individuali istorija yra priklausoma nuo bendruomenės, kurioje asmuo gyvena, istorijos. Jo žiūros perspektyvoje istorinis tapatumas sutampa su socialiniu, nes socialinio gyvenimo tvarkantys principai visada turi kaimo istoriją. Todėl kiekviena praktika yra aiškinama ne tik individualaus gyvenimo rėmuose, bet ir bendruomenės istorijos kontekste, nes „mūsų laikui priklausančio veiksmo [kaip praktikos, t.y. galinčios

---

⁵³ Alasdair MacIntyre, „The Virtue, the Unity of a Human Life, and the Concept of a Tradition“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, 1997, 241–263

kartotis laike – R. B.] istorija bendrai ir konkrečiai yra įterpta ar įsiterpusi ir suvokiama platesnėje bei ilgesnėje tradicijos istorijoje, per kurią ši praktika mus pasiekia dabartine forma; mūsų gyvenimų istorija bendrai ir konkrečiai yra įterpta ar įsiterpusi ir suvokiama platesnėse bei ilgesnėse istorijose, priklausančiose daugybei tradicijų⁵⁴. Tapatumas šiame kontekste gali būti suvokiamas kaip atskirus individo veiksmus paaiškinanti, jiems prasmę suteikianti istorija, kuri matytina kaip pradžia ir pabaigą turinti gyvenimo istorija, įterpta į platesnį, savą istoriją turintį socialinį kontekstą.

2.4. Sociokultūriškai determinuoto tapatumo formavimasis ir jausmai. Viena svarbiausių socialinės psichologijos temų – nuo socialinio konteksto, mūsų atliekamų vaidmenų, kultūrinės aplinkos priklausoma savojo „Aš“ samprata⁵⁵. Ji apibrėžiama kaip sankirta tarp individo ir socialinio pasaulio. Viena iš socialinės psichologijos krypčių, kultūrinė psichologija, didžiausią dėmesį sutelkia į tai, kaip kinta asmenybės samprata keičiantis socialiniams ir kultūriniais kontekstams. Laikomasi nuostatos, kad kiekvienas individas priklauso sociokultūriniais kontekstams, kurie jį susieja su tam tikromis reikšmių struktūromis ir praktikomis, nurodančiomis ir paaiškinančiomis, ką reiškia būti asmeniu. „Aš“ yra įvairiausių, kartais prieštaringų, supratimų, kaip būti asmeniu, sistema, veikianti kaip individualiai orientuota, kintanti interpretacinė schema, kuri išreiškia, ką asmuo žino, galvoja, ką jis yra motyvuojamas daryti, ką ir kaip jaučia⁵⁶.

Kultūrinės psichologijos tyrimus pagrindžianti pamatinė sąsaja tarp asmens psichologinio funkcionavimo ir vietos, t. y. kultūrinio konteksto, numato dinamišką sąveiką tarp socialiai priimtino elgesio, savojo „Aš“ sampratos ir emocijų⁵⁷. Tapatybės formavimasis ir palaikymas regimas kaip lokalizuotas tam tikroje kultūroje. Mėgindami išryškinti ryšį tarp lokalaus (turinčio savo vietą sociokultūriniame kontekste) tapatumo ir asmens išgyvenamų jausmų, remsimės dviejų kultūrinės psichologijos atstovų Hazel

---

⁵⁴ *Ibid.*, 260–261

⁵⁵ David G. Mayers, *Socialinė psichologija*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, 59

⁵⁶ Hazel Rose Markus, Shinobu Kitayama, „The Cultural Construction of Self and Emotion: Implication for Social Behavior“, in *Emotion in Social Psychology*, edited by W. Gerrod Parrot, Georgetown University, 2001, 120

⁵⁷ *Ibid.*, 185

Rose Markus ir Shinobu Kitayamos studija, pristatančia praktinį ir teorinį lauką, kuriame išsamiau tyrinėjamas kultūros determinuoto „Aš“ kūrimosi sąryšis su individo jausmais, ir išryškinančia galimas šios ryšio analizės kryptis.

Emocijos socialinės psichologijos interpretuojamos kaip būdas reguliuoti asmens socialinį elgesį. Skirtingų kultūrų sunormintas deramo elgesio kanonas individų jaučiamas kaip geras ir teisingas. Socializacijos metu socialinis elgesys, atitinkantis kultūros imperatyvus ir normas, suvokiamas pozityviai ir imamas jausti kaip geras, tokiu būdu jis palaikomas ir perduodamas. Dominuojančių kultūros normų neatitinkantis elgesys interpretuojamas negatyviai ir jaučiamas kaip blogas, todėl atmetamas, jo baiminamasi. Teigiama, kad kultūrinių grupių jautimo(si) būdai yra suformuoti įprastinio ir deramo socialinio elgesio ir atvirkščiai – jautimo(si) būdai daro įtaką socialinio elgesio pobūdžiui. Emocinio atsako, lydinčio įvairiausius veiksmus, analizė nurodo, kaip suvokti kultūrinę ir socialinę elgesio prasmę – varijuojantis socialiai aprobuotas elgesys atskleidžia kultūros ir jausmų tarpusavio priklausomybę. Kultūrinė emocijų analizė siekia atskleisti, kokią įtaką jų formavimuisi daro kultūros, ekonomikos veiksniai, kaip emocijos įsikūnija kultūros institucijose ir veikloje, taip pat kaip jų išgyvenimą ir išraiškos būdą veikia kultūrinės normos bei scenarijai⁵⁸.

Per patiriamas afektines būsenas ir jausmus asmuo gali suvokti, kaip „veikia“ jo patirtis. Emocijos veikia kaip „Aš“ referentas arba savojo „Aš“ reprezentacija, padedantys susivokti, nes atspindi unikalią individo patirties struktūrą. Todėl emocijos daro lemiamą įtaką formuojantis kultūriniam asmens identitetui, jos yra vienas iš sudėtinių socializacijos proceso dėmenų, padedantis vaikams perimti kultūros normas bei vertybes⁵⁹. Laikomasi nuostatos, kad išorinė kultūrinė sistema yra įsikūnijusi vidinėje emocinėje patirtyje. Buvimas moraliam (teisingam, tikram, tinkamam) kyla iš priklausomybės grupei ir glaudžiai siejasi su gera savijauta bei supratimu, ką reiškia būti asmeniu. Emocijos susieja individus su socialiniu pasauliu, sustiprindamos tam tikrą socialinį elgesį ir jį produkuodamos, jos yra socialinės integracijos ir reguliavimo priemonė.

---

⁵⁸ Dacher Keltner, Jonathan Haidt, „Social Functions of Emotions at Four Levels of Analysis“, in *Emotion in Social Psychology*, 2001, 179

⁵⁹ Žr. *Ibid.*, 180

Kultūros struktūra apima ir grupės jauseną bei požiūrį į jausmus, t. y. kas yra jausmai, kodėl jie patiriami, kokia jų reikšmė socialiniame gyvenime, taip pat pateikia numanomus atsakymus į klausimus, kada, kur ir kaip jaučiama. Ji paaiškina, kokio pobūdžio „įvykis“ yra vienu ar kitu jausmų išgyvenimas, ar jie yra individualus, privačiai išgyvenamas dalykas ar kylantis iš bendruomeninių santykių komunikacijos procese, t. y. tarpasmeninė būseną, apibrėžianti santykius tarp dviejų ar daugiau žmonių. Todėl norint suprasti, ką reiškia vienos ar kitos emocijos, reikia sugebėti atkurti scenarijų, kuriame dalyvauja asmuo (ar asmenys), situaciją, į kurią įtraukti „veikėjai“, numatyti moralinę perspektyvą, iššifruoti mimiką, išvelgti asmeninius ir socialinius tikslus bei įsivaizduoti įvykių eigą.

2.4.1. Nepriklausomo ir abipusiškai priklausomo „Aš“ modeliai. Vakarų kultūros vienas pamatinių bruožų – savojo „Aš“ samprata. Vakarietiško „Aš“ modelis suponuoja nepriklausomą, savarankišką esybę, turinčią unikalią vidinių savybių konfigūraciją ir besielgiančią pagal minėtąsias esmines savybes. „Aš“ tikslas – atskirti save nuo kitų, nepasiduodant per didelę kitų įtaką ar neužmezgant pernelyg artimų ryšių su kitais. Egzistencijos prasmė – išreikšti, realizuoti savąjį „Aš“, atskiriant save nuo konteksto. Subjektyvi patirtis yra šių pastangų rezultatas. Kultūrinė psichologiją šį modelį vadina nepriklausomu „Aš“. Malonūs jausmai ar emocinės būsenos (laimė, pasididžiavimas ir t. t.), taip pat ir nemalonūs jausmai (pyktis, nusivylimas ir t. t.) akcentuoja „Aš“ skyrimąsi nuo kitų. Šie jausmai suvokiami kaip natūralūs. Taip pat Vakarų kultūra lavina jausmų vertinimo, tobulinimo, reiškimo ir prisiminimo įgūdžius. Nepriklausomo „Aš“ savęs apibrėžimo vienas iš struktūrinių elementų – individualiai išgyvenami jausmai. Arba atvirkščiai – pozityvios emocijos praneša, kad svarbiausia kultūros suformuluota užduotis įvykdyta, atskiro „Aš“ tapatumas pakankamai vientisas ir užbaigtas.

Skirtingų kultūrų antropologinė analizė bei palyginimas atskleidė, kad egzistuoja ir kiti savojo „Aš“ modeliai. Markus ir Kitayama rekonstravo abipusiškai priklausomo „Aš“ modelį, būdingą Japonijos, Kinijos bei kitų Azijos šalių visuomenėms. Asmuo šioje kultūrinėje tradicijoje negali būti suvokiamas atskirai nuo kitų, nuo savo socialinio konteksto. Asmens patirtyje centrinę vietą užima tarpusavio sąsaja su supančiu socialiniu pasauliu ir į kitus orientuotas „Aš“. Šiame modelyje „Aš“ yra ne autonomiškas, bet

suderintas su kitais, todėl tikslas – ne atsiskirti, bet atlikti pareigas, tampant tarpasmeninių ryšių dalimi. Svarbu susiderinti, lygiuotis į kitus, atsižvelgti į kitų reakcijas ir jausmus. Todėl šio „Aš“ modelio asmenims malonūs (ir natūralūs) jausmai yra draugiškumas, bendrumas, ramumas, sklandumas, priklausymas grupei. Kaip matyti, šios kultūros ugdo ir skatina su tarpasmeniniais ryšiais susijusias emocijas. Akcentuojama, kad jausmai ir įvairiausios emocijos išgyvenamos kitiems esant šalia, t. y. kad jie būtų patiriami, kiltų ir būtų išreikšti reikia kitų.

Atkreiptinas dėmesys į netikėtą panašumą, egzistuojantį tarp Markus ir Kitayamos aprašyto abipusiškai priklausomo „Aš“ modelio ir Rosaldo nurodytų skirtingos nuo vyrų moters socializacijos suformuotų asmenybės struktūros svarbiausių bruožų. Mokslininkė teigia, kad brėsdama šeimoje mergaitė su kitais asmenimis susitinka kaip su individualiais, išvengdama institucionalizuotų ir formalizuotų santykių, todėl ji išmoksta siekti savų tikslų sykiu atsižvelgdama į aplinkinių poreikius, išlikdama paslaugi, atsakinga. Moterys šeimoje gali patirti difuzišką priklausomybę, todėl joms sunku išlaikyti atstumą. Tapatinimasis su motina, kurios asmenybė apibrėžta subordinacijos, lemia, kad mergaičių *ego* yra silpnas, t. y. savojo „Aš“ jausmas stokoja tikrumo.

Šios dvi subjekto pozicijos, McAdamso tapatybės, kaip gyvenimo istorijos, teorijoje atpažįstamos kaip dvi temos, suponuojančios į tikslą orientuotą asmens atliekamą veiksmų seką, sudarančią naratyvą⁶⁰. Šios skirtingose gyvenimo istorijose realizuojamos subjekto padėtys, nusakančios jo santykius su aplinkiniu pasauliu, regimos kaip nuolat pasikartojančios Vakarų literatūros tradicijoje. Agento pozicija remiasi veikiančiojo asmens atsiskyrimu nuo bendruomenės ir numato dominuojančiojo poziciją gyvenamosios aplinkos atžvilgiu. Čia pasirodo tokios šį santykį apibrėžiančios kategorijos kaip galia, autonomija, žygdarbiai, pasiekimai, kontrolė ir izoliacija. Agento subjektyvumo modeliu grindžiamos gyvenimo istorijos dažniausiai pasakoja, kaip veikėjai pasirodo, plėtoja ir gina save kaip aktyvų ir autonomišką agentą / veikiantįjį. Į bendrumą orientuota subjekto pozicija suformuota individo ir aplinkos sąryšio, santaikos, kai individualumas palenkiamas už jį didesnei visybei. Toks santykis išreiškiamas per artimumo, meilės, susitaikymo, rūpesčio ir susiliejiimo motyvus. Kita vertus, šios dvi

---

⁶⁰ Dan. P. McAdams, *op. cit.*, 66–67

galimos subjekto pozicijos socialinės psichologijos kvalifikuojamos kaip du galimi socialinio elgesio modeliai, numatantys skirtingus tarpasmeninių santykių modelius.

Geros savijautos sąsaja su socialine grupe ir ją pagrindžiančia kultūros sistema leidžia susieti jautimo(si) formas su gyvenimo būdu. Egzistuoja tarpusavio ryšys tarp požiūrio į savąjį „Aš“, emocinės patirties ir kultūriškai pagrįstų galvojimo, veikimo bei sąveikos su kitais modelių ir gyvenimo būdo.

2.5. Summa summarum. Klasikinė viešumos traktuotė žmogiškumą suvokia kaip kylantį iš priklausymo laisvų žmonių bendrijai, steigiančiai, kuriančiai ir palaikančiai viešąjį gyvenimą. Todėl socialiai veiksnus tapatumas, kaip kultūros ir sociumo apibrėžta žmogiškumo forma, pasiekiamas tik dalyvaujant viešojoje erdvėje. Viešasis gyvenimas yra asmens savirealizacijos erdvė, tęstinumo laike garantas, legalus būdas sukurtas, puoselėtas gyvenimo formas perduoti kitoms kartoms, dalyvauti istorijoje. Viešasis gyvenimas yra ir atsakingos, bendrabūvio formas lemiančios, intersubjektyvų pasaulį konstituojančios, todėl prasmingos kalbos vartojimo sfera. Per viešo gyvenimo formas tampa įmanoma reikšmių cirkuliacija tarp privataus asmens ir institucionalizuoto visuomenės gyvenimo. Viešojoje erdvėje, kuriamoje ir palaikomoje pasitikėjimu besiremiančios (beveik) svetimųjų bendruomenės, vyksta konstruktyvi socializacija, kai perduodamos ir perimamos socialinės normos. Taip pat vieša erdvė yra ir socialinių grupių (minimalių organizacinių vienetų) tapatumo skleidimosi ir saugojimo vieta. Atkreiptinas dėmesys, kad ir iš senovės Graikijos visuomenės (polio) kildinamos ir su modernios polimorfiškos visuomenės gyvenimo būdu siejamos viešumo traktuotės viešąją erdvę pirmiausia sieja su miestu, pirmine ir tikrąja viešo gyvenimo erdve ir forma.

Moters tapatumas, gyvenimo būdas, veiklos kryptys ir patirtis suvokiamos kaip priklausančios konkrečiam sociokultūriniam kontekstui, tam tikrai struktūrai, kurios vienas iš organizavimo principų yra *vieša / privatu* perskyra. Skirtingi moterų ir vyrų socializacijos procesai, jų veiklos orientavimas į skirtingas sferas – privatų šeimos gyvenimą ir viešą, institucinį visuomenės gyvenimą – lemia kitokias jų tapatumo formas. Remiantis šia prielaida, visai pagrįstas atrodo disertacijoje keliamas klausimas, kaip keičiasi moters tapatumo formos, vis labiau jai išitraukiant į viešąjį gyvenimą? Arba kaip keičiasi viešojo gyvenimo tvarka vis intensyviau jame dalyvaujant moterims?

Požiūris į moterų kūrybą remiasi prielaida, kad pasakojamos moterų gyvenimo istorijos pirmiausia turėjo būti gyvenamos istorijos. Naujai kuriamo tapatumo, kaip galimos realizuoti gyvenimo istorijos, kontekstualizacija reiškia jo lokalizavimą tam tikrame platesniame reikšmių lauke, be kurio šis gyvenimas nebūtų suprantamas. Tapatumas, regimas kaip vientisas ir prasmingas gyvenimo pasakojimas, atskirus savojo „Aš“ aspektus susiejantis į prasmingą visumą, yra asmens individualios raidos ir pavykusios socializacijos rezultatas. Tapatybės susiformavimas rodo, kad asmuo gali savojo „Aš“ koncepciją artikuliuoti platesnėje gyvenimo istorijai prasmę ir pakankamą vientisumą suteikiančioje sociokultūrinėje struktūroje.

Kultūrinė socialinės psichologijos kryptis asmens tapatumą susieja su savojo „Aš“ samprata, socialiai priimtinu elgesiu ir patiriamais jausmais. Emocinės būsenos ir jausmai aiškinami kaip savojo „Aš“ referentas, atspindintis unikalią asmens patirties struktūrą ir pagrindžiantis šios patirties formų priklausymą sociokultūriniam kontekstui. Emocijos susieja individą su socialiniu pasauliu, nes išoriška kultūrinė sistema yra įsikūnijusi vidinėje emocinėje patirtyje. Socialinė psichologija artikuliuoja tarpusavio ryšį tarp požiūrio į savąjį „Aš“, emocinės patirties, jos raiškos formų ir kultūriškai pagrįstų galvojimo, veikimo ir sąveikos su kitais modelių.

3. Viešosios erdvės profiliai („Aušra“, „Varpas“, „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Ateitis“, „Aušrinė“)

3.1. „Aušra“: tautinės bendruomenės kūrimasis; pirmieji moterų pasirodymai viešojoje erdvėje. Lietuvių tautinis atgimimas apibrėžiamas kaip savimonės lygmens vyksmas, kai tauta tampa „etnosocialiniu ar etnokultūriniu (tautinės mažumos atveju) organizmu, norinčiu ir galinčiu savarankiškai kurti savo likimą, apginti savo tautinę tapatybę, puoselėti ir plėtoti tautinę kultūrą“⁶¹. Dažniausiai jis siejamas su „Aušros“ pasirodymu, kai aktyvi tampa „nauja, daugiausia iš Suvalkijos valstiečių kilusi, Rusijos

---

⁶¹ Antanas Kulakauskas, „Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos 1. Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, 133

universitetuose mokslus išėjusi, demokratinės, liaudiškos lietuvių inteligentijos karta⁶². Su „Aušra“ prasidėjęs naujas „etnosocialinės ir etnopolitinės raidos etapas“ sietinas su pastangomis inicijuoti viešas diskusijas, formuoti viešąją erdvę, kurioje visuomenės, kultūros klausimų svarstymas įgautų visai kitą pobūdį, steigęsi kitokios bendrumo ir organizuotos veiklos formos⁶³. Benedicto Anderseno teigimu, spauda, sukūrusi unifikuotus pasikeitimo informacija ir komunikacijos laukus, susiejo skaitytojus į tautiniu pagrindu diferencijuotą įsivaizduojamą bendruomenę⁶⁴. Lietuviško laikraščio pasirodymas ženklina ribą, kai tautinis sąjūdis apima ir įtraukia vis didesnes žmonių mases⁶⁵, į kultūrinį visuomeninį darbą įsitraukia įvairiausi (iki šiol nuošalyje laikęsi) asmenys, tarp jų ir moterys. „Aušra“ tampa vieta, kur kuriamos tautinės veiklos programos, plėtojamos praeities studijos ir brėžiamos veiklos perspektyvos. „Aušra“ vertintina kaip lietuvių tautinį judėjimą vienijęs intelektualinis centras. Šidlauskas „Aušrą“ laiko pradžia, kurioje glūdi tolesnės visuomenės kultūrinės, ideologinės ir politinės struktūros užuomazgos⁶⁶.

Vincas Mykolaitis-Putinas, periodizuodamas XIX a. literatūrą, atlieka svarbią perskyrą tarp „Priešaušrio“ ir „Poaušrio“ laikotarpių, Pauliaus Subačiaus manymu, ją yra perėmę ir šiandienos mokslininkai⁶⁷. Priešaušrio literatūrą V. Mykolaitis-Putinas laiko darbine (vs kūrybine), o šios literatūros reiškiamą tautos sąmonę – statine (vs dinamine). Kultūros posūkis lietuvių tautos naudai, sąmoningo pažangos kelio pradžia siejami su „Aušros“ pasirodymu – kai iš pasyvaus apsigynimo statizmo pereinama į veiklų puolimo dinamiškumą: „Tie du tautinės programos punktai, praeities ir kalbos garbinimas, tampa ne užsikonservavimo priemone, bet naujos kūrybos šaltiniu.“⁶⁸ Pabrėžiama, kad pasirodžius „Aušrai“ visuomeninis lietuvių tautos gyvenimas pradeda augti ir šakotis.

---

⁶² Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 282

⁶³ Audronė Žentelytė, „Lietuvių tautinio atgimimo mitologija“, *Literatūra* 36 (1), 1998, 66

⁶⁴ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, 60–61

⁶⁵ Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, 1, Vilnius: Lituanius, 1992, 275

⁶⁶ Marijus Šidlauskas (buv. Jonaitis), *op. cit.*, 49

⁶⁷ V. Mykolaitis, „Priešaušris“ ir „Poaušris“ lietuvių literatūroje“, *Židinys* 11, 1929, 306–312

⁶⁸ *Ibid.*, 311

Rašydami apie XIX a. pabaigos–XX a. pradžios tautinį atgimimą ir jį įgyvendinusius ar prie jo prisidėjusius kultūros žmones dažniausiai neskirstome jų pagal lytį – paprastai šį laikotarpį tyrinėjančiųjų dėmesio centre atsiduria vyrai. Moterų sąmonėjimas ir įsitraukimas į aktyvią visuomeninę kultūrinę veiklą laikomas vėlesniu reiškiniu. Vien teorinis moterų pripažinimas lygiavertėmis partnerėmis kuriant tautos istoriją laikomas didžiule inovacija: „Svarbu, kad kalbama apie moterį – aptariama sąmoningumo forma jau nelaikoma išskirtiniu kurio nors luomo ar vien vyrų požymiu.“⁶⁹ Pati mąstymo tradicija, palaikoma bei formuojama tuometinių didžiųjų vyrų, išreiškė požiūrį į istoriją kaip išskirtinį vyrų reikalą⁷⁰.

Žvelgiant į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios situaciją, akivaizdu, kad viešajame gyvenime dominuoja vyrai, jie – aktyviausi visuomenės veikėjai, kultūrinių sąjūdžių dalyviai, rašytojai ir t. t. Be jokios abejonės, vyrai – tuo metu buvo labiausiai išsilavinusi visuomenės dalis. Gana iškalbinga galėtų būti XIX a. pabaigos kaimo jaunimo išsilavinimo (kalbama tik apie pradžios mokyklą, todėl teisingiau būtų sakyti „išsilavinimo pagrindų“) padėtį perteikianti statistika: „1880 metais Suvalkų gubernijoje pradžios mokyklą lankė 10,8 procento mokyklinio amžiaus kaimo berniukų ir **1,4 procento mergaičių**, Kauno gubernijoje atitinkamai 6,3 procento berniukų ir **0,4 procento mergaičių**, Vilniaus gubernijoje – 18,4 procento berniukų ir **0,2 procento mergaičių**...> [paryškinta mano – R. B.].“⁷¹ Iš pateiktų duomenų matyti, kad Vilniaus gubernijoje iš 1000 mergaičių tik 2 lankė pradinę mokyklą, miestuose padėtis buvo šiek tiek geresnė. Ši statistika atspindi padėtį oficialiose rusiškose pradžios mokyklose, kurias lankyti nelegali lietuviška spauda draudė, tačiau visiškai neleisti jų lankyti būtų buvę nelogiška, nes jos buvo kelio į aukštesnį išsilavinimą pradžia. Kodėl toks menkas jose besimokančių mergaičių skaičius, paaiškintų ir tas faktas, kad mergaitės turėjo būti daug labiau sergėjamos nuo rusifikuojančio išsilavinimo: „Anot vyravusios nuostatos, oficialus rusiškas išsilavinimas moterims, pirmiausia turėjusioms saugoti tradicinį lietuviškos

---

⁶⁹ Paulius Subačius, *op. cit.*, 90

⁷⁰ Tokį požiūrį į istoriją rekonstravo Kavolis analizuodamas Maironio poeziją: „Apie moteris, dukteris, proseneles ir seseris – nė žodžio. Istorija kaip atgimimas – išimtinai vyrų projektas“ (Vytautas Kavolis, *op. cit.*, 259)

⁷¹ Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *op. cit.*, 275

šeimos židinį, buvo visiškai nereikalingas.⁷² Kalbant apie nelegalių slaptų lietuviškų mokyklų lankymą, duomenys būtų kiek kitokie⁷³.

Tautinis sąjūdis, ėmėsis viešosios erdvės reformų, vien ja neapsiribojo, vienas pamatinių tautos savikūros ar renovacijos būdų rėmėsi tautinės, naujos šeimos kūrimo idėja. Į viešas diskusijas įtraukus ir šeimos kūrimo, privataus gyvenimo tvarkymo, sutuoktinių tarpusavio santykių, vaikų auklėjimo, tėvų įtakos vaikams klausimus, buvo peržengta viešą ir privatų asmenų gyvenimą skirianti riba, privatus šeimos gyvenimas tapo viešu rūpesčiu. Tuo metu buvo nuspręsta, kad viešasis (politinis ir kultūrinis) tautos gyvenimas yra labai priklausomas nuo privataus (šeimos) gyvenimo. Weintraubas pabrėžė, kad opozicijos *vieša / privatu* sandams suteikiamos reikšmės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, viena nuo kitos priklausomos. Todėl neatsitiktinai viešosios erdvės reformavimas įtraukia ir polemikas dėl privataus (namų, šeimos) gyvenimo pertvarkymo. Viena krypčių, kuria turėjo pasukti išsilaisvinti siekianti tauta – puoselėti tautinę šeimą, tapsiančią idealia aplinka lietuvybei ugdyti. Ypatinga problema, užklupusi „tautinės šeimos kūrimo projekte“ dalyvaujančius išsilavinusius lietuvius vyrus – tinkamų žmonių ar partnerių stygius. Buvo pasigesta moterų, kurios galėtų įgyvendinti tautinės šeimos programą. Ypatingos kritikos sulaukė tik moterys: buvo nuolat akcentuojamas moterų tautinis nesusipratimas ir abejingumas tautos žadinimo reikalams. Pažymėtina, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuviškoje spaudoje vyravo gana dviprasmiškas požiūris į moterų išsilavinimą. Viena vertus, kaip ir buvo minėta anksčiau, mergaitės buvo sergėjamos nuo rusiškų pradinių mokyklų (baimintasi, kad tai turės neigiamų padarinių tradicinės lietuviškos šeimos išlikimui), kita vertus, jos buvo gana žiauriai kritikuojamos dėl išsilavinimo stokos. Visiškai suprantama, kad moterys, buvusios visą laiką nušalintos nuo viešo gyvenimo, uždarytos šeimoje, negalėjo staiga tapti aktyviomis ir susipratusiomis tautinio atgimimo dalyvėmis. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog propaguojamas moterų išsilavinimo būtinumas dar nereiškė, kad jos yra

---

⁷² *Ibid.*, 277

⁷³ E. Aleksandravičius ir A. Kulakauskas yra iškėlę įdomią moterų bei vyrų raštingumą liečiančią detalę: 1897 metų surašymo rezultatuose užfiksuotas Kauno gubernijos moterų didesnis raštingumas nei vyrų: atitinkamai – 54,9 ir 51,9 procento. Bet pažymima, kad moterų raštingumas čia galėtų reikšti daugiausia vien mokėjimą skaityti. Žr. *Ibid.*, 280

skatinamos ateiti į viešąją erdvę. Veikiau priešingai – buvo skelbiama, kad išsilavinimas joms pirmiausia reikalingas tik kaip tautiškai susipratusių (ir išsilavinusių) vyrų žmonoms ir būsimų vaikų motinoms: „Vyro aspiracijoms pritarianti žmona ir patriotiškai išauklėti vaikai tapo idealios tautinės šeimos simboliu. Tuo tarpu vyrai matė save visuomenės ir kultūros veikėjais, o ne šeimos dalimi.“⁷⁴

Rachel G. Fuchs ir Victorios E. Thompson teigimu, moteris skirtingais laikotarpiais, susiklosčius skirtingoms aplinkybėms, Vakarų istorijoje buvo tapatinamos ir su tradicija, ir su modernizacija. Kaimo moterys, kaip esančios arčiausiai gamtos, laikytos tradicijos puoselėtojomis, o miesto moterys gąsdino savo modernumu. XIX a. šios mokslininkės laiko pereinamuoju laikotarpiu, kai bendruomenė vis dar turi pirmumą individo atžvilgiu, tačiau pastarojo vaidmuo vis labiau pabrėžiamas ir sureikšminamas. Tuo metu ryškus nevienodas ir netolygus moters vaidmens bendruomenėje įsivaizdavimas: kaimo bendruomenėse, darbininkų klasės priemiesčiuose, kai kurių socialistų utopistų grupių gyvenime moteris yra viena svarbiausių veikėjų; tačiau tautos, valstybės gyvenime dažniausiai jai priskiriama simbolinė, tautą konsoliduojanti funkcija, nors jos vaidmuo realiai išlieka gana pasyvus⁷⁵.

Naujai iškilusi lietuvių inteligentų karta, apsibrėždama galimas tautos gaivinimo, kūrimo formas, „Aušroje“, nors ir ne itin dažnai, tačiau ima kelti ir moterų klausimą. Pirmasis į moteris, jų padėtį visuomenėje dėmesį atkreipia Jonas Šliūpas, konceptualizuodamas naują, lietuvišką švietimo programą straipsnyje „Apie įtaisymą lietuviszku mokslaviecziu“⁷⁶. Į būsimą lietuviškos mokyklos viziją jis įtraukia ir moteris, taip pradėdamas diskusiją moterų švietimo klausimu, persikėlusią į XX a. J. Šliūpas priešinas vyraujančiai minčiai, kad merginoms nereikia tokio paties išsilavinimo kaip vyrams, tvirtindamas, jog išsilavinusios moterys būtinos sėkmingai funkcionuojančiai tautinei bendrijai: „Kad mergiszka palieka motiną, ji reikalauja gausios apszvaistos užauginimui vaiku; o tam tikrą paszvaistą neiszgali dūti juk nei sziađikszcziai

---

⁷⁴ Dalia Marcinkevičienė, *Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje-XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999, 117

⁷⁵ Žr. Rachel G. Fuchs, Victoria E. Thompson, *Women in Nineteenth – Century Europe*, New York: Palgrave Macmillan, 2005, 2–5

⁷⁶ J. S. Kūksztis [Jonas Šliūpas], „Apie įtaisymą lietuviszku mokslaviecziu“, *Auszra* 1, 2, 3, 1884, 31–37

gimnaziniai mokymo bukrai ir dalikai. O neisstekėjusias mergaites spiria kova už buvį turėti dailą rankoje, szviesą galvoje, o dorą szirdije, kitaip jos klotis bus judi, netvarki. <...> Kad-gi tas spėkas sustambinti, atvesti ant savojo darbsztumo, reik ligiai ir tokiu pat keliu gudinti mergiszkį ir viriszkį, kitaip mergiszkis visadą bus kalpu, vergu viriszkio. Ant galo pati klotis draugijos prideri nū iszdailinimo joje visu spėku; kitaip draugija sužus pergalėta kaimėnu, seniai supratusiu tą teisibę. Jau czia neszneku, kad teisingumas draugijos dēl savo draugininku ir meilē artimo, kentanczio priespuđį lities, spiria kiekviena žmogų prisiglausti prie mokslo, kurs užsistoja už priverztą padėjimą mergiszkiau.⁷⁷ Norėdamas pagrįsti vienodas lavinimosi sąlygas moterims ir vyrams, straipsnio autorius turi pasitelkti etikos, moralės argumentus. Kita vertus, numatoma, kad atsiskyrusiai nuo motinos merginai nebepakanka tik namų aplinkoje, natūralioje moterų bendruomenėje įgytų žinių, sudėtingėjančioje socialinėje situacijoje nebegalima pasikliauti tradicijos palaikomais moterų socializacijos būdais. Nauja patirtis, kai atsiranda tradicijos suformuotų elgsenos modelių nebeatitinkančių veiklų, verčia permąstyti ir asmenybės ugdymo programas. Vyro ir moters santykiams imami taikyti nauji vertinimo kriterijai, pora pradedama įsivaizduoti kaip lygių žmonių sąjunga, todėl moterų galimybės šviestis galėtų išvaduoti jas iš „lyties priespaudos“. Šis pavyzdys puikiai iliustruoja, kad reikšmių apytaka vyksta abiem kryptimis – plėtojama modernios visuomenės, lygių žmonių savanoriškos bendrystės, vizija keičia požiūrį ir į šeimos narių santykius privačioje namų erdvėje.

„Aušroje“ pirmą sykį į viešumą imami kelti privataus moterų gyvenimo skauduliai. Neabejotinai reikšminga, kad konkrečios, savo akimis matytos (vėliau šis argumentas bus pagrindinis Žemaitei ginant savųjų kūrinių patikimumą, tikrumą) moterų gyvenimo dramos pasakojamos moters – „Aušroje“ savo eilėraščius spausdinusios Liudvikos Malinauskaitės-Šliūpienės. Vandos Daugirdaitės-Sruogienės teigimu, ši moteris buvo pirmoji bajoraitė, įsitraukusi į tautinio atgimimo veiklą, spaudoje iškėlusį vargingos moters padėties faktus, palietusi ir moters emancipacijos klausimą⁷⁸. Be įvairiausių istorijų iš visos Lietuvos, pasirodo ir moterų gyvenimo istorijos, labiausiai

---

⁷⁷ *Idem.*, 35–36

⁷⁸ Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, „Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė (1864 02 04–1928 04 07): biografijos nuotrupos“, *Lietuvių tautos praeitis* 8, kn. 2 (30), Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1985, 13

atskleidžiančios jų padėtį šeimoje. L. Malinauskaitė-Šliūpienė savo publikacijomis atveria duris į privatų namų (moterų, vaikų) pasaulį daugiausia pasakodama kenčiančių žmonių istorijas: sergančios, ką tik pagimdžiusios jaunutės moters, vyro, tuo pat metu gyvenančio su dviem moterimis – žmona ir samdine, su abiem susilaukusio po šešetą vaikų; jaunos motinos, palaidojusios pirmagimį ir priverstos išverti girto vyro mušimą ir t. t. Malinauskaitės-Šliūpienės „reportažai“ iš kasdienio moterų gyvenimo galėtų būti laikomi jau kitame laikraštyje, „Varpe“, spausdintų Žemaitės „Paveikslų“ priešistore. Šiuose pasakojimuose neišvengiama moters dalia – žmona, vaikų motina – yra lydima kančios, skausmo: „Ar-gi ger regėti isztekant jaunas mergaites, kurios nežino ir nesupranta, kas tai yra gyvenimas, ir ar malonu matyti kaip jos velka paskui sunkų jungą?! Joms nabagėms rodosi, kad visai ras laimę iszėjusios isz tėviszkos pastogės. Nesakau nėko apie tas, kuriu pažiura susitalpinusi ir kurios iszmano savo paszaukimą. Juk moteriszkė kaip kada ir labai nelaiminga ir nevieną tilią aszarą nuszlūsto...“⁷⁹ Šeimos gyvenimo rėmuose sutelpantis moters gyvenimas jau pradeda rodytis per ankštas, ne kiekvienai moteriai tinkantis, nebūtinai kiekvienos tikrąjį pašaukimą atitinkantis. Kita vertus, straipsnio autorė fiksuoja ir tam tikrą moterų naivumą, negebėjimą realiai vertinti savo padėtį: „Asz tankei klausiau pacziu bernu, kam jos iszteka suprasdamos, kokiu vargu susilauks. „Taigi“, atsako, „kad butumėme žinojusios didumą to vargo, nebutumėme tekėjusios.“ – „Kiekviena moteriszkė“, tariau, „žino gerai, kad turi tankiausei vaikus, kadą iszeina už vyro“. – „Mislyjome, kad neturėsime,“ trumpai atsako. Ir gailu anu buriu vaikeliu, paleistu į szvietą dėl didžiausio vargo.“⁸⁰ Žinoma, suvokiant XIX a. pabaigos kaimo moters pasirinkimo galimybes, autorės užduodamas klausimas „Kam išteka?“ yra ne visai adekvatus. Tačiau jaunų moterų atsakymai liudija, kad pastarosios dar nereflektuoja savo padėties, t. y. nemato, kad visų kaimo moterų padėtis yra beveik identiška, tipiška ir neišvengiama. Tik nepriklausanti šiai aplinkai moteris (Malinauskaitė-Šliūpienė buvo kilusi iš bajorų) gali ją stebėti iš šalies ir daryti, rodos, tokius akivaizdžius, bet kaimo moterų sąmonės nepasiekiančius apibendrinimus: „Barbariszki dar tebėra musu žmonės, nėra jųse jausmai nei mažumą iszdailinti. Dėl jų

---

⁷⁹ Aglė [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], „Skobi putra isz gyvenimo Lietuvininku“, *Auszra 1*, 1885, 14

⁸⁰ *Ibid.*, 17

myris vaiko, paczios liga, tėvu nelaimė – tai nėkas <...>.“⁸¹ Ji kaip ir Šliūpas mano, kad be išsilavinimo žmogaus jausmai lieka „neišdailinti“, o be išlavintų jausmų neįmanoma subtiliau pajusti / suvokti savo padėties tragizmo, ir tiki švietimo galia sušvelninti „žvėrišką“ žmogaus prigimtį.

Malinauskaitė–Šliūpienė taip pat reaguoja⁸² į 1884 m. 9 numeryje pasirodžiusį apsišvietusio pasiturinčio lietuvių skelbimą apie „sav szviesios Lietuvaite per paczia“⁸³ paieškas. Moters žvilgsnis iš karto fiksuoja skirtingą tėvų požiūrį į vaikų auklėjimą, kai sūnūs siunčiami mokytis, o „dukterės tū tarpu auga, kaip eglės miszke.“⁸⁴ Kaimo merginoms būdingas kitoniškas, nekultivuotas gamtiškas būvis. Iškalbinga atrodo pačios autorės slapyvardžio (Aglė, Eglė) ir viename eilėraštyje moters dalią bendruomenėje – kaip eglės greta kitų medžių miške – nusakanti paralelė:

Aglė augszdangė sniegu apklota

Kaipo skraistę seno vaidėlioto

Ir puikiai puikiai į dangų žiuri,

Kad tarp Lietuvos vietą ji turi...⁸⁵

Ir nors mitologijoje išisaknijusioje poemoje moteris gali turėti savo vietą etninėje bendruomenėje kaip eglė greta kitų medžių miške, žiūrint iš socialinės perspektyvos, tokia „nesukultūrinta“ moteris rodosi nebetinkama *apšviestiems* lietuviams, kurie nori, kad „[p]ageistinoji žmogistė turētu jį visiszka suprastai, t. e. turētu žinoti, jog žmogaus szirdije tilpsta ne vien rupesnis apie maistą, drabužį, pastogę ir kuniszka ramumą, bet ligiai tur’ ten vietą troszkimas visūtinos doribės, teisibės, tėvinės meilė.“⁸⁶ Sociumo keliami nauji reikalavimai asmeniui pirmiausiai susiję su vidinėmis savybėmis: moters švietimas turi lavinti ir tinkama linkme pakreipti troškimus bei ugdyti jausmus („mokyti“ mylėti tėvynę).

---

⁸¹ *Ibid.*, 16

⁸² Szarka [Liudvika Malinauskaitė–Šliūpienė], „Trumpa pažvalga, kodėl musu Lietuviams vargu yra gauti paczias Lietuves“, *Auszra* 4–5, 1885, 97–102

⁸³ „Pasituris apszviestas Lietuvis geidauja sav szviesios Lietuvaite per paczia.“, *Auszra* 9, 1884, 327

⁸⁴ Szarka, *op. cit.*, 98

⁸⁵ Aglė [Liudvika Malinauskaitė–Šliūpienė], „Lietuvos miszkai“, *Auszra* 12, 1884, 417

⁸⁶ „Pasituris apszviestas Lietuvis...“, *Auszra* 9, 1884, 327

Malinauskaitės-Šliūpienės požiūriu, apsišvietusių merginų stygius ne tik griaua moterų gyvenimus („Tėvas pamislyjęs atidūda dukrelę ir nabagė eina už žmogaus tolumo jos szirdžei ir mąsčiai. <...> jūs nerisza meilė ir gūdonė, bet tiktai velniszka sandora... Ir taip jauna, patogi mergaitė eina ant gyvenimo, katras užmusza visus pobudžius jos szirdies ir ją dvasiszkai nužemina.“⁸⁷), bet ir yra pražūtingas naujai besikuriančiai tautai, nes lenkės, gudės, vokietės tampa išsilavinusių vyrų pačiomis. Ji, kaip ir dauguma tautinės šeimos kūrimo klausimu nuomonę pareiškusių vyrų, mano, kad Lietuvoje gyvenančios lenkės yra pavojingos: „Iszėjusi isz bažnyczios parodo ji tai savo nagelius ir ragelius ir perverczia savo vyrą, priderėti prie Lenku, kur civilizacija ėsanti jau augsztai iszkilusi – o Lietuvei dar apie ją tiktai mislyti tepradeda...“⁸⁸ Ūkininkai, nesirūpindami dukterų švietimu, prisideda prie tautos pražūties: „Lenkė mylės lenką ar sulenkūtą Lietuvį, o nėkad os tikrą Lietuvį. Musu mėlinakės Lietuvėlės butu geriausios dėl Lietuviu, jos neiszauszintu tos ugnies, bet dar padidintu. Kas geriaus gali suprasti meilę dėl tėvynės ir pasiszventimą, jeigu ne pati Lietuvininkė?... Vienas kraujas, katras plaukia gyslose Lietuviu, gal tiktai padaryti giminę ir tėvynę laiminga.“⁸⁹ Vienas kraujas, išsilavinimas, naujas tautinės šeimos modelis yra tie pamatai, ant kurių turi augti naujai steigiamą tautinę bendriją. Būtent „Aušroje“ galime matyti, kaip debatai svarstant tautinės šeimos kūrimo problemas (apsišvietusio vyro ir visiškai jį suprantančios žmonos⁹⁰) paliečia tautos ateities, jos išlikimo galimybių klausimus. Viena pirmųjų, įsitraukusių į šią diskusiją, yra moteris, aiškiai suvokianti moterų padėtį ir numatanti trukdžius šiai naujai tautinės šeimos programai įvykdyti⁹¹. Malinauskaitės-Šliūpienės numatoma apsišvietusių

---

⁸⁷ Szarka, *op. cit.*, 99

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*, 101

⁹⁰ Apsišvietusio lietuvio skelbime išsakytus būsimai žmonai keliamus reikalavimus patvirtina ir Malinauskaitė-Šliūpienė: „Kaip–gi galėtu doras, mokįtas žmogus paimti sav paczią tamsią? <...> Patsai negalėdamas rasti laimės namėj, jieszkotu jos už namu, nemeili jam butu ta žmona, kuri nesuprastu jo misliu, o jis jos.“ (*Ibid.*, 100)

⁹¹ Dalia Marcinkevičienė teigia: „Praėjus dešimčiai metų po minėto skelbimo, inteligentija atvirai nurodė, kad tautiškai susipratusių lietuvių nuotakų tradicinėje kaimo šeimoje nėra“ (Dalia Marcinkevičienė, *op. cit.*, 75). Būtų galima patikslinti, kad šį faktą pirmoji konstatavo moteris, praėjus mažiau nei metams po minėtojo skelbimo pasirodymo.

moterų veiklos kryptis, geriausiai jų prigimtį atitinkanti profesija – mokytoja – vėliau bus realizuota, įgyvendinta daugelio į visuomeninę, kultūrinę veiklą įsitraukusių moterų: „Musu Lietuvėlės „raudonskrūstės, mėlinakės“ tegul mokinasi ant mokintoju vaiku. Pabaigusios mokslą jeigu nerastu sav vietos, tegul imasi už darbo, pritinkanczio moteriszkei. Turtingesnios, galėdamos buti namėje, tegul mokina vargdieniu vaikus, o toks darbas bus naudingas dėl tėvynės ir jas iskels akyse visūmenės.“⁹² Mokytojos darbas ne tik labiausiai pritinka moteriai (beveik analogiškas motinos funkcijoms privačioje namų erdvėje, tik perkeltas į viešąją sferą), bet ir gali suteikti moteriai tam tikrą statusą viešajame pasaulyje.

„Aušroje“ įsteigtos viešosios erdvės konfigūracijos ir programuotos moters viešos veiklos kryptis bei jos pagrindimo, argumentavimo būdai buvo tas pamatas, ant kurio klojosi jaunesnės kartos inteligentų plėtojama visuomeninio gyvenimo struktūra.

3.2. „Varpas“: viešosios erdvės plėtra ir transformacijos, moterų kūrybinis proveržis. „Varpe“ imamasi aiškiau apibrėžti, kas yra laikraštis, t. y. griežčiau nusakyti, kuo skiriasi viešoji erdvė nuo privačios: „Vienok, dėl išpildymo to musu noro [per lietuvišką kroniką pristatyti reikalus ir darbus lietuvių – R.B.], reikia pagalbos, reikia idant vientauczei, kur norint ēsantieji dūtu mums reikalingas žinias, kurios rupi visūmenei, (ne apreiszkimus privatiszko gyvenimo, kokius garino Amėrikos lietuviszki laikraszcei, bet mes tūs bobiszkus pliauszkimus randame netinkanczeis dėl spaudos ir nenaudingais).“⁹³ Privataus gyvenimo detalės, skelbiami faktai atsiduria greta su šios erdvės atstovėmis „bobomis“ ir jų pliauškalais, t. y. tuščias beprasmiš kalbėjimas yra tai, nuo ko atsiriboja viešosios erdvės formos ėmęsis kurti, naujas lietuviškas laikraštis. Kita vertus, daugėjant lietuviškus laikraščius skaitančiųjų, moterys numatomos kaip šio laikraščio adresatės, pastebima, kad „Varpas“ skaitomas ir moterų, dėl to siūloma dailinti kai kurių straipsnių kalbą, švelninti toną: „<...> ir moterys jau pradeda „V“ skaityti. Prigulėtų, man rodosi, truputį švelniau apsieit su moterų estetika, nebaidyt be reikalo nuo „V.“ ir teip be galo baugščios musų „Gražiosios lyties““⁹⁴ Tikima, kad moterys iš

---

⁹² Szarka, *op. cit.*, 101

⁹³ a-b, „Isz tėvyniszkos dirvos“, *Varpas 1*, 1889, sausis, 8

⁹⁴ P. A. „Gromatos iš svetur II“, *Varpas 7*, 1893, liepa, 108

prigimties bailesnės, todėl ne tik namų gyvenime, bet ir viešojoje erdvėje jos atsiduria silpnųjų pusėje kaip reikalingi ypatingos globos ar net priežiūros asmenys.

„Varpas“ tęsia ir išplėtoja „Aušroje“ Šliūpo pradėtą polemiką dėl moterų švietimo. Moterų išsilavinimo būtinybė tiesiogiai susiejama su naujos lietuviškos šeimos projektu: „Kad apszviestos Lietuvininkės ir ne atnesztu musu tėvynei jokios kitoniszkos naudos, tai jau dėl to vieno, idant apszviesti Lietuvei galėtų iš savo tautos paczias vesti, mokinimas Lietuvininkiu yra reikalingu.“⁹⁵ Tikro lietuvio („lietuviszko typo“) sukūrimas siejamas su lietuviška šeima. Tačiau konstatuojamas faktas, kad trūksta išsilavinusių kaimiečių merginų. Su tokiomis merginomis, kokias galima rasti Lietuvos kaime, „valandose atilsio ne gali nei pasirodavoti savo darbe, nei pasikalbėti apie nieką kaip tik apie dalykus nesiekencziaus toliaus už rubežių kasdieniniu atsitikimu ir ne turinczius jokios sujungmės su intelėktualiszkais darbais.“⁹⁶ Privačioje erdvėje užaugusi, jos suformuota moteris visiškai netinkama žmona intelektualinių aspiracijų turinčiam vyrui. Todėl moters švietimas sykiu reiškia moters įvesdinimą į viešųjų reikalų pasaulį. Moters supažindinimas su viešaisiais reikalais reikalingas tam, kad moteris taptų prasmingų pokalbių su vyru pašnekove, be šių privačių pokalbių vyro, kaip viešo asmens, gyvenimas yra nepakankamas.

„Varpe“ keliamas tikslas pritraukti moteris į viešąjį gyvenimą, reikia, kad jos taptų matomos: „Mes sutinkame jas eilėse motynų, gimdytojų, paczių, tarnaiczių, siuvėjų, audėjų ir t. t., kurios tik lieka savo siaurame giminishzkame ratelije, bet kaip-gi mažai randasi dirbanczių ant platesnio tėvinishzko lauko, pasiszvenczianczių savę dėl tautiszku lietuviszku reikalu!“⁹⁷ Tradiciniai moterų vaidmenys (motinos, žmonos), jų amatai, žymintys jų priklausymą namų sričiai, giminystės ryšiais susaistytai žmonių grupei, regimi kaip labai siaura erdvė, visiškai priešinga plačiam viešųjų tėvynės labui skirtų darbų laukui. Tekste pakartojama ir patvirtinama opozicija tarp natūralaus priklausymo giminės ryšiais susaistytai moterų bendrijai, kurios ribos – privati namų erdvė, ir sąmoningo savęs priskyrimo prie kitos bendrijos – dirbančiųjų tautiškus darbus, kurie yra nepalyginti vertesni ir „augszcziaus ir tvirzciaus“ stovi.

---

⁹⁵ -j-g, „Reikalingumas Lietuvaiczių apszvietimo“, *Varpas* 3, 1889, kovas, 33

⁹⁶ *Idem.*

⁹⁷ Budrys, „Iš visur“, *Varpas* 3, 1889, kovas, 43

Nors pabrėžiamas privačios erdvės ankštumas, šioje moterų apšvietos programoje mintis tarsi sukasi ratu: teigiama, kad privatus moters gyvenimas su tradicinėmis moters veiklomis yra labai mažai ko vertas, tačiau moterų švietimas reikalingas tam, kad jas vėl gražintų ten pat – į privačią namų erdvę. Mokslo išvestos į pasaulį moters gyvenimas turėtų įgyti kitą kokybę, tačiau švietimas, kaip tam tikra ideologijos forma, tampa būdu kontroliuoti privatų šeimos gyvenimą. Neatsitiktinai šeimos klausimas tampa tokiu viešu reikalu. Dėl tos pačios priežasties tikima, kad būtent sąmoningai apsisprendusios būti lietuvėmis moterys gali kardinaliai pakeisti kasdienį gyvenimą: „Todel nū mūsų moterų daugiausia ir priguli įvesti lietuvišką kalbą į kasdienį mūsų gyvenimą, padaryti lietuviškus mūsų susiėjimus. Tai *pirmutinė pareiga* Lietuvos moterų <...>.“⁹⁸ Svarbiausia moterų priederme ir jų prigimtį atitinkančiu rūpesčiu vis dėlto paliekamas privatus namų pasaulis: „Mūsų tautiškas atgijimas tuomet tikrai bus pastatytas ant tvirto pamato, kuomet bus užtikrintas auginimas jaunos inteligentų kartos priderančioj dvasioj. Namiejie, t. y. kuomet pirmutinį prisirišimą prie prigimtos kalbos, pirmutinę kibirkštėlę meilės savo krašto ateisiantieji mūsų patrijotai galės įgyti nuo savo gimdytojų. Tai *antra pareiga* Lietuvos moterų, vėlei tokia, kurią pildo be jokio abejojimo ir pasididžiavimo (?) [klaustukas yra redakcijos priedas tekste – R.B.] moterys visų tautų.“⁹⁹ Patriotinis vaikų auklėjimas yra suvokiamas kaip iš moters prigimties kylanti pareiga, kurios neįmanoma išvengti. Šios dvi moterų užduotys – kasdienio gyvenimo sulietuvinimas ir lietuvių patriotų (greičiausiai tik sūnų) auginimas – yra dvi visiškai moters gyvenimui pakankamos užduotys: „Šitų dviejų pareigų visai užtenka Lietuvos moterims, kurios nori prigulinčiai nešioti šitą vardą, nori būti bitėmis. Darbai „ant platesnės dirvos“ priklauso prie kategorijos ypatingų nuopelnų.“¹⁰⁰

1895 m. straipsnyje, skirtame moterų emancipacijai aptarti, abejojama „koku ten“ jungu, „kokiais ten“ pančiais, iš kurių moterys turėtų vaduotis. Labiausiai straipsnio autorių piktina tai, kad moters šeimyninės pareigos gali būti traktuojamos kaip moterį pavergiantis jungas ar pančiai, nes „[š]eimynoje guli svarbiausios pareigos, augščiausios

---

⁹⁸ P. A. Pakeleivingas, „Prie „gromatų iš kelionės“, *Varpas* 5, 1893, gegužė, 79

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

užduotys, grynčiausia moteries laimė“¹⁰¹. Todėl moterys, siekiančios išsivaduoti iš šeimos jungo, emancipuotis, traktuojamos kaip pavojus draugijai. Įdomu, kad šeima laikoma ta vieta, kur moterys nuo jaunų dienų yra pratinamos „prie žmogaus ir valstietės jausmų“, o vyrai užauginami prisirišę prie savo krašto ir doros. Šeima yra ta vieta, kur išmokstama skirtingų vyro ir moters vaidmenų, kurie neatsiejami nuo skirtingų jausmų! Vyriška ir moteriška gyvenimo orientacija pirmiausia yra jaučiama, būti žmogumi reiškia jaustis žmogumi arba būti valstietė yra tas pat, kas jaustis esant valstietė: socializuojantis mokomasi jaustis tuo, kas esi.

Remiantis tuo metu itin išpopuliarėjusia statistika, jos rodikliais – gerokai didesniu moterų skaičiumi nei vyrų – merginos skatinamos kitaip įsivaizduoti savo gyvenimo istorijas, ne tik kaip žmonių ir motinų: „Lietuvoje, kad ir visi vyrai paimtu sau pacias, tai ir da liktu apie 50000 neiztekėjusiu merginu <...>. Ta priežastis aiszkei rodo, kad mergaitėms ne užtenka sapnai apie pirszlius, bet reikalingas mokslas ir amatai, ant kuriu ir sunkiausiame padėjime galima pasiremti ir save iszmaityti.“¹⁰² Regis, tautinio atgimimo vaizduotėje jau ima šmėkščioti savarankiškos, pačios savimi galinčios pasirūpinti moters vaizdinys.

„Varpe“ vyrai išsako daugybę kritikos moterų atžvilgiu: pirmiausia kritikuojami „žemi“ moterų idealai: „Tarp daugumo gencziu idealai jaunu mergaicziu augsztesnės kilmės neperplatus da ir susitraukia beveik į vieną: laukimo vyro, kursai, pagal vienu norą, turi buti kunigaikszcziau su auksūta krutine, kitos laukia gėndroliaus su barszkancia szoblė ir t. t.; nedailios, kuprotos, szlubos jieszko savo iszganytojaus ir sziek tiek žemiaus; kiekviena gi, nesulaukus iszsipildymo savo troszkimu, pradėda kaltinti už tai vyriszka žmonijos pusę.“¹⁰³ „Moterystė“ nėra ta veikla, kuri gali atnešti moterims garbės, siejamos su „vieszna nauda“. Todėl reikalaujama, kad moterys taptų lygios su vyrais darbininkais: „Turint augszta specializka moksla, nereiktu moterims skustis ant vyru už prispaudima, kuri pagimdė tiktai tinginiavimas moteriu, emancija gi, lygios tiesos, gal buti užpelnytos lygiais darbais, lygiomis gyvenimo sunkinybėmis; – lygi nauda – isz mokėjimo paczioms sau užtekti, ne laikent, idant vyrai visur gelbėtu ir visur butu

---

¹⁰¹ P. Aškaitis, „Prie emancipacijos moteriškių“, *Varpas 1*, 1895, sausis, 35

¹⁰² Budrys, „Isz visur“, *Varpas 6*, 1889, birželis, 92

¹⁰³ Idem, „Isz visur“, *Varpas 5*, 1889, gegužė, 72

pildytojais moteru noru.“¹⁰⁴ Moterų siauras akiratis, nulemtas jų žemesnės padėties, paaiškinamas pačių moterų tinginyste, lygiai tokia pačia logika vadovaujamosi, kai moterys kaltinamos dėl nemoralaus vyrų elgesio, teigiant, kad „jeigu vyrai nerastu medegos dėl geidulavimu tarp sutinkancziu ant to moteru, turetu patys kitaip elgtis“.

Didelis susirūpinimas moterų švietimu, jų padėties gerinimu sukelia ir priešingas reakcijas, atsiranda vyrų, kurie tvirtina, kad tokiu būdu moterys per daug lepinamos, netgi tvirkinamos: „Toks gražus ir išpaikintas draugijos vaikas – tai moteriškė. Atsirado ji ant šio svieto graži ir menka, o motina draugija padarė su ją tą pat, ką neišmaną tėvai daro su savo mylimiausiu kūdikiu – glamonėjimu da labiau susilpnino ją fiziškai, dykavimu ir žibučiais pagadino jos morališką sanvaldystę.“¹⁰⁵ Per didelis moterų aukštinimas, P. Ašekaičio manymu, padaro taip, kad neišsivysto šių „žmogiškoji pusė“, labiausiai susijusi su šventomis ir laimę suteikiančiomis šeimyninio gyvenimo pareigomis. Kita vertus, šiame straipsnyje rasime išvalgą, tiesiogiai susiejančią moterų aukštinimą (iškėlimą į „angeliškas sferas“) su jų pavergimu: amžina vergystė ir „angelystė“ yra dvi to paties medalio pusės.

„Varpe“ aiškiai išsakomi ir tėvų ūkininkų nuogaštavimai dėl jų dukroms gresiančių pavojų, kurie iškiltų joms išsilavinus: pamokyta ūkininko dukra gali tapti ponija ir nebenorės jokių ūkiškų darbų dirbti; kur mokyta ūkininko dukteriai dėtis, jei ji neištekės už gydytojo ar daktaro; besimokydama mergina gali „nueiti ant nieko“, nes mokydamosi mergaitės gali išdykti¹⁰⁶. Tuo metu itin gają mintį, kad išsilavinusios moterys turi menkesnes galimybes sukurti šeimą, patvirtina ir 1896 m. iš prancūzų dienraščio perspausdintas straipsnis, kuriame pateikiama statistika mėginama atsakyti į klausimą, ar „[m]okintos moters abelnai, ypač gavusios universitėtiškus diplomus, ar turi tiek pat šansų ištekėti, kaip moteriškės, ne ragavusios užginto obalio žingėidos?“¹⁰⁷.

J. Mačys-Kėkštas aptinka tik vieną kitą tikrą moterį lietuvę¹⁰⁸, sykiu mėgindamas apibrėžti vartojamos sąvokos turinį: jo teigimu, kalbama apie inteligentiškas gyvenimo

---

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ P. Ašekaitis, *op. cit.*, 35

¹⁰⁶ Q. D. ir K., „Tėvyniszki varpai“, *Varpas* 2, 1891, vasaris, 23

¹⁰⁷ Pagaikštis, „Klausymas apie ištekėjimą tarp mokintų moterių“ (iš „Revue des revue“), *Varpas* 10, 1896, spalio, 141

¹⁰⁸ J. M. Kėkštas, „Draugija pavojuje!“, *Varpas* 1, 1893, sausis, 1

drauges, geras motinas, moteris, kurių idealai būtų tokie patys kaip apsišvietusių vyrų. Puslenkės, kurios daugmaž atitiktų keliamus reikalavimus, griežtai nurašomos, nė viena jų „niekad nebus tikrai lietuviška motina“. Moterys – konservatorės, vyrų skleidžiamos idėjos nepajėgia „pargriauti jų per amžius įsistovėjusių idėjų“¹⁰⁹. Moterų konservatyvumas vienais atvejais vertinamas neigiamai, kaip nenoras keistis, suprasti „naujų laikų dvasią“, kitais atvejais jis tampa moterų pranašumu: „Čia labiausiai mums gali padėti ištekėjusios už ex-kareivių moterys, kaipo konservatyviškas gaivalas, kursai gavinime lietuvių stovjasi pirmažengiu.“¹¹⁰ Pranašumai, įgyjami vedant lietuvių merginą, „mandagią, padorią ir ne visai aklą“, padės vyrui „vesti“ lietuvių giminėje ir namuose; stiprins vyrą ir padės jam palaikyti ryšį su žmonėmis (veikiausiai turima galvoje kaimietės merginos artimieji, giminės); „paves vyrui visą įtekme vedime namų lietuvišku budu ir auginime vaikų tamtikroje dvasėje“. Visos teigiamos moters savybės kildinamos iš to, kad visas jos gyvenimas – palenktas vyro „apšviestuolio“ naudai. Tokia moteris „turi ypatingą gabumą taikintis prie dutų aplinkybių“. Požiūris į merginas kaip į lengvai pasiduodančias auklėjimui leidžia kurti teorijas, kaip inteligentai vyrai galėtų „užsiauginti moteris“. Žinoma, pripažįstama, kad vyrui „apšviestuoliui“ vesti tokią merginą yra tam tikras aukojimasis(!), bet mažesnė blogybė nei vesti puslenkę.

Netrukus „Varpe“ pasigirsta balsų, pripažįstančių, kad „vesti visai prastą kaimo merginą tik gi yra per sunku del inteligentiško žmogaus“¹¹¹. Piktinamasi, kad Kėkštas neleidžia jausti meilės, paversdamas vedybas „vaisiumi protavimo“¹¹². Inteligentas lietuvis jaučiasi daug aukščiau stovįs nei paprasta kaimo mergina, kurios „intelektuališka ubagysta“ kiekviename žingsnyje badys jam akis, mylėti moterį, kuri negali suprasti, „kas tai yra tautiška idėja, kas tai yra pasišvęsti del visatino gero“, tokiam vyrui yra neįmanoma.

---

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Dvyliis, „Dvylos gromatos“, *Varpas* 7, 1893, liepa, 109

¹¹¹ „Keli žodžiai prie senojo klausymo“, *Varpas* 2, 1893, vasaris, 17

¹¹² „Kritiška peržvalga straipsnių ‚Draugija pavojuje‘ ir ‚Keli žodžiai prie senojo klausymo‘“, *Varpas* 4, 1893, balandis, 49–50

1893 m. gruodžio mėnesį Vinco Kudirkos „Tėvynės varpuose“¹¹³ papasakotas sapnas, kuriame lietuvaitė mergina į visus klausimus tesugeba atsakyti „tigi“, papiktina vyrus: „Anasai ponas susapnavo, kad, kada svetimtautės moters moka ir drysta susikalbėti su juom, tai Lietuvaitė daugiau nieko neišmanant, kaip tiktai medžio žievę krapštinėti, ir ant trijų yvairiausių klausymų, lyg idiotė, kuri nė klausymų neįstengia suprasti, machinališkai atsako „tigi“.“¹¹⁴ Dėl įžeistos lietuvių garbės ir suteršto vardo pasipiktinęs vyras imasi jas užtarti. Svarbiausias argumentas ginant moterų garbę straipsnio autoriui yra motina: „Kas per viena buvo toji, kuri pagimdė ir išauklejo tokį vyrą, kurs tarp tokių sunkių gyvenimo sąlygų nenuilsta bedirbdamas ant gero prispaustai Lietuvai, tėvynei, kurią geras patrijotas Lietuvis maliorius be abejojimo pamuliovotų pavidale Lietuvės, pavidale Tamstos, ir kitų patrijotų motinos?“¹¹⁵ Kaip matyti, vienoje gretoje atsiduria lietuvė, motina ir Lietuva, todėl lietuvės įžeidinėjimas reiškia motinos ir galiausiai Lietuvos žeminimą. Straipsnio autorius suabejoja, kad visas lietuvių inteligentų patriotizmas, tėvynės meilė, „dvasiškoji gyvastis“ yra jų išeitų aukštųjų mokslų rezultatas. Jam rodomi, kad suaugusio vyro „tvirti principai“ yra išugdyti motinų, kai būsimi patriotai juos dar „be sąmonės“ turėjo:

Toki sapnai, pagal mano jausmą, kokį aš gaivinu savo širdyje prieš savo tautą, prieš visus lietuviškus žmones, prieš savo brolius ir seseris, prieš tėvus, o ypač savo seną, gerą, mylimą motiną, kuri nežiurint mano pusėtinai piktos prigimties, teip mokėjo įsėti ir įgaivinti gerbimą ir pamilimą viso gero, gražaus ir teisingo ir ištopelėti meilę ir prisirišimą prie savųjų ir savybės, kuri pagaliaus, man (ir kitiems vaikams, broliams ir svetimiems), prisekė tiek daug puikių, tikrai lietuviškų pasakų, pridainavo tiek dainų, priminė mąslių, ir iš viso suteikė tiek mitologiškos ir kitokios medegos, kad, jeigu aš būčiau turėjęs šioki–tokį talentą, tai iš to būčiau galėjęs sutverti visą literatūrą; kuri teip gražiai lietuviškai mokėdama ir tikroje lietuviškoje dvasioje bemastydama ir, reikalui parėjus, daug žodžių umoj valandoje besutverdama, ir manę toj pačioj dvasėje išaugino; kuri, ant galo, manę širdingai bemylėdama, ir mano širdį prie savęs ant amžių pririšo (o tokios yra kuome visos lietuviškos moters) <...>.¹¹⁶

Mėginant susieti tautinį susipratimą su ypatinga vaikystės patirtimi, t. y. išryškinti motinos vaidmenį formuojantis tautinei sąmonei, pasitelkiama visai kita retorika, nebesiremiama racionaliais argumentais, priešingai – akcentuojami jausmai, vidiniais

¹¹³ „Tėvynės varpai“, *Varpas 12*, 1893, gruodis,

¹¹⁴ S.M. „Pro domo sua“, *Varpas 1*, 1894, sausis, 8

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ *Ibid.*, 9

saitais sujungiantys asmenį su tauta, kitais žmonėmis. Būtent jausmai, suburiantys tautiečius tarsi vienos šeimos narius į bendriją, tampa svarbiausiu susipratusio, angažuoto asmens savimonės ženklu. Tai beveik nesąmoningas, intuityviai jaučiamas, labai stiprus prisirišimas prie to, kas gražu, gera ir sava. Moterų iš kartos į kartą perduodamos pasakos, dainos ir kitas žodinis paveldas regimas kaip dirva, iš kurios kyla jau individuali, autorizuota meninė kūryba. Moteriškumo adoracija įgalina susipratusius lietuvius kitais būdais (ne visai racionaliais) pagrįsti, argumentuoti savąjį tautiškai susipratusio asmens tapatumą, nurodyti kitus šios tapatybės šaltinius. Tapatumas, tiesiogiai susijęs su pirmine namų aplinka, regimas kaip labiau prigimtinis, „savybiškas“. Pažymėtina, kad teigiamas moters–motinos vaizdinys keičia požiūrį ir į moterų kalbą – „ūmią valandą“ moteris gali reikšmingai kalbėti¹¹⁷.

Į visuomeninį darbą įsitraukusios moterys palaiko būtent šią tapsmo veikliu, atsakingu lietuviu versiją, kai sąmonėjant nenutraukiami ryšiai su artimiausia aplinka, šeima, priešingai – susipratusio lietuvių tapatybė kildinama iš šeimos, ypatingo vaiko santykio su motina. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės rašiniuose rasime tokį motinos meilės aukštinimą: „Motinos akys kaip prilipusios prie sunaus veido. Meilė, viena tik meilė jose. Ta viena tikrų tikriausia meilė: doros motinos prie dorąjo vaiko.“¹¹⁸ Tikima, kad motinos meilė vaikui gali būti pavyzdys, kaip reiktų mylėti tėvynę: „Ar jo tėvynė ras jo širdyje nors dalelę tokios meilės, kuri teip gausia srove plaukia ant jo iš motinos širdies?...“¹¹⁹ Stiprūs jausmai, kurių išmokstama šeimoje, labiausiai iš motinos, yra tas pamatas be kurio patriotiškumas nėra pakankamas: „Tinka man žiurėti į tokius jaunos žmones! Jame nuo karto matai jautriąją širdį ir jei jam pasiseks lygiai su širdimi išlavinti protą, tai bus didelis turtas tai tautai, prie kurios priguli.“¹²⁰ Šviečiamoji pačios G. Petkevičaitės-Bitės pozicija neleidžia remtis tik jausmais, manoma, kad sykiu turi būti lavinamas ir protas, tik tada tampama „turtu“ savajai tautai. Tačiau į senos moters lūpas

---

¹¹⁷ Už šią pastabą esu dėkinga Brigitai Speičytei.

¹¹⁸ B. [Bitė], „Krislai“, *Varpas 2*, 1901, vasaris, 18

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ B. [Bitė], „Krislai“, *Varpas 1*, 1901, sausis, 5

įdedamas pasergėjimas, kad kliovimasis tik protu gali būti pražūtingas: „Manding, žudo juos per daug didelis įtikėjimas į savo proto pajiegas.“¹²¹

Greta teigiamų pavyzdžių, kai moterys ne tik pačios apsisprendžia šviestis, mokytis lietuvių kalbos, bet ir imasi mokyti kitus („Priešais tą pragaištingą darbą galiu pastatyti naudingą darbą merginos S., kuri teip-gi turėjo norą mokinti vaikus, bet suprato, kad lietuvius pridera mokinti lietuviškai. Jau daug eilių vaikučių išmokino skaityti ir rašyti, jau daug širdžių plaka dėkingumu garbės vertai merginai. Juo didesnis jos nuopelnas, kad nemokėdama nė žodžio lietuviškai, pirmiau išsimokino lietuviškos kalbos, o paskui ėmėsi šviesti mažintėlius. Garbė tokiai darbininkei!“¹²²), „Varpe“ randame ir pavojingų, grėsmingų moterų, nuo kurių bent jau teoriniu lygmeniu, kai numatomos tautinės visuomenės plėtojimosi kryptys, atsiribojama. Pirmiausia į šią grupę patenka Lietuvoje gyvenančios puslenkės – svetimtaučių „šlebės“, kurios „ant kiekvieno žingsnio drebia vyrui į akis: tu chlope! aš tau malonį parodžiau, tekėdama už tavęs!“¹²³. Per svetimtautes jauni inteligentai priversti išsižadėti savo tėvų, giminių. Lenkės, regisi, yra sutelkusios visas pajėgas, kaip užkariauti lietuvius „apšviestuosius“, „visokios vietinės lenkės, puslenkės, neturėdamos, kur dėtis, stropiai darbuojasi apie apsukimą galvu musu inteligentams“¹²⁴. Skirstant moteris į teigiamas ir neigiamas arba tinkamas ir netinkamas patriotams vyrams, vartojama iš namų ūkio ateinanti leksika – jos vadinamos „bitėmis“ ir „širšėmis“. Būtent su teigiamomis, „bitėmis“, siejama Lietuvos ateitis¹²⁵.

Kita prie pavojingų moterų kategorijos priklausanti moterų grupė – davatkos, tai ypatingas moterų tipas, įgavęs aptariamuoju laikotarpiu paniekiamąją reikšmę: „[N]esinorėtų priskirti prie žemesniųjų sutvėrimų, o prie žmonių – lyg šlykštu.“¹²⁶ Teigiama, kad „[d]avatka mūsų gadynės – tai daug bjauresnis išmislas net ir už anytą.“ Pats davatkų buvimas rodosi labai pavojingas ir kenksmingas draugijai. Pirma akcentuojama, kad davatkystė tampa pragyvenimo šaltiniu, savarankiška veikla, jos „parodė svietui, kad davatkystė taip-gi gera, kaip kunigystė, daktarystė, artojystė ir t. t.,

¹²¹ *Ibid.*

¹²² „Tėvynės varpai“, *Varpas* 4, 1896, balandis, 57

¹²³ Q. D. ir K. „Tėvyniszki varpai“, *Varpas* 2, 1891, vasaris, 23

¹²⁴ „Keli žodžiai prie senojo klausymo“, *Varpas* 2, 1893, vasaris, 17

¹²⁵ P. A. Pakeleivingas, „Prie „gromatų iš kelionės“, *Varpas* 5, 1893, gegužė, 79

¹²⁶ „Tėvyniszki varpai“, *Varpas* 8, 1891, rugpjūtis, 117

kad ji taip-gi gali išmatyti žmogų.“¹²⁷ Davatkystė gretinama su išimtinai vyriškomis profesijomis, vadinasi, davatkos „pasiektas“ statusas gretinamas su ypač vertinamomis vyriškomis veiklomis, ne tik garantuojančiomis pragyvenimą, bet ir suteikiančiomis tam tikrą (privilegiuotą) vietą draugijoje. Pavojinga rodosi tai, kad moterys šį statusą pasiekia nedirbdamos, tai straipsnio autorių ypač gąsdina. Vienos, neturinčios nuolatinės gyvenamosios vietos, („sparneliai“) glaudžiasi klebonijose, prie turtingesnių ūkininkų ir taip prasimaitina, jos kaltinamos liežuvavimu. Kita grupė („pereklės“) „minta iš savo turtų ir aukų“– tai kartu, nedidelėmis grupėmis savo namuose gyvenančios moterys, sulaukusios pilnametystės ir atsiėmusios turėtą dalį bei atsiskyrusios nuo šeimos. Tokio atsiskyrimo motyvai straipsnio autoriui rodosi nerimti, „jeigu tik išgirs nuo gaspadoriaus nemeilų patėmijimą ar už tinginiavimą, ar už ką kitą, arba tiesiog nenorėdama dirbti“¹²⁸. Regis, aprašomų moterų gyvenimo būdas prieštarauja „Varpo“ siūlomai ideologinei programai, kuri visų pirma remiasi darbo, kaip itin didelės vertybės, išaukštinimu. Kitas svarbus dalykas – davatkų gyvenimo būdas nėra orientuotas naujai kuriamos draugijos atžvilgiu. Davatkos atrodo kenksmingos ir ekonominiu požiūriu, nes „gadina ekonomišką lygsvarą.“ Jos piktina žmones – „sveikos, drutos, gerai pavalgę ir dykaujančios moters <...>, ipač susigyvenę kelios išvien, ką gali daugiau varinėti, jaigu ne paikumus, jaigu ne papiktinimus?“ Moterų atskiras gyvenimas susibūrus į savas bendrijas galėjo atrodyti kaip alternatyvus naujai kuriamai draugijai. Jos imasi auklėti žmones – „davinėja tiesas pasielgimo neva doriško“. Šios moterys jaučiasi galinčios savaip interpretuoti moralų žmogaus elgesį pagrindžiančius motyvus. Jų jaučiama galia (rėmimasis savu autoritetu), drąsa net kunigus kritikuoti – pelno didelę pagarbą tarp prastų žmonių, kurie „tokias davatkas laiko didelėje garbėje“. Ši alternatyvi moterų bendrija, turėdama aukštą statusą – garbę tarp žmonių, – kaimo merginoms rodosi kaip patrauklus gyvenimo būdas, atsiskyrusios ir savarankiškai gyvenančios davatkos „supaikina ir suvilioja merginas darbininkes“. Galbūt todėl šios moterys taip smarkiai užsipuolamos, kaltinamos dėl moterų degeneracijos Lietuvoje.

Davatkiškumas išvelgiamas ne tik moterų veikloje, ši sąvoka vartojama ir aptariant viešam kalbėjimui keliamų reikalavimų neatitinkančius vyrų raštus: „Surinkimas žodžių,

---

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ *Ibid.*

kokius gali paveikti tik egzaltacija senos „įpratusios“ davatkos, besistengiančios pramanytingu būdu „sujudinti“ savo širdį, žodžių, kurie nereikalauja dėl išreiškimo mislies jokio rėdo sustatyme.“¹²⁹ Davatkystė siejama su ypatingu kalbėjimo būdu, gebėjimu paveikti save ir kitus kalba.

Kita grupė pavojingų, baisių moterų kurios neva esančios emancipuotos, randama nekaimiškoje aplinkoje: moteris-liūtė, išdykusi ir turtų išpaikinta ponija, ardanti šeimyninius ryšius, išsižadanti žmonos ir motinos pareigų, linkusi į avantiūras, turinti „tik per tinginiavimo ir skaitymo erzinančių romanų pagadintą fantaziją“¹³⁰, galinti kalbėti tokia maniera, kad jos žodžiuose būtų galima įžvelgti Parny de Forges ir Diderot cinizmą. Kita į šią grupę patenkanti moteris yra prisiskaičius Francio Bacono, Gottfriedo Leibnizo, Immanuelio Kanto ir Georgo Hegelio, turinti savo nuomonę politinės ekonomikos, filantropijos, materializmo ir realizmo klausimais. Žinoma, tokios moters žinojimu nelabai pasitikima, jis laikomas nenaudingas. Abiejų tipų moterys kaltinamos padarumo stoka. Regis, vyrus itin gąsdina šių moterų išsilavinimas ir išsižadėjimas „pareigų link šeimynos“. Gali būti, kad bet koks nutolimas nuo tradicinės kaimiškos aplinkos traktuojamas kaip itin pavojingas moterims. Pavyzdžiui, mieste tarnaujančios merginos skirstomos į dvi grupes, abi vienodai blogas: arba prie „davatkystos“, arba prie „paleistuvystos“¹³¹. Beveik nematoma dorai gyvenančių iš kaimo į miestą išėjusių ir savarankiškai besiverčiančių moterų. Miestas tuo metu vaizduotoje pasirodo kaip itin pavojinga vieta moterims. Prisiminus Weintraubo mintį, kad būtent miesto susikūrimas ir jo erdvė laikomi viešosios erdvės reiškimosi vieta, o moterys, arba visai atribotos nuo viešojo gyvenimo, arba stokojančios viešosios veiklos pavyzdinių modelių, atsiduria šios erdvės paribiuose.

„Varpe“ išryškėja įdomi tendencija: kuo daugiau laikraštyje pasirodo pačių moterų rašytų beletristinių tekstų (minėtini: Žemaitės „Paveikslai“, Bitės „Vilkienė“, „Amžiaus dvasia“, „Krislai“, „Homo sapiens“, Šatrijos Raganos „Margi paveikslėliai“, „Dėlko tavęs čia nėra“, „Jau vakaruose užgeso saulėlaida“) tuo retesni darosi vyrų išpuoliai prieš moteris. Regis, tuo metu moterų grožinė kūryba buvo atsakas į viešumoje vykusių

---

¹²⁹ V.K. „Peržvalga raštų“, *Varpas* 2, 1893, vasaris, 25

¹³⁰ P. Ašekaitis, *op. cit.*, 33–35

¹³¹ Šiaurys, „Senapilės miesto lietuviški gyventojai“, *Varpas* 2, 1896, vasaris, 21

polemiką, kurioje, brėžiant tautinės visuomenės organizavimosi kontūrus, imtasi nusakyti ir galimą moterų vietą bei vaidmenį šiame procese. Moterys savąsias moterų gyvenimo vizijas, interpretacijas pateikia meninėje kūryboje.

3.3. „Vilniaus žinios“: moters kelias į viešąją erdvę. Laikraštį traktuodami kaip viešumo erdvei priklausantį ir su viešu kalbėjimu susijusį kultūros fenomeną, turėtume prisiminti, kad moterų dalyvavimas viešojoje erdvėje, veikimas joje, žvelgiant į Vakarų Europos kultūros kontekstą, nebuvo savaime suprantamas ir natūralus dalykas, veikiau priešingai – reikėjo įdėti nemaža pastangų, kad moterys būtų pripažintos kaip galinčios dalyvauti viešojoje erdvėje, įrodyti, kad tai nėra svetima ar priešinga moterų prigimčiai, kad jos turi tas pačias prigimtines intelektines ir visas kitas (dažniausiai priskiriamas vyrams) savybes, reikalingas tapti visavertėmis visuomeninės erdvės dalyvėmis.

Moterų išsilavinimo klausimas buvo keliamas ir dienraštyje „Vilniaus žinios“. Nors čia užsimezgusi polemika turi nemaža bendrumų su anksčiau minėtu požiūriu į moterų išsilavinimą („Ar-gi nebutų maloniau sueiti su apšviestoms lietuvaitėms, nereikėtų tada vesti svetimtaučiu, kaip daro kai-kurie mūsų inteligentai, užtektų ir savųjų“¹³²), greta iškyla ir modernesnis požiūris – išsilavinimas reikalingas moterims tam, kad jos galėtų tapti lygiavertėmis politiškai angažuotos bendruomenės narėmis. Šį požiūrį galėtume išskaityti pasirašiusiojo tik inicialais K.P. (galima spėti, kad tai Kazys Puida, tuometinis „Vilniaus žinių“ darbuotojas) išsakytoje mintyje: „Kuomet mūsų mergaitės įgys pašvietimą, nors dalis jų dar šiandien ir kovoti už tą turės, tuomet mūsų gyvenimo sąlygos virs kitaip ir klausimas tautiškai – individuališkos kultūros paliks plačia, atvira dirva, kurioje abi lyti suvienijusi pajiegas turės dirbti be atvangos.“¹³³ Išsilavinusios merginos šioje ateities vizijoje matomos ne tik kaip tinkamos žmonos bei motinos, bet ir kaip kultūrinės veiklos partnerės. Neturėtume pamiršti ir kitų panašiu metu „Vilniaus žiniose“ pasirodžiusių tekstų, kurie yra ne mažiau svarbūs rašant apie moterų padėtį visuomenėje, apie jų galimybes dalyvauti viešojoje erdvėje. 1906 metų vasario 24 dienos „Vilniaus žiniose“ išspausdinamos „Žmogaus ir piliečio tiesos“ skelbia: „Visi žmonės lygūs **be skirtumo lyties**, tikėjimo ir tautos lygūs prieš teismą ir įstatymus [paryškinta

¹³² Antanas Penktasai, „Atkreipkime akį į mergaites!“, *Vilniaus žinios* 8, 1906 01 12, 1

¹³³ K. P., „Mergaičių apšvietimas“, *Vilniaus žinios* 9, 1906 01 13, 2

mano – R. B.]“¹³⁴ Šioje žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje skelbiama, kad nė vieno žmogaus teisės negali būti pažeidžiamos dėl jo tikėjimo, lyties, kilmės, turtinės padėties ir t. t.

Paminėtinas ir Pleirytės-Puidienės Vaidilutės 1907 m. kovo 3 d. išspausdintas kreipimasis į Lietuvos moteris¹³⁵, kuriame reikalaujama suteikti moterims tas pačias pilietines teises, kokias turi vyrai, svarbiausia iš jų – teisė rinkti ir būti išrinktai; šių teisių įgijimo pagrindas – moterų žmogiškumas: „Męs tokie pat žmonės, kaip ir vyrai; taip pat, kaip ir jie norime pagerinti savo būvį; tai-gi ir mums svarbu turėti teises.“¹³⁶ 1906 m. vasario 25 d. paskelbtame Lietuvos moterų kreipimesi moterys išsako norą aktyviai dalyvauti viešajame gyvenime: „Ar gi męs vienos turime būti prašalintos nuo žmonijos ir pilietiško darbo pakėlimo, kuris nemažiau yra betarpiškai ir plačiai surištas su mūsų jausmais, persitikrinimais ir reikalais kitų visuomenės kuopų?“¹³⁷. Moterys akcentuoja vidinį troškimą dalyvauti pilietinėje veikloje, tai yra niekieno neprimestas, valios ir sąmoningo apsisprendimo rezultatas. Pabrėžiamas tas pats moterų kaip ir vyrų protinis ir etinis pajėgumas dirbti visuomenės ar tautos labui. Teigiama, kad nors istoriškai moterys *de jure* niekada nebuvo pripažintos pilietėmis, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, savo darbais ir rūpesčiu *de facto* jos buvo pilietės. Daugelis vyrų, nei būdami kilmingi („be luomų kilčių“), nei turėdami išsilavinimą, gali naudotis piliečių teisėmis, o moterys – ne.

Pleirytės-Puidienės Vaidilutės figūra yra palanki analizuoti kelią, kuriuo moteris ateina į viešą kultūros, politikos erdvę, kaip įtvirtina savo kaip visuomenės veikėjos – viešo asmens – tapatybę. Pleirytės-Puidienė Vaidilutė, rašytojos kultūrininkės kelią pradėjusi XIX a. pabaigoje, aktyviai prisidėjusi prie savarankiškos lietuvių visuomenės kūrimo, tarpukario Lietuvoje išleidusi didžiausius savo veikalus, neabejotinai buvusi viena ryškiausių moterų visuomenininkių, šiuo metu yra nepelnytai primiršta. Akivaizdu, kad ne tik jos tekstai, bet ir kultūrinė laikysena prisidėjo formuojantis moters kaip viešo

---

¹³⁴ „Žmogaus ir piliečio tiesos“, pagal N. Kabanovą parašė P. B-is, *Vilniaus žinios* 44, 1906 02 24, 2

¹³⁵ Ona Pleirytės-Puidienė „Į Lietuvos moteris (Atsišaukimas)“, *Vilniaus žinios* 51, 1907 03 03, 1

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ Elena Vileišienė, Eliza Orzeškienė, Konstancija Skirmuntaitė, Ema Jelenska-Dmochovskaitė, „Į mūsų žemių ir miestų rinkikus ir išrinktuosius“, *Vilniaus žinios* 45, 1906 02 25, 1

asmens įvaizdžiui. Tarpukario visuomenei rūpėjo ne tik jos vieša pozicija, bet ir asmeninio gyvenimo užkulisiai – tai patvirtintų pakartotinis dienoraščių publikavimas spaudoje. Svarbu pabrėžti, kad ši moteris prieškario Lietuvoje buvo matoma greta dviejų vyrų – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Kazio Puidos, su šiais dviem vyrais susijusios laikraščiuose skelbtos Vaidilutės dienoraščių ištraukos. Kalbant apie ypatingą XIX a. pabaigos–XX a. pradžios kultūros kūrimosi situaciją Vaidilutė specialaus dėmesio nusipelno dar ir todėl, kad ji buvo viena pirmųjų ir tuo metu vienintelė moteris „Vilniaus žinių“ nuolatinė darbuotoja moteris, labai daug rašiusi apie Latviją, gana išsamiai pristačiusi jos politinį, kultūrinį gyvenimą¹³⁸; taip pat aktyvi Mokytojų sąjungos narė, vykusiai kaip Lietuvos mokytojų sąjungos atstovė į Peterburge surengtą Rusų švietimo lygos suvažiavimą; vienintelė moteris, pasakiusi jame kalbą, iškėlusiai aiškiai lietuvių rusinimo faktus, asmeniškai bendravusi su žymiais Rusijos mokslininkais Baudouinu de Courtaine, Filippu Fortunatovu, aptarusi su jais tuometines švietimo problemas, paskelbusi daugybę straipsnių, skirtų mokytojų, mokinių ir apskritai mokymosi klausimams pristatyti bei analizuoti¹³⁹; vienintelė moteris kartu su penkiais vyrais sudariusi „Vilniaus Aušros“ valdybą, dalyvavusi ir moterų judėjime, kovojusi dėl moterų teisės balsuoti ir būti išrinktoms; prisidėjusi organizuojant pirmąsias Lietuvių dailės parodas, išdrįsusi tautos patriarchui Jonui Basanavičiui išrėžti į akis, kad jis esąs šovinistas. Akivaizdu, kad ši moteris buvo užėmusi aiškiai viešą poziciją ir turėjo savitą viešą balsą.

---

¹³⁸ Žr: Pl., „Kitur: Latvija“, *Vilniaus žinios* 8, 1906 01 12, 4; Idem, „Rinkimai į C. Seimą Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 10, 1906 01 14, 2; Idem, Lietgaliai ir <<Gaisma>>, *Vilniaus žinios* 28, 1906 02 05, 2; Idem, „Kitur. Latvija“, *Vilniaus žinios* 42, 1906 02 22, 4; Idem, „Bajorija, dvasiškija ir sodiečiai Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 6, 1906 03 22, 1–2; Idem, „Kariškos ekspedicijos pasekmės Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 67, 1906 03 30, 1–2

¹³⁹ Idem; „Mūsų mokyklos ir mūsų mokytojai“, *Vilniaus žinios* 1; 1906 01 21, 1, Idem, „Žodelis į mokytojus ir į valsčius“, *Vilniaus žinios* 25, 1906 02 01, 1; Idem, „Mokytojai ir mokyklos“, *Vilniaus žinios* 33, 1906 02 11, 1; Idem, „Mūsų mokyklos“, *Vilniaus žinios* 48, 1906 03 01, 1–2; Idem, „Mūsų mokyklos ir mūsų mokytojai“, *Vilniaus žinios* 16, 1906 01 21, 1; Idem, „Lietuvių mokytojų ateitis Lenkijoje“, *Vilniaus žinios* 59, 1906 03 19, 1; Idem. „Nauja Lietuvos mokyklose era“, *Vilniaus žinios* 89, 1906 04 28, 1; Idem, „Prie nutarto mokytojų-lietuvių su mokytojais rusais susivažiavimo“, *Vilniaus žinios* 90, 1906 04 29, 1

Vytautas Kubilius, paskyręs knygą XX amžiaus pradžios kultūrininkams vyrui ir žmonai – Kaziui Puidai ir Onai Pleirytei-Puidienei Vaidilutei, aprašydamas jų atėjimą į kultūros ir literatūros erdvę, neįžvelgia didelių skirtumų. Vyro ir moters motyvacija, aktyvaus kultūros veikėjo ar veikėjos tapatybės įgijimas apibrėžiami kaip vienodi ar bent panašūs¹⁴⁰. Bet ar iš tiesų taip yra? Ar iš tiesų moteris kultūros darbuotoja, rašytoja savą tapatybę įgyja taip pat, kaip ir kultūrininkas vyras? Pasakojama, kad „Vilniaus žinių“ redakcijoje, kur už stalų daugiausia sėdėjo „jauni vyrai“, šalia buvo pasodinta „skaistaus veido, žalsvų akių, liekna ir grakšti mergina“ Ona Pleirytė. Tačiau „būti pasodintai už stalo“ šalia jaunų kultūrininkų vyrų neturėjo būti taip paprasta – moteris rašytoja turėjo pagrįsti, įtvirtinti savo kaip aktyvios viešosios erdvės dalyvės, juo labiau rašytojos, identitetą. Ir nors iš pažiūros vyro ir moters „prisėdimas už stalo“ atrodo vos ne identiškas, norėtume akcentuoti, kad moteriai šis kelias į viešąją ir kūrybos erdvę buvo gerokai sunkesnis, labiau komplikotas, reikalaujantis specialaus pasiruošimo ar pagrindimo.

Nors pateiktos XX a. pradžioje leisto dienraščio publikacijų ištraukos liudytų moterų sąmoningumo, jų poreikio dalyvauti viešame gyvenime atsiradimą, reali ir dominuojanti padėtis nebuvo palanki moterims. 1924 m. „Krivulėje“¹⁴¹ paskelbtuose Pleirytės-Puidienės atsiminimuose apie darbą „Vilniaus žiniose“ gana išsamiai aprašyti bundančios moters kultūrininkės (visuomenės veikėjos) pirmieji žingsniai viešojoje erdvėje. Pleirytė-Puidienė prisipažįsta, kad tuo metu, kai buvo pakviesta dirbti „Vilniaus žiniose“, menkai temokėjo lietuvių kalbą, ne viską, ką perskaitydavo lietuviškai, suprasdavo, be to, nebuvo parašiusi „nė vieno viešo žodžio“. Tačiau iš jos atsiminimų matyti, kad ne tai ją labiausiai gąsdino galvojant apie būsimą darbą, daug daugiau jai rodėsi pats buvimas šalia „tautos milžinų“: „Kažin kodėl vaizdavausi, kad tuoj, tuoj turėsiu susitikti su nepaprastais žmonėmis, **tautos idėjos vadais**. Ir ką aš jiems pasakysiu?.. **Aš – niekas** [paryškinta mano – R. B.]“¹⁴² Vyrų, jau dirbančių dienraštyje,

---

¹⁴⁰ Vytautas Kubilius, *Dviese literatūros sūpuoklėse*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 7–10

¹⁴¹ O. Pleirytė – Puidienė, „Atsiminimų pluoštas“, *Krivulė 4*, 1924, 10–13

¹⁴² *Ibid.*, 11

akyse ji išskaito klausimą: „Ką čia veiksi, mergička?!“¹⁴³ Moteris nesijaučia verta kartu su vyrais dalyvauti viešame kultūriniame, politiniame gyvenime. J. Basanavičius ją palaiko vokietaite, prakalbina vokiškai. Tai įžeidžia merginą ir ji tvirtai išdrožia: „Aš ne vokitė. – užprotestavau: – aš lietuvaitė...“¹⁴⁴ Galima spėti, kad tuometiniame Lietuvos kontekste net ir labai inteligentiški bei išsilavinę vyrai nesitikėjo sutikti lietuvaičių kultūrininkų visuomenininkų. Dominuojanti retorika, netgi rašant apie moterų išsilavinimą, iškelia vyrišką veiklą, akcentuoja vyrų nuopelnus ir nuveiktus darbus, teigiama, kad „jeigu ne mokslas, ne šviesa, ne pirmieji tautiškumo želmens, mokslą įgijusieji žmonių **sunūs**, mes dar šiandien butumėme palikę tamsos gludumuose [paryškinta mano – R. B.]“¹⁴⁵ Pirmiausia sūnūs yra atgimstančios tautos herojai: „Ilgai neturėjo savo tarpe šviesių, susipratusių žmonių, **mylinčių savo tautą ir žemę sunų, tų tautos milžinų**, kurie kelia ir žadina iš po sunkaus, amžiais sloginančio miego, savo Tėvynę [paryškinta mano – R.B.]“¹⁴⁶ Todėl turėtų būti visiškai suprantama moters savijauta („Aš – niekas“) atsidūrus greta vyrų, kurie matomi tokie „padidinti“. Galima tik įsivaizduoti, kokius vidinius barjerus turėjo įveikti moteris, panorusi ne tik būti šalia, bet ir kurti erdvėje, kurios didžiąją dalį užėmė „vyrų milžinai“.

3.4. Stiprėjantys vieši moterų balsai; viešosios erdvės reformavimas („Viltis“, „Ateitis“, „Aušrinė“). „Vilties“ kaip ir „Varpo“ leidėjai labai aiškiai atskiria privatų interesą ir asmenines svajones nuo visuomeniško darbo, kuris priskiriamas viešajam gyvenimui. Darbas, kai esi „įgaliotas ir pasiūstas nemenko tautiečių būrio“, yra svarbesnis ir užima aukštesnę poziciją nei asmeninių interesų ir savo svajonių inspiruota veikla. Čia svarbiausias veiklos akstinas – įsipareigojimas bendrijai: „Štai dėlko į „Viltį“ reikia žiūrėt nepaviršium, bet giliau ir rimčiau; nekaipo į privatinį mudviejų išigeidimą, bet kaipo į visuomeniškąjį darbą, ne savo rėžtu ir ne iš savo svajonės dirbusių, bet įgaliotų ir pasiūstų į tą darbą nemenko tautiečių būrio, kurių protuose ir širdyse jau

---

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*, 12

¹⁴⁵ K.P., „Mergaičių apšvietimas“, *Vilniaus žinios* 9, 1906 01 13, 1

¹⁴⁶ Pl., „Lietgaliai ir ‘Gaisma’“, *Vilniaus žinios* 28, 1906 02 05, 1

anksčiau tos idėjos dygo .“¹⁴⁷ Bendras darbas reikalingas „prideramo išreiškimo“ dienraštyje, nes šio svarbiausia paskirtis – rūpintis viešaisiais reikalais, jis, kaip ir organizuota bendra veikla, priklauso viešajai erdvei, be to, laikraščio funkcija – palaikyti tvarką ir sustiprinti viešąją sritį. „Lietuviai subruzdą, ėmė jungties draugijosna, supratę bendro darbavimo reikalingumą ir naudingumą. Bet toks sukrotimas, nerazdamas prideramo išreiškimo dienraštyje ar tam tikrame laikraštyje, kur būtų viešaisiais Lietuvos reikalais rūpinamasi, palieka be tvarkos, nesustiprintas.“¹⁴⁸ Laikraštis yra ta vieta, kur draugijų veikla įgauna organizuotas formas, struktūrą. Laikraštis suvokiamas kaip tarpininkas tarp kultūros darbą dirbančių žmonių ir visuomenės. Be laikraščio, kuris atlieka mediatoriaus funkciją, neįmanoma gyvybinga, bendro darbo augimą skatinanti apytaka. Konstatuojama, kad kai nutrūksta visuomenės ir draugijų ryšys, pastarosios liaujasi plėtojusios: „Mūsų neseniai užsimezergusios draugijos, meno, apšvietimo ir kitos, nėsant tokio laikraščio, kuris tarpininkautų tarp jų ir tarp visuomenės, kaip ir sustojo savo ūgyje.“¹⁴⁹ Laikraščiai – visuomeninio gyvenimo erdvė, draugijų organizuota veikla, per laikraščius palaikomas ryšys su visuomene, jie regimi kaip politinės veiklos prieangis: „Negalint plačiu politikos gyvenimu gyventi, reikia visuomenės gyvenimu, kadir labai varžomu, naudoties, nes jis mus sustiprįs ir priruoš politikos gyveniman.“¹⁵⁰

Bendras interesas – visuomenės gerovė – tampa susikalbėjimo pagrindu: „Nuomonės gali būti priešingos, bet norui tarnauti visuomenės labai vienokiam esant, vis susikalbėsime.“¹⁵¹ Laikraštis įsivaizduojamas kaip vieta, kur vyksta pokalbis, vieša diskusija, tekstus publikuojantys autoriai – pokalbio dalyviai: „Kam nors kalbant, paprastai žiūrime į jo veidą. Laikraštyje veidą atstoja žinoma pavardė.“¹⁵² Svarbu, kad į šį viešą pokalbį įsitraukia ir moterys, „Viltyje“ itin ryškiai pasigirsta Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės balsas. XX a. pradžioje jau suvokiama, kad būti laikraštyje – vadinasi, būti visuomenės akyse, tapti matomam („Priversti esame pasiaiškinti **visuomenės akyse**

---

¹⁴⁷ A. Smetona, Kun. J. Tumas, „Gerbiamajam „Vilties“ Dalininkui“ [priedas prie *Vilties*], 1909 06 04, 1

¹⁴⁸ „Nuo naujo laikraščio sumanytojų“, *Viltis* [0], [1907], 1

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ „Ko mės geidžiame“, *Viltis* [0], [1907], 2

¹⁵¹ Kun. P. Būčys, „Apie auklėtnamius mergaitėms“ (taša), *Viltis* 11, 1907 10 26, 2

¹⁵² „Ko geidžiame iš pačių bedradarbių?“, *Viltis* [0], [1907], 3

[paryškinta mano – R. B.].¹⁵³). S. Kymantaitė-Čiurlionienė, skaitydama Vydūno „Prabočių šešėlius“, pabrėžia virsmo (lyg antro gimimo) momentą: „Tai yra anga, kurią peržengus išgirsi tautos aidą ir **susirasi savo balsą**. Angoje pakelk dvasią, angoje prie kurios vedė giliausias ilgėjimas, suprasi augščiausią uždavinį.“¹⁵⁴ Naujai gimstančios, angą pereinančios moters tikslas – surasti savo balsą. Į gyvenimo virsmą veda „ilgesys“, viena ryškiausių moterų užrašytų būsenų. Moterys aiškiai suvokia, kad jos nebegali būti atstovaujamos vyrų, todėl išsako būtinybę turėti viešumoje savą balsą: „Ar kas paims į rankas „Šaltinį“ ar „Žinias“, „Viltį“ ar „Ūkininką“ – tegul visur randa **atgijusio žmogaus-moteriškės balsą** [paryškinta mano – R. B.].“¹⁵⁵ Moterys netgi kelia klausimą, ar nevertėtų joms turėti atskiro moterų laikraščio, kuriame aiškiai atsispindėtų moterų veikla (vadinasi, jaučiama, kad bendrumas dažnai iškreipia ar nepakankamai tiksliai parodo moters patirtį): „Nerazdavo lig šiolai mergaitės bei moters mūsų laikraščiuose žinių apie savo reikalus vien dėl to, kad pati pažanga (emancipacija), pats judėjimas mūsų tarpe nebuvo aikštėn išsiveržęs; **męs lietuviškas, kaip moteris, kaip gaivalas, ligšiolai negyvename** [paryškinta mano – R. B.].“¹⁵⁶ Pleirytės-Puidienė tarpusavio priklausomybės ryšiais moterų išsiveržimą į viešumą susieja su jų pasirodymu spaudoje. Laikas, kai nebūnama viešai, priskiriamas „negyvenimui“, gyvenama tik viešumoje.

Moterims buvo palanki XIX a. pabaigos–XX a. pradžios retorika, akcentuojanti atgimimo, prisikėlimo svarbą, tai skatino moteris naujai apsvarstyti savo padėtį, ieškoti naujų veiklos galimybių, peržengti privataus namų pasaulio ribas. Šios didžiulės permainos priežastis – savirealizacijos, savojo individualumo raiškos formų paieška.

Kymantaitė-Čiurlionienė, rašydama apie Vincą Kudirką, ryškina kintantį požiūrį į moteris – nuo rūpesčio dėl merginų švietimo, kad būtų parūpinta tinkamų žmonių lietuviams inteligentams, iki sveikinimo moterų kaip bendro darbo „draugių“ ir pripažinimo, kad kartu darbuojantis pasiekiamas „pilnumas bendro darbo“: „Tatai jau nauja mintis, tatai jau gilesnis į psichologiją žvilgterėjimas. Tatai jau supratimas, jog moteris gali ir turi dvasiškai savytai gyventi ne tik *per jį ir dėl jo*, o toks jų gyvenimas

¹⁵³ „Ko užsipuola ant mūsų“, *Viltis 1*, 1907 10 03, 1

¹⁵⁴ Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Vydūno „Prabočių šešėlius“ beskaitant, *Aušrinė 5*, 1911 11 15, 16

¹⁵⁵ Sofija Kymantaitė, „Dar apie moterų laikraštį“, *Viltis 15*, 1907 11 07, 3

¹⁵⁶ O. Pleirytės-Puidienė, „Mūsų moterų judėjimas ir jų laikraštis“, *Viltis 11*, 1907 10 26, 2

padės visuomenei geriau plėtotis.“¹⁵⁷ Kymantaitė-Čiurlionienė priešinasi utilitariniam požiūriui į moteris, rūpinimuisi jų švietimu tik dėl naudos vyrams. Ji akcentuoja, kad įmanomas (gal net būtinas) moters gyvenimas atskirai, savitai. Jos kursyvu išryškinti žodžiai perimti iš mišių liturgijos, moters atsidavimas, gyvenimas „tik per jį ir dėl jo“ gretintinas su krikščionio gyvenimui per Kristų ir dėl Kristaus (Dievo). Kymantaitė-Čiurlionienė išvelgia neįtikėtiną panašumą tarp krikščioniui privalomo pasiaukojimo Dievui ir tradicijoje nusistovėjusio moters gyvenimo „paaukojimo“ vyrui.

Kovodamos dėl lygių teisių Lietuvos moterys pasitelkia pavyzdžius iš užsienio, savo kovas dėl lygybės gretindamos su Suomijos, Anglijos moterų judėjimais: „Visose šalyse moteris, nebesitenkindamos namų rūpesniais, pradėjo kištis į platesnį visuomenės ir politikos darbą. Visur jos suprato, kad moterims nebegalima visą amžių būti vyriškųjų globoje, tai tėvo, tai vyro; kad moteriška, susilaukus pilnų metų, gali turėti savo nevaržomą **valią ir balsą** valstybės reikaluose [paryškinta mano–R.B.]“¹⁵⁸ Priklausomybė nuo tėvo ar vyro, vadinama „globa“, rodo, kad tradiciškai moteris nėra laikoma savarankišku, galinčiu savimi pasirūpinti asmeniu. Teisė turėti nevaržomą valią ir balsą grindžiama suaugusiojo statusu – moteris, sulaukusi „pilnų metų“, yra tokia pat suaugusi kaip ir „pilnų metų“ vyras, todėl ji kaip ir vyras siekia turėti tas pačias galimybes pasinaudoti sava valia ir prabilti savu balsu. Moterys išsako troškimą būti traktuojamos kaip suaugę žmonės, daugiau nebereikalingi stipresniųjų globos, nes tikima, kad suaugusios moterys nestokoja gebėjimų atsakingai remtis sava valia ir atsakingai kalbėti savu balsu.

„Viltyje“ išspausdintas Kymantaitės-Čiurlionienės tekstas „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“ liudytų moterų pastangą parodyti švietimo, kultūros darbą pradėjusios moters vidinius išgyvenimus, t. y. atskleisti jos jausmus, mintis. Galbūt siekimas „imituoti“ mokytojos dienoraštį rodo, kad trūksta žinojimo (viešo, bendro), kaip jaučiasi moteris. Tai yra ir tam tikra demonstracija, nes tame dienoraštyje rašoma: „<...> mažiau pamokslų, daugiau pavyzdžių mums reikia.“¹⁵⁹ Jaučiamas didžiulis poreikis pavyzdžių, kuriais galėtų būti sekama, gal todėl vaidinama tiek daug spektaklių –

¹⁵⁷ Sofija Kymantaitė, „Vincas Kudirka“ (Toliau eina), *Viltis* 5, 1908 01 11, 2

¹⁵⁸ „Moterų trusas kitose šalyse“, *Viltis* 18, 1908 02 10, 1

¹⁵⁹ Sofija Kymantaitė, „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“, *Viltis* 11, 1908 01 25, 2

inscenizuojamos savo pačių gyvenimo istorijos ir vaidinant mokomasi gyventi, spręsti bendruomenės problemas.

Nors moterys vis aktyviau dalyvauja svarstant visuomeninius, kultūrinius klausimus ir viešojoje erdvėje daugėja pačių moterų požiūrį į įvairiausias viešuosius reikalus išreiškiančių tekstų, tačiau vyrai taip pat nesiliauja kūrę savu moteriškumo vaizdinius. Praėjus daugiau nei trisdešimčiai metų nuo pirmojo „Aušros“ numerio pasirodymo, matyti, kad kultūroje išlieka gajos tam tikros vaizduotės formos. Pavyzdys galėtų būti 1907 m. „Viltyje“ artėjančių švenčių (Kalėdų) proga išspausdintas Dagilėlio eilėraštis „Lietuvaitės malda“¹⁶⁰. Šiame tekste labai akivaizdus inteligentų, tęsiančių visuomenės formavimosi užuomazgose pradėtą kultūrinę paradigmą, požiūris į moterį: jame galima rasti beveik visus „programiniam“ lietuvaitei (sukurtam vyrų) priklausančius bruožus. Vyras poetas „imituodamas“ moters balsą brėžia jos tapatybės ribas. Buvimas lietuvaite – pirmiausia yra žinojimo dalykas: „Aš žinau, man sakė / Ne sykį mamaitė, / Jog čia mūsų žemė, / Jog aš lietuvaite“. Šis žinojimas įgyjamas socializuojantis ir ateina iš motinos („eina“ moteriška linija). Buvimas lietuvaite pirmiausia yra lokalizacija tam tikroje vietoje – „mūsų žemėje“, tai dar nėra „mano“, bet bendra, bendruomenės žemė. Būnant „čia“ jungiamasi į didesnę grupę – „mes“, tai yra tuos, kuriems ši žemė yra „mūsų“. Akcentuodamas motinos svarbą puoselėjant lietuviškumą, mokant būti lietuve, Dailėlis išreiškia vieną esminių (atraminių) XIX a. pabaigos–XX a. pradžios atgimimo idėjų.

Antrasis svarbus buvimo lietuve sandas – tėvynės meilė. Poetas pasitelkia vieną svarbiausių romantinių figūrų – širdį –ypatingam moterį ir šalį siejančiam ryšiui nusakyti. Kaip matome, pirmiausia pabrėžiamas racionalus pradas, vėliau – jausmas, iš širdies kylanti meilė. Bet ši meilė jau sudėtingesnė – nebe žemei, bet „lietuvininkų šaliai“: mylima etniškai apibrėžtai grupei priklausanti šalis.

Kitas buvimo lietuve komponentas – lietuvių kalba, kuri pirmiausia yra maldos kalba, ryšio su Aukščiausiąją galybe palaikymo būdas: „Jų kalba išmokau / Garbint Visagalį.“ Akcentuojamas ne duotos, o išmoktos ir pirmiausia – „jų“ kalbos aspektas. Kalbos reikia mokytis, per kalbą jungiamasi su jais, „lietuvininkais“, taip pat ir su

---

¹⁶⁰ Dagilėlis, „Lietuvaitės Malda“, *Viltis* 35, 1907 12 23, 5

Visagaliu. Dar vienas svarbus aspektas – lietuvių kalba gālima (ji yra tinkama) garbinti Visagalį, išmokstama kalba turi sakralumo matmenį.

Lietuve tampama, ne gimstama, ja reikia užaugti. Lietuvę moterį užaugina agrarinė kultūra – žemdirbių bendruomenė. Kitas moterį auklėjantis, jos augimą lemiantis veiksnys – Lietuvos gamta. Kartu su gamtos figūromis eilėraštyje pasirodo dainos. Gebėjimas dainuoti ateina, „išmokstamas“ iš gamtos, tradicinė liaudies kūryba regima kaip itin gamtiška, labai mažai sukultūrinta. Lietuvės tapatybė apima ir gamtiškąjį pradą, pasirodantį per dainas. Lietuvos laukeliai, kuriuose mokomasi būti lietuve, galėtų būti traktuojami kaip horizontalioji moters gyvenimo ašis.

„Mūsų žemėje“ veriasi ir vertikalusis (krikščioniškasis) buvimo matmuo. Būdama čia, moteris yra „veizdima Dievulio Galybių“, tokiu būdu ji tampa krikščioniško kosmoso dalimi. Pagal krikščioniškosios vertikalės principą tvarkomas moters gyvenimas garantuoja saugų buvimą šiame pasaulyje – Dievulis ne tik „veizi“, bet ir apgina.

Labai svarbus lietuvių moters ryšys su protėviais, mitine (senmeldiška praeitimi): „Ir dori seneliai,/ Viengenčius atminę, / Ten pas Pramžių meldžias/ Už mano tėvynę.“ Moteris priklauso ne tik dabarties (šių dienų) lietuvių bendruomenei, ji yra ir atmintyje esančių viengenčių bendruomenės narė. Jos tapatumas turi istorines šaknis. Krikščioniška lietuvių malda Dievuliui Galybių sutampa su protėvių malda „Paamžiui“, šias maldas vienijantis pagrindas – tėvynė. Lietuvės doros šaltinis – dori seneliai, etinė moters laikysena perimama kaip giminės, tautos tradicijos suformuotos etoso normos.

Tautos individualumas išreiškiamas savitu balsu, tinkamiausiu saviems, ypatingiems lietuviškiems jausmams reikšti, melstis. Šio balso ypatingos „moduliacijos“ perimamos iš motinos: „Lietuvių tauta irgi turi „savo“ atskirą ypatingą balsą, kuriuo apreiškia savo jausmus, ir tuo, o ne kitu privalo visų pirmu Dievą garbinti ir žmones raminti. <...> Motutė-lietuvė įskiepija mums palinkimą prie pratęstinių švelnių melodijų; jos mokyti sūnų visa tai išlavina ir dar labiau padailina.“¹⁶¹ Moteris turi savo balsą, eilėraštyje šio balso pasirodymo forma – krikščioniška malda, dainos.

Lietuvių balsu prabylantis vyras apibrėžia šio balso pasirodymo sąlygas, sykiu nužymėdamas moteriškų intonacijų diapazoną: „Iš širdies man veržias / Meldimai karščiausi: / Duok šviesą ir laisvę / Tėvynei, Augščiausi!“ Moters balso pasirodymo

---

¹⁶¹ K. J. T. „Bibliografija“, *Viltis* 4, 1907 10 10, 4

priežastis ir tikslas – išmelsti šviesą ir laisvę tėvynei, permaldauti Aukščiausiąjį. Moteriai svarbiausia būti naudingai. Paskutinėje strofoje merginai iš širdies ima veržtis aistringa (minimi „meldimai karščiausi“) malda. Visame eilėraštyje matytume tokį judėjimą: iš pradžių racionalus žinojimas, kad esu čia, „mūsų žemėje“, ir (todėl) esu lietuvaitė, vėliau prabylama apie meilę „lietuvininkų šaliai“, galiausiai iš moters širdies ima veržtis „karščiausi meldimai“ laisvės ir šviesos tėvynei. Iš išorės ateinantis žinojimas transformuojasi į stiprų (aistringą) troškimą, jau kylantį iš širdies, rūpintis tėvyne. Ši potenciali, einanti iš moters vidaus, įgauna jėgos iš savęs pačios, meldimai nėra kaip nors sukeliama, prievarta ištraukiami iš vidujybės, jie patys veržiasi laukan. Ir nebe „aš myliu“, bet „man veržias / Meldimai karščiausi“, nebe aš esu ta, kuri jaučia meilę, bet aš esu apimta maldos karščio. Moteris lietuvė yra ta, kurią apima stiprūs jausmai, aistringas rūpestis dėl tėvynės. Jausmų svarbą formuojantis tiek vyrų, tiek moterų tautiniam tapatumui patvirtina ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės pateiktas įsivaizduojamo Vinco Kudirkos atsivertimo į lietuviybę aprašymas: „<...> staigu, gavęs pirmąjį „Auszros“ numerį ir pradėjęs jį skaityti, ašaromis apsipylė. Ir suprato... Ir nuo tos dienos žinojo, jog lietuvio priedermė – Lietuvai tarnauti <...>. **Jis netik tat žinojo, bet jautė...** [paryškinta mano – R. B.]“¹⁶² Racionalus žinojimas sutvirtinamas staiga užplūdusių itin stiprių jausmų, ašaromis įrodančių šio žinojimo tikrumą.

Štai dar vienas gimnazisto, drąsiai rašiusio už moterį ir imitavusio jos balsą, mėginimas papasakoti merginos kelio į lietuviybę istoriją: „...Skaudu... liudna... Oi, aš nelaiminga!.. Motut! Motut! Kur tu?.. Sengalvėle, kam tu palikai savo dukrelę? ...nejaugi tau nebaugu palikti jos gyvenimo jurose?..“¹⁶³ Merginos jausmingumas, jautrumas išreiškiamas daugybe daugtaškių, šauktukų. Mirus tikrajai motinai „atsiranda vietos“ Tėvynei–motinai: „Yra juk dar kita tavo motina... Lietuva. Ji dar gyva, dar kruta, dar vargsta ir kovoja su gyvenimu. Priglausk savo karštą galvelę prie jos krutinės ir ieškok ten nusiramino...“¹⁶⁴ Mirusią motiną pakeičia motinos idėja – tėvynė. Atsidavimas tėvynei yra pirminio ryšio su motina atkūrimas, tik jau idėjų lygmeniu. Galima prisiminti amerikiečių sociologų mintį apie antrinę socializaciją, kuri, neprarandant ryšio su

¹⁶² Sofija Kymantaitė, „Vincas Kudirka“, *Viltis* 2, 1908 01 04, 2

¹⁶³ B. Kasaitis, „Pirmyn (avedu draugei Bronei M.), *Ateitis* 3 (nemokamas priedas prie *Draugijos* 52), 69

¹⁶⁴ *Ibid.*, 70

pirmąją, vykusia vaikystėje, šeimoje, per santykius su tėvais, klostosi daug sėkmingiau¹⁶⁵. Mergaitės apsisprendimas būti lietuvaite „su kūnu – ir siela“ įvyksta sapne, asmenybės transformacija pasiekama ne visai sąmoningos būsenos. Iš sapno (transo būsenos) sugrįžusi mergina įgauna naujų jėgų: „Malonus jos veidas paraudo, akis sužibėjo neapsakoma šviesa, ji atsistojo ir visas jos budas tapo visai kaip ir... vyriškas...“¹⁶⁶ Ant savo kojų stovinti, ryžtinga ir apsisprendusi mergina tampa beveik vyru – praranda savo moterišką būdą, kuris šiame tekste rodėsi kaip verksmas, dejavimas, atodūšiai ir t. t. Kai vyriškumui ir moteriškumui priskiriami gana stabilūs (sunkiai besikeičiantys) reikšmių rinkiniai, tai kitai lyčiai priskirtų savybių įgavimas ima rodytis kaip savos lyties praradimas.

Vyrų gana nesunkiai nusakomas įsivaizduojamas moters idealas realizuojamas šeimoje per santykius su vaikais, tėvu, sutuoktiniu: „Kame gi moters gražybė? / Ar baltam išlepintam veidely? <...> / Tikra moters gražybė – tai jos širdyje, jos atsidavime, jos tikroje meilėje prote. / Štai motina, užmirštanti save dėl vaikų <...> / Štai žmona! kuri ištiesė ranką, dienoje nesutikimo su savo vyru ir tarė jam: <...>Mylėk teisybę ir uoliai tarnauk savo likimui, taip kaip aš tave myliu ir tau tarnauju. <...> Štai duktė, ant kurios peties atsirėmė senas ubagas – tėvas <...> / Štai gailestingoji sesuo, uždengė akis kentėtojiui, kurio lupos tyliai šnabžda paskutinį tėvišką palaiminimą. / Štai lietuvaite! nešiojanti nevystantį rutų vainiką ant galvos, mylinti dorybę, tikėjimą, savo prigimtą žemele, tėvyne, jos kalbą. / Štai kame grožybė! Ji nežus! nes ji nevystanti, amžina.“¹⁶⁷ Pirmas ir svarbiausias moters vaidmuo – motinos, taip pat vyrui tarnaujančios žmonos, visiškai tėvui atsidavusios dukters (aklo tėvo akys) ir gailestingosios sesers. Visi galimi moters vaidmenys siejasi su visišku savęs išsižadėjimu – moterys žadinamos iš gilaus miego tik tam, kad vėl save užmirštų. Simbolinis moters vaidmuo – tautinė tapatybė iškelia šiuos moters bruožus: skaisti, tikinti, mylinti gimtą žemę, kalbą ir tėvyne.

Laikraščiuose minimi atsakingo viešo kalbėjimo pavyzdžiai tik vyriški: „Įstabu, kad lotinų kalboje dora buvo vadinama vyriškumu (virtus). <...> Ištiesų, vyrišku darbu

---

¹⁶⁵ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999, 174–179

¹⁶⁶ B. Kasaitis, *op. cit.*, 70

¹⁶⁷ Kalnėnas, „Gražybė (skiriu p-lei A. P-tei)“, *Ateitis* 3, 1912, 99

vadiname, kursai yra atliktas be baimės, be kitų nuoskaudos, be karščiavimų ir be kitokių kraštutinumų. Tikras vyras užjaus kitą žmogų, dovanos jam padarytas nuoskaudas, neužsipuldinės ant kitų, stengsis išteisinti žmonių silpnybes, nešoks su kalaviju prieš malūnus, pirm pradėdant darbą gerai apskaitęs savo pajėgas.“¹⁶⁸ Straipsnio autorius, ieškodamas atramų doram viešam kalbėjimui, remiasi antikine tradicija, kuri numatė, kad asmenys, pretenduojantys pelnyti *virtus*, tegali būti laisvi piliečiai, vadinasi, prie šios grupės nepriklausė nei moterys, nei vaikai, nei vergai. Todėl, vadovaujantis ta pačia logika, neatsakingas, doros principais nesivadovaujantis kalbėjimas (rašymas) vadinamas bobišku: „Liežuvininkavimai, kandžiojimai iš pasalų, išniekinimai artimo – ypač jeigu žinoma išaugšto, kad už tat gal nereiks prieš nieką atsakyti, bombastiški pasigyrimai, neišpildomi pažadėjimai, neteisingi rašymai į laikraščius ir tiems panašūs darbai – nėra vyriški. Ne, taip daro tiktai „bobos“, nesuaugę jaunikaičiai, fanatikai, bailūs arba besąžiningi žmonės.“¹⁶⁹ Drašos stoka, tuščiagarbiškumas, užgaulus kalbėjimas – visai tai būdinga nesuaugusiems žmonėms, kurie dėl tokio savo elgesio priskiriami prie „bobų“ kategorijos. Itin iškalbingas Juozo Tumo–Vaižganto girdėtas ir užrašytas dviejų vyrų pokalbis apie pirmąją moterų suvažiavimą:

- Tai ką čia šnekėsi? Prišnekės ir pačios. Klegesio bus, kaip žąsis Virbalin vežant...-

- Užtat gi ir reikia laiku pagalvoti, kad viskas nepasibaigtų tuščiu pašnekėsiu. Ką čia jos nuspręs, neprisirengusios, visuomenei nepadedant?¹⁷⁰

Moterys šiame vyrų pokalbyje vaizduojamos kaip tuščiakalbės, jų ginčai lyginami su klegesiu naminių paukščių (visai priartėjama prie Aristotelio, laikiusio moterį naminiu gyvuliu), keliančiu tik visiškai neprasmingą triukšmą. Čia galima prisiminti ir Kudirkos aprašytą susitikimą su kaimo mergina, kuri į visus klausimus tegalėjo atsakyti „tigi“. Moterys dar ir XX a. pradžioje vaizduojamos beveik nebylės, negalinčios, nesugebančios pranešti apie save nieko reikšminga.

Pabrėžtina, kad moterys matomos kaip nepasirengusios visuomeniniam darbui, organizuotai veiklai, kad galėtų ką nors svarbaus nuspręsti, joms reikalinga pagalba iš

---

¹⁶⁸ Patrimpas, „Vidurinis kelias“, *Viltis 1* (36), 1908 01 01 (14), 6

¹⁶⁹ *Ibid.*, 7

¹⁷⁰ Kun. Juozas Tumas, „Pirmasai lietuvių moterų suvažiavimas („Vilties“ pasiuntinio pranešimas)“, *Viltis 1*, 1907 10 03, 2

šalies, todėl vyrai tvirtina, jog „tebesame papratę moteris globoti ir joms vadovauti.“¹⁷¹ Nepasitikėjimas moterų sąmoningumu, gebėjimu savarankiškai organizuotai veikti akivaizdus aptariant ką tik prasidėjusios moterų veiklos skilimą į dvi atskiras šakas, kai kaunietės įsteigia savąją Lietuvių katalikių moterų draugiją ir atsiskiria nuo vilniečių. „Vilties“ vedamajame suabejojama, ar moterys pačios be vyrų pagalbos būtų sugebėjusios surengti visų Lietuvos moterų suvažiavimą: „Suvažiavimo sumanymą, kiek galima spėt, padavė *ne moteris*, bet *vyras*.“¹⁷² Moterų veiklos pasidalijimas į dvi grupes traktuojamas kaip moterų pasidavimas vyrų įtakon, toks moterų elgesys verčia straipsnio autorių („tautiško lietuvių akimis žiūrinčio“) kelti jų gebėjimo sąmoningai elgtis, priimti sprendimus klausimą: „Po viso to klausi, ar lietuvių moterų suvažiavimas reiškia jų *susipratimą*? Ar jos, jei nebūtų vyrai dalyvavę sumanyje, būtų *pačios* susipratusios, savitai, be vyrų jau šiuo metu telkties *sajungon*?“¹⁷³ Moterų susipratimas, reiškiantis gebėjimą pačioms kryptingai ir sutelktai veikti, anot straipsnio autoriaus, liudytų moterų „sąmonės subrendimą“. Tokiu jų išsivystymu XX a. pradžios vyrai abejoja.

Tačiau, didelei daugelio nuostabai, aptinkama, kad moterys geba organizuoti bendrą veiklą, priešingai nei tikėtasi, jos elgiasi kultūringai, mandagiai: „Ramūs, kaip teesti, tarp saviškių būnant, rimti, kaip teesti lauko barą pradedant. Tvarka, mandagumas.“¹⁷⁴ Ta pati rimtis, kaip ir dirbant ūkio darbus. „Taigi Lietuvių, kad ir moterų, dovanok joms, Viešpatie, tą klaidą, kad moterimis gimė, esama kulturinių žmonių! Ale gi tai „susirinkimas“, o ne „gauja“!“¹⁷⁵ Analogija tarp privačioje erdvėje atliekamų ūkio darbų ir visuomeninės veiklos, (i)rodo, kad moterys, atsakingai ir susikaupusios įvykdančios „naminius“ darbus, turi savy gebėjimų taip pat elgtis ir viešojoje erdvėje.

„Aušrinėje“ užsimezgas polemikai apie merginų nepakankamą dalyvavimą spaudoje, vyrai kelia aikštėn moterų gebėjimų klausimą: „Dr. V. S. užmiršta, kad gražioji lytis visur ir visuomet atsilikusi, ar imsim kaimietes, ar inteligentes. Moksleivės dar nepriaugo, dar neišsilavino, kad skaityti laikraščius, o apie rašymą nėr nei kalbos (žinau

---

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² „Dvi iš vienos“, *Viltis* 43, 1908 04 9, 1

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ *Ibid.*

keletą išimčių, bet tik išimčių). <...> O juk moksleivėms stinga savarankiškumo, drąsos.¹⁷⁶ Gimnazistas net neabejoja visų merginų atsilikimu, jų menku išsimokslinimu, o tai, kad jos dar galėtų ką nors savarankiškai „sukurpti“, atrodo visai neįtikėtinas dalykas (atkreipkime dėmesį, kad drąsiai savo nuomonę dėstantis jaunuolis rašo 1910 m., kai yra pasirodę svarbiausi Žemaitės kūriniai, Petkevičaitės-Bitės beletristiniai ir publicistiniai tekstai, Šatrijos Raganos apsakymai bei *novelia* „Viktutė“ ir t. t.). „Ištikruju daugelis draugų su pašėpimu žiūri į drauges, kaip į asmenis silpnėsio proto, reikalaujančius tulų pamokymų iš draugų pusės <...>.“¹⁷⁷ Galime matyti, kaip lėtai keičiasi tradicijos palaikomi stereotipai, nors realaus pasaulio įvykiai suteikia apščiai akstinių mąstymo pokyčiams įvykti.

Gimnazistės netrunka sureaguoti į joms reiškiamus priekaištus. Pirmoji atsako Aldona Giedgaudaitė: „Kad moteris atsilikusios, labai neprieštarausiu: nenuostabu, kad per tiek amžių būdama po sunkiu jungu, su teisėmis varžomomis iš visų pusių, belaisvė – vergė pirma tėvo paskiau vyro; kaip kalinys prie savo karo, visam gyvenimui prirakinta prie smulkaus varginančio butinai reikalingo namų ūkio darbo, bet darbo nedėkingo, kuriam nors visas pajėgas paveski, o garbės neįgysi, žmonių paguodos neužsitarnausi <...>“¹⁷⁸ Šiame atsakyme labai taikliai nusakoma moters padėtis – ji priklausoma nuo tėvo arba vyro, jos veiklos sritis – būtinybės įstatymui paklūstanti (pagal Aristotelį) privačioji erdvė, jos atliekami darbai – niekada nevertinami ir negali suteikti jokios garbės. Kita slapyvardžiu pasirašiusi mergina taip pat akcentuoja ilgą istoriją turintį moterų pavergimą ir ilgai gyvavusį požiūrį į moteris, kaip į apskritai neturinčias sielas: „Senovėj moteris buvo vergų vietoj. Kai kurios tautos nepripažindavo jų dagi žmonėmis, turinčiais sielą. Jom buvo paskirta vieta vien šeimynoj.“¹⁷⁹

Besimokančios merginos suvokia, kad, iki šiol buvusios uždarytos namų (privačioje) erdvėje, dabar turi dėti ypatingas pastangas, kad galėtų įsiveržti į viešąją sferą kaip lygiavertės visuomeninio gyvenimo dalyvės: „Nejaugi mes dabar nesinteresuodamos visuomenės gyvenimu sugebėsime paskui iš to siauro šeimyninio

---

¹⁷⁶ Įsimylėjęs, „Kodėl moksleivės tyli?“, *Aušrinė* 5, 1910 10 13, 26

¹⁷⁷ Sidabrinis, „Draugių dėlei“, *Ateitis* 4, 1912, 242

¹⁷⁸ Aldona Giedgaudaitė, „[Draugas V. S. klausia...]“, *Aušrinė* 7, 1910 12 31, 8

¹⁷⁹ Praurimė, [„Aušrinės“ № 5 Įsimylėjęs aiškina], *Aušrinė* 7, 1910 12 31, 9

gyvenimo [išeiti]? Juk tokiu būdu *mes* pačios eisime prieš save. Galų-gale mes turime suprasti, kad gyvenimas atskiro žmogaus yra surištas su visuomene, kad mūsų likimas daugiau priklauso nuo visuomenės sutvarkymo, ne kaip nuo atskirų mūsų pačių ypatybių.¹⁸⁰ Moksleivės, gimnazistės skatinamos domėtis visuomenės gyvenimu, nes tik labai stengiantis galima ištrūkti iš „siauro šeimyninio gyvenimo“. Kitas svarbus dalykas – pradedama suvokti, kad privatus (atskiras) kiekvieno žmogaus gyvenimas yra labai priklausomas nuo visuomenės, kurioje gyvenama. Susiejus šias sritis (viešą ir privačią) tarpusavio priklausomybės ryšiais, tampa aišku, kad pokyčiai moterų gyvenime turi vykti ne tik namų, bet ir viešojoje erdvėje.

Kaip argumentas, kad moterys ne ką prasčiau gali dirbti ir dirba viešą kultūrinį darbą, pasitelkiamos moterys rašytojos: „O jei imtumėm rokuoti rašytojus ir rašytojas nuošimčiais sulig inteligentijos skaičiaus, gal ir ne mažiau rastumėm moterų. Tik paimkim dabartines veikėjas: Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėdą, Žemaitę, Bitę.“¹⁸¹

Slapyvardžiais Žvaigždutė ir Gėlelė pasirašiusiosios prabyla apie besimokantiems vaikinams ir merginoms taikomus dvejopus standartus: „Parvažiavus [namo] gi nevaikštinėja po mišką, neguli pavėsy su knyga rankoje, nesiklauso vakarais ir lakštingalos linksmų dainelių, neina be jokio darbo paupiais... Vietoje knygos jos rankoje grėblys ar šakės, vietoj lakštingalos balsų vakarais paršiukų žviegimas, žasų gagenimas. Nėra laiko svajoti ir vaikštinėti koja už kojos, nelyginant 'Varšavinėje'.“¹⁸² Merginų skunde dėl nevienodo tėvų požiūrio į besimokančius sūnus ir dukras jaučiamas ir ironiškas požiūris į gimnazistų vaikinų laisvo (atostogų) laiko leidimo būdą.

Moksleivių tekstuose užfiksuotas prieštaringas aplinkinių požiūris į moterų išsilavinimą: „Beto, kai-kurie moksleiviai bijo, kad mes nebūtume per daug mokytos. Anot jų: „mokyta moteris pameta mergiškumą, malonumą, norėdama susilyginti su vyrais“.“¹⁸³ Merginos spąstuose: viena vertus, priekaištaujama, kad jos per menkai išsilavinusios, atsilikusios, kita vertus, bijoma, kad moterys netaptų per daug mokytos, nes tuomet prarandamas „mergiškumas“. Tokia padėtis labai palanki išlaikyti moteris

---

¹⁸⁰ Vilnietė, „Į drauges !“, *Aušrinė* 2, 1914 [?], 56

¹⁸¹ Praurimė, *op. cit.*, 10

¹⁸² Žvaigždutė, Gėlelė, „Lietuvaitės moksleivės padėjimas“, *Aušrinė* 23, 1913 03 30, 52

¹⁸³ Praurimė, „Žodelis draugėms“, *Aušrinė* 14, 1912 01 21, 26

kontroliuojamas, jos niekada negali įvykdyti visų visuomenės lūkesčių, nes projektuojamas moters idealas, į kurį jos turi lygiuotis, yra kontroversiškas. Siekti idealo atsisakančios (visiškai vyrui atsidavusios – „daugiau nieko nenorinti, vien tik jį matyti, mylėti, jam dainuoti, būti jo mylima...“¹⁸⁴) ir emancipacijos keliu pasiryžusios eiti moterys, Antano Vienuolio manymu, priešinasi gamtos įstatymams: „Norėdamos visame kame susilyginti su vyrais <...> jos dabar, tuo tikslu, kerpa kasas, nešioja prastus, be jokių jų lyčiai pritinkančių, pagražinimų rūbus, dirbtinai liuosai apseina su vyrais, ignoroja galingus nieku nepakeičiamus gamtos įstatus...“¹⁸⁵ Moters gyvenimo derinimas prie vyro jaunam rašytojui atrodo nulemtas pačios moters prigimties.

Kitas merginos balsas, pasigirdęs šiame ginče, negaili kritikos moterų išsilaisvinimo judėjimui: „<...>ar moterų yra daug žmonių? ...dauguma jų – kvailos lėlytės, vyrams žaisleliai... <...> ar ne geriau, protingiau būtų, kad užuot tos juokingos, vietomis kvailios, siauros kovos su vyrais, imtumetis kovoti *kiekviena su savimi*... kad pasistengtumėte pergalėti savyje koketę, drugelį, naivišką vaikelį, intrigantę, pavyduolę, ...kad išaugintumėt savyje *sielą*, kuri jaustų ir mąstytų ir suprastų, jog gali lygiai su *nekuriais* vyrais *žmogaus* vardą turėti...“¹⁸⁶ Šiuos žodžius merginai ištaria „proto balsas“ ruošiantis spektakliui „Trys mylimos“! Kova iš išorės (prieš vyrus) perkeliama į asmens vidų – tai kova su „įgimtomis“ savybėmis – koketiškumu, tuštumu, vaikiškumu, visa kuo, kas neleidžia pasirodyti sielai. Sielos turėjimas, teigiama, nėra kiekvienos savybė, siela užauginama, t. y. kad ji atsirastų reikia vidinės kovos, pastangų. Tik su prigimtyje įrašytais trūkumais kovojanti mergina (moteris) verta žmogaus vardo. Nejaučianti ir nemažstanti moteris yra lyg naivus vaikelis, ji nepriklauso suaugusiųjų pasauliui.

Giedgaudaitės vaizdelyje „Rožė ir liepa“ išsakyti augančios, bręstančios merginos lūkesčiai: „Ji norėjo iškilti augščiau, pasaulio pamatyti, ji norėjo būti augšta, galinga, naudinga, kad ir ją brangintų kiti. <...> Vieną sykį žolelė išreiškė norą peraugti tą mūrą ir pažiūrėti kas anapus dedasi.“¹⁸⁷ Tik didžiulėmis pastangomis gali būti peržengtos moters „augimą“ slopinančios kliūtys, merginos vaizduotėje tik iškilus labai aukštai ir tapus labai

---

¹⁸⁴ A. Vienuolis, „Studiosus“, *Aušrinė* 14, 1912 01 21, 6

¹⁸⁵ *Ibid.*, 4

¹⁸⁶ M. N., „Be proto geriau!...“, *Aušrinė* 2, 1911 03 22, 52–53

¹⁸⁷ Aldona Giedgaudaitė, „Rožė ir liepa“, *Aušrinė* 19, 1912 09 29, (10 12), 173–174

galingai perkopiama viso pasaulio vaizdą užstojanti siena. Kitas augimo tikslas – būti pastebėtai ir įvertintai – mūras ne tik užstoja pasaulio vaizdą, bet neleidžia pasauliui pamatyti moters. Didžiulių (beveik nerealių) ambicijų turinčioji kitą vertinama kaip beprotė: „Dilgėlėms jos tas noras taip keistas pasirodė, kad jos priėmė ją per beprotę ir nustojo su ja ginčytis.“¹⁸⁸ Užbrėžtas ribas norinti peržengti mergina išskiriama iš savųjų tarpo, tos grupės, kuri turėtų ją palaikyti, jai pagelbėti.

Merginų padėčiai nusakyti literatūrinuose bandymuose pasitelkiami iš pasakų ateinantys motyvai: „Ir atėjo šalna, šviesias gėles pakando, sniego rūbais jaunąją apvilko, ledo grandiniais surakino, užbaugino – užmigdė ilgu, sunkiu miegu. Ir miega skaičiuolė, praeities laimę sapnuoja.“¹⁸⁹ Užšaldyta miegančioji gražuolė pažadinama ne karalaičio bučinio, bet jo dainos: „Tai iš milžinkapio kelias galiūnas ir užkankliavo galiūnas senobės liuosybės dainą. Iš-po sniego tūkstančiai balsų kanklių naujų pritarė jam, lyg kad pusnys sielos stygomis būtų pavirte. // Ir nubudo žemės dukrelė, saldžiai miegojui, pabudo, susigriaudino praeities laimę atminus.“¹⁹⁰ Nubudusio galiūno vyro atliekama daina pažadina merginą iš miego, ir pirmas ją apėmęs jausmas – graudulys.

Dažnai moterų ir vyrų balsai sutampa, kai jie mėgina nusakyti nusistovėjusius ir keistinus moterų ir vyrų santykius. Štai Marijos Lastauskienės apsakyme „Auka“ Marytei svetimi „žemiški naršumai“, jai reikia „draugo, mokytojo ir vadovo“, o vyrui (ponaičiui) tik patelės: „Džiaugėsi jos balsu, jo gražumu, bet motriškės sielos dėl jo nebuvo. Ji vylėsi atrasti draugą, mokytoją ir vadovą; jam reikėjo vien patelės. Pajuto abu apsirikę, jų takai persiskyrė. Marytė vyro sieloje atrado tuštybę, ten kur tikėjosi atrasti nematuotą upę žinių ir šviesos.“¹⁹¹ Po šešerių metų skaitome panašius A. Ješmantos žodžius: „Jis iš jos nori žaislo, linksmo laiko leidimo po savo darbų, gašlumo tenkinimo, pasimėgimo. Jis į ją žiūri kaip į objektą, bet ne subjektą. Vyrui nerūpi, kas dedasi moters sieloje. Ką ji kenčia, ko ji trokšta, ko ji nori iš vyriškio, kaipo sau lygaus žmogaus, jam nesuprantama. O taip – pat ir jų reta tebenori kita – kuomi būti, kaip tik pataite, tvirtove, kurią vyrai nori paimti,

---

¹⁸⁸ *Ibid.*, 174

¹⁸⁹ Pušaitė, „Šiaurės daina“, *Aušrinė 2* (30), 1914 [?], 35

¹⁹⁰ *Ibid.*,

¹⁹¹ Marija Lastauskienė, „Auka“, *Viltis 22*, 1907 11 23, 1

bei išpuoštu, išgaląstu žaislu.“¹⁹² Į ponaičio Zigmunto motinos lūpas įdėti labai svarbūs to meto moterims, rašiusioms apie šeimą, žodžiai: „Kodėl nesistengei jos perprasti, pažinti, kodėl savo žmonoje nesistengei atrasti žmogų, draugą?..“¹⁹³ (Kaip matome, po šešerių metų padėtis pasikeičia tik tiek, kad ir vyrai ima panašiai suvokti moters padėtį ir reiškia savikritiką). Atrasti moterį kaip žmogų, kaip galinčią vyrui būti drauge – šis imperatyvas siekia dar „Aušros“ laikus, kai buvo pasigesta išsilavinusių lietuvių, galinčių tapti tinkamomis lietuvių inteligentų gyvenimo draugėmis. Šiuo atveju vyras pabrėžia, kad ne visi vyrai nori pamatyti moterį kaip žmogų, galintį būti ne tik „patele“, bet ir drauge. Elgimasis su moterimis ne kaip su sau lygiomis tampa akis badančia problema.

Moterys nuo pat pasirodymo viešojoje erdvėje ėmė diskutuoti švietimo, vaikų auklėjimo klausimais, nes ši bendra su vyrais sritis buvo suvokiama kaip joms artimiausia. Vienos iš pirmųjų prabilusių apie būtinybę moterims lavintis vienodai su vyrais, Malinauskaitės-Šliūpienės manymu, moteriai tinkamiausia profesija – mokytojos. Viena vertus, ši sritis moterims geriausiai pažįstama, kita vertus, dar ir XX a. pradžioje manyta, kad mokytojos, auklėtojos darbas labiausiai atitinka moters prigimtį: „Man atrodo, „ateitininkėms“ pedagogija tiktų geriausiai. <...> Ir koks gražus, prakilnus darbas auklėti žmogaus sielą!.. <...> Mums, merginoms, toks užsiėmimas tiktų geriausiai, nes jau iš prigimimo skirtos auklėjimui, mes lengviausia mokėsim įeiti į žmogaus sielą ir ją pakreipti ton ar kiton pusėn. Ką mergina neapims protu, tą nuveiks savo gera širdžia.“¹⁹⁴ Vaikų auklėjimas, jų sielos kreipimas į vieną ar kitą pusę leidžia moterims pajusti turint galių, veikti aplinkinius savo autoritetu.

Požiūris į moteris kaip svarbiausias vaikų auklėtojas lėmė, kad tuo pat metu, kai aptariamoms vaikų lavinimo problemoms, ateities perspektyvos, imama tyrinėti privačioji – namų sfera. Laikomasi nuomonės, kad svarbiausioji vaiko auklėjimo vieta – šeima, ji turi tapti kuriamos auklėjimo sistemos „provaizdžiu“: „Prigimtoji auklėjimo vieta – tai šeimyna, todėl geruose auklėtnamiuose turi būti viskas taip sutvarkyta, kaip doroj, protingoj, pavyzdingoj šeimoj.“¹⁹⁵ Šeima yra darnaus bendrabūvio pavyzdys.

---

¹⁹² A. Ješmanta, „Ji (skiriu mergelei V. B.), *Aušrinė* 28, 1913 12 31, 211

¹⁹³ Marija Lastauskienė, *op. cit.*, 1

¹⁹⁴ Draugė O.V., „Baigiančioms gimnaziją“, *Ateitis* 6-7, 1912

¹⁹⁵ Miskus, „Dar apie Marijampolės mergaičių progimnaziją“, *Viltis* 1, 1908 01 01, 8

Rašant apie pedagogikos perspektyvas ypatingas dėmesys skiriamas motinai, jos pamatiniam vaidmeniui visoje vaikų ugdymo sistemoje. Svarbiausias reikalavimas, keliamas motinai, – auklėti „galiūnus ir milžinus“. Galima manyti, kad vedamos to paties tikslo – auklėti „tobulas“ motinas – moterys rašytojos negaili kritikos idealų neatitinkančioms moterims: „O ji kalbėjo, kalbėjo, verkšleno, dūsavo. <...> motyna tu, kurie galėtų tapti galiūnais ir milžiniais, – bet... kur gera, tai, kas man gera, čia kur pragaro baismės baimė tegali kiek prie doros sulaikyti – ar gi čia gali užaugti liuosa ir stipri dvasia?“¹⁹⁶ Motina, kuri negali suprasti, kas yra „nepriklausomosios doros laimė“, t. y. kuri negali sąmoningai apsispręsti siekti doros (kaip visuotinės gerovės pamato), negali išauginti patriotų sūnų. Tik asmeninių interesų atsisakanti motina pajėgi išauklėti „galiūnus ir milžinus“. Kymantaitės-Čiurlionienės sukurto „Mokytojos dienoraščio“ adresatės – motinos: „Į ką tai aš kalbu?.. Kas yra galingas tai padaryti? – Motynos, tik motynos...“¹⁹⁷ Jas labiausiai tikimasi paveikti atviru dienoraščio tekstu. Matome atvirkštinį judesį – gera mokytoja gali būti pavyzdys motinoms.

XX a. pradžios tekstuose pabrėžiama ankstyvos vaikystės svarba visam likusiam žmogaus gyvenimui (galėtume sakyti tuo metu „išrandama“ vaikystė): „Dainos, mamelės-sengalvėlės dainuotos, kūdikį supant, vaiko žaidimai, tautinės kultūros patiektos, pirmos žvaigždėtos svajonės, tautos meno-poezijos, jaunikaičio vaidentuvėje sužadintos, visa tai palieka neišdildomą pėdsaką asmens vėlėj.“¹⁹⁸ Asmens sielos formavimas prasideda dar nesąmoningame amžiuje, gulint lopšyje. Todėl toks lemiamas yra motinos vaidmuo, nes jos įtaka kūdikiui pati didžiausia. „Aš myliu tautos kalbą, nes tai yra mano minčių pasaulė, myliu tautos dainas-raudas, nes jos motinėlių dainuotos, išpradžių sujudo sielą ir įspaudė jon žinomus jautimo-svajojimo būdus <...>“¹⁹⁹ Motina suteikia formą vaikų jausmams ir svajonėms. Ryšys su kalba, papročiais, istorija – labai artimas, kaip su motina. „Kaip kiekvienam žmogui malonu atsimint savo kūdikystės

---

¹⁹⁶ Sofija Kymantaitė, „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“, 6

¹⁹⁷ *Ibid.*,

¹⁹⁸ R. Bytautas, „Tauta ir tautiška sąmonė“, Aušrinė 17, 1912 05 03 (16), 114

¹⁹⁹ R. Bytautas, *op. cit.*, Aušrinė 20, 1912 11 13 (26), 141

dienas, taip malonu tautiečiui skaityt savo tėvynė historiją.“²⁰⁰ Asmens gyvenimo istorijos pradžia – kūdikystė, tautos istorinė atmintis buvo aktualizuojama remiantis natūraliu žmogaus poreikiu turėti savo gyvenimo istoriją, prisiminti praeitį.

Tuo pat metu labai ryškėja požiūris į atgimstančios Lietuvos žmones kaip į vaikus, kuriuos reikia tinkamai auklėti: „Šiurkštus kritiko žodžiai kyla matyti, iš to, jog kritikas tiki, kad tarp jo tautiečių gali rasti stipresnių talentų, tik tegu jie nemano žaisti, kaip vaikai, tegu žino, jog už savo viešai pasakytus žodžius reikia atsakyti.“²⁰¹ Neatsakingai viešai kalbantis žmogus lyginamas su vaiku (labai tipiška – nei moterys, nei vaikai tradiciškai nepriklauso viešajam pasauliui), nes jis neturi įgūdžių, kaip tinkamai elgtis viešojoje erdvėje. Viešas atsakingas darbas, o ypač kalbėjimas priešinamas vaikų žaidimams.

Vyras, išgires liūdną, sukreciančią žinią (apie Jono Biliūno mirtį), prisipažįsta, kad jam norėjosi verkti, tačiau tuo pat metu dėl to ir teisinasi: „Skaudus jausmai nemeilingai sukrėtė širdį!.. // Laikraštis išpuolė iš rankų, krūtinė ėmė sunkiai alsuoti, ir rodos, **nors jau žmogus nebeesi kūdikis, ar gailinga moteris** [paryškinta mano – R. B.], tečiaus nejučiomis ašaros iš akių pradėjo sunkties...“²⁰² Nesusivaldantis, viešai verkiantis vyras patenka į vaikų ir gailingų moterų būrį.

Peterburgo dvasinės akademijos profesorius kunigas Jonas Matulevičius, rašydamas apie kunigo Kazimiero Jauniaus mirtį ir šermenis Peterburge, tokius žmones kaip K. Jaunius – atsidavusius mokslo, visuomenės reikalams – lygina su vaikais, teigdamas, kad „jie nemoka gyvenime versties; kaip **maži vaikai**, jie reikalauja dažnai, kad kiti juos prižiūrėtų ir jų reikalais pasirūpintų. [paryškinta mano – R. B.]“²⁰³ Dar tame pačiame straipsnyje apie Jaunių rašoma: „Tiesa, kun. Jaunius daug turėjo keistų papročių ir ypatingų; jis šalinosi nuo žmonių; dėl ligų ir suskrimtimų, **jo valia buvo visiškai buvo išnykusi**. [paryškinta mano]“²⁰⁴ Kaip buvo minėta anksčiau, moterys, siekdamos turėti

²⁰⁰ Cimbakas, „Draugai, skaitykim Lietuvos historiją!“, *Mūsų tautinės tverybos žiedai* 59 (priedas prie *Ateities* 10), 1911, 438

²⁰¹ Sofija Kymantaitė, „Vincas Kudirka“, *Viltis* 3 (39), 1908 01 09 (22), 2

²⁰² Skausmas, „Liūdnas gandas“ (a.a. J. Biliūno atminimui), *Viltis* 4, 1908 01 09, 3

²⁰³ Kun. J. Matulevičius, „Kunigo Kazimiero Jauniaus mirtis ir šermenys Peterburge“, *Viltis* 29, 1908 03 07, 2

²⁰⁴ *Ibid.*

lygias teises su vyrais, gynė savo, kaip suaugusių žmonių, statusą, kuris leistų joms naudotis sava valia ir balsu. Gebėjimas pasirūpinti savimi, valios pasireiškimas, kalbėjimas savu balsu – visi šie bruožai skyrė suaugusįjį nuo vaiko, vyrą nuo moters. Požiūris į žmogų kaip į nuolat besivystantį pateikiamas Basanavičiaus tekste: „Tik Minervai, sako, buvę lemta išlįsti iš Jupiterio galvos dailiai, tobulai ir išmintingai; visiems kitiems gyvūnams – tenka pradėti savo gyvenimas nuo mažumens, palengvėl augti, stiprėti ir tobulinties, kol nepasieks augščiausiojo organizmo išsivyniojimo laipsnio. Ir žmogaus iš tarpo kitų gyvūnų šiame dalyke beveik niekuo nesiskiria: ir jo proto išsilavinimas yra tvirtai susirišęs su jo kūno ir dvasios pajėgų išsivyniojimu.“²⁰⁵ Žmogaus vystymosi tikslas – subrendęs žmogus, t.y. tas, kuris „sąžiningai išpildo savo pašaukimą“. Jau pirmajame „Aušros“ numeryje išspausdintoje Basanavičiaus prakalboje išsakoma mintis, kad savo istorijos nepažįstantieji yra vaikai. Savo individualumo puoselėjimas regimas kaip istorinės savimonės ugdymas. Asmens istorija, raida tiesiogiai susiejamos su savos tautos istorijos pažinimu. Apie istorijos naudą vaikams ir jos mokymo būdus rašo Kymantaitė-Čiurlionienė: „Vaikui turi būti parodyta tautos kelionė“²⁰⁶. Tauta kaip ir žmogus mokosi, todėl toks svarbus auklėjimo / pedagogikos klausimas – dabartis tik praeities tąsa. Atsiranda proceso, kelio, keliavimo jausmas.

Kymantaitė-Čiurlionienė, atsakydama į Motiejaus Gustaičio svarstymus dėl Marijampolės mergaičių progimnazijos atidarymo, akcentuoja asmens individualumą, laisvės siekį, todėl ji oponuoja Gustaičio minčiai, kad būtinas labai griežtas tvarkos laikymasis: „Pradėda mergaitės priaugti, susiprasti, ateina karščiausias minties laikas atbudimo, tuo kart ir apsireiškia individualizmas, tai yra tas kuo žmogus pats savyje turi būti.“²⁰⁷ Kymantaitei-Čiurlionienei svarbu, kad taisyklės nenustelbtų asmens ypatingumo, to, „kuo jis savyje turi būti“. „Tat kaip gi kitoniškai galėtų būti, jeigu auklėtojai nevaržytų vaikų liuosybės <...>.“²⁰⁸ Keliamas tikslas – tautos *liuosybė* – yra lydimas moterų išsilaisvinimo aspiracijų, sykiu susirūpinama, kaip apsaugoti vaikų *liuosybę*. Vaiko laisvė

---

²⁰⁵ D-ras J. Basanavičius, „Mano a tsiminimai apie kun. Jaunių“, *Viltis* 29 (64), 1908 03 07 (20), 5

²⁰⁶ Sofija Kymantaitė, „Kaip mokyti Lietuvos istorijos?“, *Viltis* 27, 1907 12 05, 2

²⁰⁷ Zofija Kymantaitė, „Auklėtinių namai“, *Viltis* 4, 1907 10 10 (23), 3

²⁰⁸ *Ibid.*

yra jo teisė pačiam susidurti su gyvenimu, tiesiogiai jį patirti: „Gyvenimui jaunuomenę rengiant, nereikia nuo jos to gyvenimo slėpti.“²⁰⁹

Tinkamiausias pavyzdys dabartinei besikuriančiai švietimo sistemai, „Vilties“ darbuotojų manymu, yra Amerikos pedagogikos sistema, kuri atrodo nepriklausoma ir nuo Bažnyčios, ir nuo valstybinių institucijų. Akcentuojama, kad amerikietiškos mokyklos labiausiai rūpinasi žmogaus *ypatiškumu*, individualumu, joms svarbiausia – „kiekvieno atskiro žmogaus reikalai“²¹⁰. Regis, besikurianti lietuvių bendruomenė susidūrė su rimta problema – kaip vienijantis, ėmus organizuoti bendrus darbus išsaugoti ir puoselėti kiekvieno asmens (ar etninės grupės) ypatingumą, atskirumą, arba atvirškščiai – kaip esant tokiai didelei skirtybei tarp žmonių sugebėti dirbti kartu neužgožiant kiekvieno asmens individualumo. „Kur pasislepia *žmogus*, kuomet prireikia jam atsirasti būryje *žmonių* ir svarstyti svarbius *bendruosius* klausimus?“²¹¹ – klausia Kymantaitė-Čiurlionienė. Viena aišku: šiuo metu šalia rūpinimosi bendrais tautos reikalais iškyla dar vienas tikslas – apsaugoti atskiro asmens individualumą, *ypatiškumą*. Kiekvieno asmens ypatingumu grindžiama ir kiekvienos atskiros tautos teisė plėtoti savitumą, nes atskirybė, skirtingumas, iš to kylantis ypatingumas laikomi didžiule vertybe, kiekvieno teisė – „išreikšti kulturines kiekvieno ypatybes“.

„Aušrinėje“ visuomeninis darbas nebėra suvokiamas kaip vienintelis kiekvieno žmogaus tikslas, nemažiau svarbu – ugdyti asmens individualumą: „Aušrinė“ bus tautiška, nes pažangos esybę tveria ne užstelbimas individinio gyvenimo, tik jo plėtojimas ir taikinimas prie kolektyvinio gyvenimo <...>.“²¹² Visuomenės progresas neatsiejamas nuo kiekvieno jos nario individualumo, tačiau bendruomeniniai reikalai neturi užgožti asmens, todėl natūraliai iškyla individualių polinkių ir bendruomeninių poreikių derinimo klausimas. Kiekvienas asmuo, anot Romano Bytauto, „trokšta išplėsti visus savo viekus ir liuosai ir **savotiškai išgyventi save** [paryškinta mano – R. B.]“²¹³. Išgyventi save galima tik jaučiant savosios patirties ypatingumą ir savitumą, savęs

---

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ „Visuotinio apšvietimo sąjungos reikalai“, *Viltis* 13, 1907 01 30, 1

²¹¹ S.K. „Liūdni įspūdžiai“, *Viltis* 42, 1908 04 06, 1

²¹² „Aušrinės‘ uždaviniai ir keliai“, *Aušrinė* 1, 1910 01 30, 1

²¹³ R. Bytautas, *op. cit.*, *Aušrinė* 19, 1912 09 29, 179

išgyvenimas, vidinių savybių plėtojimas ir realizacija pateikiami kaip esminis, prigimtyje užkoduotas žmogaus veiklos imperatyvas.

Kunigas P. Būčys, oponuodamas Kymantaitės-Čiurlionienės minčiai, kad būtina ugdyti kiekvieno vaiko (taip pat ir mergaitės) individualumą, ypatingumą, teigia, jog mergaičių prigimtis yra kitokia nei berniukų: „Jaunos mergikės iš prigimties yra tokios, kad labai greitai įtiki į savo kitiems nežinomą augštenybę. <...> Leidus mergikei įtikėti į susapnuotąjį savo skirtingumą būtų tas pats, ką pražūdyti ją. <...> Įtikėjimas į savo augštenybę tai psichologiški nuodai: jie suėda tikruosius dvasios turtus, kaip ugnis sausą medį. <...> Tegu ir mergikės pratinasi būti lygios.“²¹⁴ Kaip ir XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje, baiminamasi, kad, sukūrus specialias (galbūt geresnes) sąlygas moterims, jos gali „sugesti“, pavyzdžiui, patikėti savo pranašumu.

Į svarstymus apie mergaičių progimnazijos reikalus įsitraukia ir M. Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana). Svarbiausias jos propaguojamos pedagogikos principas – nelaužyti mokinio prigimties. Lavinant vaiką svetima kalba (šiuo atveju kalbama apie rusų kalbą) ardoma jo prigimtis. Pečkauskaitės pedagogikos principai remiasi požiūriu, kad vaikai turi būti auklėjami puoselėjant jų įgimtas savybes: „Visu-pirma, mokytojas išsižiūri vaiką, jieškodamas jo būde tokių palinkimų ir norų, kuriuos galima būtų išnaudoti, pratinant jį valdyties taip, kad susivaldymo reikalavimas nepasirodytų vaikui kaip koks jungas, suvaržymas, bet kaip tvirtumo pasirodymas ir vyriškumo ženklas. <...> Pradėti reikia nuo lengviausių, artimiausių vaikui dalykų. <...>**tvirtą valią galima parodyti netik tokiuose karžygiškuose darbuose, bet dar didžiau, dar tvirčiau kasdieniniame gyvenime, paprastuose santikiuose su žmonėmis**, [paryškinta mano – R. B.] ir kas mažuose daktuose nemoka susivaldyti, tas nemokės ir dideliuose ir t. t.“²¹⁵ Išsakoma kitokia pozicija nei, tarkime, didžiavyrių programa – kalbama pirmiausia apie mažus dalykus, pateikiant moteriškos etikos, išsipareigojimo sau ir kitiems variantą. Moterų kuriamo moralumo, darnaus sambūvio su savimi ir kitais, pagrindas – pagarba žmogui: „Trokšta šviesti; bet kaip jie švies, jei patįs neturės doros šviesos (etikos)? Tai yra nemokės gerbti žmogaus – žmoguj? <...> Doros pamatai yra: *artimo meilė* ir *gera valia*, t.

²¹⁴ Kun. P. Būčys, „Apie auklėnamių mergaitėms“, *Viltis* 10, 1907 10 24, 2

²¹⁵ M. Pečkauskaitė, „Apie auklėnamių“ (toliau eina), *Viltis* 15, 1907 11 07, 1–2

y. geras noras suprasti ir gerbti kitą žmogų.²¹⁶ Apsakyme „Į šviesą“ Žišku Juozukas turi „prigimtą patraukimą prie knygos“, vadinasi, pačioje vaiko prigimtyje yra išpaustas noras „šviestis“, ir visi, kurie neleistų šiam norui išsipildyti, eitų prieš jo prigimtį. Pirmasis (prigimtinis) polinkis į mokslus apsakyme vadinamas instinktu: „Pirmiau traukė jį prie knygos instinktas, kaip peteliškę traukia instinktas prie žiedų, kuriuose ji sau atranda maistą“, instinktas autorės apibrėžiamas kaip „prigimtas, nesuprantamas patraukimas“²¹⁷. Vėliau, esant palankioms sąlygoms, „prigimtą patraukimą“ tinkamai puoselėjant, „tas aklašis instinktas persimain[o] į protingą norą vis daugiau žinoti.“²¹⁸

Panašų požiūrį galima rasti ir Kymantaitės-Čiurlionienės A. Agaro knygelės vaikams „Kiškėliai“ recenzijoje: „Parašyti knygelę vaikams yra beveik sunkiau, negu paaugusiems, nes vaikams rašant, negana, pinti dailiai savo mintis; su vaikais kalbant, reikia jų siela (dušia) pažinti, reikia žinoti, kas vaikui geriausia patinka, ir reikia mokėti prabilti taip, kad kiekvienas žodis stiprintų kūdikio žingsnius, šviestų akis, keltų širdį augštin.“²¹⁹ Pirmasis žingsnis ir rengiantis mokyti vaikus, ir knygelę rašyti – „pažinti juos tokius, kokie jie yra.“²²⁰ Galima manyti, kad amžiaus pradžioje keičiasi požiūris į žmogų, žmogaus prigimtį, todėl imama kitaip galvoti apie įmanomą poveikį vaikui, apskritai asmeniui. Pradedama dominuoti principas, kad įtaka asmeniui neturi eiti prieš jo prigimtį, o kaip tik su ja sutapti: „Kaip kūnas auga ir lavinas taip, kaip yra susikrovęs; kaip augmuo geriau tarpsta ten, kur jo priprasta žemė ir oras, – taip žmogaus protas ir siela. Netiesa, kad vaiko siela – tyra lenta (tabula rasa), ant kurios gali užrašyti tai, ką užsimanysi: kiekvienas žmogus jau apsigema su savotiška siela, turinčia, taip sakant, savotišką mechaniką, arba gebėjimą taip ar kitaip judėti. Gali tą sielą užtepti tuo, ko nori, bet tai nesivadys sielos išlavinimu ar išstobuliniu. Ji ilginiui tiek tebus verta, kiek svetimos šalies augmuo, elektros šviesoje ir dirbtinėje šviesoje išaugintas: perkelk jį į kitas aplinkybes, ir suskurs, arba ir visai nuvys.“²²¹ Žmogaus sielos vystymosi savitumas

---

²¹⁶ Sofija Kymantaitė, „Kas kenčia?“, *Viltis* 17, 1907 11 04, 2

²¹⁷ Šatrijos Ragana, „Į šviesą“, *Viltis* 44 (79), 1908 04 13 (26), 7

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ Sofija Kymantaitė, „Mūsų knygos“, *Viltis* 2, 1907 10 05, 4

²²⁰ Sofija Kymantaitė, „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“, *Viltis* 11, 1908 01 25, 2

²²¹ „Namų mokslas“, *Viltis* 7, 1908 01 16, 1

gretinamas su kiekvieno kūno skirtingumu (skirtingu polinkiu augti). Šie argumentai pasitelkiami ginant lietuvių vaikų teisę mokytis mokykloje gimtąja kalba. Žmogaus siela turi įgimtą polinkį gimtajai kalbai, gimtoji kalba, kaip savas oras ir sava žemė, tinkamiausia augti vaiko dvasiai. Argumentuojant remiamasi natūralumo principu – natūralu, kad augalas geriausiai auga savojoje žemėje, natūralu yra mokytis gimtąja kalba. Kalba – žmogaus skiriamasis bruožas: „Paukštį pažįsti iš balso, žmogų iš kalbos. Žmogaus kalba – tai taip pat ir dvasios ir širdies tikriausias atbalsis.“²²² Svetima kalba netinkama savom mintim reikšti: „Kvailas yra tas, kurs tikisi su svetimo krašto kalba mūsų mintis išdainuoti ir mūsų širdis palinksminti.“²²³ Arba – sava kalba tinkamiausia savo mintim reikšti, tik sava kalba atitinka jausmus. Itin svarbios ir artimos amžiaus pradžios moterų pozicijai yra per keletą „Aušrinės“ numerių Bytauto ryškinamos savosios raštijos, meno ir tautinės sąmonės sąsajos: „Taip savotiška tautos poezia ir dailė savo ypatingais gražybės ir doros vaizdais plėtoja jaunikaičio sielą, išpaudžia jį **savotiškus jausmus ir troškimus** [paryškinta mano – R. B.], o tautos mokslininkai ir filosofai atidengia jo protui pasaulės paslaptį iš ypatingos šalies ir ypatingu būdu. Visų tautiečių dvasia auga po vienoda tautos meno ir raštijos intekme. Tas, kas sutverta tautos klasikų tampa vidine visų tautiečių nuosavybe, dalimi jų visų dvasiškos asmenystos.“²²⁴ Sava literatūros tradicija, menas turi lemiamą įtaką formuojantis asmeniui, nes turi galios ugdyti savotišką jautimo būdą ir pasaulėžiūrą. Jausti, kaip ir matyti pasaulį „iš ypatingos šalies“, išmokstama. Kultūros tradicija yra visų ta pačia kalba kalbančiųjų, rašančiųjų ir skaitančiųjų vidinės tikrovės dalis.

Moterų rūpestis puoselėti kiekvieno vaiko ypatingumą neliko nepastebėtas ir amžininkų. Vaižgantas, „Viltyje“ pristatydamas Šatrijos Raganos apsakymą „Į šviesą“, pabrėžia autorės dėmesį ypatingai mažųjų sielai: „Daugumui [kurie perskaitys šį pasakojimą – R. B.] atsivers akis, daugumas supras, jog ir mažyčių turima „savo“, ypatinga siela (dūšia), kurios mindžioti niekas neprivalo, savo rimti troškimai, kuriems įvykti reiktų kiekvienam, žmones mylinčiam, padėti.“²²⁵ Moterų, kurių dalyvavimas

---

²²² Lazdynų Pelėda, „Naujas Viršaitis“, *Viltis* 6 (41), 1908 01 13 (26), 1

²²³ *Ibid.*

²²⁴ R. Bytautas, *op. cit.*, *Aušrinė* 17, 1912 05 03, 114

²²⁵ Kun. J. Tumas, „Tamsos prietarų griovimas“, *Viltis* 39, 1908 03 30, 1

kultūros darbe pirmiausia buvo matomas kaip vaikus tinkamai auklėjančių motinų, tekstai, atrodo, atitiko į jų veiklos kryptis ir reiškimosi formas sudėtus lūkesčius. Tačiau moterų tekstuose pasirodantis (ir imantis dominuoti) rūpestis dėl vaikų (našlaičių, apleistųjų, visų mažyčių) individualybės puoselėjimo atspindi ir apskritai naujai kuriamos moterų pasaulėžiūros, grindžiamos tam tikromis moralės nuostatomis, tik dabar gavusios progą viešai pasirodyti, principus.

XX a. pradžioje moterys jaučia, kad atėjęs laikas didžiulėms permainoms: „[P]ats gyvenimas parodo vis aiškiau, jog senoji tvarka [mokyklose] jau nebetinka, nebeatsako, ir jog reikia ieškoti naujų kelių.“²²⁶ Kitoks (naujas) vaikų auklėjimas, anot Pečkauskaitės, nebegali remtis despotiška mokytojo valdžia, tuščiais pamokslais apie dorą, jo tikslas – „pratinimas vaiko, kad patsai save valdytų, žadinimas ir pagudojimas vaike žmogaus vertės ir įvedimas į gyvenimą doros reikalavimų“²²⁷. Ne išoriška vaiko (asmens) kontrolė, bet puoselėjama vidinė savitvarda gali išugdyti sąžiningą ir „gilųjį atsakomybės“ jausmą turintį žmogų. Akivaizdu, kad moterų tekstuose ryškėja vis didesnis pasitikėjimas paties asmens galia, palankumas vaikui, kuris jau nuo pat gimimo turi žmogaus vertės įspaudą. Kymantaitė-Čiurlionienė pripažįsta, kad egzistuoja daugybė nuomonių, gausu požiūrių į pasaulį, ir būtent tokioje situacijoje reikalinga etika, kuri padėtų gyventi kartu su kitais, nors ir labai skirtingais. Švietimas traktuojamas kaip vienas svarbiausių naujojo moralumo ramsčių, nes jis – geriausias būdas plėsti asmens akiratį, nes akimis aprėpiamas pasaulis „mažas ir ankštas“, per knygas (kurios atsiveria tik išmokus skaityti) priartėja žmonės, kurių niekaip kitaip negalėtum pažinti, nes jie labai nutolę arba erdvėje, arba laike: „Atsiskleidžia knyga, atsiranda per ją takas į uždarytąjį ligšioliai pasaulį, į sielą ir protą kito žmogaus, kurio gal niekuomet nematei ir nematysi, kur jau gal numirė, gyveni šimtais mylių nuo tavęs.“²²⁸ Per knygas įveikiamas žmonės skiriantis nuotolis, pabrėžiamas ne pats (savitikslis) mokslas, bet per jį užsimezgantis ryšys. Per knygas pažįstama kito asmens siela, gebėjimas skaityti knygas daro įmanomą bendrystę su visais rašto žmonėmis, galima sakyti, steigiamą skaitančiųjų bendriją: „Išmokyti skaityti – tatau atidaryti prieš žmogų viso pasaulio protavimus ir jausmus. Mažas ir ankštas žmogaus

---

²²⁶ Marija Pečkauskaitė, „Amerikos mokyklų savaldybė“, *Viltis* 41, 1908 04, 3

²²⁷ Marija Pečkauskaitė, „Amerikos mokyklų savaldybė“, *Viltis* 41, 1908 04, 3

²²⁸ Sofija Kymantaitė, „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“, *Viltis* 11, 1908 11 25 (02 07), 3

apmatomas pasaulis. Silpni ir pusėtini jo prityrimai. Vaikščioja kaip aklas, ir daug dalykų nepažįstamų, nežinomų mato aplinkui save.“²²⁹ Mokslas plečia žmogaus akiratį, per raštą žmogui tampa pažinūs „viso pasaulio protavimai ir jausmai“. Nes be šio „pasaulio“ akiračio žmogaus gebėjimas patirti yra labai menkas. Moterų pateikta mokslo interpretacija išryškina ne tik proto lavinimą, bet ir mokymąsi jausti, gilinti patirtį.

Stiprėjanti moterų savimonė, didėjantis pasitikėjimas savimi atpažįstami moterų tekstuose, kai aiškiai ir tvirtai reiškiamas asmeninė nuomonė, drąsiai ginama sava pozicijos, nevengiama aštrių konfrontacijų, polemikos ir kritikos oponentams, numatoma atskiro, savarankiško buvimo sau galimybė. Moters, kaip lygiavertės visuomenės narės, pozicija grindžiama moters – suaugusio, turinčio ir galinčio pareikšti savo valią bei atsakingai kalbančio – statusu. XX a. pradžios moterys formuluoja ir jų patirčiai artimos etinės laikysenos apibrėžtį, svarbiausieji jos sandai būtų pagarba žmogui, atsakingas požiūris į kasdienes tarpusavio santykius, rūpinimasis silpnaisiais, nuskriaustaisiais, darnus, kito savotiškumo nepažeidžiantis ir neužgožiantis, sambūvis.

4. XIX a. pabaigos kultūros tekstų ir / ar asmenų steigiami tapatybės modeliai: Maironis, Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

XIX a. pabaigoje intensyvėjant viešajam visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui stiprėja individualios kultūrinės laikysenos, jos vis labiau išsiskiria iš bendro konteksto ir tampa matomos kaip ryškių, ypatingų asmenų likimiškos gyvenimo istorijos.

Maironis priklauso prie naujosios lietuvių inteligentų kartos, jo „mūsų laikų“ poemoje „Terp skausmu į Garbę“ akivaizdi pastanga per pasakojamas gyvenimo istorijas pagrįsti kitokią, besikuriančios visuomenės lūkesčius atitinkantį tapatumo variantą. Kavolis drąsiai teigė: „Maironiška gelminė psichologija, aišku, negali būti kilusi iš kaimo kultūros.“²³⁰ Tuo tarpu Žemaitė šioje mąstymo perspektyvoje atstovauja kaimiškajai tradicijai ir dažniausiai yra visiškai su ja sutapatinama²³¹. Šioje dalyje pateikiamomis

---

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvių kultūros institutas, 1992, 72

²³¹ Šiam mąstymo inertiškumui priešinosi ir kitus, alternatyvius, jos gyvenimo ir kūrybos perskaitymo būdus yra pasiūliusios Viktorija Daujotytė bei Meilė Lukšienė.

Maironio, Žemaitės kūrybinių analizėmis siekiama atskleisti du tuo pat metu (XIX a. pabaigoje) literatūros kūriniais įsteigtus tapatumo modelius. Žemaitės apsakymuose galima matyti, kaip kuriamas į visumą (gamtos ir bendruomenės sistemas) įtraukto ir jomis paaiškinamo tapatumo modelis, Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“ atliekamas priešingas judesys – individualaus tapatumo struktūra formuojama atsiribojant nuo bendruomenės ir kuriant individą, pasaulio ir savojo gyvenimo vertintoją. Žemaitės apsakymuose moteris pasirodo kaip priklausanti jos gyvenimo istoriją nulemiančioms struktūroms, šeimai, bendruomenei, kurios patiriamos kaip neišvengiamos, todėl visuotinai galiojančios. Maironio poemoje subjektas, atsiribodamas nuo natūralaus priklausymo pirminiam tapatumo šaltiniui, šeimai, siekia sukurti bendruomenę, kurioje jo naujai kuriama gyvenimo istorija būtų priimta, patvirtinta ir taptų sektinu pavyzdžiu, šablonu.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė atstovautų trečiajai – moterų, kilusių iš bajorų, išsilavinusių, sykiu ugdytų demokratiškas nuostatas inteligentų šeimoje – tapatumo paradigmai. Meilė Lukšienė straipsnyje „Keliai keleliai į inteligentes“ teigia, jog Bitė iš kitų savo kartos moterų išsiskiria tuo, kad jai neteko išgyventi didžiulio pertrūkio tarp bajoriškos tradicijos moteriai teiktos išsilavinimo, šeimoje vykusio kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo patirties ir naujosios demokratinės pasaulėžiūros²³². Atrodytų, Bitės gyvenimo istorija yra tinkamiausia pailustruoti, kaip bajorės moteris įsitraukė į visuomenės kūrimo darbą, kaip joms pavyko integruoti bajoriškos tradicijos kurtas kultūros formas į naujojo – angažuoto lietuvių inteligento, tapatumo struktūras. Detali Bitės kūrybinių, publicistikos tekstų, laiškų ir atsiminimų analizė, dėmesį kreipiant į tai, kas keistai yra praspūdę jos gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojams pro akis ir likę nepastebėti arba palikti po bendromis daugiau nei šimtą metų iš vieno tekstų į kitus pereinančiomis frazėmis, suteikia progą pamatyti šios moters istoriją kiek kitu rakursu, t. y. po deklaruota ir viešai ginta demokratine gyvenimo pozicija išvysti glūdint moters dramą.

Kavolis, punktyriškai nužymėdamas XIX a. lietuvių psichologijos bruožus, rekonstruoja šio laikotarpio mąstymo būdą, kuris numato ir pagrindžia dvi skirtingas subjekto pozicijas: tai vyriškas subjektyvumas, kuriam būdinga – aktyvus dalyvavimas

---

²³² Meilė Lukšienė, „Keliai keleliai į inteligentes“, in Meilė Lukšienė, *Jungtys*, Vilnius: Alma litera, 2000,

istorijoje, atotrūkis nuo gimtosios aplinkos (kaimo bendruomenės) ir jos idealų, ilgesys, suvoktas kaip transcendencijos poreikis; moteriškojo subjektyvumo formos apibrėžiamos kaip priešingos, opozitiškos vyriškajam – moteris į visuomeninę veiklą yra įtraukiama vyrų, jai būdingas harmoningas buvimas kasdieniame pasaulyje, namų aplinkoje, ji neatskiriamai suaugusi su kaimo kultūra, atpažįstama per folklorinę raišką, todėl jos egzistencija visiškai paaiškintina šios aplinkos ypatybėmis. Sunku nepastebėti, kad Kavolio formulotėse, išvadose apie XIX a. moteris, pavyzdžiui, Žemaitę, atsiskleidžia mokslininko vertybinės nuostatos: „Pati Žemaitė nebūtų galėjusi išsilaisvinti iš giminystės struktūrų, į kurias ji buvo įrakinta, ji nebūtų galėjusi apsispręsti būti savimi.“²³³. Priklausymas bendruomenei, šeimai subjektą riboja, uždaro, harmoningas sutapimas su gyvenamąja aplinka traktuojamas kaip susitaikymas, išmokus gyventi savo ribotoje sferoje²³⁴. Būti savimi ir priklausyti giminės struktūroms šioje žiūros perspektyvoje rodosi kaip du nesuderinami dalykai. Tokia subjekto pozicija Kavolio matoma kaip visiškai priešinga jo kuriamai sąmoningumo istorijos paradigmai, kuri remiasi modernaus žmogaus apibrėžtimi: tai tokia individo pozicija, kai gyvenama „savo paties sąžinės ir sąmonės reikalavimais“²³⁵. Asmeninė nepriklausomybė, kaip modernizacijos proceso rezultatas, yra tas vertybinis orientyras, kurio atžvilgiu vertinamos kitos galimos subjekto santykio su tradicija, savo gyvenamąja aplinka, galiausiai su pačiu savimi formos. Todėl pažangiu laikomas tas galvojimas, kai „[p]asirenkama savo laisva valia, nepaisant tėvų, brolių ir seserų įtikinėjimų <...>“²³⁶. Laisva valia atskiria individą nuo šeimos, gimtosios bendruomenės, kvestionuodama natūralų priklausymą pirminėms bendruomenėms.

Bitės kultūrinė laikysena komplikuoja tokias radikalias moters ir vyro subjektyvumo apibrėžtis. Išlikę jaunystės dienų dienoraščio fragmentai ir vėlesnės pastabos atsiminimuose, laiškuose atskleidžia itin asmenišką rašytojos patirtį, rodo, kaip moteris, viena vertus, šeimos, tėvo laikoma namuose, bajoriškos ir demokratinės kultūros puoselėjimo centre, kita vertus, visada turėjusi didesnių aspiracijų, kurias įgyvendinant

---

²³³ Vytautas Kavolis, *op. cit.*, 64

²³⁴ Vytautas Kavolis, *op. cit.*, 73

²³⁵ Idem, „*Sąmoningumo trajektorijos*“, in *Žmogus istorijoje*, 310

²³⁶ Idem, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, 84

buvo būtina palikti namus, pradėti kurti atskirą, savą gyvenimą, užstringa kažkur „tarp“ ir visą likusį gyvenimą tai jaučia kaip nuolatinį kūno skausmą.

4.1. Moksliszkai apszviestos jaunūmenės tapatumo paieškos: Maironio „Terp skausmu į Garbę“. 1895 m. pasirodžiusi Maironio poema „Terp skausmu į Garbę“²³⁷ paties autoriaus vadinta pirmuoju savo kūrinium²³⁸, yra sintetinti lietuvių tautinio atgimimo kelią, sutelkianti svarbiausius tautinio atgimimo mitologijos elementus ir ypatumus²³⁹. Į poemos tekstą įvedsina pratarmė: „Iszleisdamas į žmones savo mylimiausį kudikį, kam-gi jį paszvėsiu? <...> Visa mano viltis tai moksliszkai apszviesta jaunūmenė; jinai supras mano norus <...>“ (3), pirmuoju sakiniu įtvirtindama šeimos santykius (tėvų ir vaikų ryšį) atkartojantį kultūros (literatūros) kūrimo modelį. Poetą ir jo kūrinį siejantis ryšys labai artimas – toks kaip tėvo ir mylimo (mylimiausio) vaiko, intymus išžangos tonas sukuria pokalbio su savais ir tarp savų iliuziją. Savieji – išsilavinusi jaunuomenė, tik ji pajėgi perprasti šio kūrinio prasmę. Ypatingas broliškas kreipinys („brolei“) susieja giminiškai artimais ryšiais autorių ir jaunuomenę, nes pastarieji pristatomi kaip turintys tuos pačius norus.

Poemos vaizdinys, galintis iškilti skaitytojo (brolio) sąmonėje, – asmens su kūnu: „<...>jos [poemos] rubai pasirodys dar szuurksztūs ir stori, eisena gana sunki. Bėt neužmirszkite, brolei, jog einu keliu visai nauju ir neiszmintu, jog lietuviszkas liežuvis įpatingai poezijoje visai dar neiszdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia nekartą rymoti ilgomis valandomis, iki iszrandi atsakantį iszreiszkimą savo mislies.“ (3) Poema yra visai ne abstrakcija, bet lyg sunkiai žingsniuojantis žmogus, todėl ir santykis su ja gali būti toks artimas, net intymus (koks būna tarp žmonių).

Maironis, kaip ir Žemaitė, pabrėžia savojo kūrinio autentiškumą, tikroviškumą, to reikalauja tuometinė visuomenės ir kultūros situacija – aktualiausi, įtikimiausi tekstai iš gyvenamos dabarties: „Poėmos tēmą paėmiau isz dabartiniu laiku, o nekurius dalykus gyvai isz man žinamu atsitikimu, permainęs tiktai vardus ir pavardes.“ (4)

---

²³⁷ St. Garnys, *Terp skausmu į Garbę (Poėma isz dabartiniu laiku)*, Tilzė, 1895, toliau cituojant šį poemos leidimą nurodomi tik puslapiai.

²³⁸ Žr. Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987, 182

²³⁹ Audronė Žentelytė, *op. cit.*, 66

Intymus pratarmės tonas išlaikomas ir kai prabylama apie tą, kuri yra šios poemos atsiradimo priežastis ir tikslas. Iš karto neatskleisdamas „įkvėpėjos“ tapatybės, poemos autorius kalba apie ją kaip apie mylimą moterį (anot Sauliaus Žuko, erotizuota kalba): „Antgalo negaliu nepasakyti acziu Tai, kurios meilė prikėlė manę isz miego, iszžadino aukgsztesnius jausmus ir davė įkvėpimą.” (4) Kūrybiškumas, kūrybinės inspiracijos poemoje kyla iš stiprių, mylinčiojo jausmų. Garbės vainiką, devynias giesmes, pinantis sūnus prabyla visiškoje netekties situacijoje (kaip ir A. Baranauskas rašydamas „Anykščių šilelį“):

Kur szendieną Jinai?...

Vien kapus tematai;

Ir liudna ir skaudžia krutinę!... (5)

Tėvynę žadinančiam sūnui reikia veiklos provaizdžio; juo galėtų būti „vaideliotas“ iš Gedimino laikų, tačiau raktas nuo jo kanklių palaidotas po „guronais“. Kūrybinis proveržis, inspiruotas subjektyviai patiriamų erotiškų jausmų, skatina gaivinti tradiciją – ją reinterpretuoti, aktualizuoti, pajaučiant kaip itin asmeniškai svarbią. Poemos pabaigoje minimos verkiančios stygos galėtų būti įžangoje minėtų kanklių atitikmuo, devynias giesmes tėvynei parašęs sūnus, sekdamas „vaidelioto“ giesmėmis kaip kūrybos proforma, atlieka paradigminius veiksmus, tuo pat metu sukuriančius ir saugančius kultūros tradiciją.

Sūnaus sukurtos giesmės pradedamos panašiu klausimu, kuriuo konstatuojama turėtas savo vaizdo išsitrynimas iš subjekto sąmonės:

Kame kudikystės gražiausi sapnai?

Kur siekei jaunuju dienu?...

Jau įžangoje galime rasti nuorodų (intymus tonas, švelnus santykis su savo paties kūriniu, jausmų, o ne racionalaus apsisprendimo, nulemtas rašymas), kad tautinio atgimimo problema bus perkelta į žmogaus vidų: „Tad konfliktą Maironis čia sprendžia ne išoriškai (asmenybės susidūrimas su visuomenės nuostatais ir konveansais), o vidujai“²⁴⁰. Be jokių įžangų ir bent trumpo Juozo Vilaičio pristatymo pirmoji giesmė pradedama vidiniu monologu. Iš karto dėmesys sutelkiamas į vidinę asmens istoriją, pasakojamą jo paties lūpomis: vyras išgyvena didžiulės sumaišties ir netikrumo jausmus.

---

²⁴⁰ Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, 193

Asmens pradžios – kūdikystės sapnų ir jaunystės dienų siekių – yra likęs tik prisiminimas. Atmintis apie pradžią yra labai reikšminga asmens tapatybės kelyje – išblėsus kūdikystės sapnams, išsisklaidžius kaip dūmams jaunystėje užsibrėžtiems tikslas, išgyvenama didžiulio netikrumo, sutrikimo situacija:

Kam mano kelias? Jau žengti toliaus
Kaip kudikis silpnas bijau;
Kaskartą aplinkui tamsiaus ir baisiaus,
Ir rodos vilties nėra jau! (6)

Vaikystės ir jaunystės patirtimi besiremiantis žinojimas (šviesa) atlieka keliavedžio funkciją, suteikia galių. Nutrūkus ryšiui su iš vaikystės ateinančiu savojo „Aš“ vaizdu – patiriama tapatybės krizė, nebeaišku, kur eiti, didėjančią nežinią nusako vis tirštėjanti tamsa, baimė, netikrumas, galiausiai bejėgystės jausmas: „Kame mano galė?“. Kūdikystės sapnų šaltinis – naktį kūdikį supančios motinos „sapnai“ – kūdikio ir motinos sapnai sutampa, todėl tapatumo krizė žymi atsiskyrimą nuo motinos vizijų, lūkesčių (kai griūva saugus pirminis pasaulio vaizdas – „lizdas“). Asmens individualėjimo kelias prasideda peržengiant kitų (poemoje – motinos) nužymėtas ribas.

Juozo Vilaicio brendimas vyksta bendraamžių, draugų grupėje, išgyvenant ypatingus, grupės narius iš kitų išskiriančius jausmus gamtoje – naktis, mėnuo ir žvaigždės, tekantis upės vanduo ir tylą – svarbiausi patiriamo gamtovaizdžio elementai. Aštuntojoje giesmėje į nakties dangų žvelgiantis Vaičius prisipažįsta: „Gamta kaip graži! / Szirdį norais vylioja. / Asz jos užaugintas sunus!“ (63). Nakties metu nykstant horizontalaus pasaulio kontūrams, atsiveria dangaus šviesulių ženklinama vertikalė: ne diena ir jos šviesa augina jaunuolius, bet vasaros naktys, „malonios, žvaigždėtos“. Ypatingas nakties – kaip naujosios kartos meto – akcentavimas taip pat išreiškia atotrūkį nuo kaimo tradicijos. Nors Juozas yra valstietiškos kilmės, tačiau jo gyvenimo ritmas kitoks nei kaimo žmogaus, visiškai priklausomo nuo paros, metų laikų ritmo – dieną dirbama, naktį ilsimasi, vienokie – žiemos darbai, kitokie – vasaros. Juozo aktyvusis laikas – naktis: naktį kalbamasi su draugu, naktį mąstoma („Sumigo szejmyna visa Vilaicziu; / Tik Vaiczius ir Jūzas ilgai / Užmerkti negali blaiviuju akiu; / Sapnūt nesapnūjas miegai“, 69). Donatas Sauka rašydamas apie Žemaitės kūrybos savitumą teigia, kad jai būdingas „žiūrėjimas iš labai arti, pasiklovimas penkių pojūčių tiesa,

matant prieš save tik dienos, ne nakties pasaulį <...>²⁴¹, Žemaitės žmonių prigimtį jis apibūdina kaip veiksmo, o ne refleksijos²⁴². Kai rašantysis savo dėmesį vis labiau ima fokusuoti ne į dienos, bet į nakties metą – tai tampa ženklu, kad keičiasi požiūris ir į žmogų. Ir Maironio, ir Šatrijos Raganos kūryboje naktį ima vertis asmens vidujybė – mintys, jausmai, svajonės, tuomet dėmesio centre – ne veikiantis, bet reflektuojantis žmogus.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje pasirodantis naujas asmens tapatumo variantas – angažuotas, sąmoningai apsisprendęs inteligentas – nebuvo patiriamas kaip natūrali, t. y. iš tradicijos perimta, asmens būseną. Šį pertrūkį tarp kaimo bendruomenei priklausančio žmogaus ir naujojo asmens tipo yra užfiksavęs Šidlauskas: „Aiškus dalykas, jog priklausydamas uždarami kaimo bendruomenei, suformuotai konservatyvių įpročių, archajinės kultūros tradicijų, individas negali būti identišką naujam „idealiai dariniui“, todėl „[i]nteligento kelias reiškė ir valstietiško gyvenimo būdo atsisakymą, kaimo vertybinių orientacijų bei prietarų kvestionavimą“²⁴³. Mokslininkas fiksuoja tuo metu vykusį išėjimą iš natūralios kaimo bendruomenės, susvetimėjimo procesą. XIX a. pradžioje (nors analizuojamas tekstas paliudytu, kad ir antroje amžiaus pusėje) tvyrojusią psichologinę atmosferą Paulius Subačius įvardija kaip jaukumo praradimą²⁴⁴. Racionalistines naujojo identiteto dirbtinio konstravimo pastangas lydėjo ir gyvastingumo (gyvybės), energijos netekimo jausmas, į kurį dėmesį atkreipė ir Kavolis, teigdamas, jog „jausmas, kad žmogui, išsilaisvinusiam iš tradicijų arba jas pamiršusiam, grėsė dirbtinumą ar šešėliškos pseudoegzistencijos pavojus, kad jis turėjo pats išjudinti savo pilnutinės egzistencijos reikalavimams dar nepakankamas individualias galias, – antroje tautinio atgimimo kartoje buvo, matyt, plačiau paplitęs“²⁴⁵. Pertrūkis tarp „natūralaus“, su gamtos ritmais sutampančio kaimo žmogaus tapatumo ir naujojo identiteto modelio bei jį lydinti krizės jausena atpažįstami ir Maironio poemoje. Nors tiesiogiai Juozo Vilaičio

---

²⁴¹ Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988, 50

²⁴² Žr. *Ibid.*, 58

²⁴³ Marijus Šidlauskas, *op. cit.*, 42–43

²⁴⁴ Paulius Subačius, *op. cit.*, 27

²⁴⁵ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, in *Žmogus istorijoje*, 147

tapatybės krizė siejama su nelaukta (nenumatyta) meile, jo bejėgystės, sumišimo jausmas turėjo ir gilesnes priežastis.

Kūdikystė poemoje turi dvejopą konotaciją: viena vertus, ilgimasi išnykusių gražiausių kūdikystės sapnų, kita vertus, dabartinė būseną, kai bijomasi eiti pirmyn, lyginama su silpno kūdikio baime žengti pirmuosius žingsnius, nederančia suaugusiam vyrui. Aštuntojoje giesmėje prieš kovą drebantį vyrą paniekinamai lyginamas su mergaite, kūdikiu: „Bėt, gal kaip mergaitė priesz kovą drebi? / Kaip kudikis nori pabėgti?“ (70). Kūdikystės figūra ambivalentiška – ji apima ir gražiausias svajones, ir baimę. Vaiko savarankiškėjimo, atsiskyrimo nuo tėvų, tapimo suaugusiuoju procesas tampa naujo (kitokio) tapatumo įgijimo modeliu. Prieš savarankiškai ir sąmoningai priimančiam sprendimą, ką pasirinkti – meilę moteriai ar kunigystę, patiriamas tas pats mažam vaikui būdingas baimės, netikrumo, galbūt nepasitikėjimo savimi jausmas.

Sutikus Marinę Juozui atsiveria du konkuruojantys galios (šviesos) šaltiniai – aukštai sapnuose švietusi žvaigždė („Ne žemės asz troszkau: isz augszto žvaigždė / Man szvietė per sapną kita!“, 7) ir mylimos moters akys – naujai nušvitę akies spinduliai („Užžibo kitos man akies spindulei... / Nebėra gražiausiu sapnu!...“, 8). Dar minima malda, kurios pagalbą geriausiai yra pajutęs tas, „[k]urs slėpia priesz žmones skausmus!“ Malda sietusi su ateinančia iš dangaus šviesa, taip pat ir su kūdikystės sapnais, nes maldų Juozą vaikystėje išmokė motina: „Žinojo jau Jūzas galybę maldos: Jos mokė matuszė sena“ (21). Meilė moteriai lygintina su audra, po kurios išgryninta širdimi (išvalytu krauju) vyras gali ramiai atsiduoti tėvynės tarnystei. Be moters, meilės audrų, regis, šis brandos etapas nepasiekiamas: „Be jos [Marinės] Jūzas butu vien Kauną žinojęs / Ir mokslo augsztesnio nematęs, / Su norais vienais gal sau butu miegojęs, / Tikros Lietuvos nesupratęs“ (82). Meilė, drumsčianti vyro ramybę, sukelianti daug sumaišties ir nežinios, veikia panašiai kaip šiaurės vėjas – žadina iš miego. Tik po šios audros vyrui atsiskleidžia tikrasis Lietuvos supratimas. Pradžia poemoje siejasi su išbandymais, šalčio (sąstingio) patirtimi: Juozas poemos pradžioje pamatęs Marinės akis junta, kaip vysta „šalčio užgauti žiedai“, Vaičys abejones dėl kunigystės aštuntojoje giesmėje išgyvena po giedrėjančiu, Rytų vėjo atneštu nakties speigu, jausdamas didžiulį, stingdantį šaltį: „Bėt sząla. Rytys leda stiprina slidu; / Jau Vaicziui ir kojios nuszalo“ (63).

Kaip ir buvo minėta anksčiau, tėvynės ir pirmuoju asmeniu kalbančio Juozo situacija panaši – taip kaip išnykęs yra pirminis Josios (tėvynės) pavidalas (siekiąs Gedimino laikus), taip išnykę Juozo iš kūdikystės ateinantys gražiausieji sapnai. Remiantis šia asmens ir tautos analogija, galima sakyti, kad Maironio vizijoje Gedimino laikai yra tautos kūdikystė. Miegančios ir atgimstančios tautos ir asmens išėities pozicijos poemoje tokios pačios: tapatumą garantuojantis ryšys su praeitimi yra nutrūkęs. Tėvynė budinama šiaurės vėjo, Juozas lygina save su šiaurės vėjo lankstoma nendre. Vėjas, budinantis tėvynę iš gilaus miego („Miegąs kraujas užvirs, / Juk laukia tylą vien tik vėjo. / Sztai jau kaukia sziaurys, / jis miegus nuvarys; / Atbusi, brangiausė tėvynė!“; 5–6), išblaško gražiausius Juozo kūdikystės sapnus („Isznyko kaip žaibas, užszvitęs augsztai, / Kaip dumas terp vėjo sparnu.“; 6). Vėjas yra „pasaulio judintojas“, galia, suardanti pirminę tvarką, chaoso, nežinios nešėjas, žmogaus permainingų jausmų priežastis: „Kas szirdį suprastu ant žemės kada? / Ji mainos, kaip oras nū vėjo!“ (29). Vėjas, audros pranašas, – destruktivi, tačiau nešanti permainas galia. Poemoje ne vieną sykį minima audra: audros takai yra mylimi žmogaus širdies, audros lyginamos su sustiprinančiomis jausmus kliūtimis mylinčiųjų kelyje: „Szirdis be karionės nemoka mylėti: / Jai kliūtys – druska ant ugnies! / Kad lengva mylėti, nereikia kentėti, / Ten rankos jinai neiszties!“ (30)

Dar vienas poemoje minimas „judintojas“ – Maironio giesmės žodžiai: „Sztai musu Maironis vėl giesmę sudėjo; / Jos žodžei pajudįs visus.“ (42) Prie tekančio kraujo, tekančio upės vandens (jis yra sunkiai užšalantis, gyvybingas, „judantis“, nesustabdomas „sparnų viesulų“, opoziciškas stovinčiam vandeniui²⁴⁶), poemoje galime priskirti ir poeziją: „Tas gymnas be trenksmo, be grožės žiedu / Turėtų kaip upė tekėti, / Kurios nesustabdo sparnai viesulu, / Negali sziaurys užturėti.“ (59) Kaip upės vanduo „tekantis“ tautiškas himnas turi galios prikelti iš miego tėvynę. Tik analogiškas tekančiam upės vandeniui himnas gali įsmegti į širdį, laužyti ledus: „Tas gymnas gal ausei nebutu gražus, / Vienog jis į szirdį įsmegtu; / (Toks budas lietuvio, kurs laužo ledus) / Tas gymnas gal Jūzui patiktu.“ (59)

²⁴⁶ Stovintis vanduo kasdienėje vartosenoje turi neigiamą konotaciją: „Stovimas vanduo nesveika gerti“; „Stovėtas vanduo veikia išala“; „Ir stoviamas vanduo pūva“; „Ežere vanduo stovintys, upėj bėgantys.“ (LKŽ)

Kaip vanduo tekantis laikas taip pat yra permainų viltis: „O metai! Tie metai! Lyg upės vanduo / Teip bėga!... ir kas sulaikys? Par amžius nū laszo prakiura akmū! / Tai kas ir darbus ju pavys?“ (71) Pasaulio tvarka poemoje paženklinta nepastovumo, ji regima kaip nuolatinis siūbavimas: „Ir skausmas ir džiaugsmas greta czia ant žemės.“ (32)

Visiško nejudrumo būseną poemoje išreiškia miego, šalčio, mirties figūromis. Įžangoje kapai pasirodo kartu su nurimusio („stovinčio“) vandens vaizdiniu: „Lyg po audru didžiu, / Kad ant mariu placziu / Užmiega vilnis paskutinė.“ (5). Vandens tekėjimas, judesys, judinimas („Ir ko nepajudina pasiszventimas,“) gretintinas su nemiegančiomis „dumomis“, krūtinės lingavimu.

Audra paruošia kraują naujam derliui, po audros jis tampa „vaisiams laimesnis“, linkęs sėkmingai užderėti:

Kad audra palėks, nusiblaivęs dangus

Užszvis prigimimui linksmesnis;

Jauni gaivalai isz miegu atsibus

Ju kraujas bus vaisems laimesnis. (34)

Šio šviežio (gal išvalyto?) kraujo vaisius – per amžius skambantis, sūnų sūnams (akcentuojama tik vyriškoji giminystės linija) perduodamas garbingas, darbais užsitarnautas, vardas. Gimtasis kraštas Juozo pirmiausia prisimenamas kaip vieta, kur jis augo ir kentėjo, „Ten jausmai szirdies jo atbudo pirmi! / Ten vis, ką dabar jis mylėjo!“ Gimtasis kraštas susiejamas su ten patirtais jausmais, tai yra vieta, prie kurios grįžtama per jausmus.

Ketvirtojoje poemos dalyje į siužetą įsiterpia šešių posmelių intarpas, kuriame brėžiami naujo žmogaus tapatybės kontūrai:

Kas skausmu be miego naktims nepažino,

Kas nesliepė aszarų savo,

Kas savo zirdies sopuleis nedarino,

Tas amžių sapnūt tesapnavo!

Neiginiiais nusakoma tikrai gyvenančio žmogaus tapatumo šerdis – jis yra tas, kuris bemiegėmis naktimis patiria skausmus, yra priverstas slėpti ašaras (išgyvenamą kančią), jo širdis marinama sopuliu – šie visi tikrą žmogų suformuojantys išgyvenimai gretinami su gamtos stichija – audra. Skausmo patirtis, regis, yra žmogaus kelias („raktas“) į savo

paties širdį, arba kitaip sakant, tik per skausmą pajuntamas savosios širdies egzistavimas. Tačiau ši tapsmo žmogumi „programa“ tik stipriesiems, tik ažuolai sužaliuoja po audros, tik stipriausieji gali savo širdį marinti sopuliais ir išgyventi. Galima manyti, kad viena iš kančios priežasčių – platūs norai. Žemai besiraitantys menki ir silpni žmonės („[n]ežino jie noru placziu!“, 33), verti tik gailesčio. Kančia atveria akis, leidžia permatyti, geriau pažinti žmones, ištvėrę skausmus apdovanojami ypatinga išvalga: „Kas tiek iszkentėjo, tiek buvo tarp žmones, / Tas parmato žmogų gilei.“ (70) Maironio poemoje ryškėja žmogaus prigimties augališkumas, gaivališkumas: po audros kaip visi gaivalai žmogus atsibunda su nauja gyvybine jėga, kančios paruošia žmogaus širdį (sielą) naujam gyvenimui.

Tėvynės pabudimas prasideda nuo „užvirusio kraujo“ (karščio), Juozo jausmo Marinei, sukomplikuojančio tapsmo tautos didvyriu per kunigystę programą, intensyvumas gretinamas su įkaitintu plienu: „Macziau, jog ir mano gražioje Marinė / Tą szaltą įkaitino plieną.“ (12) Nauja šviesa, užgožusi ankstesnįjį šviesos šaltinį, naujas jausmas, visai nesiderinantis su ateinančia iš vaikystės tapatybės „programa“, yra ir pradžios išeities taškas: „<...> lyg Aniols szviesus / Užszvito man veidu auszros!“ Aušra – dienos pradžios, naujai prasidedančio laiko atskaitos taškas. Gimęs jausmas („meilės tikros“) gretintinas su šventos (vyrų) draugystės auklėjamais „ryto jausmais“, erotinė meilė, kaip ir ypatinga gamtos patirtis, tampa besikuriančios vyriškos bendruomenės išskirtiniu ženklu.

Senosios bajoriškos giminės atstovas Marinės tėvas vaizduojamas kaip visiškai kitoks nei naujieji inteligentai, jam būdinga vadovautis tik protu, tekste priešinamu širdies balsui: „Vien proto tik balsą jisai tegirdėjo, / Szirdies maž teklausė krutinė.“ (16) Tuo tarpu labai jausmingam Juozui, taip pat ir Marinei, sunkiai sekasi „užspausti jausmus“. Jaunosios kartos skiriamasis bruožas – sunkiai proto, valios pastangomis tramdomi stiprus skausmas, gilūs, karšti, ugingi jausmai: „Neklauso jau proto: nauja kibirksztis / Jai degina jauną krutinę.“ (14) Septintojoje giesmėje meilės jausmas priešinamas šaltam protui: „Be Dievo, be meilės, tikybos šventos / Kur szaltas mus protas nuves? / Terp skausmu ir audru viltis kad atstos, / Ar protas patsai neužges?“ (53) Intensyvūs jausmai pasirodo kaip pagalbinkas jaunosios kartos asmenims – *litvomanams* – pereiti visus išbandymus (inicijaciją) ir realizuoti savą tapatumo programą.

Nors svarbiausi poemos herojai yra tautos sūnūs, nemažai vietos joje skiriama ir herojus lydinčioms, jų gyvenimuose dalyvaujančioms ir šiuos komplikuojančioms moterims. Atkreipsime dėmesį, kokie moters bruožai ryškinami, kokia moteris yra verta tapti herojiškos, pirmiausia vyrų, istorijos dalyve. Poemoje yra du ganėtinai užbaigti moterų paveikslai – Marinės ir Anusės. Marinės paveikslas labiau individualizuotas, skaitytojui parodomi šios merginos jausmai, svajonės, mintys. Jai kaip ir poemos herojams vyrams leista prabilti „savu balsu“. Anusės Vilaitučės paveikslas labiau apibendrintas, jos jausena, savivoka pirmiausia suformuotos bendruomeninės (būdingos visoms kaimo mergaitėms) patirties. Verta šiuos du moters tapatumo variantus aptarti išsamiau, nes beveik visa pomaironinė literatūra daugiau ar mažiau jautė šias Maironio užbrėžtas moters vaizdavimo ribas.

Marinė būsimą mylimąjį pirmiausia pažįsta iš kitų kalbų, per kitų kalbas jis yra tapęs bajoraitės vidinio (svajonių) gyvenimo dalimi: „Ir nors jo nei karto nebuvo regėjus, / Vienok paslapčią jai sapnavos.“ (13) Vyras, apie kurį slapčia svajoja mergina, regimas kaip milžinas, pasiaukojęs dėl Bažnyčios ir tėvynės (derinamos patriotinės ir krikščioniškosios vertybės). Tik didvyris, milžinas gali tapti moters svajonių objektu, mažesni, silpnesni jos nedomina:

Lyg milžinu koku jai rodės tadą,
Kur, viską ant žemės pamynęs,
Nejieszko savęs szirdimi alkaną,
Tik gero Bažnyčios, tėvynės. (13)

Marinės jausmas Juozui lyginamas su naktinės plaštakės savižudišku lėkimu ugnies link (panašų pavojaus jausmą išgyvena ir „neplanuotai“ pamilęs vyras). Meilė „milžinui“ pažadina Marinės norą darbuotis kartu: „Kodėl negalėczio kartu savo dalį / Pridėt prie jo veikalu?“ (14), tačiau jos darbo tėvynei galimybės gana ribotos – ji tik prisideda, padeda, bet neveikia savarankiškai. Šios veiklos tikslas ne pats darbas, bet pagalba dirbančiajam:

Jo alpstanczią szirdį asz žadint mokėczio,
Nupulti nedūczio tadą,
Kaip Aniolas – sargas karsztai jį mylėczio,
Dėl jo pasiszventus visa. (14)

Labai jausmingas vyras (milžinas), paradoksaliai, tuo pat metu moters matomas kaip labai pažeidžiamas (greit alpstantis) – šalti žmonės „[I]edais jam užszaldys krutinę!” Moteris šioje situacijoje jaučiasi stipresnė, jos šiluma (kūno?) atsparesnė žemės šalčiui. Karščiausi idealai reikalingi pastiprinimo – vyro ir moters meilės:

Ir vienas ant kito saldžei pasirėmę,
Neszaldomi žemės szalcziu,
Isz meilės szaltinio sau galę pasėmę,
Taip žengtumim darbo keliu!... (14)

Erotinė meilė („saldi“ kūno artuma, kai remiamasi vieno į kitą) yra alternatyvus galios šaltinis, reikia prisiminti, kad, išblėsus kūdikystės sapnams, Juozas jautėsi silpnas, netekęs galių.

Merginos svajonėse besimezgančiai kartu dirbančių vyro ir moters kūno artumos saldypei oponuoja Juozo motinos ir Marinės tėvo žodžių saldype; ir vienas, ir kitas kalba vaikams saldžiais žodžiais: „Kalbėjai tadą apie Dievo tarnus; / Tau žodžei tekėjo saldžei,“ (7), prisimena Juozas motinos pasakojimus apie kunigystę; „Ir ko nuliudai tu teip, mano Marinė?! Atsiliepė tėvas saldžei;“ (14). Tarp tėvų nubrėžtos vaikų gyvenimo vizijos ir iš jų jausmų kylančios galimos kitokios gyvenimo perspektyvos (darbo kartu, sutvirtinant, palaikant vienam kitą) mezgasi konfliktas. Tą prieštaravimą ir jį lydinčią didžiulę įtampą pirmasis pajunta Juozas.

Bajoraitė šeimos tradicijos yra išmokyta savuosius jausmus išreikšti per muziką: „Jau vakaras leidžias. Prie kvartapijono, / Iszreiszk savo jausmu gilybę!” (15) Dukra yra paveldėjusi motinos temperamentą („ugni“), išvaizdą ir balsą. Galbūt iš motinos Marinė yra paveldėjusi savų galių jutimą. Tėvas prisipažįsta, kad tik žmonos atliekama muzika jį nuramindavusi, sykiu išjudindavusi jo jausmus:

Viena ji mokėjo raminti manę,
Kad kvartapijoną užgavo,
Kad dangiszką giesmę, nekaltą, gražią
Man kietą krutinę lingavo. (15)

Muzika, kaip ir vėjas, Maironio poemoje priklauso prie „pasaulio judintojų“ – muzikos garsai liejasi kaip vilnys, jie siūbuoja ir pinasi („Balsai, lyg pasemti isz Dievo augsztybiu, / Kaip vilnys siubavo ir pynės“ (15). Tėvo krūtinė linguojama (kilnojama)

muzikos siūbavimo – muzikos ritmas ima veikti kvėpavimo, širdies ritmą (muzikos ir kūno ryšys).

Žukas yra pažymėjęs, kad viena iš subjektyviai patiriamos kančios priežasčių Maironio kūryboje – negalimybė išsakyti savuosius jausmus²⁴⁷. Moters skausmas lieka žodžiais neišreikštas: „Bet kaip gi giedoti, kad spaudžia kanczia, / Kad skausmas vien jieszko tylos!“ (15) Lygiai taip pat įkalintas tylos jaučiasi ir Vaičys, kuris savo draugui Juozui prisipažįsta: „Ilgai kalinys asz be žodžio kencziau! Tylėti ilgiaus negaliu!“ (69) Marinės balsą tekste „pavadooja“ fortepijono balsai.

Juozo sesers, kuri pirmiausia pristatoma kaip Vilaitučė (ne vardas, individualumo ženklas, bet pavardė, nuoroda į giminystės ryšius), paveikslas yra priešingas, kitoks nei Marinės, jie kurti remiantis opozicijos principu. Marinė – sulenkėjusio didiko dukra, fortepijonu skambinanti Hermanno valsus; Vilaitučė – tikra lietuvaitė, kaimo, gamtos vaikas, jos „muzika“ – grėbiant šieną dainuojamos liaudies dainos. Marinės akys – juodos, lyginamos su naktimi, Vilaitučės akys – kaip saulės, gretinamos su dienos šviesa. Marinės muzika – saloninė, atliekama individualiai, Vilaitučės dainos laisvai liejasi laukuose, dainuodama pulke, ji atlieka vedančiosios partiją. Marinės aukštosios kultūros suformuota patirtis leidžia jai išgyventi komplikuočiau (gal gilesnius?) jausmus. Jos, o ne Juozo sesers, galvoje gimsta vyro ir moters, kartu dirbančių tėvynei, vaizdinys. Anusės erdvės ribos labai aiškios – sava kaimo bendruomenė, jos širdis nesiveržia „už girių, kalnų“. O Marinė tarsi neturi aiškiai apibrėžtos nuolatinės vietos, ji ir dvare gyvena, ir turi galimybę išvykti studijuoti į Varšuvą (naudojasi tokiomis pat galimybėmis kaip ir keliaujantys, iš vietos į vietą besikilnojančios vyrai). Marinės juodose akyse įžiūrimi dangaus atšvaitai (dangus yra aukštų idealų gamtiškasis atitikmuo, Juozo bėgimas nuo meilės Marinei lyginamas su bėgimu nuo „mielo dangaus“) rodo, kad jos tapatumas peržengia moters „žemės dukros“ ribas. Juozas iki susipažindamas su Marine buvo visai abejingas žemės dukroms: „Isz visko jũkiausi, ir žemės duktė / Manęs nevyliojo tadą.“ (7)

Merginos panašiai reiškia susikaupusius jausmus – juos „išlieja“ muzika: Marinė – grodama Hermanno valsą „Souvenir“ („Prisiminimas“), Vilaitučė dainuodama liaudies dainas (vien valso prancūziškas pavadinimas priešpriešinamas liaudies dainų paprastumui). Kaimo merginos jausmų išlaisvinimo (išdainavimo) judesys rodosi

---

²⁴⁷ Saulius Žukas, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 152

natūralesnis, gamtiškesnis, jos graudus dainavimas gretinamas su volungės kukavimu, beržo svyravimu: „Kas volungei liepia verksmingai kukūti / Ar beržui nuleisti rankas?“ (28).

Dvaro panelė turi pavojingų galių, apie jos atliekamą muziką sakoma: „Ir liejo monus nekalciausiu gražybiu, / Ir veltui szirdis nū ju gynės“, todėl Juozas „[j]os bijo kaip vaikas bailus“ ir vengia bet kokios progos susitikti. Marinės skambinama muzika ji veikia kaip piktosios dvasios gundymai: „Ir vėl tu manę, kaip piktoji dvasia, / Jau gundinti nori skaudžei! / Ar tau negana mano skausmu slpaczią? / Ar aszaru maž tematei?“ (61)

Tikrąjį tapimą naujo tipo asmenybe, susipratusia lietuve, nelydimą didelių meilės kančių (Anusė tik liūdi į tolimas šalis išvykusio ir negrižtančio brolio – tipiškas liaudies dainoms būdingas seseris ir brolius siejantis jausmas), poemoje pasiekia Vilaitučė, kaip natūraliai ji dainuoja liaudies dainas, taip pat spontaniškai ji išdainuoja tėvynės himną („Maironio“ žodžiai, Marinės muzika). Vilaitučės prisidėjimas prie susipratusių lietuvių tarsi sujungia dvi sunkiai susieinančias tradicijas – kaimiškąją (valstietiškąją) ir bajoriškąją. Tai iliustruoja tėvynės himno giedojimo aprašymas:

Paskui lyg nuraudo ir galvą nuleido...

Pakėlė... jai akys žibėjo!

Dvasia įkvėpimo užszvito ant veido,

O balsas skardžei teip skambėjo (65)

Ypatingas akių žibėjimas yra Marinės veido (individualumo) žymė, apie jos grojimą taip pat kelis kartus sakoma: „Kad kvartapijono užgauni balsus / Tai rodos Dangaus įkvėpimą / Tau Aniolas kalba, užskleidęs sparnus, / Ir nesza dienos užmiršimą!“ (59) Himnas tėvynei turi aukštosios kultūros ženklą – dieviškojo įkvėpimo atšvaitų (to nebuvo sakoma apie liaudies dainas), kita vertus, jis giedamas „skardžei“ kaip ir dainos. Po šio ypatingo himno atlikimo kaimo mergina susipratusio lietuvio Vaičio pamatoma kitomis akimis, jai pasiūloma ateiti į susirinkimą: „Nutilo. Ir Vaiczius dabar jau suprato,/ Jog Jūzo sesū tai tikra!/ Ne kaimo mergaitę, bėt apszviestą mato!/ Ir kaip dar Lietuvė karszta!...“ (67) Anusės Vilaitučės gebėjimas dainuoti, įgytas kaimo bendruomenėje, yra tas pamatas, ant kurio klojama tautinė kultūra – profesionalios muzikantės (Marinė mokosi konservatorijoje Varšuvoje) ir poeto sukurtas himnas tėvynei žadinti.

Susipratusi, tėvynės žadinimui atsidėjusi Marinė nuo tiems patiems tikslams savo gyvenimą paskyrusio vyro skiriasi tuo, kad idealų šviesa jai nėra tiesiogiai prieinama: „[I]sz augszto žvaigždė / man szvietė per sapną kita!“ – sako Juozas, Marinei naktimis šviečia mylimo vyro žvaigždė: „Man laimes gana: didį vyrą mylėjau, / Kurs szvies man žvaigždę per naktis!“ (83) Vyro skleidžiamos šviesos moteriai pakanka, kad galėtų jaustis laiminga. Marinės ir Juozo negalimybė susieiti nusakoma kaip stovėjimas skirtinguose upės krantuose: „Teip buti laimingi abudu galėjo! / Dabar skiria upė plati.“ (82), kita vertus, jų suartėjimo (susitikimo) pagrindu tampa poezija – giesmė: „Nors žemiszkas kelias ir jo ir manęs / Suvest niekados negalės, / Vienog nors giesmė gal kada mus suves, / Ir bus man gana tos garbės!“ (83) Himnas, giesmė poemoje lyginama ir su tekančiu upės vandeniu. Pavasarį nubudusios Ventos vanduo „[b]angūja, bucziuoja krantus“ – poezija kaip neįmanomos meilės sublimacija, tarsi upės vanduo, bučiuojantis niekad nesusitinkančius (susiliečiančius tik per vandenį) upės krantus, vienintelė mylinčiųjų suartėjimo galimybė.

Marinės ir Juozo likimai labai panašūs, jų sąmoningo kelio pradžia paženklinta neišsipildžiusios meilės, kančios ir tikro kūrybiškumo: „Visur iszrinktieji daug turi kentėti; / Juk szvieczia tik deganti žvakė!..“ (82); poemos pabaigoje abu pripažįstami esą vienodai garsūs ir verti užtarnautos garbės. Ir moters, ir vyro vienu iš savirealizacijos būdų pasirinktas tarnavimas tėvynei ir šio apsisprendimo apibrėžtas tapatumas, nusakytas dviejuose aštuntosios giesmės ketureiliuose, vertuose pacituoti ištiesai:

Teip prudas, platus ir tamsus nū vadens,
Kad audra paleidžia upes,
Iszlauždamas spragą – kastinę akmens,
Krantus rodos savo pames.

Bėt audra prabėgo; nuszvito dangus;
Vėl užtventkas – prudas placzei;
Tik maļa, sujudinęs girnu sparnus,
Ir miltai iszeina rugei. (68)

Tamsus vanduo lygintinas su žmogaus viduje glūdinčiomis ypatingomis galiomis; tamsa, vandens neskaidrumas, bylotų apie šių galių neprieinamumą asmens sąmonei,

nestruktūriškumą, chaotiškumą. Suardantis užtvaras vanduo ženklina asmens išgyvenamą didžiulę įtampą, pralaužiančią viduje sutelktai galiai pastatytas užtvaras. Kaip buvo minėta anksčiau, tokia galia poemoje yra meilė, vyrą ir moterį vienodai veikiantys erotiniai jausmai. Vanduo, „pametęs krantus“, – pavojinga stichija, šios ypatingos jėgos (su)valdymas, pats procesas, suvokiamas kaip kūrybos, prasmingo darbo (grūdai, virstantys miltai) asmens kryptingos ir produktyvios veiklos varomoji jėga.

Maironio poemoje kuriamas į kultūros darbą ateinančių jaunų žmonių elgsenos, jausenos modelis tampa nauja kultūros forma, įsteigiančia ir saugančia *litvomanų*, susipratusių lietuvių, galimą realizuoti tapatybės variantą. Panašiai kaip ir Jeanas Jacques Rousseau, Maironis stengėsi pagrįsti galimus gyvenenos, veiklos principus dar neegzistuojančiu gyvenimo būdu. Rousseau buvo įsitikinęs, kad jis išranda moralaus elgesio tikslus, kurių neįmanoma aptikti jokioje egzistuojančio socialinio gyvenimo formoje, t. y. moralaus elgesio tikslų jis ieškojo vaizduotės veikloje, įsivaizduojamoje kaip vaidinimas arba drama, lyg gyvenimo generalinė repeticija²⁴⁸. Pavyzdžiai iš besikuriančios XIX a. pabaigos–XX a. pradžios visuomenės ir tuo metu pasirodę literatūros kūriniai tik patvirtintų mintį, kad pasitelkus grožinę kūrybą, vaidinimus, viešus pasirodymus galėjo būti ir buvo atrandamos, sukuriamos ir įtvirtinamos viešo gyvenimo formos ir vertybės.

4.1. Moters tapatumas privataus gyvenimo rėmuose: Žemaitės apsakymai.

Talentingos moters rašytojos pasirodymas viešumoje žymi peržengiamą privatų (moterų) ir viešą (vyrų) gyvenimą skiriančią ribą. Nuo šio momento moteris rašytoja, naudodamasi savais talento, kalbos resursais, mėgina pasakoti privačiai erdvei priklausančias gyvenimo istorijas, pateikia jas viešam apžiūrėjimui, vertinimui. Žemaitės kūryba yra privačios (daugiausia moterų ir vaikų) patirties pasirodymo vieta. Nesuvokdami šios ypatingos rašančios moters situacijos, galime tapti per daug kritiški, kelti jos kūrybai nepagrįstus reikalavimus, pvz.: „Istorija praeina nematomai, užkulisiais, o scenoje – vien asmeniniai žmonių santykiai, nelauktai surizgantys ir nebeišpainiojami.“²⁴⁹ Vėlyvas

²⁴⁸ Jean Bethke Elshtain, *op. cit.*, 185

²⁴⁹ Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988, 101. Regis, itin svarios studijos, skirtos Žemaitės prozai, autorius vadovaujasi ta pačia nuostata kaip Erichas Auerbachas: „Šiuolaikinis rimtas

autorės nubudimas (Donato Saukos žodžiais) yra tapęs vienu iš galimų paaiškinimų, kodėl Žemaitės prozos pasaulis beveik neperžengia privataus gyvenimo ribų: „Sklaidydami gausiai publikuotus šaltinius apie rašytojos asmenį, laiškus, atsiminimus, skaitydami jos „Autobiografiją“, matome, kad juose nusveria, dominuoja privačioji gyvenimo pusė, Žymantienė užstoja Žemaitę.“²⁵⁰ Pasigendama rašytojos autorefleksijos, paaiškinimų, grindžiančių jos, kaip rašančiosios, tapatybę. Žemaitė, didžiąją dalį gyvenimo nugyvenusi kaime, regima kaip artimiausios aplinkos suformuota rašytoja, toloma nuo viešo bendro kultūros, literatūros gyvenimo²⁵¹. Rašytojos talentas nusakomas iš itin privataus moterų gyvenimo ateinančiu palyginimu: „Ir vis dėlto tai pašaukimas. Natūralus kaip moters pašaukimas gimdyti?“²⁵² Tai visiškai priešingas moters talento nusakymas nei iš romantinės tradicijos ateinančio rašytojo genijaus, apdovanoto ypatingomis galiomis, išvalga, priešingomis natūralioms (būdingoms kiekvienam žmogui) savybėms, vaizdiniui. Po žavėjimusi rašytojos talento natūralumu slypi abejonės dėl jos, kaip rašytojos, statuso. Jau amžininkai buvo linkę matyti Žemaitę kaip kaimo pasakorę (anaiptol ne kaip savarankiškai rašančią moterį): „Žemaitė yra pirmoji naujosios

---

realizmas negali žmogaus vaizduoti kitaip, kaip tik konkrečioje, nuolat kintančioje tikrovėje, drauge su politinėmis, visuomeninėmis ir ekonominėmis to laiko aplinkybėmis <...>“ (Žr. Erich Auerbach, *Mimezsis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 491).

²⁵⁰ *Ibid.*, 7

²⁵¹ A. Žirgulyš komentuoamas Povilo Višinskio laišką Julijai Žymantienei- Žemaitėi teigia dar tiesmukiau: „P. Višinskis padėjo jai [Žemaitėi] išsiveržti iš kaimiškos tamsos ir ateiti literatūron“ (Žr. Povilas Višinskis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1964, 248). Žemaitė be mokytų vyrų pagalbos, regis, būtų ir likusi toje „tamsoje“.

²⁵² *Ibid.*, 8. Pažymėtina, kad „piešiamas“ moters rašytojos paveikslas neišvengia gana akivaizdžių vertybinių konotacijų. Štai Sauka, rašydamas apie Liudviką Didžiulienę (Žmoną) ir ryškindamas jos privalumus, rašo: „Šviesi šviesiausia yra šitos šeimos Motina – Liudvika Didžiulienė (Žmona). **Ne kokia triukšminga sufražistė** [paryškinta mano – R. B.], o tipiška tradicinės visuomenės moteris, vyro ramstis pavyzdinčiai auginant aštuonis vaikus, o be to, mokanti svetimų kalbų <...>.“ Iš cituojamo teksto matyti, kad pirmiausia iš moters tikimasi, kad ji neperžengs tradicijos jai užbrėžtų ribų, išliks vyro ramsčiu, gera vaikų motina, visos kitos savybės (užsienio kalbų mokėjimas, rašymas, visuomeninė veikla) tėra priedas (nežinia, ar būtinas) ir prie taip jau puikaus ir beveik pakankamo moters portreto (Žr. *Ibid.*, 38).

Lietuvos apsakinėtoja iš mūsų tautos gyvenimo.²⁵³ Beveik nėra jos, kaip unikalios rašytojos, kūrusios savitą, atskirą pasaulį, akcento. Ji tik apsakė, pasakoja tai, ką mato.

Iki šių dienų labai įtikinama atrodo ir Žemaitės tapimo rašytoja „mitologija“ – kaip paprasta kaimo bobelė rašyti mokėsi. Šis iš kartos į kartą perduodamas pasakojimas pradėtas kurti jos amžininkų. Įdomu tai, kad net artimiausi žmonės, bičiuliai taip pat buvo linkę būtent taip, beveik kaip stebuklą, interpretuoti „kaimo moters“ rašymo pradžia: „Ta bobutė [Žemaitė- R. B.], sako, norinti būtinai rašyti laikraštyje. Višinskis stengėsis jos raštą paskaityti, bet mažai ką supratęs, nes ji rašanti be jokių ženklų ir žodžio vidury prirašanti didžiųjų raidžių.“²⁵⁴ Viena geriausių Žemaitės bičiulių, su kuria ši jautėsi tokia artima, be galo perdėtai kalba apie rašytojos mažaraštiškumą. Toks iškraipytas „geromis intencijomis“ Bitės atminties kuriamas Žemaitės vaizdinys net privertė sureaguoti Bitės raštų rengėją Aleksandrą Žirgulį, kuris jautė pareigą šią neteisybę atitaisyti ir patikinti, kad nors pradžioje Žemaitė ir stokojo „rašto drausmės“, bet tikrai nepainiojo didžiųjų ir mažųjų raidžių²⁵⁵. Ir iš tiesų, pirmųjų kūrinių rankraščiai sunkiai atitiktų Bitės pateiktą Žemaitės rašto apibūdinimą – „krevezodavo“. Žemaitės „sukultūrėjimo“ istorija, kai, „[s]u mumis nuolat begyvendama, ji taip sukultūrėjo, kad niekuo nuo inteligentų nesiskiria, nebent drabužiais, kurių mesti nenori“²⁵⁶, neva tyčia Bitės sugalvota pateisinti Žemaitės buvimą kartu su ja Birštone šalia ponybės, atskleidžia tikrąjį požiūrį į šią moterį. Regis, tokia stebuklinga kaimo žmogaus metamorfozė – iš kaimo į rašytojus inteligentus, buvo itin reikalinga to meto vaizduotei, įtvirtinančiai ir palaikančiai *litvomano*, inteligento tapatumą.

Kita vertus, Žemaitės pasakojamos istorijos buvo atpažįstamos kaip tikros, realios. Toks pasitikėjimas autorės kūrinių tikrumu, galia atskleisti realaus pasaulio sandarą gali būti paaiškinamas pasakojimo strategija: apsakymų pasakotojos siekiu užimti objektyvaus stebėtojo poziciją, iš tokio požiūrio taško papasakota istorija atitinka daugumos požiūrį į pasakojamus įvykius. Žinoma, lieka klausimas, ar Žemaitė perima šią

---

²⁵³ „Žemaitės sukaktuvės“, *Vairas: literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos laikraštis* 18, 1915, 283

²⁵⁴ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Raštai I*, Vilnius: Vaga, 1966, 462

²⁵⁵ Aleksandras Žirgulys, „Paaiškinimai“, in Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Raštai I*, Vilnius: Vaga, 1966, 755

²⁵⁶ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *op. cit.*, 472–473

žiūros perspektyvą, ar sugeba taip pagrįsti pasakojamą istoriją, kad ši pasirodo kaip universaliai galiojanti, pažįstama, atpažįstama ir pripažįstama. Akivaizdu viena: pasakojamos gyvenimo istorijos, o svarbiausia – moters gyvenimas, imama matyti kaip didesnės struktūros dalis. Šeimos, bendruomenės įtaka žmogui pateikiama kaip neišvengiama – šiame prasminiame lauke gali būti paaiškunami atskiri asmens (moters) gyvenimo įvykiai. Tačiau kyla klausimas, kaip šiai „paprastai kaimo moteriai“ prieinama tokia žiūros perspektyva, struktūruojanti visą pasakojimą, kad iki šių dienų tikime, jog jos sukurtos istorijos yra jos gyvenamojo laiko atspindžiai, realybės fotografijos²⁵⁷.

Žemaitės pasaulėžiūra, pagrindžianti ir jos tekstus, aiškinama demokratiniiais kaimo bendruomenės idealais. Vadinasi, pasakotojos požiūrio taškas paaiškinamas bendruomenės suformuota rašytojos patirtimi. Saukos manymu, jos kūryboje sunku rasti moderniam žmogui būdingos asmeninėmis nuostatomis ir apsisprendimais paremtos etikos (moralinių įsipareigojimų sau ir kitiems) užuomazgų, kurie būtų priimti sąmoningai apsisprendžiant, nesivadovaujant bendruomenės tradicijos palaikomomis etoso normomis: „Jos aiškus ir naivus humanizmas atsineštas iš kaimyniškų santykių kodekso.“²⁵⁸ Kita vertus, toks požiūris suponuoja, kad bendruomeninės etinės normos negali būti asmens prisiimtos ir suvokiamos kaip savos.

Iš tiesų daugumos ją mačiusiųjų, kartu gyvenusiųjų atsiminimuose išlikęs Žemaitės valstietės paveikslas. Išsiskiria tik pas Višinskius tarnavusios A. Ališauskienės pasakojimas, kuriame Žemaitė pasirodo labiau išsiskirianti iš savosios aplinkos nei su ja sutampanti. Prisimindama Žemaitės pomėgį dalyvauti jormarkuose, kaimo vakaruškose, į kurias ji vaiku nešina ateidavusi pasišokti, tvirtina, kad vyrai pašokdinę bučiuodavo jai ranką ir dažnas ponias vadino, nes esą savo aprangą ji išsiskirdavusi iš kitų moterų. Taip pat Ališauskienė atsimena, kad žmonės Žymantiene vadindavę bajore, atkreipdavę į ją, kaip išsiskiriančią, ypatingą dėmesį. Ne tik jos apranga buvusi kitokia, bet apskritai laikysena, elgsena: „Iš tikro, ji už kai kuriuos kaimynus gražiau važiuodavo. Žemaitė sėdi

---

²⁵⁷ Žemaitės apsakymai analizuojami kaip beveik sociologinės studijos, jais remiamasi pagrindžiant į istorinį objektyvumą pretenduojančius teiginius. Pavyzdys galėtų būti Dalios Marcinkevičienės studija „Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje“, (Žr. skyrių „Tradicinių vedybų motyvo kritika“, in Dalia Marcinkevičienė, *op. cit.*, 80–83)

²⁵⁸ Donatas Sauka, *op. cit.*, 27

brikiuke. Arklys įvadelėtas pačios austomis vadelėmis. Kojas apsidengusi savo pačios austa deke.²⁵⁹ Kiek neįprastai turėjo atrodyti ir tai, kad ji mėgo traukti papirusus. Tikroviškas būtų Ališauskienės teiginys, kad Žemaitė „stovėjo tarp muzikų ir ponų bei inteligentų“²⁶⁰.

Saukos pastabose apie XIX a. pabaigos–XX a. pradžios žmonių „moralines pajautas“ nuolat girdimas apgailestavimas dėl Žemaitės emocinio, nekritiško santykio su patriarchalinės visuomenės dorovinėmis nuostatomis, kurios neperauga į vientisą pasaulėvaizdį ir neįkvepia imtis kryptingos veiksmų programos²⁶¹. Rašančiosios buvimas labai arti aprašomos (vaizduojamos) tikrovės („privačiai artimai“) kliudo atsiverti šio pasaulio universalioms, transcendentinėms plotmėms. Kultūrinė ir etinė prasmė Žemaitės prozoje veriasi tik per šeimos, giminystės ryšius.

Artimas, tačiau platesnis Lukšienės požiūris į Žemaitės ėjimą į inteligentes²⁶². Akcentuodama bajorišką Žemaitės kilmę, tyrinėtoja pripažįsta, kad ši moteris turėjusi aplinkos, kurioje augo, suformuotą patirtį – trečiąjį, dvasinio gyvenimo, parametą, suteikusį jai postūmį išsiveržti „iš kaimo buitiskumų į intensyvų dvasinį gyvenimą“²⁶³. Išsakydama apgailestavimą, kad asmeninėje rašytojos patirtyje glūdinčios kultūrų sankirtos neįgavo meninių pavidalų, Lukšienė pripažįsta šią sankirtą buvus ir Žemaitės savivoką lėmus.

Beatodairiškai (be tam tikro rezervo) Žemaitės pasaulėžiūrinės atramas susiedami su tradicijos suformuota bendruomenės morale (etosu), kai ką pražiūrimo ir neišvengiamo prieštaravimų. Viena vertus, asmens moralumo, etinių nuostatų kildinimas iš „pozityvios visuomenės jėgos“ kuria idealizuotą neva egzistavusio lietuviško kaimo vaizdą, kurio buvimo ženklų sunku rasti pačiuose Žemaitės tekstuose (darnios, moralės principais besivadovaujančios bendruomenės, palankios visiems ar bent daugumai jai priklausančiųjų, jos apsakymuose nėra). Labai ryški Saukos pastanga bet kokias pozityvias Žemaitės sukurtų asmenų savybes suvokti kaip bendruomenines, t. y. matyti

---

²⁵⁹ *Žemaitė: Archyvinė medžiaga, atsiminimai, straipsniai*, Vilnius: Vaga, 1972, 241

²⁶⁰ *Ibid.*, 243

²⁶¹ Donatas Sauka, *op. cit.*, 39–45

²⁶² Meilė Lukšienė, *op. cit.*, 424–425

²⁶³ *Ibid.*

jas kaip universalijas: „Tuo vidiniu sąmonės krutėjimu ir gyvas, kiek apskritai gyvas, Žemaitės kaimas“²⁶⁴; „Šeimos moralė čia [„Sutkuose“] kuriama ant nepajudinamų tradicinės moralės pamatų“²⁶⁵; „Gryną sąžinę Cinokai išsaugo kaip senos tradicinės moralės valstiečiai“²⁶⁶. Reikia pažymėti, kad „vidinis sąmonės krutėjimas“ būdingas tik išskirtiniams Žemaitės apsakymų veikėjams, kurie yra greičiau išimtis bendrame rašytojos vaizduojamo kaimo kontekste. Tą Katrės, Petro Kurmelio ypatingumą ryškina ir pats Sauka: apsakymo „Marti“ svarba mūsų literatūros istorijoje, anot jo, kyla iš ypatingos Katrės savivokos (at)kūrimo, kai ji bando susivokti „pačioje būties situacijoje“; Petrą Kurmelį mokslininkas laiko bene vieninteliu tokiu savarankišku herojumi visame autorės kūrybos kontekste, jam lemta patirti vidines (moralines) kolizijas, charakterio raidą, pabudusios asmeninės atsakomybės jausmą, atskirtą nuo kolektyvinės nuomonės, tradicijos. Regis, idealizuotas kaimo bendruomenei būdingos pasaulėžiūros, įtvirtinančios (ar sutvirtinančios) dorovines jos narių nuostatas, vaizdas labiau rekonstruotinas iš tautosakos tekstų nei iš Žemaitės kūrybos: „Jos sodiečių pačiose kukliausiose žmogiškose ambicijose bene galima nujausti optimistinę pasaulėjautą, kurios bruožus išlaikė tautosakos (sutartinių, patarlių, raudų) žmogus, ankstyvojo socialinio valstiečių savarankiškumo liudytojas <...>.“²⁶⁷ Ši spėjimą patvirtintų ir ne sykį tyrinėtojo iškeltas aikštėn kaimo bendruomenės požiūrį išreiškiantis „choro“ balsas. Pavyzdžiui, analizuodamas vieną iš vėlesnių apsakymų „Klampynė“, kulminacinės scenos fone skambantį „choro“ juoką Sauka vadina negailestingu, beširdišku: „Išmoningas šmaikštavimas ir kvatojimas – daugumos privilegija, vyraujančios moralės, tradicijos triumfas. Neginčijama juoko teise naudodamasi kaimo „protingoji“ dauguma skelbia nuosprendį be nuolaidų jaunystės svaičiojimams.“²⁶⁸ Tradicijos suformuota moralė visiškai priešinga pagrindinės apsakymo herojės Marelės nuostatoms, mėginimui gyvenimą planuoti „pagal širdies diktatą“. Šiuo atveju bendruomenė, saistoma tradicijoje

---

²⁶⁴ Donatas Sauka, *op. cit.*, 69

²⁶⁵ *Ibid.*, 121

²⁶⁶ *Ibid.*, 157

²⁶⁷ *Ibid.*, 70

²⁶⁸ *Ibid.*, 183

nusistovėjusių moralės normų, išstumia iš savųjų rato merginą, kurios apsisprendimas vadovautis savais jausmais galėtų būti suvokiamas kaip inovacija.

Ne visi Žemaitės apsakymų pasakojimai buvo aprobuoti kaip universaliai galiojantys, realiai egzistuojantys. Pirmieji Žemaitės kūrinių skaitytojai ir vertintojai buvo suabejoję Žemaitės apsakymo herojų patiriamų jausmų natūralumu. Povilo Višinskio laiške perpasakojamos Stasiui Matulaičiui kilusios abejonės, ar „Sutkuose“ ir „Trijose mylimose“ aprašomi paprastų sodiečių jausmai yra „natūrališki“. Toks perdėtas jausmų vaizdavimas („visokių mylavimų“) pirmiesiems Žemaitės kūrybos vertintojams atrodė kaip miestietišku romanų įtaka, atviras jausmų reiškimas, jų manymu, daug labiau būdingas miestiečiams nei kaimo žmonėms. Iš Žemaitės kūrinių buvo tikimasi, kad jie taps ar turi tapti tikrovės atspindžiais, pavyzdžiui, Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas), kritikuodamas Žemaitės apsakymą „Nelaimė“, teigia: „...Kitados Lietuvos žmonių gyvenimo paveikslais, to gyvenimo fotografijomis, Tamsta visus mus žadinai, gaivinai, džiuginai ir daug ko, pati nemokydama, mokei. <...> mes matydavome juose *tikrąjį* savo krašto žmonių gyvenimą.“²⁶⁹ Tikroviškumas tampa autorės kūrybai keliamą norma. Todėl ką tik cituotas straipsnio autorius, aptikęs tikrovės neatitinkančius personažus kunigus, moko autore, sakydamas – „noriu, kad savo apsakymėliuose Tamsta stovėtum arčiau tikrojo mūsų gyvenimo, kad juos rašinėtum ir toliau, kaip kitados, daugiausiai iš gerai tepažįstamo Tamstai gyvenimo, nesileisdama į tą jo sritį, kuri Tamstai, matyti, yra neprieinama.“²⁷⁰ Nėgana to, kad straipsnyje rašytojos kūriniams nusakyti vartojami maži žodžiai, menkinamieji žodžiai – *apsakymėliai, rašinėti*, kritikas labai tiksliai žino, kuri sritis Žemaitėi, kaip rašančiai moteriai, yra prieinama, o kuri ne, ir todėl perspėja, kad savo kūriniams neperžengtų jai užbrėžtų ribų.

P. Višinskio ir jo bendražygių išsakytos pastabos labai sujaukino rašytoją ir ji su didžiuliu įkarščiu ėmėsi ginti savo herojų tikroviškumą, kaip svarbiausią argumentą

---

²⁶⁹ Rygiškių Jonas [Jonas Jablonskis], „Žemaitės ‚Nelaimė‘ (pastebėjimai dėl rašytojos kūrinių)“, *Vairas: literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos laikraštis* 6, 1915, 91

²⁷⁰ Donatas Sauka, *op. cit.*, 91–92

pasitelkdama tai, kad visa, ką aprašė, yra savo akimis mačiusi²⁷¹. Tačiau 1913 m. leidime Žemaitė išbraukė kai kurias „sentimentaliausias“ „Sutkų“ vietas, vadinas, reagavo į kritiką. Galima manyti, kad kaimiečių jausmų „(ne)natūrališkumo“ problema atskleidžia ne tik Žemaitės novatorišką požiūrį (skirtingą nuo visuotinės opinijos) į kaimo žmogų, bet ir jos konfrontaciją su literatūriniais konvencionalumais. Sauka atkreipia dėmesį į Vakarų Europos literatūros tradicijoje nusistovėjusius (Cervanteso Sančas Pansa, F. Rabelais Gargantiua ir Pantagriuelis) kaimiečio vaizdavimo būdus: „Kūniška smagybė, prigimties geiduliai yra vienintelė sfera, į kurią laisvai įsileidžiamas kaimietis – prastuomenė, vulgus. Juokas ir žaidimas. Kaimietis pasaulinėje kultūroje įsitvirtina ne tragedijoje, o komedijoje. Jis ne herojus, o fiziologinis tipas.“²⁷² Šioje žiūros perspektyvoje visai kitaip atrodo Žemaitės savųjų (herojų) apgynimas: „[P]o lopų sermėgos karščiau kartais širdis muša kaip po šilkų sąjėtu, ir aiškiau parodo savo jausmą nejučiomis sermėginis kaip šilkinis, katras iš anksto skiria žodžius ir nudavimus ant pagražinimo ir apkaitinimo savo jausmų.“²⁷³ Širdies karštis, jausmų rodymas, žodžiai – visa ši rašytojos pasisakyme ryškėjanti paradigma priartina Žemaitę prie jos amžininkų, daugiausia poetų, kurie brėždami savosios tapatybės ribas vartojo romantinėje tradicijoje susiformavusią jaunos, karštos širdies, stiprių, galingų jausmų retoriką. Tą patį priartėjimą prie jaunosios kartos saviraiškos būdų randame kitame Žemaitės laiške Višinskiui, kai ji gyvai reaguoja į jai atsiųstą profesoraitės vaizdelį. Žemaitė perpasakoja ir savaip interpretuoja Umovaitės tekstą, lengvai perimdama, imituodama, įsigyvendama į romantinę stilistiką:

Labai gražiai išversta, mislė jo parodo mylinčią, jausmingą ir gailingą autorės [profesoraitės] širdį. Sutinku su ja – nors tolimiausiai nusišalinam, vienok tuo pačiu oru kvėpuojam, ta pati saulelė apšviečia ir šildo, tokių pat miškų ir žolelių kvapą geriam, ta pati žemelė savo vaisiais mus pėsta, tos pačios upelės savo vandeniui girdo. Ugnelės (žvaigždėlės) mūsų jausmų taip pat lekia į padanges, vienijas, šviečia ir šildo mūsų širdis. Nors ilgu ir nuobodu gyventi be savo kraštelio ir be saviškių, bet nusiminimai – šalin nuo

---

²⁷¹ Tokį patį tvirtinimą, kad kūryba yra rašymas tik apie tai, kas iš tiesų vyksta, randame Auerbacho cituojamame Balzaco laiške: „Čia nebus vietos išgalvotiems faktams, čia matysime tik tai, kas visur vyksta.“ Cit. iš Erich Auerbach, *op. cit.*, 510

²⁷² Donatas Sauka, *op. cit.*, 98

²⁷³ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1898 m. spalio 10 d.), Žemaitė, *Raštai 6*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 96

jaunųjų širdžių! Jaunystės tvirtybė – nepergalima, viltis – nesuturima, meilė – neišsemiama. Jai dangus dasiekiamas, žemė pereinama, gilmės vandenu – perplaukiamos. Nors per erškėčius smerkias, bet viską dasiekia, visa ko ragauna, su žibinčium tiesos šviečia, sau ir kitiems rodo tiesų taką į puikiausius rūmus širdies, kupinos gražiausių jausmų ir meilės artimo, rodo, kaip tas brangenybes vartoti: lieti meilę kentėjimuose, paguodą – nuliūdimuose, pašalpą – nelaimėse, tvirtybę – nusiminime, viltį – abejonėj, žiburį – paklydime, paramtį – nupuolime, patarmę – nesupratime. Jaunos širdies neišsemiama šaltiniai gėrybių, meilės ir vilties liejas gausiai ant kožno pareikalavimo artimo. Užganėdinta ir pakajinga širdis gerai darbai negali įsileisti liūdno nusiminimo, nes jaunystės ugnelė impatiškai žiba ir žiba! Svetimtaučiai, prisižiūrėję arčiau, barzdylos paduoda ranką maloniai. Bobos lenkia galvas, laimindamos širdingai, čiulpdami iš ten saldybes. Tautiečiai žilgalviai, nors už jūrų marių, miškų ir didžiausių plotų gyvena, vienok džiaugias ir linksminas, jusdami savo įpėdinius aukštai pasiekusius, ramiai ir pakajingai taisos leistis į pakalnę ant amžino atilsio.²⁷⁴

Iš artimumo, supratimo „mylinčios, jausmingos ir gailingos“ autorės širdie Žemaitė kuria gana tolimą savo pačios kūrinių stilistikai tekstą, kuris suskamba kaip jaunų širdžių manifestas – gyvenimo programa (ją galime atpažinti daugelio gerokai jaunesnių autorių kūrinuose – Biliūno „Laimės žiburyje“, Vaidilutės impresijose). Cituotos ištraukos pradžioje tarsi remiamasi sava patirtimi, ji pateikiama kaip bendra abiem rašančioms moterims: jos kvėpuoja tuo pačiu oru, ta pati saulė jas šildo, tie patys miškų ir žolelių kvapai geriami ir t. t. Buvimas pasaulyje paženklintas labai artimai patiriamo (jis matomas, užuodžiamas, visu kūnu juntamas) kraštovaizdžio – šis tampa gana tolimų (jas skiria atstumas, amžius, viena – išsilavinusi miestietė, kita – neseniai pradėjusi rašyti kaime gyvenanti moteris) rašančių moterų jungtimi. Kai rašančioji pakelia akis aukštyn į dangų, retorika keičiasi – pereinama prie vidinių panašumų vardijimo. Šioje laiško ištraukoje randame jaunosios kartos – vedlių – tapatumo esminius riboženklus: jaunystės visagalybės pojūtis, vertybinės nuostatos artimos krikščioniškoms – paguodos teikimas ir pagalba nusiminusiems, nuskriaustiesiems, pasiklydusiems, kenčiantiems, širdies neišsemiamų galių įkvėpta meilė artimui ir geri darbai, pradžios pojūtis ir kitų pripažįstama lyderystė. Akivaizdu, nors Žemaitė buvo pasiryžusi savo tekstais neperžengti „kumetyno“ gyvenimo diktuojamo problemų rato (ji pati yra išsakiusi nerimą dėl savo galimybių rašyti apie dalykus, kurie yra nutolę nuo jos kasdienės patirties: „Po tam nežinau, kas ateis į galvą, neviliuos savo spėkomis parodyti jausmus ir norus tokių, kaip Tavo. Jūsų procę ir pasišventimą neapims mano menka plunksnelė, bijau ir pradėti,

²⁷⁴ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1898 m. gegužės 31 d.), Žemaitė, *op. cit.*, 85–86

bene bus geriau man po kumečius landyti <...>²⁷⁵), jaunųjų patiriami „aukšti“ jausmai jai buvo suprantami, gal net artimi.

Žemaitė, rašydama Višinskiui apie savo kaip rašytojos įgytą statusą – kai ji „prisilyžija“ į rašytojų gretas (pirmiausia dėkodama jam už pagalbą), rašymą sieja su atbudusiais jausmais: „Daugelį sykių svajojau apie tai, parašiau lenkiškai kažį kokias eilikes ir „Swoje pamieŋniki“, bet nežinau, kur anie paliko, netrukus įkritau į laimes, augo po kits kito vargai, skausmai ir ašaros; mažai kuomet įkrito į nagus kokia knyga, tuomet nors ant valandos užmaršino visas nelaimes. Dabar, kaip vabolės pavasarį pradeda krutėti, taip mano jausmai, gulėję užmirę kelias dešimtis metų, gairvinas ir kruta su džiaugsmu didžiausiu.“²⁷⁶ Jausmai gretinami su pavasarį atbundančiais gyviais, regis, vidinis žmogaus gyvenimas paklūsta visuotiniams gamtos dėsniams. Kai rašoma (skaitoma) taip, kaip jaučiama, išgaunamas natūralumo (tikrumo) efektas; labai svarbus Žemaitės prisipažinimas apie „Marčios“ skaitymą pas Bitę susirinkusiai publikai: „Skaičiau taip, kaip jutau“²⁷⁷, vadinasi, laisvai, be įtampos, pamiršusi klausančiuosius, negalvodama apie daromą įspūdį. Ryšys tarp rašančiosios ir skaitytojų užsimezga per jausmus: „<...> ir mane kiti žino, skaito, supranta mano jausmus, o dar ir pagiria“²⁷⁸, todėl ir Žemaitė, pasakodama apie savo garsiai skaityto apsakymo sukeltą efektą, pabrėžia klausytojų ypatingą nuotaiką, jų patiriamus (mėginamus nuslėpti) jausmus, neatsitiktinai cituojami Bitės žodžiai: „<...> kaip tu pažįsti žmones, kaip teisingai rodai, kiek jausmo, kiek poezijos!“ Kūrinio poezija kyla iš tekste glūdinčios potencijos sukelti stiprius jausmus.

Rašydama Višinskiui apie E. Ožeškienės ir M. Konopnickienės kūrybą, Žemaitė abejoja šių moterų sukurtų jausmų tikrumu, teigdama, kad „tokie atsitikimai arba tokie

---

²⁷⁵ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1896 m. gruodžio 28 d.), *op. cit.*, 17

²⁷⁶ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1897 m. gruodžio 17 d.), *op. cit.*, 47

²⁷⁷ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1898 m. sausio 18 d.), *op. cit.*, 53. John Durham Petersas, pristatydamas senovės Graikijoje vyravusį požiūrį į rašytinį tekstą, teigia, kad buvo manoma, jog garsiai skaitantis kito parašytą tekstą leidžia savo balsą ir mintis užvaldyti tekstą rašiusiojo erdvėje nutolusiam kūnui: „Rašyti reiške elgtis kaip *erastēs* [mylinčiajam], skaityti – elgtis kaip *eromenos* [mylimajam].“ Kai kūrinį skaito autorė, jos balsas pasiduoda savo pačios kūno vedimui. (Apie graikiškąjį rašto ir skaitymo interpretavimą žr. John Durham Peters, *op. cit.*, 48–66)

²⁷⁸ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1897 m. gruodžio 17 d.), *op. cit.*, 47

neprigimti jausmai aprašyti, kur niekuomet negalima, rodos, atsitikti.²⁷⁹ Tikri, natūralūs jausmai yra prigimti, štai Žemaitės mintys apie Amerikoje pradingusį sūnų: „Lig šiol vyliaus tebeesant jį dar gyvu, šiaip ir taip mažčiau, o dabar persitikrinau, jog, tur būti, jau miręs koku norint nelaimingu smerčiu, taip, jog niekas negal duoti mums žinios; argi jis galėtų būti be prigimtų jausmų, meilės giminės, meilės saviškių, pasiilgimo savo pusės?“²⁸⁰ Prisirišimas prie savųjų, jų ilgėjimasis laikomi natūraliais, prigimtyje įrašytais jausmais.

Žemaitės apsakymai gali būti perskaitomi nauju aspektu: kuriantys naujus (kitokius) žmonių tarpusavio santykius jausmai, sutvirtinti moralaus elgesio, tampa viena iš jos kūrybos pasaulėvaizdžio ašių. Galima teigti, kad rašytoja į savo kūrinius įaudžia naują pasaulio komponentą – jausmus. Jie tampa vienu svarbiausių Žemaitės pasaulio atramos taškų, grindžiančių ir keičiančių žmonių tarpusavio santykius. Jausmai svarbūs kaip žmonių bendrabūvio ir pasaulio tvarkos elementai, gebėjimas jausti – esminė moralaus (etiško, orientuoto į kitą) elgesio motyvacija.

Apsakyme „Rudens vakaras“ (1894) galime rasti daugelio temų užuomazgų. Vėlesniuose Žemaitės kūriniuose jos išskleidžiamos giliau ir plačiau: „Rudens vakaru“, pirmuoju savo apsakymu, Žemaitė išžvalgo savo būsimų kūrinių siužetines linijas, užmezga jas²⁸¹. Nors šiam apsakymui trūksta ryškesnės ar aiškesnės struktūros, tačiau jau ir čia randame mus dominančius du galimus žmonių tarpusavio santykių modelius, pasirodančius kaip pirmiausia moters gyvenimui svarbiausios, du žmones sujungiančios santuokos motyvavimo būdus. Apsakyme brėžiama alternatyva: naudos siekimu paremta santuoka arba palaikomas jausmų dviejų žmonių (vyro ir moters) ryšys. Šeimos galva ilgą rudens vakarą pradeda kalbą apie piršlybas, ši tema yra centrinė, varanti kūrinio judėjimą. Kalbama apie peršamą vyrą, nepasakoma nei jo vardas, nei pavardė (jis taip ir lieka anonimiškas), tačiau aiškiai išskaičiuojami jo turtai: du valakai žemės, dešimtis arklių, trobesiai kaip stiklas ir t. t. Iš tėvo pasakojimo atrodo, kad toks vyras, kuris gali tapti artimiausias jo dukrai, apibūdinimas yra pakankamas. Kas jis yra, pasako jo turtas. Tik motinos užduodami klausimai išprovokuoja potencialaus jaunikio paveikslo

---

²⁷⁹ Iš laiško Povilui Višinskiui (Uršėnai, 1897 m. lapkričio antroji pusė), *op. cit.*, 40

²⁸⁰ Iš laiško Povilui Višinskiui (Uršėnai, 1896 m. lapkričio 3 d.), *op. cit.*, 10

²⁸¹ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, 98

papildymus: „<...> jis turįs mylimą mergikę... O tėvas nenorėdamas, kad sūnus biedną paimtų, tokį štibelį padarė: turįs dvi dukteris, – jau išleistos už vyrų ir dalys atiduotos, – dabar matydamas, kad biedną nori sūnus vesti, supykęs dar po tris šimtus iš gyvenimo dukterims užrašęs ir žentams lekšelius išdavęs... Dabar sūnus rėkdamas turi bagotos ieškoti, kad skolą išsimokėtų.“²⁸² Reikia atkreipti dėmesį, kad galimi vedybų variantai tėvo pirmiausia buvo aptarti toli nuo namų – miestelio smuklėje su kitais vyrais prie pusbutelio. Moteris savo požiūrį, nuomonę, pritarimą arba nesutikimą turi galimybę pareikšti vėliau, dažniausiai po to, kai sprendimas jau priimtas. Tėvas yra pagrindinis vaikų gyvenimo lėmėjas. Moteris – Milašiaus žmona – pateikia pavyzdį, iš kurio aišku, kad vaikų jausmams prieštaraujantis tėvų sprendimas sugriauna abiejų kartų gyvenimus: ištekinta už nemylimo, bet turtingo Rugienio, Onikė „prapuola“. Milašienė tik užsimena apie kitokius santuokos motyvus, kurie realizuojami tik tada, kai „pinigų nereik“. Apsakyme atskleidžiamos liūdnos vedybų, kai tik buvo rūpinamasi gauti „aštuonis šimtus“, pasekmės: vienišos, vargšės jaunos moters gyvenimo drama.

Alternatyva ir jau realizuota bei gyvenimo patikrinta kitokia galimybė yra vedybos nesiekiant naudos, pavyzdinė Milašiaus ir jo žmonos istorija. Palankios sąlygos inovacijai susiklosto moterų dominuojamoje aplinkoje – anksti mirė Milašiaus tėvas, jis daugiau nei dvidešimt metų pragyveno su motina: „Nuo LDK laikų, nuo pirmųjų teisinių dokumentų, našlė žinoma kaip savarankiškiausia moteris. Tokia savarankiška, tvirta moteris, kokia parodoma šeimnininko motina, gali tinkamai išauginti ir sūnų.“²⁸³ Būtent motina mirdama pataria sūnui ieškantis žmonos nepaisyti finansinės naudos: „Reikės vesti, neprasadėk su balamūtais, neieškok pinigų – turi savo: jei tau patinka Tavadorė, penktus metus tarnauja pas mus, matai pats, kokia dora ir dievobaiminga, vertesnės nerasi... Aš tavęs neverčiu, tik patariu: su ja nepražūsi“²⁸⁴ Senoji Milašienė nekalba apie jausmus, akcentuoja neturtingos merginos dorybingumą, dievotumą.

---

²⁸² Žemaitė, *Raštai 1*, Vilnius:Žara, 1995, 20

²⁸³ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, 96. Daujotytės teiginį patvirtina ir Jolitos Sarcevičienės XVII a. proginių pamokslų analizė: daugelį metų našlaujanti didikė įsivaizduojama kaip giminės vyresnioji, palaikomas jos kaip našlės-globėjos įvaizdis. Žr. Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos didikės proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius: Versus aureus, 2005, 154

²⁸⁴ Žemaitė, *op. cit.*, 29

Kaimo bendruomenės kvailinamą (beje, kaimo žmonėms toks vyro pasirinkimas atrodo nenatūralus, prieštaraujantis nustatytai tvarkai, atitinkančiai sveiku protu paremtą supratimą; jie netgi spėja, kad vyras taip elgtis gali tik paveiktas tamsių moters galių „Jau ta senmergė tave turbūt apdavė“²⁸⁵) ir dėl to nebežinantį kaip apsispręsti Milašių griežtai sudrausmina kunigas: „Gyvuly tu, jauti! ar pamiršai, ką motina mirdama sakė? Veizėk, kad ateitum poterių su motinos paskirtą...“²⁸⁶ Iš tiesų, Žemaitės kūryboje gana retas atvejis kai kunigo veikla yra teigiama, kunigas čia palaiko ir sankcionuoja motinos (galbūt ir moteriškos kultūros) inovaciją. Kunigai, davatkos Žemaitės tekstuose („Dvejos laidotuvės, dveji palaikai“, „Prie užvertos langinės“) dažniausiai nepasižymi dideliu jausmingumu ar atjauta, ir tai tik būtų blėstančios religinės sąmonės, senosios, peraiškinimo reikalingos moralinės sistemos nepakankamumo ženklas. Galima spėti, jog kunigo palaikymo čia prireikia tam, kad šiai naujovei – ne pinigų siekimu grįstai santuokai – reikia sankcijų iš aukščiau. Kunigo pritarimas liudija, kad naujovė neprieštarauja Dievo nustatytai tvarkai – „o prie to turbūt ir Dievo valia esanti...“²⁸⁷

Sūnaus ir motinos santykių reikšmė sūnaus charakterio formavimuisi pabrėžta ne viename Žemaitės kūrinyje. Gražiai motinos išaugintas Milašius moka būti meilus, švelnus ir su savo vaikais. Justa, su koku švelnumu autorė pasakoja apie tėvo ir mažosios Petrikės ryšį. Štai kaip mylintis tėvas reaguoja į jaunėlės dukters reiškiamą dėkingumą (kai ji nubučiuoja jam rankas ir kelius): „Eik tu, mano lapele! taip moki malonėtis! – sakė tėvas glostydamas.“²⁸⁸ Taip pat švelniai su artimaisiais elgiasi ne sykį apsakyme minimas Kazimieras: „Pasitikęs nubučiuojo motinai rankas, seserikes numylavo, nuglamžavo.“²⁸⁹ Toks atviras suaugusio vyras jausmų demonstravimas Milašiui atrodo keistas ir nepriimtinas, taip pat kaip laikraščių skaitymas ir platinimas. Galima manyti, kad paviršium prasiveržiantys jausmai, kurie reiškiama per artimųjų glamžavimus, mylavimus, tradiciškai leidžiami tik vaikams, tačiau toks elgesys būdingas ir susipratusiam, kaimo žmonių švietimu besirūpinančiam jaunam vyrui.

---

²⁸⁵ *Ibid.*, 30

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ Žemaitė, *Raštai I*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, 15

²⁸⁹ *Ibid.*, 13

Nejautrumas kitiems, blogas, neetiškas elgesys su aplinkiniais pirmiausia išryškėja per vaiko santykį su tėvais. Akivaizdžiai nepalankiai vertinamas Leonas Pagirys pirmiausia yra nejautrus artimųjų skausmui. Paklaustas apie tėvo sveikatą, jis abejingu tonu atrėžia: „Kur tau pagerės, jau visai baigiasi senis... Nė namie negaliu būti: tėvas dejuoja, stena, motina užsirėkusi, susiraukusi... vis barasi ant manęs, o tos mergos rėkia, žlembia – nėr kur dėtis!..”²⁹⁰ Atjausti, pagailėti artimųjų nesugebantį vyrą kitų fizinis ir dvasinis skausmas tik erzina, negalėdamas išverti, jis šalinasi šeimos. Per saitus su šeima atsiranda, pasak Saukos, pirmoji Žemaitės herojų stipriausia dorovinė pajauta – dėkingumas²⁹¹. Nejučiantys artimumo tėvams, broliams ir seserims Žemaitės apsakymų veikėjai neturi jokio šanso išgyventi stipresnius jausmus, susaistančius su esančiais už šeimos rato žmonėmis.

Apsakyme „Petras Kurmelis“, regis, susiklosto palanki proga kitokioms, nei vien turto mainais paremtoms vedyboms. Atkreiptinas dėmesys, kad netgi rašydama apie galimybę tuoktis su ne tos pačios turtinės padėties vyru ar moterimi, turto klausimo Žemaitė nepaleidžia iš akių. Ir apsakyme „Rudens vakaras“, ir „Petras Kurmelis“ našlių motinų užaugintų sūnų namuose visko apstu, todėl jie gali sau leisti vesti pas juos tarnaujančią neturtingą mergaitę.

Apsakyme „Petras Kurmelis“ rašytoja pamažu pereina nuo tradicinio, pirmiausia su išore susijusio žmogaus aprašymo prie nors ir neišplėtotų, bet reikšmingų jo viduje vykstančių pokyčių fiksavimo. Su Petru Kurmeliu skaitytojas pirmiausia supažindinamas ne tiesiogiai, bet per jo pagamintus daiktus. Daiktai, žmogaus rankų darbo kūriniai kalba už patį žmogų. Kitas žmogaus vertę, padėtį šiame pasaulyje nusakantis, pačios Žemaitės itin išryškintas elementas – namai, sodyba (gyvenimas). Akcentuojamas namų aplinką ir juose gyvenančius žmones siejantis tarpusavio priklausomybės ryšys, kuriama gyvenamosios aplinkos ir žmonių vienove Žemaitė priartėja prie prancūzų realizmo klasiko Honoré de Balzaco, kuris žmones ne tik „įkurdindavo tam tikruose, griežtai apibrėžtuose epochos istorijos ir socialiniuose rėmuose, bet ir laikė šį sąryšį būtinybe; kiekviena gyvenamoji erdvė jam tampa dorovine ir jusline atmosfera, kurios prisigėrę kraštovaizdis, namai, baldai, indai apdarai, kūnai, žmonių charakteriai, bendravimo

---

²⁹⁰ *Ibid.*, 16

²⁹¹ Donatas Sauka, *op. cit.*, 39

būdas, nuostatos, veikla ir lemtis, o bendroji istorinė padėtis savo ruožtu rodosi kaip paskiras gyvenimo sritis aprėpianti visuotinė atmosfera²⁹². Pažymėtina, kad ir kokios iškalbingos būtų šios žmogaus gyvenimo detalės, rašytoja imasi parodyti tokio žvilgsnio ribą, už kurios lieka asmens individualumas, vidinio gyvenimo „krustelėjimai“. Ir nors Žemaitė pabrėžia motinos ir sūnaus ryšį kaip turintį lemiamą reikšmę tolesniems sūnaus santykiams su moterimis: „O kuris myli motiną, tas kurią dieną mylės ir pačią“²⁹³, negalime nepastebėti, kad prie mirštančios motinos lovos sėdėdamas ir meiliu žvilgsniu nužvelgdamas motinos kūną Petras Kurmelis neperžengia tam tikros žvilgsnio (matymo) ribos: „Kiek ta rankelė yra prisidirbusi, kiek skatiko sukalus...“²⁹⁴ Meilė, prisirišimas prie motinos kažkaip nekaltai yra suaugęs su žinojimu, kad ji daug „skatiko sukalus“. Tame Kurmelio motinos kūno paviršiumi slystančiame žvilgsnyje juntama, kad jis savo motinos nemato atskirai, nesubendrintai, ji tėra viena iš daugybės moterų, kurių svarbiausia ir Petro labiausiai vertinama ypatybė – „jos moka iš menko nieko skatikėlių sukalti“²⁹⁵. Lygiai su tokia pačia nuostata jis žvelgia ir į būsimą žmoną – ji turėtų būti gera šeimininkė, mokėti prižiūrėti ūkį, saugoti namų tvarką, nebjauroti gyvenimo. Įdomu, kad akys yra išskaičiuojančios, vertinančios. Ši žmogaus patyrimo savybė ypač ryškėja toje kūrinio vietoje, kur Petras Kurmelis nepastebėdamas pasakotojos aprašyto (užfiksuoto ir įamžinto) gamtos grožio žvelgia į pasaulį apskaičiuojančiu, vertinančiu žvilgsniu: „Kitą [medį] pamatė kumpą. Taip pat nenuleisdamas akių, priėjęs mėgino aukštį ir drūtį, rodos, kiaurai permatydamas.“²⁹⁶ Šioje kūrinio vietoje akivaizdžios dvi požiūrio į pasaulį perspektyvos: vienas žvilgsnis (pasakotojos) gamtos pasaulį mato kaip visumą, susijusią nematomais (žvelgiančiosios sukuriama) saitais: saulelė su meile ir rūpesčiu apžiūri visas žemės kertelės, mėnuo skuba pakeisti per dieną pavargusią ir miegot traukiančią saulelę, vėjelis švelniai, atsargiai liečia, siūbuoja medžių šakas lyg kūdikius – gamta matoma kaip darniai sugyvenanti šeima. Kitas žvilgsnis (Petro Kurmelio) nebeatpažįsta kito matytos gamtos harmonijos, „mislis“ apie pinigus, galimą

---

²⁹² Erich Auerbach, *op. cit.*, 502

²⁹³ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 23

²⁹⁴ *Ibid.*, 166

²⁹⁵ *Ibid.*, 167

²⁹⁶ *Ibid.*, 178

lengvą uždarbį jo žvilgsnį susiaurina, matomus gamtos gaivalus išskiria iš visumos. Įdomu, kad kitaip suvokti žmogų Petras Kurmelis ima tada, kai pirmenybė suteikiama klausai, o ne akims. Lemiamo, ne vieno mokslininko aptarta apsakymo kulminacinė vieta, kai Kurmelis „belandydamas po tankmes“ netyčia išgirsta žmonos ir dvaro piemens pokalbį. Tik pradėdamas klausytis jis nemato kalbančiųjų, jo dėmesį patraukia kalbos intonacijos: „[N]ugirdo kažį kokią kalbą kaip verksmą. Klausosi sustojęs – šneka. Priėjęs arčiau, tankmėj pasislėpęs, klausosi – aiškus moteriškas balsas klosto.“²⁹⁷ Tik kai akys nemato, o ausys dar neatpažįsta, kieno čia balsas, Kurmelis apsaugomas nuo išankstinių nuostatų ir gali visai kitaip priimti išgirstamus žodžius. Jis matė juodus Marcės marškinius, stambų kūną, tinkamą „darbą dirbti“, tačiau visas ankstesnis žinojimas apie moterį, paliekamas nuošaly (suskliaudžiamas) ir atsiranda galimybė išgirsti, ką ji pati apie save sako, „įsiklausyti“ į jos vidų. Štai kaip aprašoma scena, kai Kurmelis tampa atviras, pasirengęs išgirsti Marcės tariamus žodžius: „Prisispaudęs prie medžio, tvenkdamas dūsavimą, su virpančia širdžia grobstė ausimis mėtomus priešais žodžius.“²⁹⁸ Klausymasis labiau sutampa su jautimu širdimi nei matymas, žiūrėjimas. Tik klausantis „su virpančia širdimi“, siekiant išgirsti, galima aiškiai suprasti (atjausti) moters žodžius, kai ji prisipažįsta: „Negaliu priprasti, negaliu širdies užlaužti, negaliu nė paveizėti, negaliu mylėti...“²⁹⁹

Ne sykį atkreiptas dėmesys į pagrindinio veikėjo Petro Kurmelio charakterio metamorfozes, į jo išgyvenamą vidinę dramą, jo prieinamą vidinės nedermės aklatietę, patiriamą deginantį kaltės jausmą³⁰⁰. Tačiau ne mažiau įdomi ir kita šio apsakymo veikėja – Marcė, kurios vidinė kaita, gal ne tokia ryški, bet tikrai ne mažiau svarbi, liudija besikeičiantį pačios autorės požiūrį į savuosius personažus. Juk nuo pat pirmųjų eilučių, kur trumpai sušmėžuoja Marcė, juntame tam tikrą ne tik Kurmeliui, bet ir pasakotojai kylantį koptumo, nemalonumo, gal net priešiškumo jausmą, nuolat pabrėžiama merginos

²⁹⁷ *Ibid.*, 196

²⁹⁸ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 69. Specialiai cituojamas neredaguotas Žemaitės tekstas, nes suredaguotajame pradingsta šiuo atveju labai svarbi „širdies“ figūra, ji keičiama neutralėniu junginiu „visas virpėdamas“, žr. Žemaitė, *Raštai I*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, 196

²⁹⁹ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 70

³⁰⁰ Žr. Donatas Sauka, *op. cit.*, 101–102

nešvara – purvini marškiniai, plaukai išsipešioję, apyjuodės basos kojos, taip pat nemalonus akiai ir jos stambus kūnas – augalota, „išdrėbusi į stuomenį“, į rūbus vos įsispraudusi, „kuo nesprogsta“ (nors „Sutkuose“ gana meiliai rašoma apie jaunosios Sutkienės papilnėjimą: „Dabar nebe išblyškusi, kliena Magdelė, bet su geru paliaukiu, drūкта bobelė, baltai raudona, skaisti kaip rožė pūrinė, matyti, gerą ganiavą turinti“³⁰¹). Tačiau, nepaisant to akims nemalonaus, gal net tam tikrą pasibjaurėjimą keliančio Marcės kūno pavidalo (tikrai ne „rožės pūrinės“), būtent į jos lūpas įdėti svarbiausi, Kurmelio požiūrį į pasaulį aukštyn kojom apverčiantys, žodžiai: „O meilės davė man vyras? Nors bent paklausė kuomet manęs: galiu jį mylėti ar ne? Kaip aš jį mylėsiu, kad tarp mudviejų apie meilę kalbos niekuomet nebuvo? Jis manęs nemyli...“³⁰² Nuo pat pradžių vaizduojama kaip vienaprasmiškai neigiama herojė, neturinti jokių, kaimo žmogaus akimis žiūrint, teigiamų bruožų, apsileidėlė, tinginė, šiurkšti su tėvais ir t. t., staiga ima kalbėti apie neišsipildžiusius vidinius troškimus. Reiktų kelti klausimą, kieno sąmonėje įvyksta pokytis, leidžiantis visiškai netikėtai atverti mūsų akims šios moters vidų. Veikiausiai pačios autorės. Juk nėra netikėta ir nesuprantama, kad Katrės, su kurios išgyvenimais pasakotoja susitapatina (skaitytojas taip pat), vidiniai „krustelėjimai“ priartinami, tampa matomi, atjaučiami. Visai kitaip žiūrima į Marcę. Pačia pasakojimo strategija imama rodyti, kad net blogiausiai gali patirti skaudžius, kankinančius jausmus. Po šio Marcės atsivėrimo, jos vertinimas tik pagal kūno paviršiaus ženklus, elgesį, netgi šiurkščius seniau sakytus žodžius nebeatrodo pakankamas, sužinome papildomų esminių faktų – ji trokšta meilės, artimumo, turi neišsipildžiusių svajonių, lūkesčių. Vienaplanis moters paveikslas sukomplikuojamas vidinio gyvenimo faktų. Po kulminacinės scenos miške visai pagrįsta atrodo ir apsakymo pabaiga, Marcės liūdesys, mėginimas pakeisti, susitvarkyti gyvenimą. Paskutinėse apsakymo pastraipose, kur daugiausia vietos skiriama Marcės savijautai ir elgesiui aprašyti po to, kai ji sužino apie būsimas mylimojo Pranuko ir Janikės vestuves, nebelieka pirminio pasakotojos priešiško šiai moteriai, jos tonas neutralėja, švelnėja.

Petras Kurmelis turi alternatyvą: spontaniškai atsiduoti labai netikėtai gimusiam jausmui Janikei arba vesti iš išskaičiavimo, siekiant gero finansinio sandorio. Moteris

---

³⁰¹ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 116–117

³⁰² Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 197

galbūt ir nesąmoningai tampa vedančiąja – šiek tiek gundytoja: Janikė „pažiūrėjo Petručiui į akis ir nusišypsojo. Petras pasistebėjo ją, kaip būtų pirmą kartą pamatęs. Gal nekasdieninis apdaras ar toks smailus pasižiūrėjimas arba nepaprastas nusišypsojimas? Taip jam įsmego giliai į akis, jos sugrįžus į trobą valgant, vis Janikė akyse stovėjo.“³⁰³ Petras Kurmelis tarsi ir norėtų būti vedamas moters ir išstarti lemiamus žodžius: „Slaugyk mane, ligi aš mirsiu...“³⁰⁴ Tačiau nuo lemiamo žingsnio jį sulaiko mintys apie pasipelnymą iš santuokos.

Jausmai Žemaitės tekstuose nėra priešingi pasaulio ar gamtos tvarkai. Harmoningi abipusiai vyro ir moters santykiai ją palaiko ir grindžia. Arba harmoninga prigimtis paklūstanti gamtos tvarkai, gali sukurti harmoningus tarpusavio santykius. Supanti gamta yra arba galėtų būti palanki susivokti žmogui, kokie yra jo jausmai, ką turėtų pasirinkti – nes šioje aplinkoje gimstantys ar atpažįstami jausmai yra tikri, kylantys iš harmoningos gamtos / pasaulio tvarkos: „Norint kartais būtų tylus oras ir be jokio vėjo, miške visados girdėti kažki koks ūžesys, kaip kokia nepermanoma kalba arba nepaprasta daina. Kitam ji linksma, kitam liūdna ir graudinga, bet kiekvienam siekianti ligi giliausių širdies jausmų“³⁰⁵. Giliausi žmogaus jausmai sutampa su gamtos tvarka, juos sieja abipusis ryšys. Gamtos sukelti jausmai verifikuojami kaip patys tikriausi. Todėl Petro Kurmelio tam tikras aklumas – negebėjimas matyti daugiau nei tik naudą – byloja ir apie jo negebėjimą susigaudyti savuosiuose jausmuose: „Petras nieko nematė nei girdėjo, vedžiojo tik akimis nuo vieno medžio iki kito, apmąstydamas kiekvieno spalvą, kainą, didumą ir tvirtumą. Beskirstydamas, besidžiaugdamas medžiais, ne vieną uogelę sumyniojo, ne vieną grybelį sutrypė.“³⁰⁶ Apkurtes ir apakęs, tik naudą matantis žmogus iškrenta iš gamtos tvarkos ir tampa jos niokotoju: neteisingai pasirinkus tampama vidinės gamtos niokotoju. Aklumas gamtos grožiui sutampa su aklumu vidiniams išgyvenimams – jausmams, kaip gamtos balsui / aidui savyje. Tai lemia visišką gyvenimo griūtį – Kurmelio ankstesnis pasaulis visiškai sugriūva po vedybų. Nebelieka motinos kurtos pirmą kartą tvarkos. Naujosios netvarkos ar chaoso priežastis – jausmų (meilės) stoka ar

---

³⁰³ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 247

³⁰⁴ *Ibid.*, 248

³⁰⁵ *Ibid.*, 255

³⁰⁶ *Ibid.*, 256

jų nebuvimas: „O meilės davė man vyras? Nors bent paklausė kuomet manęs: galiu jį mylėti ar ne?“³⁰⁷ Meilė Marcės pasisakyme iškyla kaip individualizuotas jausmas – ne kiekvieną galima mylėti, ne kiekvienas gali būti mylimas, meilė – ypatingas dviejų žmonių ryšys, išskiriantis mylimąją ar mylimąjį iš kitų. Žemaitė akcentuoja meilės jausmo – kaip pasaulį harmonizuojančio prado – svarbą. Slapta nugirstas atviras Marcės prisipažinimas atveria Kurmeliui akis, atsiranda dar vienas pasikeitusio (sugriuvusios tvarkos, „gražaus taikumo“) gyvenimo paaiškinimo motyvas – meilė. Sąžinės balsas, girdimas kaip gamtos balsas, perkeliamas į išorę (eksteriorizuojamas): paukščiai, saulė, upelis, varlė – visi prabyla kaip vidinis balsas. Esminis kaltinimas, pasakomas susivokusio Petro Kurmelio, skirtas motinai: „Motinėle mano, motinėle! Ko nepatarei meilės ieškoti?“³⁰⁸ Neabejotinai naujos pasaulio tvarkos pranašės ir iniciatorės yra moterys, moterų auginti ir tinkama linkme kreipti sūnūs galėtų tapti naujos, jausmais grįstos pasaulio tvarkos kūrėjais.

Apsakyme „Sutkai“ abipuse meile grįsti vyro ir moters santykiai tampa žmonių gyvenimo (kaip) idilės pagrindu. Moteris pirmoji „pajunta“ ryšio galimybę. Vyro ir moters santykių pradžia – akys: „Kaip pervers mane akimis, net kakta užkaito. <...> širdis man tvaksėjo, kakta kaito, akyse regėjau įsmeigtas jo rudas akis.“³⁰⁹ Šioje ištraukoje akcentuojamas ne tiek moters jausmingumas, kuris atrodo natūralus, vos ne įgimtas, kiek vyro gebėjimas atsakyti tuo pačiu, mokėjimas jausti / užjausti: „Juto, kad reikia raminti, reikia paguosti nuliūdusią mylimąją Magdele<...>“³¹⁰ Regis, pirmiesiems apsakymo skaitytojams ir kritikams labiausiai užkliuvo ši vyro (sic!) savybė, taip stipriai jaučiantis ir jausmus rodantis vyras atrodė „nenatūrališkas“. Lyginant pirmąjį (pakartotinai paskelbtą Baltų lankų leidyklos 1996 m.) apsakymo variantą su 1913 metais redaguotu (perspausdintą vėlesniuose raštų leidimuose), akivaizdu, kad labiausiai buvo kupiūruojama tos vietos, kur vyras vienokiais ar kitokiais veiksmais išreiškia palankumą, meilumą, jautrumą artimiesiems: išmesti tie teksto fragmentai, kur pasakojama, kaip Jūzapas myluoja, žaidžia, bučiuoja mylimos moters pirštus: „Tai sakydamas, su jos

---

³⁰⁷ *Ibid.*, 277

³⁰⁸ *Ibid.*, 280

³⁰⁹ *Ibid.*, 294–295

³¹⁰ *Ibid.*, 307

pirštais braukė uostus sau nuo lūpų ir bučiavo į nagų galus.³¹¹; smarkiai apkarpyta scena, kai Jūzapas išgirdęs ką tik gimusio kūdikio riksmą labai jautriai sureaguoja – „ašaros kaip lytus lijo, o kartu širdingai juokėsi“; „kartu verkdamas ir juokdamas, keliais puolinėjo nuo motynos prie daktaro ir atgal prie motynos, abudum rankas, kojas apkabindamas“, „[u]žmiršę savo vargus ir skausmus, susiglaudę meilingai verkė džiaugsmo ašarom“³¹²; kupiūros sulaukė ir Jūzapo kalba, kai jis mėgina paguosti mylimą žmoną kritus karvei: „pasrėbsma valandą ir juodą putrelą, tik neverk, negraudink ir mano širdies.“; „apsikabino, priglaudė jos karštą galvą prie sukepusios skausmu savo širdies. <...> o ir jam pačiam ašara nutekėjo“³¹³; gerokai „sumažinus“ Jūzapo jaučiamą gailestį verkiančiai žmonai, teko neutralizuoti ir jo tariamus paguodos žodžius: „Neverk, širdede, negildyk man širdies! Tavo kožna ašarėlė kaip su peiliu mane varsto. Tu verki, rūgoji, o čia mano kalčios nėra! Gana... bent nusimalšyk... negaliu niekur skausmu tverties, kad tu verki...“. O štai kaip gana šaltai, gal net įsakmiai ir griežtai (vyriškiau) ši kalba skamba pataisytame variante: „Nusimalšyk... negaliu niekur tvertis, kad tu verki! Bene čia mano kaltė?“³¹⁴ Pirmuoju atveju vyro kalba girdisi kaip švelnus, užjaučiantis maldavimas, prašymas, prisipažįstant, kad moters skausmas nepakeliamas, antruoju – vyras kalba tvirtai (sakiniai trumpi), negirdėti jokio prašymo, atrodytų, kad moters ašaros sukelia pyktį, tikrai ne gailestį. Taip pat netinkamas pasirodė ir meilus Jūzapo elgesys su tėvais, vaiku: išmesta sakinio dalis, kai Jūzapas su žmonele ne tik žodžiais dėkoja tėvui už pinigų naujai karvei nusipirkti, bet ir apkabina kojas („apkabino tėvams kojas“), pabučiavimas tėvui į ranką keičiamas „dar sykį tėveliui sudiev pasakęs“, Jonelio pabučiavimas – paglostymu. Taip pat pataisytame tekste nebeliko daugelio malonybinių kreipinių (*matušale, širdede, tetutel, mamaite*), kurie rodė kalbančiųjų meilę, artimą tarpusavio ryšį. Išmestas ir labai iškalbingas jaunujų Sutkų bendro gana skurdaus ir neturtingo gyvenimo aprašymą lydintis pasakotojos komentaras: „Užtai širdinguose

---

³¹¹ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 102, 104

³¹² *Ibid.*, 107

³¹³ *Ibid.*, 108, 111

³¹⁴ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 146

jausmuose buvo kiek reikiant turtingi³¹⁵ Teigiama, kad patiriamų jausmų turtas kompensuoja, užpildo kasdienio gyvenimo neturtą.

Žmonių jausmai skleidžiasi tokio pat artimumo kupinoje gamtoje – pirmieji apsakymo sakiniai duoda toną visam kūriniiui: „Pavasarelyj gražus ir tykus oras.“ Mažybinių formų gausa atskleidžia švelnų, meilų pasakotojos santykį su pasauliu – pasakojama ir gėrimasi aprašomu / kuriamu vaizdu. Labai iškalbingas saulės ir jos glostomų augalėlių ryšys: saulė pasilenkusi apžiūri, žvilgsniu nuglosto žoleles, pastarosios „pastiepusios ilgus sprandelius; baltuosius veidelius atgrėžusios į saulelę, tarytum dėkavojo už pirmutinį išauklėjimą“³¹⁶. Saulė, augalai „kūnu“ išreiškia palankumą – palinkimu, pasilenkimu, veido atgrėžimu, stiebimusi artyn (visi šie žodžiai pirmiausia nusako žmogaus kūnu reiškiamą palankumą kitam). Daujotytė Žemaitės kalbą apibūdino kaip kūnišką, kai malonus kalbėjimasis yra kūnų lietimasis, glostymas³¹⁷.

Kūno paviršiumi juntamas aplinkos švelnumas, glostymas, meilumas, lygiai taip pat nederinė, aplinkos sukeltas nemalonus (priešingas švelniam, meiliam, jaukiam, šiltam kūnų sąlyčiui) pajuntamas oda – apsakyme „Marti“ net tris kartus Katrės reakcija į Vingių namus, jų netvarką, nešvarumą nusakoma žodžiais: „Katrei šiurpis perėjo per kailį.“³¹⁸ Instinktyvi, pirmiausia kūno, reakcija į nemiela, nemalonia, svetimą, „atžūlią“ aplinką.

Giedrė Šmitienė, pristatydamą palankumo laikyseną kaip lanksčią, pritariančią, harmoningą elgseną savo paties, gyvenimo ir pasaulio atžvilgiu, Domicėlės Šlapelienės užrašytuose gimtųjų papročiuose ir Žemaitės kūrinuose aptinka, kad daugelis ritualizuotų veiksmų (nusilenkimas, skruosto, rankos bučiavimas, linkėjimas, dėkojimas) sukuria intersubjektyvių santykių erdvę, paremtą asmens nukreiptumu ne į save, bet į kitą³¹⁹. Straipsnio autorė pažymi, kad „[p]alankiai nusiteikusiam žmogui nebūdinga jausti viršenybę“³²⁰. Akivaizdu, kad Vingių šeimoje sunku aptikti nors kokio palankumo

---

³¹⁵ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 104

³¹⁶ *Ibid.*, 100

³¹⁷ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, 118

³¹⁸ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 75

³¹⁹ Giedrė Šmitienė, „Palankumo laikysena“, *Tautosakos darbai, XII (XIX)*, 2000, 180–182

³²⁰ *Ibid.*, 182

ženklų, vyras su žmona nuolat barasi, mėgindami vienas kitą perrėkti, „paimti viršų“. Palankumas, apsakyme „Sutkai“ atpažintas kaip kūno palinkimas, grėžimasis veidu, stiebimasis artyn, „Marčioje“ įvardijamas kaip „linki širdis“: „Jautė tą aiškiai, jog dabar neturi niekieno širdies, linkios dėl savęs.“³²¹

Meilė, pereinanti į užuojautą, gebėjimas užjausti, gailėti, kylantys iš palankumo kitam – šie jausmai Žemaitės kvalifikuojami, iškeliami kaip galintys tapti naujo moralumo, grįsto empatija, pagrindu. Kai senasis Sutkus, apimtas abejonių, svarsto, kaip jam čia pasielgus su paslėptais laidotuvėms laikytais pinigais – ar pasilikti juos, ar atiduoti vaikams, kad galėtų nusipirkti naują karvę, lemiamu argumentu tampa senosios Sutkienės žodžiai: „Argi tau negaila kūdikėlio?! Argi tavo širdis akmuo?..“³²² Pati moteris kreipia dėmesį į savo pačios jausmus, todėl ir gali sužadinti, sustiprinti vyro jausmus.

Negebėjimas jausti, patirti užuojautos jausmų gali būti laikomas „Marčios“ tragedijos priežastimi. Katrė visaip kaip stengiasi sužadinti vyro jausmus, sulaukti kokio nors atsako, bet veltui: „Kiek ta Katrė vargsta su juo... bučiuos ir myluos, šnekins, malonėsis, glamžuos, norėtų pabudinti, norėtų **žmogumi atversti** [paryškinta mano – R. B.], nieko negali.“³²³ Pažymėtina, kad jausmai, gebėjimas jausti ir atsakyti į kito jausmus yra esminė žmogaus savybė, nusakanti jo žmogiškumą. Sunku būtų kalbėti apie gebėjimo jausti kilmę – apsakyme „Marti“ galėtume manyti, kad Kartės jautrumas yra išsiugdytas savojoje šeimoje, Katrės motina gailisi savos dukters, verkia kartu su ja: „Motina, žinoma, gailisi parpuolusios dukrelės; mačiau pašventoryje, kaip Katrė verkdama guodžiojosi. Motina kartu verkė.“³²⁴ Kartu verkti – tuo pat metu patirti tapačius ar bent panašius jausmus. Vingių Jono vangumas, mieguistumas yra visiškai priešingas Katrės judrumui, darbštumui, jautrumui. Šeima tarsi palaiko ir didžiuojasi Jono nejautrumu: kai Katrė nukrenta nuo vežimo ir paliekama viena gulėti lauke, tėvas su pasididžiavimu

---

³²¹ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 21. Cituojamas netaisytas Žemaitės tekstas, nes jis turi išsaugojęs būdvardį „linkus“, kuris padeda susieti kūno palinkimą ir palankią kito asmens atžvilgiu laikyseną. Redaguotame tekste ši vieta skamba taip: „Jautė tą aiškiai: jautėsi, dabar niekieno neturinti širdies sau palankios“ (Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 74)

³²² Idem, *Raštai I*, 1995, 309

³²³ *Ibid.*, 207

³²⁴ *Ibid.*, 217

praneša motinai, kad sūnus nėra trupučio nebuvo sujaučiantas to, kas įvyko Katrei: „Ne toks jisai kvailys, nesirūpink! – juokėsi tėvas. – Nė skersas nepažvelgė, paliko bedrybsančią.“³²⁵ Čia galėtume išvelgti gal ir hipotetišką paralelę tarp jausmų ir pasaulio / namų tvarkos: jautri šeima – tvarkingi namai (Katrės tėvai ir jų namai) ir nejautri šeima – netvarkingi namai (Vingių Jono tėvai ir jų namai). Būtų galima teigti, kad jausmų ir tvarkingo (sutvarkyto) pasaulio paralelė leidžia įsteigti jausmingumą kaip vertybę, kuri negriauna pasaulio tvarkos, bet, priešingai, kyla iš harmoningo santykio su supančiu pasauliu, gamta, sava namų aplinka ir ją palaiko. Katrė miršta taip pat tik dėl to, kad ją supantys žmonės nėra jautrūs jos kančioms, jos padėčiai. Ryškus kontrastas tarp apsakyme „Sutkai“ aprašytos scenos, kai jaunajai Sutkienei ateina laikas gimdyti ir „Marčios“ finalinės scenos, kai Katrė gimdo pirmagimį. Sutkų namuose visi susijaučinė, apimti jausmų: „[V]isi nuliūde, nusimine, rūpinasi su ašaromis akyse, grobstos, pagalbos ieško.“³²⁶ Labiausiai susijaučinęs jaunasis Sutkus, jis nebeištverdamas imasi ieškoti pagalbos žmonai. Būtent iš jautrumo kyla rūpestis dėl artimo žmogaus. Visiškai priešinga padėtis Vingių namuose: vyras, išgirdęs žmonos dejonę, nusišalina miegoti į šiaudus, jis lieka visiškai abejingas žmonos maldavimams joti pakviesti motiną, būtent tą žmogų, kuris vienintelis galėtų ją atjausti ir jai padėti. Taip pat Katrės kančioms visiškai abejingos ją supančios moterys – senoji Vingienė ir kaimo „bobos“: „Katrė galavosi viena, verkė, šaukėsi motinėlės, bet niekas nepasigailėjo.“³²⁷ Katrės mirtis leidžia visu aštrumu pajusti neabejotiną sąsają tarp moralumo, įsipareigojimo artimam ir jautrumo, jausmų turėjimo, gebėjimo (už)jausti.

Ypatingą Žemaitės dėmesį jausmams galėtume sieti ir su kitu XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykusius reiškiniu, akivaizdžiausią formą įgavusiu (todėl įmanomu aptarti) romansuose, - plintančiu „hipertrofuotu jausmingumu“ (Sauka). Jurga Sadauskienė vardindama pagrindines amžių sandūroje išpopuliarėjusio žanro ypatybes teigia: „Čia svarbiausia lyrinio subjekto ar herojaus jausmai. Priešingai nei senosiose tradicinėse dainose, neakcentuojamos tos žmogaus vertės, kurios leistų jam pritapti kaimo bendruomenėje. Matome nebe artojęlį, audėjęlę, o panelę, vienuolę, jūreivį, „chuliganą“,

---

³²⁵ *Ibid.*, 221

³²⁶ *Ibid.*, 298

³²⁷ *Ibid.*, 224

čigoną. Nebesvarbus jaunuolių paklusnumas tėvams, darbštumas, padorumas, tradiciškumas. Liaudies romansuose aukštinamas žmogaus gebėjimas ištikimai mylėti, fizinis patrauklumas, aistringumas. Todėl vaizduojant mylimąjį (-ąją) pabrėžiamas skvarbus, degantis žvilgsnis, raudonos lūpos, palaidi plaukai, balta krūtinė ir pan.³²⁸ Šio žanro kūrinių herojai tradiciškai būtų laikomi svetimaisiais („Tai lyg iš svetur atėję herojai, nesusiję su kaimo bendruomene, jos normomis.“³²⁹), paribių gyventojais. Apie individualius jausmus, peržengiančius tradicinio bernelio ir mergelės meilės jausmo ribas, prabyla ne visai „tradiškos“ Žemaitės apsakymų herojės. Jau buvo minėta Marcės („Petras Kurlmelis“) visiška neatitiktis kaimo bendruomenės moralės normoms, Katrė, senosios Vingienės nusakymu, labai juoda „kaip žydelka ar cigone, kaip biasas žino kas...“³³⁰ Taip pat ir apsakyme „Sutkai“ daugelis vėlesnėje redakcijoje nebelikusių jaunųjų meilę, artimą ryšį nusakančių formulių („klišių“) – „kaip su peiliu varstančios“ ašarėlės, prie krūtinės glaudžiama karšta galva, sukepusi skausmu širdis, perveriančios akys – randamos ir romansuose.

Moterys Žemaitės apsakymuose pirmiausia yra jausmų turėtojos, jos labiausiai atpažįsta savo jausmus ir inicijuoja jausmais grįstus santykius. Bet taip pat dėl to jos yra ir labiausiai pažeidžiamos. Apsakymuose „Topylis“ ir „Sučiuptas velnias“ moterys pereina tam tikrą iniciaciją, jos tarsi mokomos būti atsargios su jausmais, nes ne visi joms rodomi jausmai yra tikri, galima ir jausmų simuliacija. Ir Zosė, ir Petronėlė Dauginienė patiria manipuliaciją savo jausmais. Esminga, kad abu vyrai, „simuliuojantys“ jausmus, yra susiję su dvaru. Teofilis yra daug „svieto“ matęs, tarnavęs Rusijoje grafams, baronams, labai besididžiuojantis patirtimi, įgyta tarnaujant ponams. Apsakyme „Sučiuptas velnias“ vyras gundytojas yra dvaro urėdas. Dvaras yra visiškai priešinga natūraliai, harmoningai, gamtiškai kaimo erdvei. Taip kaip galime išžiūrėti įtampą tarp „poniško“ ir kaimiško pasaulio ir gyvenimo būdo, galime matyti įtampą tarp netikrų / simuliuojamų ir tikrų, gražių jausmų. („O tai tokia ponų meilė! <...> Nepavydžiu aš jiems

---

³²⁸ Jurga Sadauskienė, „Sudiev, kvietkeli“, *Dienovidis* 140, 1998 11 6–12, 10

³²⁹ Idem, „Lietuviškasis romansas ir jo vieta žanrų sistemoje“, *Tautosakos darbai VIII*, 1988, 45–46

³³⁰ Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, 16. Cituojamas neredaguotas tekstas, nes naujajame nebelikę Katrės svetimumą nusakančių „atributų“.

tokios meilės, mes galime kitaip mylėtis.“³³¹) Labai iškalbinga dvaro ponų pokalbio ir jausmų rodymo scena apsakyme „Topylis“ – vaizduojama netikra, išgražinta dvaro aplinka („Šiltame prikvepintame kambaryje, auksuotais popieriais išmuštame, vidury blizgančios aslos<...>“³³²) koreliuoja su čia gyvenančių žmonių rodomais netikrais, dviprasmiškais, suvaidintais jausmais – poniai netiesiogiai mėgina išklausti vyrą apie jo santykius su samdine Zosele, vyras lygiai taip pat meluoja žmonai, esą samdinė jam visai nerūpinti, ir galiausiai tokį jų „nuoširdų“ pasikalbėjimą užbaigia pasibučiavimas, vainikuojantis santykių dirbtinumą: „Juokdamos abudu bučiavosi.“³³³ Visiškai priešingai jausmus vienas kitam rodo Petronėlė ir Antanas apsakyme „Sučiuptas velnias“. Akivaizdu, kad šių žmonių santykiai yra daug šiltesni, natūralesni, pirmiausiai susiję su rūpinimusi vienas kitu. („Tai mano Antanėlis, - bėgdama galvoja, – vargšelis tas mano! Kada jau prie darbo?! Širdelė jau jam nusmoko.“³³⁴) Simuliuojamų jausmų esminis požymis – perdėtas žodingumas. Apsakyme „Topylis“ mums nėra plačiau pristatoma, kaip, kokiais žodžiais buvo pažadinti Zosės jausmai, tėra vyresnio, jau turinčio patirties vyro apibendrinimas: „<...>tik ir tamsta pats, jei savo mandriu liežuviu, kaip giries, pritraukei jos širdį?“³³⁵ Vėliau dar Topylio liežuvis nusakomas kaip plonas (t. y. paplonintas, nusaldintas). Apsakyme „Sučiuptas velnias“ matome, kaip toks paplonintas ir „mandras“ liežuvis veikia – dvaro ūkvedys visaip gira Petronėlės išvaizdą, kalba apie jos išskirtinį grožį, daug pasakoja apie savo jausmus, „meilę“ ir t. t. Napatyrusios moterys – Zosė, „nekaltas kūdikis“, ir Petronėlė Dauginienė, naivi jauna moteris („tikra žąselė“), kuri prisipažįsta: „Aš didelio miesto niekuomet nesu mačiusi“³³⁶ – lengvai tampa vyrų, turinčių didesnę patirtį, susidūrusių su ponų gyvenimo būdu, aukomis. Jausmingumas, kliovimasis kito jausmais daro jas pažeidžiamas, lengvai suvedžiojamas. Priešingai – tikri, esančiųjų arti gamtos jausmai nėra tokie daugiažodžiai. Palyginkime: Antanas į savo jaunąją žmonelę švelniai kreipiasi „maželėle“, dvaro urėdas Antanienę vadina „rože,

---

³³¹ Žemaitė, *Raštai 1*, 1956, 339

³³² *Ibid.*, 164

³³³ *Ibid.*, 165

³³⁴ *Ibid.*, 323

³³⁵ *Ibid.*, 170

³³⁶ *Ibid.*, 326

lelija“. Niekur kitur nerasime ir tokių goslių meilininomsi scenų, kurias kurdama Žemaitė peržengė tam tikras meilės scenų vaizdavimo ribas („Ties riba, už kurios nebėra žodžių jausmams, išgyvenimams išreikšti, sustoja liaudies daina“³³⁷): „Spustelėjo prie savęs pusiaužniugą, o uostai ir karštos lūpos į jos burną įsmego.“³³⁸ Bet abiem šioms moterims leidžiama praregėti, atsikvošėti – Zosė apsakymo gale supranta, kad Topylio jai rodyti jausmai nebuvo tikri: „Atsivėrė man akys, matau, jog aš prapulsiu už jo... Nemyli ir užvarinėja dabar jau mane...“³³⁹ Zosės motina yra kurčia ir akla, ji neatsiliepia į dukters prašymus palaikyti ją, leisti netekėti ir vienai auginti vaiką. Šiame tekste gamta pasirodo daug jautresnė žmogaus skausmui nei patys artimiausi žmonės – motina: „Mėnuo patekėjęs, prasilenkdamas pro debesis, žiūrėjo pro šakų tarpus, tarytum norėdamas paklausti: „Ko tu, mažele, verki?“ Vėjas, pūkšnodamas stačiai jai į veidą, draikė gelsvus plaukelius jai ant kaktos, tarytum norėdamas atvėsinti raudonus skruostelius, užkaitusius nuo rietančių per juos ašarų.“³⁴⁰ Mėnulis į verkiančią Zoselę kreipiasi taip pat, kaip ne vieną kartą Antano Dauginis pavadina savo žmoną – „maželėle“. Mėnulis yra bene jautriausias dangaus šviesulys – apsakymo „Sučiuptas velnias“ finalinėje situacijoje susitaikymo scenoje dalyvauja ir „jautrus / jausmingas“ mėnulis: „Apskritas mėnuo, tarytum visų smulkesniųjų šviesulių karalius <...> Pamatė juos susiglaudusius ir verkiančius. Susigraudino gailingas mėnuo ir kartu apsiverkė, trokšdamas vienyti ir padauginti ašarų, kuriomis galėtų numazgoti juodą dėmę nuo jų laimės. Pasidžiaugęs jų širdinga meile, skaisčius mėnuo, dar skaisčiau, rodos, nušvietęs, linksmas rietėjo per mėlynąjį dangų.“³⁴¹ Galėtume išvelgti tam tikrą paralelę tarp mėnulio, moters ir jausmų – visi šios paradigmos sandai atpažįstami kaip moteriškosios kultūros ženklai. Matytina vertikali linija, sujungianti į visumą viršų (dangus / mėnulis) ir apačią / gelmę (žmogus / jausmai). Dermė tarp viršaus ir apačios ar apačios, kaip viršaus atspindžio, pusiausvyra užtikrina pasaulio harmoniją. Žmonės, neturintys ryšio su viršumi ar jį praradę (jam

---

³³⁷ Donatas Sauka, *op. cit.*, 128

³³⁸ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 219

³³⁹ *Ibid.*, 179

³⁴⁰ *Ibid.*, 161

³⁴¹ *Ibid.*, 349

tekstuose atstovauja gamtiški pradai – dangus / mėnulis) nėra pajėgūs pažinti savo gelmės, viduje glūdinčių jausmų.

Kaip buvo galima matyti apsakyme „Marti“, taip pat „Topylis“, ne tik vyrai, bet ir vaizduojamos moterys yra praradusios ar neišsiugdžiusios gebėjimo jausti. Zosės motina yra kurčia dukters skausmui, bet lygiai taip pat ji neperpranta ir Topylio meilikavimų bei jausmais nepagrįstų žodžių, ji kaip ir dukra leidžiasi jo „suvedžiojama“, štai kaip atsiliepdama į būsimą žento meilikavimus: „Gana gana, tu mano balandėli! Širdies tu mano patiekėle! – verkdama matušė glostė Topylį, bučiavo. – Tokį brangų žentelį gavusi, bent laimingai amžėlį pabaigsiu!..“³⁴² Čia galėtume galvoti apie tam tikrą moteriškosios linijos silpnumą ar moteriškosios kultūros išsigimimą – akla, kurčia motina negali išauginti dukters, kuri būtų akyla, atpažintų simuliuojamus jausmus. Ir nors praregi, tačiau nepalaikoma motinos, netgi priešingai – matydama, kaip ji pasiduoda manipuliacijai, duktė vėl grįžta į pradinę situaciją: „Zosė, pirma nuliūdusi, dabar iš džiaugsmo net ašarėlę nubraukė, dėkodama širdyje matušėlei, jog subarė ją ir neleido atsitraukti nuo tokio brangaus vyro.“³⁴³ Laikinas Zosės praregėjimas be motinos palaikymo neveda į galimą naujo gyvenimo būdo, kaip kitokios gyvenimo galimybės, pasirinkimą. Čia matytume nesėkmingą moters iniciaciją.

Analizuodamas apsakymą „Klampynė“ Sauka Žemaitės kuriamą personažą – Marelę – priskiria romansų gadynei, t. y. mergina pasiryžusi savo gyvenimą tvarkyti vadovaudamasi jausmais – tekėti iš meilės, atrodo, iškrenta iš tradicijos užbrėžtų žmogaus savivokos rėmų: „Jausmų perteklius, aistros plykstelėjimas – anapus darnaus pasaulėvaizdžio.“³⁴⁴ Merginą suvilioja svetimasis – iš Amerikos grįžęs juočkis muzikantas – Kostantas. Jis taip pat yra labai žodingas, lengvai į kairę ir į dešinę pažadus žarstantis vyras. Marelės jaunatviškas maksimalizmas – siekis elgtis kitaip, nei įprasta, tinka, dera – Žemaitės vaizduojamas kaip rizikingas, pavojingas. Mergina šiame kūrinyje skaudžiai nukenčia – „pamokoma“.

---

³⁴² *Ibid.*, 182

³⁴³ *Ibid.*, 182

³⁴⁴ Donatas Sauka, *op. cit.*, 128

Petronėlei sėkmingai įveikti išbandymus jausmais padeda tikrai mylintis ir rūpestingas vyras³⁴⁵. Jis pirmasis permato tikruosius dvaro urėdo kėslus ir išgelbsti žmoną nuo paklydimo. Didelis moters jausmingumas tarsi prašosi globos, apsaugos ir palaikymo. Išgyvenanti stiprius jausmus moteris, atsivėrus „vaizduotės kuriamiems džiaugsams“³⁴⁶ (apsakyme „Sučiuptas velnias“), neturi išsiugdžiusi papildomų apsaugos mechanizmų, todėl lengvai suvedžiojama ir apgaunama. Nors Petronėlei atrodo, kad ji pajėgi pati apsiginti, t. y. nepasiduoti gudresnio vyro gundymams, tačiau tik sutuoktinio padedama ji ištrūksta iš „velnio žabangų“. Tik šalia atsakingai į savo ir artimo jausmus žiūrinčių vyrų jausmingos Žemaitės moterys yra saugios. Galbūt jos galėtų būti saugios arba sustiprinti savo gynybinius mechanizmus šalia (at)jaučiančių motinų, tačiau bent jau minėtuose apsakymuose autorė šios alternatyvos nepalieka. Likusios našlės, Petro Kurmelio ir Milašiaus motina geba sukurti ir palaikyti tvarką savo namuose, Milašiaus motina, galima spėti, netgi turi išsaugojusi permatymo ar akylumo savybę, ji moka tinkamai nukreipti sūnų.

Kavolis, rašydamas apie moralinės vaizduotės evoliuciją, jos atliekamą veiklą nusako kaip nuolatinę pastangą apibrėžti „naujas žmogaus potencialo ir jo ribų (bei jam gresiančių pavojų) sampratas.“³⁴⁷ Anot Kavolio, moralinė vaizduote neskelbia etinių kodeksų nei nurodo, kaip tai galėtų būti įgyvendinta praktikoje, tačiau „rūpinasi konkretinti moralinio jausmo kitimus, surasti gimstantiems ir iš nežinomybės atsišaukiantiems žmogaus atsakomybių, galimybių ir ribų pajutimams pakankamus simbolius“³⁴⁸. Žemaitės tekstuose galima matyti, kaip senąją pasaulio tvarką, grįstą ekonominiais interesais, naudos siekimu, pamažu keičia tvarka, kuri gali būti ir yra grindžiama jausmais. Jausmų – meilės, gailesčio, atjautimo – išskėlimas kaip žmonių santykius struktūruojančio, harmonizuojančio ir motyvuojančio elemento galėtų liudyti naujos etikos, grįstos empatija, gimimą. Atsakomybė už kitą žmogų, rūpinimasis artimu

---

³⁴⁵ [domus Saukos pagiriamasis žodis Petronėlės vyrui, pabrėžiantis begalines Antano kantrybės ir gerumo atsargas, atsiskleidžiančias finalinėje „Sučiupto velnio“ scenoje, kai vyras užklupęs žmoną su dvaro ūkvedžiu, susilaiko jos nemušęs, tik švelniai ją sudraudžia. (Žr. *Ibid.*, 134)

³⁴⁶ *Ibid.*, 125

³⁴⁷ Vytautas Kavolis, *op. cit.*, 137

³⁴⁸ *Ibid.*

Žemaitės kūryboje yra neatsiejamai susiję su žmogaus gebėjimu jausti. Taip pat svarbu, kad žmogaus jausmingumas nėra priešingas natūraliai gamtos tvarkai – kaip tik galėtų būti iš jos kildinimas arba ją papildantis. Jaučiantis žmogus sutampa su darnia ir netgi jaučiančia gamta. Turėti jausmus nėra savaime suprantamas, gal netgi prigimtinis dalykas, gebėjimas patirti jausmus ir atpažinti bei suprasti, ką kiti jaučia, įtvirtinamas kaip žmogaus vertybė. Ir priešingai – nejautrumas, nesugebėjimas atsakyti į kito žmogaus jausmus vertinama kaip yda, trūkumas. Tikro, autentiško ar natūralaus, iš gamtiškos prigimties kylančio jausmo riba yra ne tik jausmų nebuvimas – abejingumas ar miegojimas, bet ir jausmų simuliacija, jų suvaidinimas.

Pirmajame kūrinyje „Rudens vakaras“ norėdama į siužetą įjausti ir aktualias to meto temas – išreikšti palankumą, pritarimą pirmiesiems laikraščiams, akcentuodama jų šviečiamąją, auklėjamąją funkciją, į kaimo žmogaus lūpas Žemaitė įdėdama tokius žodžius: „[K]ai išgirdau skaitant, – tikėk manimi, susiedėli, – ašaros man pradėjo byrėti... Visus žmogaus jausmus išpasakoja, parodo jo vertybę, pažįsti save, žinai žmogumi esąs, lygiu biedniems ir bagotiems.“³⁴⁹ Žmonių auklėjimas, savivokos ugdymas Žemaitėi buvo neatsiejamas nuo jausmų lavinimo, to ją pačią mokė Višinskis, laiške ragindamas, kad „jeigu koksai žmogus ar koksai atsitikimas ar paveikslas gamtos įsmegs Tamstai į širdį, tai nešioj jį, auklėk visus jausmus ir ant galo papilk juos ant rašto, ir bus puiku ir gerai, o nelipdyk jų taip, kaip kalvis kad kala padkavas; paskutinė „laimelė“ tarp visų gražybių atsiduoda kvapu darbo kalvio. Kritikai sako, kad autorius tikrai tuos jausmus geriausiai aprašo, kuriuos patsai turėjo, ir širdis tokių žmonių, kokio jo paties širdis.“³⁵⁰ Savo kūryba Žemaitė ėmėsi kalbėti apie įvairius jausmų niuansus, ieškojo žodžių, formų, būdų, kaip taikliai nusakyti individualėjančius, vis labiau nuo bendruomeninio patyrimo tostančius asmens jausmus, prisidėdama prie „išpuoselėtos jausmų kultūros“³⁵¹ kūrimo. Žemaitės apsakymuose randamas konkretaus žmogaus gyvenimo istorijas paaiškinantis pasaulio modelis (kuris daugumos atpažįstamas kaip universalus) atskleidžia šių istorijų

---

³⁴⁹ Žemaitė, *Raštai I*, 1956, 23

³⁵⁰ Iš Povilo Višinskio laiško Julijai Žymantienei (Jalta, 1898 m., vasario 6–7 d.), Povilas Višinskis, *op. cit.*, 315

³⁵¹ Donatas Sauka, *op. cit.*, 135

autoreę ne tik kaip girdėtų istorijų atpasakotoją, perpasakotoją, bet ir kaip gyvenamo pasaulio, savos (ir kitų) patirties interpretatorę.

4.3. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: moters *litvomanės* tapatumo komplikacijos.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – viena pirmųjų ir ryškiausių besikuriančios lietuviškos visuomenės veikėjų, kurios perėjimas iš demokratinės bajoriškos šeimos aplinkos į demokratiškais principais kuriamą lietuvių inteligentų viešosios veiklos sferą laikomas beveik savaimingu, vykusiu tolygiai, be didelių lūžių. Priklausydama visuomenės sluoksniui, kuris garantavo išsilavinimą, aktyvų kultūrinį namų gyvenimą (didžiulė biblioteka, dalyvavimas bajoriškuose susibūrimuose vykstančiuose pokalbiuose, muzikavimas ir t. t.), bet sykiu tėvo kreipiama visuomeninio angažavimosi linkme, Bitė tarsi natūraliai įsitraukė į aktyvią visuomeninę veiklą, pamažu tapdama viena centrinė jos figūrų. Turėdami galvoje aptartą Maironio *litvomanų* ir Žemaitės kaimo moterų tapatumo struktūras, matytume, kad Bitės gyvenimo istorija labiausiai priartėja prie Maironio kurtosios naujosios kartos inteligentų, ypač Marinės, tapatybės versijos: bajoriškos kilmės, išsilavinusi, muzikuoianti, pakankamai judri (mokslus išėjusi užsieniuose), turinti stiprų autoritetą – tėvą, tačiau savarankiškai mąstanti ir savo individualumu pasitikinti ir nepriklausomus sprendimus priimanti moteris. Atrodytų, kad itin kryptingai tvarkomą, visuomenės keliamus reikalavimus atitinkantį Bitės gyvenimą komplikuoja tik vienas dalykas – fizinė negalia. Ji yra nuolat jos darbus lydintis šešėlis, dar labiau išryškinantis šios moters gyvenimo šviesiąją pusę.

1932 m. Pleirytė-Puidienė straipsnį, skirtą senosios tautos darbininkės Gabrielės Petkevičaitės-Bitės septyniasdešimtmečiui paminėti, pradeda Kudirkos eilutėmis „Iš praeities Tavo sūnūs / te stiprybę semia...“³⁵², išryškindama ypatingą „Varpo“ ir jo idėjinio vadovo vaidmenį pristatomos visuomenininkės, rašytojos, „pirmutinės moters, veikiančios visuomeniniai tautinio darbo srityje“, tapatumo formavimuisi. Nors straipsnio autorei svarbu akcentuoti, kad Bitė yra „vis dėlto viena pačių pirmųjų moterų, stojusių į lietuvių tautinio atgimimo darbą“, ji neižvelgia jokio prieštaravimo ar nemato reikalo paaiškinti tam tikro neatitikimo tarp Kudirkos minimų „sūnų“ ir „pirmutinės moters“, kuri lyg ir nepatenka į ratą žmonių, Kudirkos kviečiamų prisidėti prie tautinio darbo.

³⁵² Ona Pleirytė-Puidienė, „Gabrielė-Petkevičaitė Bitė“, *Naujoji Romuva* 4, 1932, 32

Bitė, nors ir nebūdama Lietuvos sūnumi, atsiliepia į kvietimą „griebtis plunksnos“ – rašyti apžvalgas, „straipsnelius“, „beletristikos kūrinėlius“, nes turi „jautrią sielą“ arba, kitais žodžiais, yra „jautri ir sąmoninga“. Pleirytė-Puidienė, rengdama jubiliejinę publikaciją, pasinaudojo Vaižganto pateikta Bitės gyvenimo istorijos „interpretacija“, kur jos atsivertimas lietuviybėn nusakomas panašiais žodžiais: „‘Tėvynės varpai’ taip paveikė į jautrią Gabrielios širdį, jog ji, niekad neketinusi, nei nesvajojusi pati rašyti, ėmė plunksnos.“³⁵³ Ypatingas Bitės jautrumas abiejų autorių suvokiamas kaip imlumas, atvirumas naujoms idėjoms, gyvenamojo pasaulio pokyčiams, reagavimas į regimą kitų skausmą.

Kaip ir visi rašiusieji apie Bitę, Pleirytė-Puidienė pažymi akivaizdžią disproporciją tarp šios moters turėtų fizinių jėgų („silpna ir nesveika“) ir jos nuveiktų darbų, kurie paženklinti valios jėga: „Kiek galios, kiek jėgų padėjo, beugdydama tautinę sąmonę ir tikrą pareigos supratimą lietuvių visuomenėje.“³⁵⁴ Bitės fizinė negalia tampa išskirtiniu jos kaip viešo asmens žymeniu. Pradedant pirmuoju Bitės biografu Vaižgantu, kurio straipsnyje, skirtame rašytojos 65 metų jubiliejui, žymiai kultūros ir visuomenės veikėjai reiškia išskirtinė pagarba pirmiausia susiejama su kūno negalia: „<...> aš žemai savo širdyje nusilenkiau tam luošam, menkasveikačiam darbo milžinui ir teigiamai Lietuvos pajėgai.“³⁵⁵ Regis, rašant apie Bitės asmenį, jos fizinio silpnumo akcentavimas ir sugretinimas su „luošos“ moters nuveiktų darbų apimtimi tampa retorine priemone, turinčia skaitytojus sukrestinti, galbūt sugėdinti ir įtikinti dirbti. Galvojant apie Bitę, kuri, Aistės Birgerytės teigimu, galėtų būti laikoma „pozityvizmo ideologijos moteriškąja emblema“³⁵⁶, į akis krinta keletas intriguojančių jos gyvenimo interpretacijos aspektų: viena vertus, pati Bitė „viešai vengė tapatintis su neįgalių žmonių patirtimi“³⁵⁷, t. y. neįgalus asmens patirtis, jo kelias į viešumą, galimybės ir trukdžiai visavertiškai

---

³⁵³ Juozas Tumas, „Bitė darbininkė, pareigų vergė (Gabrielios Petkevičiūtės biografija, jos 65 metų amžiaus ir 40 metų plunksnos darbo sukaktuvėms)“, *Naujoji Vaidilutė 1*, 1926, 60

³⁵⁴ Ona Pleirytė-Puidienė, *op. cit.*, 32

³⁵⁵ Juozas Tumas, *op. cit.*, 4

³⁵⁶ Žr., Aistė Birgerytė, „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės moteriškųjų reikšmių pasaulyje“, *Literatūra 37 (1)*, 1999, 5

³⁵⁷ Idem, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: neįgalus kūno asmens savivokos formavimosi įtampa“, *Literatūra 48 (6)*, 2006, 44

dalyvauti kultūros, visuomenės gyvenime – šios temos neprasibrauna iš privataus Bitės gyvenimo užkulisių į viešus jos tekstus. Atrodytų, pačios rašytojos beveik nuolat nutyliama akivaizdybė Bitės asmeninės biografijos kūrėjų pasirenkama išeities pozicija, raktu į jos gyvenimo istoriją. Štai kokiais įžanginiais žodžiais palydimas pirmasis Bitės raštų tomas: „Ligūsta ir luoša, ji buvo ir reto darbštumo moteris, dėl to paliko tokią gausybę darbų, kurios gali pavydėti ir geros sveikatos žmogus.“³⁵⁸ Panašia intonacija savąjį straipsnį pradeda ir Petronėlė Česnulevičiūtė: „Gabrielė Petkevičaitė – viena iš tų asmenybių, kurioms likimas pagailėjo sveikatos ir asmeninės laimės, bet užtat su kaupu krovė įvairiausių pareigų ir darbų, rūpesčių ir sielvartų. Nuo pat jaunystės iki gilios senatvės ši luoša, ištikus mėnesius iš lovos nepakylanti moteris įvairiems visuomenės reikalams dosniai dalijo savo laiką ir lėšas, jėgas ir sugebėjimus“³⁵⁹. Vaižganto pasirinkta žiūros perspektyva į šią vieną ryškiausių XIX a. pabaigos–XX a. pradžios asmenybių („per savo amžių mūsų kultūrai nudirbo daugiau, negu visos kitos turėdamos arklio sveikatą“) ne tik nekvestionuojama, o perimama kaip patikima, tik galbūt reikalinga pagilinimo. Tokiu kvalifikuotu ir įtikinamu Bitės, kaip neįgalaus kūno asmens, tapatumo formavimąsi pagrindžiančiu darbu galima laikyti Birgerytės publikuotus straipsnius³⁶⁰, kuriuose remiamasi Alfredo Adlerio individualiosios psichologijos suformuluotu kompensaciniu asmens vystymosi mechanizmu ir neįgalaus kūno asmens studijomis. Minėtuose tekstuose plėtojama gana glausta, bet mąstymo kryptį puikiai nusakanti Lukšienės mintis, kad nepaisant negalios, Bitės „išsiugdyta savikontrolė neįsileido jokių luošumo žymių į psichiką“³⁶¹. Birgerytė valingą Bitės apsisprendimą kiek įmanoma gyventi „sveiko“ žmogaus gyvenimą, būti stipriųjų pusėje sieja su namų aplinka. Teigiama, kad „Gabrielė tėvų buvo auklėjama kaip visiškai sveikas (kitaip tariant, įprastas edukacines normas atitinkantis) vaikas – jos fizinė negalia (kaip kūno skirtis) išvengė bet kokių stigmatizuojančių akcentų“³⁶², kita vertus, išmoktas savojo neįgalumo

³⁵⁸ „Pratarmė“, in Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Raštai 1*, Vilnius: Vaga, 1966, 5

³⁵⁹ Petronėlė Česnulevičiūtė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė“, in Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *op. cit.*, 11

³⁶⁰ Aistė Birgerytė, „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės moteriškųjų reikšmių pasaulyje“, *Literatūra 37 (1)*, 1999, 5–15; Idem, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: neįgalaus kūno asmens savivokos formavimosi įtampa“, *Literatūra 48 (6)*, 2006, 42–58

³⁶¹ Meilė Lukšienė, *op. cit.*, 430

³⁶² Aistė Birgerytė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: neįgalaus kūno asmens savivokos formavimosi įtampa“, 51

temos vengimas, netgi tam tikras egzistuojančios problemos neartikuliuojimas suformavo tokią Bitės nuostatą savosios negalios atžvilgiu, kuri apsunkino neįgalaus kūno patirties refleksiją, nesuteikė kalbos, kuri būtų leidusi oriai apie savus išgyvenimus prabilti viešai. Vienas ganėtinai iliustratyvus pavyzdys iš Bitės biografijos, labai išsamiai aprašytas pačios autorės, – pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ Palangoje rengimas. Vienas iš sunkiausių darbų, iškilusių statant spektaklį – artistų trūkumas. Rašytoja smulkiai dėsto, kaip buvo ieškoma „vaidilų“, dėl kokių priežasčių vieni ar kiti asmenys nebuvo pasirinkti artistais, pvz., Višinskio kandidatūra atkrita, nes jis kalbą „silpnu balsu ir niekuomet nevaidinęs“³⁶³. Nors žmonių trūkumas buvo labiausiai visus jaudinęs dalykas, galėjęs tapti bene svarbiausia kliūtimi šiam spektakliui įvykti, tačiau niekur nerasime nė užuominos, kad sprendžiant šią problemą būtų buvusi svarstyta Bitės kandidatūra į kuri nors vaidmenį. Bitės paskyrimas spektaklio režisierė liudijo greičiausiai bežodį visų sutarimą, kad žmogus, turintis fizinę negalią, negali pasirodyti scenoje – jis jokiam rimtam vaidmeniui netinkamas. Ir tik gelbėdamasi nuo rusų žandarų persekiojimo, Bitė buvo priversta apsiginti savuoju neįgalumu: „Ar nematote? Esu luoša. Kaip išrodyčiau scenoje?“ (I, 703) Garsiai apkaltindama žandarus, kad įtarė ją vaidinus minėtame spektaklyje, sulaužydama tabu, ji priverčia juos sutrikti ir tokiu būdu save išteisina. Vadinas, net pagalvoti, kad neįgalus asmuo galėtų užlipti į sceną, rodosi gėdinga, o šios minties išsakymas garsiai tik dar labiau paryškina tokios tik galvoje sukuriamos galimybės „negrąžumą“. Kitas atvejis, kai Bitė akivaizdžiai nutyli savojo kūno fizinį silpnumą, sukeltą negalios, yra pasakojimas apie nelegalios spaudos gabenimą iš Palangos: uždraustos literatūros prigrūstą krepšį, kuris buvo „nediškis, bet sunkumo jis nepaprastai sunkus“, teko taisyti Avižoniui, nes „silpnos krūtinės Višinskiui nebuvo ko nė mėginti toks krepšys kelti, o mums su Juškyte irgi nebuvo kaip“ (I, 671). Višinskio džiova gali būti viešai minima kaip pateisinama jo fizinės bejėgystės priežastis, o Bitės neįgalumas pridengiamas bendru su Juškyte „moterišku“ silpnumu. Regis, tarp daugelio jaunų *litvomanų* paplitusi liga džiova buvo tapusi besikuriančios inteligentų bendruomenės ženklu, todėl apie ją tinkama kalbėti, netgi rašyti: Dviejų Moterų dramoje

---

³⁶³ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *op. cit.*, 639. Toliau cituojant iš Raštų skliausteliuose nurodomi tomas ir puslapis.

„Litvomanai“³⁶⁴ vienas iš personažų – silpnos sveikatos, „iš pažiūros ligotas“ Augustinas – miršta nuo džiovos. Priešingai, Bitės liga – iškrypęs stuburas – „kupra“ (pagal kai kurių tyrėjų versijas sukelta sunkių mokymosi sąlygų³⁶⁵) netapo pačios Bitės viešos kalbos, pasakojamos istorijos apie save dalimi.

Daugumos rašiusiųjų apie Bitę tekstuose greta kitų rašytojos apibūdinimų kartojasi beveik „mistinės“ jos asmenybę nusakančios formuluotės: Vaižganto – „labai jautri, net gerokai nervinga“³⁶⁶, Birgerytės – „silpnos nervų sistemos“³⁶⁷, Juozo Jasaičio – „audringai prasiveržęs dvasinis nerimas“³⁶⁸. Sutelkus dėmesį į fizinę rašytojos negalią, kaip labiausiai nulėmusią šios moters tapatumo susiformavimą, pro akis praspūsta arba lieka plačiau neišskleisti kiti šios asmenybės bruožai. Ką užkoduoja arba kokį turinį slepia visos minėtos formuluotės, pačios Bitės laiškuose nuolat pasikartojanti frazė „mano nervai“? Lyg ir savaime suprantami žodžiai prašosi papildomi konkretaus turinio. Pati Bitė, neviešinusi savosios negalios ir tik artimiausiems žmonės užsimindavusi apie savas ligas (dažniausiai gana abstrakčiai), visai drąsiai ir atvirai nuolat primindavo apie silpnus nervus ne tik laiškuose, bet ir viešai pakartotinai skelbtuose atsiminimuose.

Atkreiptinas dėmesys į pačios Bitės ir apie ją rašiusiųjų vartotų žodžių nevienareikšmiškumą. Viena vertus, žodžių junginiai, susiję su žodžiais *nervas / nervai*, gali nusakyti į tam tikrus fizinius kūno negalavimus, nes „nervas“, remiantis lietuvių kalbos žodynu, pirmiausia reiškia skaidulų pluoštą, laidą, kuriuo dirginimai iš kūno periferijos nueina į smegenis, o iš ten į organus ir audinius³⁶⁹. Kita vertus, galime rasti patvirtinimą, kad kasdienėje vartosenoje *nervai* siejami su žmogaus psichine būseną. Jautrios psichikos žmogaus dirglumas, jaudrumas nusakomi žodžiu *nervingas*. Todėl

---

³⁶⁴ Dvi Moteri, *Litvomanai (drama 4-iuose veikimuose)*, Tilžė, 1905

³⁶⁵ „Šioje mokykloje [Mintaujos pensionate – Dorotėjos mergaičių mokykloje – R. B.] G. Petkevičaitė išstiko viena didžiausių nelaimių – jai pradėjo krypti nugarkaulis. Kaulų deformaciją, be abejo, skatino asketiškos mokyklos sąlygos <...>“, Juozas Jasaitis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Vilnius: Vaga, 1972, 19

³⁶⁶ Juozas Tumas-Vaižgantas, „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)“, in Juozas Tumas-Vaižgantas, *Raštai 13*, Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1929, 123

³⁶⁷ Birgerytė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė...“, 42; Birgerytė, „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės moteriškųjų...“, 8

³⁶⁸ Juozas Jasaitis, *op. cit.*, 34

³⁶⁹ Žr. *Lietuvių kalbos žodynas 8*, Vilnius: Mintis, 1970, 691

nervai gali pasireikšti ir fiziniais skausmais, pvz. neuralgija, ir padidėjusiu nervingumu, pasireiškiančiu kaip irzlumas, pyktis³⁷⁰. Pastebėtina, kad asmens psichinė būseną pradėta sieti su nervų sistema, smegenų veikla tik XIX a. pabaigoje, Lisos Appignanesi teigimu, tik aštuntajame to amžiaus dešimtmetyje³⁷¹.

Bitės šeimos istorija liudytų, kad rašytojai buvo gana gerai pažįstami daugelis psichikos negalavimų, nes teko susidurti su nuo jų kentėjusiais žmonėmis. 1928 m. žurnalo „Medicina“ 12 numerio, skirto daktaro Jono Leono Petkevičiaus 100-osioms gimimo metinėms, įvadiniame biografijos faktus išvardijančiame straipsnyje teigiama, kad jis parengtas remiantis daktaro dukters pateiktomis žiniomis³⁷². Išdėstant trumpus visų Petkevičiaus vaikų biografinius duomenis, apie antrą po Gabrielės gimusį vaiką rašoma, kad Vladislovas, „gimęs prieš laiką, buvo psichiškai nenormalus“³⁷³. Vaižgantas, minėdamas pastarąjį Gabrielės brolių, yra dar tiesmukesnis: „Ladislovas buvo išsigimėlis, darė tragingą gyvenimą pačiam sau ir visai šeimai.“³⁷⁴ Atsakydama į klausimus, kurie buvo skirti tikslesniais faktais papildyti rengiamą biografiją, 1924 m. Bitė laiške Vaižgantui ne ką kruopščiau renka žodžius apibūdindama brolių Vladislovą: „Neturtis brolis Vladislovas, ne tiek neturtis, kaip suglebėlis. Gimęs 1862 metais, per anksti, 7 mėnesių. Iš tokių vaikų retai išeina žmonės kaip reikiant. Niekumet negalima buvo atspėti, kas po jo kaušu darėsi“ (VI, 200). Per anksti gimusiam „suglebėliui“ broliui tėvas, (galima spėti, kad būtent dėl jo negalios) draudė vesti. Sunku dabar spręsti, kokia buvo tikroji Vladislovo negalia, akivaizdu tik viena, kad ji buvo pačios Bitės susieta su priešlaikiniu brolio gimimu, taip pat, kad pati Bitė buvo gana rūsčiai (kritiškai?) nusiteikusi greičiausiai psichiškai neįgalaus brolio atžvilgiu. Jos pasakojime apie brolio mirties aplinkybės labiau justu ironija, nustebimas, kaip galima taip kvailai pasielgti, nei gailestis ar užuojauta: „Atėjo žmogui galvon panešioti kumeliuką... paraližavo... ir...“ (VI, 204). Jasaitis mini ir Vladislovo vyriausiąjį sūnų Joną, kuris būdamas „siauro proto

³⁷⁰ Žr.: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 421

³⁷¹ Žr. Lisa Appignanesi, *Mad, Bad and Sad: A History of Women and The Mind Doctors from 1800 to The Present*, London: Virago, 2008, 99–124

³⁷² „D-ras Jonas-Leonas Petkevičius (100 metų nuo gimimo sukaktuvių proga). I. Biografinių žinių pluoštelis apie d-rą Joną-Leoną Petkevičių“, *Medicina* 12, 1928, 772

³⁷³ *op. cit.*, 774

³⁷⁴ Juozas Tumas Vaižgantas, „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)“, *Raštai* 13, 119

ir silpnavalis“³⁷⁵ apkartino rašytojos senatvę. Viena iš galimų versijų – kad brolio Vladislavo silpnaprotystę (pačios Bitės teigimu, brolio žmona buvusi „panašaus būdo“) paveldėjo ir sūnus Jonas. Vaižgantas Bitės biografijoje, paremtoje pačios rašytojos pasakojimu, panašiai apibūdina ir Vladislavo jauniausiąjį sūnų Bronelį: „Pats mažasis septynelgis sirgo nervais ir širdies liga.“³⁷⁶ Dar vienas giminėje buvęs „pakrikusių nervų“ žmogus – pusbrolis, tėvo sesers Karolinos sūnus Stanislovas, apie kurį Vaižgantas lakoniškai užsimena taip: „[B]ebaigdamas mokslus išėjo iš galvos.“³⁷⁷

Proto „apsvaigimas“ arba beprotybė, lydėjusi to meto šviesuolius, Bitės rašytuose atsiminimuose tampa integralia tautinio atgimimo dalimi. Vienas iš rašytojos tikrų praeities vaizdų – istorija sodiečio Švelnos, kuris dar būdamas moksleiviu (maždaug septyniolikos) prisidėjo prie 1863 m. sukilimo, vėliau buvo suimtas ir žiauriai kankinamas, trisdešimt metų praleido katorgoje, grįžo į gimtuosius kraštus ir kurį laiką glaudėsi pas Petkevičius. Bitė su siaubu pasakoja suluošinto žmogaus gyvenimo istoriją, prieidama prie išvados, kad „žmogaus ne tik kūnas, bet ir jojo brangiausia dalis, jojo siela – tai aplinkybių padaras...“ (I, 549) Su šiuo iš atminties išskylančiu „žmogaus-karžygio gyvenimo sudarkytu subjaurotu šešėliu“ sietusi 1904 m. Bitės parašytas apsakymas-fotografija „Spauda leista“. *Fotografija* pasakoja trijų žmonių, gyvenančių sodžiujė, bet nedirbančių „žemės darbo“ – namų šeimininko, dėl „kėsmingos ligos“, ilgą laiką praleidusio lovoje, „rimto, išbalusio veido“ studento ir „romių ir lėtų krutėjimų“ mergaitės – susidūrimą su bepročiu. Saulėtą pavasario dieną papuošia džiugi naujiena – panaikintas spaudos draudimas. Vaiskaus gamtos pabudimo ir spėjamo kultūros atsigavimo šventinę nuotaiką drumsčia sunkiai sergančio namų šeimininko, kovojusio, kad tokia diena ateitų, paveikslas, taip pat užuominos apie silpną studento sveikatą, apie kurią byloja „išbalęs veidas“. Tačiau ne tik fizinės negalios gožia pavasario, gamtos atgimimo ir, kaip tikimasi, naujo kultūrinio gyvenimo etapo nuojautą. Dar svarbiau, kad pasakotoja girdi ir fiksuoja studento „užlūžusiu balsu“ tariamus žodžius: „Pats nežinau kodėl, bet niekaip dar neįstengiu džiaugtis tuo atsitikimu, kuris tačiau labai yra didis mūsų kultūros kilime: gal taip ilgai tvėrusi kova per daug jau yra nervus man suėdusi“ (I,

---

³⁷⁵ Juozas Jasaitis, *op. cit.*, 132

³⁷⁶ Vaižgantas, *op. cit.*, 145

³⁷⁷ *Ibid.*, 120

207) Jaunas žmogus prabyla apie nuvargintą, išsekintą psichinę būseną, kuri nebeleidžia džiaugtis pasiektais rezultatais. Toliau pasakotoja aprašo, kokia reakcija palydi ką tik pasakytus žodžius: „Per ligonio veidą ėmė slankioti dar tamsesni šešėliai, o studento akys dar didžiau sutamsėjo. Kilo ir augo jose kokios neaiškios, bet sykiu ir nejaukios bangos, kurias kėlė, turbūt, sunkūs ir skaudūs atsiminimai.“ (*Ibid.*) Vyrų veidais slankiojantys šešėliai byloja apie viduje egzistuojančią nederbę, dalykus, kurie nedera prie šviesaus tautinio atgimimo dalyvio, kovotojo paveikslo, todėl negali pasirodyti dienos šviesoje, būti atskleisti kitų akims. Pabrėžiama ne kovų palikta fizinė negalia, bet tam tikra dvasinė disharmonija.

Trobos prieangyje besišnekučiuojančių dviejų vyrų ir mergaitės pokalbis įveda į pasakojimo branduolį sudarantį susitikimą su bepročiu. Pirmiausia išgirstamas jo balsas – „suardytas, nustojęs tvarkos“. Vien iš balso visi trys sutartinai nusprendžia, kad tai – beprotis. Šis supratimas abu vyriškius sujaukina smarkiau nei studento prisipažinimas dėl negalėjimo džiaugtis: senesniojo vyro veidą užgula dar didesnė tamsa, o studentas iš paskutiniųjų stengiasi užgniaužti nelaukto susitikimo sukeltą baimę: „Studento akys išsiplėtė, lūpos susičiaupė, tarytum norėdamos užtroškinti savyje didelę baimę ir kartu neišsakomą skausmą, kuris kažin kame, krūtinės gilumoje, seniai jį ėdė ir draskė iš pamatų, iš šaknų.“ (I, 208) Kas yra toji studentą apėmusi ir sunkiai tramdoma baimė? Galbūt suvokimas, kad jo užlūžusį balsą ir bepročio skleidžiamus garsus skiria nežymi riba? Galbūt kito suardytos dvasios akivaizdybė leidžia išvysti, tarsi apšviečia nuo asmenybės šaknų (pamatų) prasidėjusį skausmo sukeltą savosios dvasios irimą? Pakrikusios psichikos asmens pasirodymas regimas kaip įsikūnijusi vidinė tamsa: „To nukamuotojo pamišėlio būtybėje, tarytum įgijęs kūną, stojo prieš juos gyvas... toks atitrauktinas dalykas, kaip žmonių dvasiai teikiamoji nuoskauda.“ (I, 215)

Žvilgsnis į viduje gniaužiamą tamsą, chaosą trumpam atskiria studentą nuo aplinkinio pasaulio, jam tik akimirką leista patirti tai, ką nuolat išgyvena į „amžiną dvasios naktį“ visiškai paniręs žmogus, kurio ligos sukeltą atsiribojimą nuo išorinio pasaulio, adekvataus kontakto negalimumą išduoda neperregimos akys, žėrinčios „kaip plynai nudilintas stiklas“ (I, 210). Beprotystė kūrinyje interpretuojama kaip negalėjimas numalšinti sukilusių jausmų, nes ir šeimininkas, ir studentas yra patyrę tą pačią sunkiais jausmais, kančia užpildytą tamsą, tik jie gali, turi „valios stiprumo“ nuo jos atsiriboti. Štai

kaip nusakomas bepročio pasirengimas susitikti su trijule: „Ligonis, vien valios stiprumu numalšinęs savo sukilusius jausmus, žiūrėjo ramiai į visus“ (I, 208). Tik tada, kai „tūkstančiai minčių, tūkstančiai klausimų, prakeiktųjų, juodųjų gyvenimo klausimų... vis tiek neduodančių jokio atsakymo“, paliekami nuošaly, tampa įmanomas susitikimas su aplinkiniais.

Vienintelė mergaitė iš aplinkinių išsiskiria jaunatvišku naivumu, jos giedro akių žvilgsnio ir „spindinčio jaunumu veidelio“ dar netemdo vargo, kančios patirtis. Jos „pilnas gyvybės kūnas“ disonuoja su visų trijų didesniu ar mažesniu fiziniu luošumu ir patiriama dvasine kančia. Būtent dėl to ir jos susitikimas su psichikos ligoniu yra kitoks, šio žmogaus keistumas tesukelia didžiulį mergaitės smalsumą, pralinksmina ją, verčia kvatotis. Verta atkreipti dėmesį į pasakotojos komentarą, patikslinantį mergaitės nerūpestingo elgesio priežastis: „Mergaitė truputį krūptelėjo, bet, būdama neįpratusi skaitytis su savo mintimis ir jausmais, vien nustebo iš tokio staigaus jo rūstumo.“ (I, 209) Ne tik gyvenimo patirties, bet ir savirefleksijos stoka neleidžia mergaitei su gailėsčiu įsižiūrėti į suluošintą žmogų, įsiklausyti į jo sakomus žodžius. Tik gebėjimas pažvelgti į savo vidų, drąsa pamatyti savo tamsą ir ją pripažinti leidžia iš tiesų susitikti apsakymo vyrams: „Giliai visa tatau atjautė nuvarginti abiejų žiūrinčiųjų į nelaimingą vyrų nervai. Ir jiems nesvetimi buvo tie sunkūs abejojimai ir dvasios nuvargimai“ (I, 215) Tos pačios ar panašios patirties (kovų) nuvarginti šeimnininko ir studento *nervai* yra ta sąlyga, be kurios šis susitikimo nebūtų įvykęs. Savianalizės įgūdžių stokojanti mergaitė lieka nuošaly, jos neužgauna, akių giedrumo nesudrumsčia kito būties „gilus tragizmas“ – mergaitė ir beprotis iš tiesų taip ir nesusitinka.

Šiame kontekste gana intriguojanti galėtų pasirodyti Bitės istorija apie sunkaus gyvenimo palaužtą, „apsvaigusio proto“ Švelną ir su šiuo žmogumi susijusį, Bitės aprašytą, tėvo pykčio proveržį. Gabrielės pastangos įtikinti tėvą pripažinti akivaizdžią tiesą, kad praėjusių dienų karžygys yra tiesiog beprotis, sukelia netikėtą, kone beprotišką įsiūčio protrūkį: „Parauo dar didžiau, net pamėlynavo ir pažiūrėjo į mane tokiomis baisiomis akimis, kokių nei pirma niekuomet tėveliui nebuvau mačiusi, nei paskum. Pasirodė man jose kažki kas panašu, kas ir Švelnos akyse buvo“ (I, 556). Bitės atsiminimuose išsakytas nuogaštavimas dėl tėvo, t. y. jo akyse įžiūrėtas panašus į Švelnos pamišimas, visai kitaip galėtų būti suvokiamas analizuoto apsakymo fone. Atrodytų, Bitė

mėgina „legalizuoti“, t. y. pateisinti sunkios patirties rūpinantis tėvynės, artimųjų gerove sukeltą psichinę negalią, remdamasi tuo, kad kiekvieną panašios patirties žmogų lydi šešėlis – išstumti, nerodomi, sunkiai artikuliuojami, tačiau kartais netikėtai prasiveržiantys jausmai, vadinami *dvasios tamsa*. Todėl tėvo, pagarsėjusio gydytojo, griežtas atsisakymas pripažinti akivaizdų faktą, vėliau praregėjimą lydintis šokas („Tik suriko nesavu balsu ir, už galvos nusitvėręs, pasviro“, I, 557) tik rodo, kaip asmeniškai ir gyvybiškai tėvui šis klausimas rūpėjo. Kito beprotybės pripažinimas tiesiogiai siejamas su atsivėrimu savajai disharmonijai, sumaiščiai, visiems neįmanomiems į šviesų savivaizdų integruoti ikisąmoniniams turiniams.

Nesunkiai galime pajusti rašytojos tono skirtumus, kai ji pasakoja apie brolių Vladislovą, kurio psichinė liga buvo sukelta priešlaikinio gimimo, ir apie „kovoje“ palūžusius *dvasios* galiūnus. Vienas iš tokių vyrų, kurį, tikėtina, Bitė pirmiausia pažino ne tiesiogiai, o iš savo artimos draugės Jadvygos Juškytės pasakojimų, buvo kunigas Kazimieras Jaunius. Kaip ir Juškytės atsiminimuose apie Jaunių, išspausdintuose 1914 m. žurnale „Vairas“³⁷⁸, taip ir Bitės 1908 m. pasakojime sunku rasti konkretesnių detalių, kad susidarytų bent kiek aiškesnis ši žymų vyrų kamavusios „ligos“ vaizdas. Viena iš galimų versijų, kodėl atsiminimuose nėra konkretesnių detalių – moterų pastanga kai kuriuos žymaus vyro biografijos faktus apeiti. Juškytė, jauna mergina, ryžusis vykti prie Uralo, į Kazanę, parsivežti beprotnamyje laikomo kunigo, tikrai turėjo progą artimiau ši asmenį pažinti. Tačiau visame jos tekste galime rasti tik keletą užuominų apie Jauniaus „negalavimą“. Minimasis paties Jauniaus prisipažinimas, jog ligoninėje jis prašęs duoti fizinio darbo (kasti sniegą), kad nusiramintų: „Tas darbas skirdavęs jį nuo ligonių, ramindavęs nervus, trumpindavęs dienas, ir paskui galėdavęs miegoti.“³⁷⁹ Kita gerokai iškalbingesnė scena, byloja ir apie pačios istorijos pasakotojos. Juškytės nerimą, kad patirtas susijaudinimas per susitikimą su vyskupu Paliulionu nepasunkintų ir taip nestabilios kunigo psichinės būklės: „Bet tai jį [Jaunių – R. B.] taip išerzino, kad jau nebenorėjo nė valandėlės ilgiau Kaune bebūti. Daviau telegramą tetai, sudėjau kun. Jauniaus daiktus, nes jo paties ranka drebėjo. Akyje pasirodė raudona dėmė. Pabūgau.“³⁸⁰

---

³⁷⁸ Jadvyga Juškytė, „Kun. Kazimiero Jauniaus liga“, *Vairas* 3, 1914, 2–6

³⁷⁹ Jadvyga Juškytė, *op. cit.*, 2

³⁸⁰ *Ibid.*, 3–4

Minimas kunigo verksmas išvykus Juškytei rodytų tik didelį jo jautrumą, bet dar ne ligą. Tačiau, gindama Jaunių nuo Antano Dambrausko kritikos, Juškytė vis dėlto priversta atviriau prabilti apie ginamojo ligą: „Po nervų ligos, kuria sirgo Kazanėje, sakė negalįs jokios muzikos klausyti. Vargonai bažnyčioje taip jį sugraudindavę, kad tik intempės visą valios vieką galėdavęs galo sulaukti.“³⁸¹ Liga, atsiminimų autorės manymu, yra kalta, kad Jaunius dabar esąs toks, koks yra.

Tiek Juškytė, tiek Bitė netiesiogiai dėl patirtų sunkumų, išjudinusių Jaunius ligą, kaltina Bažnyčios vyresnybę, kunigus. Bitės pastebėjimu, per jos susitikimus su Jauniumi 1897 m. (1898?) vasarą Palangoje ypatingą pastarojo susijaudinimą sukeldavo susidūrimas su kitais kunigais: „[T]ik, kunigams nuėjus, pašokdavo nuo suolo ir, susinervinęs neramus, atsisveikindavo.“ (I, 512) Bitė akcentuoja Jaunius „tiesiog vaikišką širdies grynumą ir atvirumą“ (I, 508). Viena vertus, priskirdama vaikams būdingas savybes, tarsi savaime prašo auditorijos žvelgti į šį vyrą palankiai, su gailėsčiu, kita vertus, netiesiogiai pripažįstamas ir šio asmens pažeidžiamumas. Todėl „genialaus mokslo vyro“ nesveiki nervai išsyk matomi kitoje šviesoje. Vaikiško būdo, visiškas pasinėres į mokslą („Jis tik tveriamosios vaidentumės vedamas, milžiniškos atminties remiamas, pats į save ar savo sielos akimis į aiškiai jam matomą praeitį įsistebėjęs, įsiklausęs<...>“, I, 511) vyras vaizduojamas kaip nukentėjęs nuo „jo sielos nenumanantių“ žmonių. Atkreiptinas dėmesys, kad Jaunius įsižiūrėjimas savin aprašomas labai panašiai kaip išblyškusio jauno studento laikysena apsakyme „Spauda leista“: „[S]tudentas, rimtu išbalusiu veidu ir akimis, įpratusiomis daugiau sau į vėlę žiūrėtis, nekaip į platųjį pasaulį.“ (I, 206) Mokslui, visuomenės, lietuviybės reikalams atsidavusius vyrus išskiria ne tik išbalęs veidas, bet ir didesnis dėmesio sutelkimas į savo vidų nei į išorinį pasaulį. Tiek apsakymo studento, tiek prisimenamo kunigo Jaunius ypatingas, kitoniškas santykis su pasauliu yra jų gyvenimo dramų priežastis. Genialaus mokslo vyro beprotystė apibūdinama kaip *suardytos svajonės ir troškimai, mirtinai sužeista siela, nepagydoma sielos liga, senos neužgydomos sielos žaizdos*, jo psichikos ligos interpretacijai būdingas tam tikras patosas, pasakojama nekaltai nukentėjusio didaus žmogaus gyvenimo tragedija, kuri apibendrintai regima kaip būdingas, iš paprastųjų tarpo išskiriantis daugumos inteligentų bruožas: „Baisus šių dienų Lietuvos šviesuolių likimo

---

³⁸¹ *Ibid.*, 5

tragizmas stojosi akyse visu savo nuožmumu...“ (I, 517) Toks Jauniaus gyvenimo istorijos pateikimas ir paaiškinimas veikiausiai buvo priimtinas didžiajai daliai to meto lietuviškosios inteligentijos. Tiesa, kiek kitoki, gerokai tiesmukesnį Jauniaus psichinės būklės aprašymą pateikia Vaižgantas, išgąsdintas Juškytės atsiminimuose iškilusio ne itin palankaus kunigijos, ypač Bažnyčios vyresnybės, vaizdo. Vaižganto kunigų apgynimas taip pat remiasi Jauniaus liga. Jis, kaip ir galima tikėtis, pateikia konkretesnių faktų: „[Č]ionykščiai kunigai pasakoja, kad jau visi metai [Jaunių – R. B.] imanti melancholija ir verkiąs, turįs haliucinacijų, girdįs kažin-kokį balsą, kurs jį persekiojęs ar liepiąs žmogų užmušti, ir t.t. Kai jis visiškai nusimanąs, pats tai pasakoja.“³⁸² Vaižgantas, tiesa, dalijasi ne savo tiesioginiais įspūdžiais, o tik cituoja kunigo Juozo Genio, taip pat paskirto į Kazanę klebonauti, laišką. Asmeniškai jį mačiusio kunigo teigimu, Jaunius policijos laikomas ligoninėje kaip pamišėlis, „nors jis ne visiškai toks“³⁸³.

Kaip matyti, Bitė ir šeimos rate (brolis Vladislovas, pusbrolis Stanislovas, brolio vyriausiasis sūnus Jonas), ir už jo ribų (Švelna, kunigas Jaunius) buvo susidūrusi su tuo metu žmones kamavusiomis psichinėmis negaliomis ir matė įvairias jų reiškimosi formas. Jau buvo atkreiptas dėmesys į skirtingą pačios Bitės retoriką, kai mini brolio neįgalumą ir kai rašo apie Jauniaus „nepagydomą sielos ligą“.

Dabar būtų pats laikas sugrįžti prie pačios Bitės *nervų*. Dauguma tyrinėtojų, rašydami apie ne kokią rašytojos sveikatą, užsimena ir apie jos „silpnus nervus“, tiesa, visai nesukonkretindami, kas už šios formuluotės slypi. Jos amžininkai, Vaižgantas, jo pėdomis sekanti Pleirytė-Puidienė pirmiausia užsimena apie ypatingą Bitės jautrumą. Vaižgantas, rašydamas apie Mintaujoje eitus mokslus ir jų įtaką rašytojos asmenybei, karžygės laikysenai, pasitelkia tokius žodžius: „Jos pasiryžimas, nervai buvo „aukštai nustatyti“, kaip skripkos stygos: iš jų galima buvo lengvai gauti aukštų tonų.“³⁸⁴ „Aukštai nustatyti nervai“ pateikiami kaip asmenybės pranašumas – tik tokiais nervais išgaunami „aukšti tonai“. Moters karžygiškumas, atsidavimas visuomeniniam, kultūriniam darbui Vaižganto interpretacijoje susiejamas su „įtemptais nervais“, taip kaip pačios Bitės tekstuose inteligentų įsižiūrėjimas savin – su dvasios tamsa. Šis jautraus, jautrių nervų

---

³⁸² Juozas Tumas, „Kun. Jaunius tik apkartęs širdį...“, *Vairas* 3, 1914, 6

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ Juozas Tumas Vaižgantas, „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)“, *Raštai* 13, 133

žmogaus vaizdinys daro visiškai pateisinamą atvirą ir gana dažną kalbėjimą apie silpnus nervus. Štai vienas iš ilgesnių Bitės pasakojimų apie silpnų nervų sukeltus sunkumus, randamų 1902 m. Višinskiui rašytame laiške: „Tamsta pasityčiavai, kad aš negalėjau skambinti ant fortepijono; aš prisipažinti nenorėjau, bet jutaus jau nuo kelių dienų teip, kad valandomis, ir tai beveik kas kelios minutės, nieko nematydavau, viskas man iš akių išnykdavo... Laikiau teip visgi gana ilgai, bet pagaliaus tie „puikieji“ mano nervai teip mane nuveikė, kad vos-ne-vos dabar atsigaunu. Brolis baidė mane, kad aš su tokiais nervais galiu išsidanginti į geresnę pasaulę... bet dar šįkart užsilikau, ir rodosi, kad jau lig tokių negerukų negreitai duosiuos prisivaryti.“ (VI, 44) Iš pateikto pasakojimo matyti, kad dėl *nervų* Bitė gana dažnai laikinai prarasdavo regėjimą, negalėdavo normaliai, įprastai bendrauti su žmonėmis, sunkiai atlikdavo šiaip malonius darbus, galiausiai sunkiai apsirgdavo (nors ir nedetalizuojama, kokio pobūdžio buvo tie negalavimai) ir ilgam atguldavo. Vaižgantas, pasakodamas apie didžiulį Bitės atkrytį, kai ji gana ilgam laikui buvo prikaustyta prie lovos ir net pasiūsta konsultuotis į Varšuvą, mini Varšuvos gydytojų diagnozę ir paskirtą gydymą: „Ten gydytojų konsiliumas priteisė trejus metus lovoje gulėti, nes organizmas nuo pat jaunų dienų persunkiai dirbęs ir nervai esą pavargę.“³⁸⁵ Varšuviškių gydytojų konsultacija minima ir pačios Bitės laiške Višinskiui, rašytame 1903 m. iš Varšuvos, kur nenoras ir sunkumas rašyti teisinamas „nekoki psichika“, o vėliau pateikiamos ir gydytojų išvados apie nervų išsekimą (VI, 65-66). Gydytojų nurodomas geriausias būdas pasveikti – kuo didesnė ramybė – palydimas Bitės ironijos: „Bet iš kur mums paimti tą „spokój“?.. Gailu, kad negal mikstūroje užrašyti... Didžiausias specialistas „Gyvenimas“ savo klientams to visai nesuteikia. Dabar irgi daugiau nerašysiu. Miesto oras ir triukšmas kankina... Galva tik ūžia, pulsai plaka.“ (VI, 66) Bitės nervų sukelti fiziniai negalavimai – trumpalaikis apakimas, negalėjimas rašyti, groti, apimanti apatija, padažnėjęs pulsas ir t. t. – leistų pritraukti artyn platesnį kontekstą ir Bitės nervų ligą matyti greta nemažai XIX a. moterų kamavusių, tačiau dėl to nė kiek ne lengviau apibūdinamų panašių negalavimų – neurastenijos ir isterijos.

Glaustai pristatant XIX a. antrosios pusės ir amžiaus galo moteris kankinusius psichinius negalavimus bus remiamasi konkrečių faktų ir dokumentais pagrįstų detalių gausa pasižyminčia 2008 m. išleista Lisos Appignanese knyga „Pamišusi, bloga ir liūdna“

---

³⁸⁵ *Ibid.*, 140

(„Mad, Bad and Sad“). Knygos autorės pasirinktas medžiagos dėstymo būdas – apie ligą pasakoti remiantis konkrečios (dažniausiai vienos) moters gyvenimo istorija – yra parankus mūsų tyrimui, juolab kad Appignanesi žiūros perspektyva nulemta nuostatos, jog liga yra subtilios sąveikos tarp kultūros apibrėžčių ir nuolat kintančios biologinės realybės produktas. Taip pat ir žmonių išgyvenami ir pasakojami simptomai ir įvairių sutrikimų kilmė bei aiškinimas yra suformuoti konkrečiai istorinei bei kultūrinei situacijai priklausančių paciento ir gydytojo abipusio poveikio³⁸⁶.

Appignanesi teigimu, XIX a. antrojoje pusėje prasidėjusios gyvenimo permainos – didėjantis žmonių mobilumas, kaimo žmonių kėlimasis gyventi į miestus, auganti miestų populiacija, purvas ir triukšmas – buvo laikomos kenksmingomis nervams. Pats laikas patiriamas kaip šokas nervų sistemai. Nuo XIX a. žodis *nervingas* imamas sieti su tam tikromis psichinėmis asmens savybėmis. Tuo pat metu nervai ir smegenų veikla tampa mokslo ir medicinos tyrimo objektais ir didelio susirūpinimo reikalinga sritimi. Su nervais susijusi diagnozė ir jos simptomai atspindėjo tam laikotarpiui būdingus mąstymo bruožus ir buvo susieti su lyties apibrėžtimis. Appignanesi tvirtina, kad bet koks to laiko kiekvienai lyčiai nustatytų būdingų ribų peržengimas tuomet buvo traktuojamas kaip „kenkiantis nervams“.

Viena dažniausiai XIX a. antrojoje pusėje diagnozuojamų nusilpusių nervų ligų – neurastenija. Buvo tikima, kad šią ligą sukelia modernėjantis gyvenimo būdas, veržlų ir sėkmingą vyrą paverčiantis nerviška išsekusiu. Moterys, kurioms šis negalavimas buvo kur kas būdingesnis, įsiverždamos į vyrams priklausančią intelektualinę veiklos sritį, išgyvendamos sekinančius meilės jausmus, „išėikvoja“ savo nervus. Šiuo metu besiformuojantis naujas moters tipažas pasirodo kaip nervinga moteris. Iškilęs prieštaravimas tarp intensyviai palaikomo nuolaidžios, romios ir tyros moters idealo ir dinamiškos, greitai kintančios kultūros suformuoto aktyvios moters įvaizdžio, skatinusio imtis veiklos, išeiti iš namų, moteris apsargdindavo, jos dažnai tapdavo visiškai pasyvios ir ilgam „atsiguldavo ant sofos“. Pabėgimas į ligą knygos autorės traktuojamas kaip to laiko moterų išrastas būdas maištauti: „Emancipacija, feminizmas ir neurastenija, o kartais ir jos dvynė sesuo isterija suvešėjo toje pačioje nervingoje dirvoje.“³⁸⁷

---

³⁸⁶ Žr. Lisa Appignanesi, *op. cit.*, 5

³⁸⁷ *Ibid.*, 102

Dauguma to meto gydytojų buvo įsitikinę, kad moterų nervų sistema yra stipriau veikiamą išpūdžių, labiau linkusi į įvairias ligas, kylančias iš per didelio susijaudinimo. Moterys, evoliucijos sukurtos namams, motinystei, yra išstobulinusios puikius mimetinius įgūdžius, labiau nerviškai pažeidžiamos ir menkesnių intelektinių gebėjimų. Lytinio brendimo metu prasidedančios menstruacijos pasitelkiamos įrodyti, kad fiziologiškai moterys stokoja protinei veiklai reikiamos energijos, mat ši reguliariai kas mėnesį prarandama kartu su krauju. Todėl leisti moterims užsiimti intelektine ar su vaizduote susijusia veikla reiškė leisti moterims „nutekinti“ energiją netinkama kryptimi, o išsekus patirti nervinį krachą arba visą sąrašą simptomų, kurie tilpo į visa apimančias diagnozes – neurastenijos ar šios kaimynės isterijos. Moterų intelektinės aspiracijos buvo matomos kaip tiesiogiai kenkiančios reprodukcinėms savybėms, todėl buvo baiminamasi, kad moterų siekis šviestis, lavintis gali sukelti populiacijos sumažėjimą. Eikvodamos energiją mokslams moterys patenka į „užburimą ratą“: joms gali sutrikti menstruacijų ciklas arba visai išnykti, o tai gali sukelti galvos skausmus, nuovargį, nemigą. Kartais lavinimosi padariniai dar sunkesni – psichikos išsekimas, epilepsija ir t. t. Viktorijos laikų moterys, sergimos nuo bet kokios veiklos, atribotos nuo protinio darbo ir judėjimo laisvės, dėl ypatingų mimetinių gebėjimų išlavino tas nervų ligas, kurias gydytojų buvo kildinamos iš specifinių moteriškų funkcijų, o ne siejamos apskritai su moterų gyvenimo sąlygomis.

Alice James, garsaus amerikiečių psichologo ir filosofo Williama Jameso (jo knyga „Psichologijos principai“ („The Principles of Psychology“, 1890) remiamasi ir ji cituojama iki šiol) sesers, ligos istorija gali būti puikus kontekstas mėginant suvokti Bitės negalavimų pobūdį ir priežastis. Alice, gimusi 1848 m. filosofo Henry Jameso šeimoje, kaip ir kiti šeimos nariai išsiskyrė ypatingais gabumais. Pats tėvas puoselėdamas vaikų „natūralią prigimtį“ rūpinosi jų auklėjimu, tačiau niekada nemanė, kad Alice reikėtų lavinti tiek pat kiek ir jos brolius. Per dažnas tėvo rengtas keliones po Europą Alice paprastai buvo paliekama viešbučio kambaryje, o jos broliai tuo metu buvo rengiami gyvenimui ir kultūriškai lavinami. Vienintelė dukra šeimoje, ji buvo lepinama tėvo, kuris tikėjo, kad mergaitės gimsta tyros ir gebančios pasiaukoti.

Liga, tyrinėtojos manymu, pasiūlė Alice išeitį, sprendimą jos gyvenimui: liga išlaisvino ją nuo per didelių sau keliamų reikalavimų, nuolatinės saviplakos (užfiksuotos dienoraštyje), taip pat ji nebeprivalėjo konkuruoti su broliais. Kita vertus, neaiškios

kilmės negalavimas, pasireiškęs dar paauglystėje, buvo savotiška maišto forma prieš jos gyvenimui primetus apribojimus. Sirgdama Alice gaudavo leidimą pratrūkti, išlieti susikaupusias nuoskaudas, pyktį. Keturiolikmetės mergaitės užrašuose jau kalbama apie energijos stoką, nuolat lydintį nepasitenkinimą savimi, kylantį iš manymo, kad ji nenaudinga, įkalinta kūne, suvystyta rūbų ir t. t. Nuo penkiolikos paūmėję negalavimai nebepaleidžia jos visą likusį gyvenimą: Alice nuolat jaučia jėgų stygių, išsekimą, kankinasi dėl neaiškios kilmės skausmų, alpsta. Jai buvo diagnozuota daugybė ligų: neuralgija, nugaros neurozė, reumatinė podagra, galvos skausmai, skrandžio veiklos sutrikimai, nuovargis ir, aišku, nervų liga. Ne sykį Alice gydyta psichiatrijos ligoninėse.

Apie Bitę kamavusią nervų ligą (galbūt ligas?), kaip jau buvo minėta anksčiau, sunku konkrečiau kalbėti, nes stinga išsamesnių duomenų, kad tiksliau pasakytume, kas slypi už žodžių *silpni nervai*. Tačiau yra išlikęs vienas Bitės jaunystės laikų dienoraščio rankraštis³⁸⁸, tiesa, niekur nepublikuotas, rašytas praėjus maždaug penkeriems metams po mokslų Mintaujoje³⁸⁹. Šiame dienoraščio fragmente atviriau reiškiamas nepasitenkinimas gyvenimu tėvo namuose, šio gyvenimo būdo primestu vaidmeniu, veiklos kryptimis ir pan.

Dienoraščio tekstas pradedamas atsitokėjus, kad pasinėrus į apmąstymus nepastebimai pralėkė keturios valandos. Atotrūkis nuo realybės, praradus laiko nuovoką, byloja apie dienoraščio pasakotojos išgyventą dvasinį sukrėtimą. Merginą iš gyvenimo rutinos išmušė laiškas. Iš pradžių neaišku nei nuo ko, nei apie ką. Tik pabaigoje sužinome, kad laiškas gautas iš studentės rusės (neminima nei jos vardas, nei pavardė), kuri priekaištauja Gabrielei dėl „dvasios dovanų žudymo“ ir kviečia atvykti pas ją į Maskvą. Kito asmens žvilgsnis į jos gyvenimo situaciją suteikia progą ir pačiai dienoraščio autorei pažvelgti į savąją realybę iš šalies, kitu / kito žvilgsniu. Rašančiajai prieš akis veriasi didžiulis „Aš“, buvusios praeityje, mokslo metais, ir „Aš“ gyvenamoje dabartyje neatitikimas.

Dienoraščio „dabar“ – vakaras, namuose garsiai groja muzika, girdisi „naujųjų pažįstamų“ kalbos, vyksta pobūvis. Dienoraščio pasakotoja prisipažįsta, kad yra laukiama kaip svarbi šio žmonių susibūrimo dalyvė („visi manęs laukia“). Iš pirmo žvilgsnio

---

³⁸⁸ LLTI BR F30_(CB) – 30

³⁸⁹ Keletą citatų iš šio dienoraščio galima rasti Jasaičio monografijoje. Žr. Juozas Jasaitis, *op. cit.*, 34–35

dabartinis pasakojamo gyvenimo vaizdas atrodo visa ko kupinas: namai visuomet pilni svečių, atvira galimybė būti tarp žmonių, bendrauti, namuose daugybė knygų – galima skaityti, savarankiškai lavintis, skambinti fortepijonu, puoštis, rinktis mėgstamą maistą, nejaučiama pinigų stygiaus. Dar svarbiau – santykiai su tėvu ir artimaisiais rodosi puikūs, mergina tvirtina esą ji visų lepinama.

Tačiau tos nežinia kur praleistos keturios valandos dabartį šiek tiek nustumia į šalį, nutolina, o praeities vaizdą priartina. Labai aiškiai prisimenama, kokia „Aš“ buvo anuomet mokykloje: visų vadinta „geriausios galvos“, „sumaningiausia tarp šimto, dagi tarp kelių šimtų draugių“, verta draugių ir mokytojų pasigėrėjimo. Dabartinį ir buvusį savivaizdį skiria neperžengiama praraja, pasireiškianti klausimais: „Ar aš suprantu ką daryti? Ar aš pati save suprantu? Ar žinau ką padaryti su ta našta, kuri gyvenimas vadinasi?..“ Laike nutolusi praeitis ir ten buvusi „Aš“ dienoraščio pasakotojos patiriama kaip artimesnės ir tikresnės. Todėl dabar esantis „linksmybės, energijos, sąmojo įkūnijimas“, „Aš“ reprezentacija, artimiesiems rodomas veidas nelaikoma tikroju „Aš“. Draugės atsiųstas laiškas atidengia slepiamo, labiau su merginos lūkesčiais ir ateities vizijomis sutampančio tapatumo užuomazgas. Priešingai nei miglotas, neaiškus dabartinis, praeities „Aš“ akivaizdžiai matomas, viena iš jo eksteriorizacijų – karčios, ramios, tiesiai iš širdies krentančios ašaros. „Aš“ sąsaja su širdimi tik įrodo šio savivaizdžio autentiškumą.

Kyla klausimas, kodėl iš pirmo žvilgsnio tokioje jaunai merginai palankioje aplinkoje („visų taip lepinamajai“) nėra galimybių pasirodyti jos tikrajam „Aš“, kuris, negalėdamas iškilti į viešumą ir sulaukti palaikymo bei pripažinimo, pasmerktas vienatvei: „[K]aip tik peržengiau mokyklos slenkstį – tapau tarsi irėjas be irklų, vienas pats beklaidžiojąs kažki-kokioje, man visai nežinomoje ir baisioje juroje... Ir tai irėjas visų pamestas, visų užmirštas, kas prasčiausia, visiems svetimas, nežinomas, keistas...“ Kai giliai viduje slepiamas „Aš“ neturi jokių galimybių užmegzti ryšio su aplinkiniais, būti kitų vertinamas, apkalbamas, t. y. tapti bendros su kitais realybės dalimi, tuomet formuojasi totalaus vienišumo, kitoniškumo, susvetimėjimo jausmas. Iš Bitės pasakojimo atrodytų, kad didžiausia taip susiklosčiusios situacijos priežastis – dviprasmiškas ryšys su tėvu. Būtent jis minimas pirmiausia, kai konstatuojama, kad aplinkinių supratimo negalima nei laukti, nei tikėtis: „Su tėvu joks susipratimas negalimas. Tėvas išvydęs

mane kartais liustačiau, išmėtinėja man nedėkingumą...“ Dukters liūdesį tėvas supranta kaip nepasitenkinimą jo rūpesčiu, sukurta gerove, kai, jo nuomone, mylimai dukrai nieko netrūksta: leista gimnazijos mokslus pabaigti, namuose samdoma tiek tarnų, kad nebūtų per sunku, yra knygų, lankosi svečiai, galima skambinti fortepijonu, valgoma sočiai, perkami brangūs rūbai ir t. t. Dienoraščio autorės liūdesio, ašarų priežastis – tėvo ir artimiausios aplinkos supratimo galimybes viršijantys gyvenimo lūkesčiai ir tikslai: noras tęsti mokslus universitete arba bent gauti tokį išsilavinimą, kad būtų galima „justies savorankis žmogus“. Didesnio savarankiškumo siekimas sukelia tėvo pyktį, pasireiškiantį kaltinimais, gąsdinimais: „Ir prašau manęs nenervuoti... Nebent norėtum be laiko mane į kapą nuvaryti, bekrimzdama. Juk mano širdis nekokia...“ Silpni tėvo nervai ir širdis (puiki šantažo priemonė) užkerta kelią bet kokiam šio klausimo svarstymui.

Kai nebelieka legalių būdų kovoti dėl teisės pasirinkti, kaip tvarkyti savąjį gyvenimą, kai užgniaūžiama galimybė bent kalbėtis, išsakyti savus norus („po kelių tokių išmėtinėjimų šimtais raktų užsklendžiau prieš jį savo sielą“), prasideda ligos. Pirmiausia pasakojama apie „netyčinius“ pykčio priepuolius – „beskambindama staiga užsikertu ir paėmusi bent-kokį baisiai neteisingą akordą, toliau skambinti nesugebu“. Netyčia praprusiančios klaidos slepia tokį didžiulį nepasitenkinimą dabartiniu vaidmeniu – čiauškėjimu *salione*, klausymu niekingiausių kalbų, rankų darbeliais, – jog trokštama „kumščiais daužyti visą fortepijoną“. Slopinamas pyktis neturi jokių šansų iškilti į paviršių, nes menkučiai riktai sukelia žmonių apkalbas, esą panelė „užsispyrėlė“, „nervingas žmogus“.

Prisimindami Alice James gyvenimo istoriją, labiau suprasime, kas yra tie nesąmoningai prasiveržiantys Bitės *disonansai* ir kokios jų priežastys: „Ir anie disonansai paprastai man nejaučiant išsiveržia patįs savimi, užgaunu juos, neduodama sau apyskaitos, kas su manimi tuomet darosi.“ Gniaužiamas nepasitenkinimas priskirtu vaidmeniu, slopinami tikrieji norai, užspaustas pyktis dėl kitų, o labiausiai tėvo, nesupratingumo, negalėjimas sava patirtimi pasidalinti su aplinkiniais išsiveržia trumpais sąmonės praradimo epizodais.

Birgerytė yra atkreipusi dėmesį, kad nors Bitė buvo auklėjama kaip visiškai sveikas vaikas, t. y. „jos fizinė negalia (kaip kūno skirtis) išvengė bet kokių stigmatizuojančių akcentų“, tačiau jai teko patirti „akcentuotą kitos kūno skirties – moteriškosios lyties

stigmą³⁹⁰. Pati Bitė, paminėdama kitų žmonių ištaras, tėvo sprendimą neleisti toliau tęsti mokslų aiškina vienaprasmiškai – tik todėl, kad ji yra mergaitė. Dienoraštyje pirmiausia prisimenami motinos pasakyti žodžiai: „Mano a. a. motina turbūt nuo mano kudykybės dienų šitą buvo pasergėjusi. Girdžiu net dabar, rodosi, kaip šiandien išstartus jos žodžius liūdnu balsu: // - Kaip gaila vaikel, kad tu nesi gimusi vyru...“ Taip aiškiai prisimenami, tarsi dabar girdimi motinos žodžiai susieja moteris, nes jos abi suvokia (mama anksčiau, dukra vėliau) jų lyčiai taikomus apribojimus. Niekur daugiau Bitės motina nepasirodo tokia artima savajai dukrai kaip šiame epizode.

Analogiška mintis girdisi ir atgaivintuose gimnazijos matematikos mokytojo pasakytuose žodžiuose: „O! kad bent vieną tokį mokinį turėčiau savo mokykloje – jis buvo realinės mokyklos direktorium – o dabar – kokia jums nauda iš jūsų gabumo? Juk esate mergaitė...“ Prikeldama iš praeities *senelio* mokytojo (jis pasirodo kaip ateitį išpranašaujantis išminčius) garsiai išreikštą apgailestavimą, jaunos mergaitės pagailėjimą, Bitė sykiu atmena ir savąjį naivumą, kai trūko patirties suvokti savosios, **mergaitės**, skirtingos nuo berniukų, padėties ypatingumą, kitoniškumą: „Kam gailėti mergaitei gabumo? Juk ir man gerai, turint tokią galvą.“

Gimti mergaite ir būti gabiai, turėti gerą galvą atrodo kaip du vienas kitam prieštaraujantys dalykai. Kūno skirtis – didžiausias kliuvinys, todėl išeitis – vaduotis iš kūno apribojimų: „Užgirstu už tai dažnai, jog esu labai graži mergina o pati kai pažiuriu į savo pirštus ir rankas prieš saulę – stačiai permatomi. Tarytum juose nei kraujo lašo nebeliko.“ Saulės šviesoje tirpstantis kūnas, kūno nykimo jausmas („Pati jaučiu, jog sveikata kasdien menkesnė...“) yra atspindys viduje vykstančių procesų: noras mirti, išnykti kyla tuomet, kai prarandama viltis gyventi taip, kaip norėtusi, „kaip savorankiam žmogui“.

Iškalbinga ir turinti racijos Vaižganto pateikta Bitės ligos kilmės versija (tarp daugybės kitų³⁹¹) reikšmingai papildo jai, kaip mergaitei, šeimos pasiūlytą ir tikėtąsi moteriškumo variantą: „[N]orėjo ją išauklėti lepnia, smulkią ir moteriškai liauną, silpnai ją maitino, tyčia pieną perdaug atskiesdami vandeniu, ir tokiomis pat kitomis

---

³⁹⁰ Asitė Birgerytė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė...“, 51

³⁹¹ Įdomiai daugybės galimų neįgalumo priežasčių „kūrimą“ yra interpretavusi Birgerytė. Žr. Aistė Birgerytė, *op. cit.*, 48–50

priemonėmis. Viskas pasibaigė kaulų minkštėjimu: dvylikos metų, sveika, graži, energinga, gyviausio temperamento, kaip tikras berniukas, Elcia ėmė sirgti, jos nugarkaulis ėmė krypti ir visą stuomenį deformuoti.“ Vaižganto siūloma mintis yra tokia, kad nerealūs lūkesčiai, pirmiausia susiję su mergaitės kūnu, bet, be abejonės, lemiantys ir charakterio ypatumus – liaunas, smulkus, trapus kūnas byloja apie silpną, pažeidžiamą, greičiausiai kitų paramos bei pagalbos reikalingą asmenybę, „suminkština“ moters nugarkaulį – stiprumo, tvirtos laikysenos ženklą. Vaižgantas kelis kartus apie dar vaiko amžiaus Gabrielę sako, kad ji buvusi „kaip tikras berniukas“, „berniokiškai siausta“, ir leidžia suprasti, kad dar vaikas būdama neatitiko į ją, kaip mergaitę, sudėtų lūkesčių. Bitė buvusi veikli, iniciatyvi, padūkusi, savarankiška ir svarbiausia – geros galvos. Dar viena į Bitės gyvenimą dėtų vilčių, ypač puoselėta tėvo, vėliau, regis, perimta ir jaunėlio brolio Leono, – tikėjimas, kad Bitei užteks namų šeimininkės, laisvalaikio dalyvaujančios vietinių bajorų sueigose, išsilavinusios, įdomios pokalbių dalyvės, pamaloninančios svečius pačios atliekama muzika, žinoma, padedančios tėvui, vėliau broliui atlikti kasdienes gydytojo pareigas, vaidmens.

Vaižganto nukaltas Bitės asmenybės apibūdinimas – „darbininkė-pareigų vergė“ – nusako ne tik jo, bet ir vėlesnių šios moters gyvenimą tyrinėjusių žvilgsnio kryptį. Tačiau Bitės gyvenimo būdas, veiklos kryptys, visuotinai laikytos (ir dabar tebelaikomos) jos pačios pasirinktomis, bent jau iš pradžių pačiai Bitei neatrodė pakankamos: „Ir sodžiuje budamu juk mokau laisvomis valandomis varguolių vaikus skaityti, rašyti... mokau savo tarnaites irgi. Bet patenkinimo iš tokio darbo nejaučiu jokio...“ Sekant dienoraščio minties giją, matyti, kad ši veikla (varguolių švietimas) renkama kaip paguoda, kai nematoma jokių galimybių įgyvendinti daug didesnes ambicijas: „...Kartais manau, jog ir su tiek mokslu, kiek turiu, galiu būti žmonėms naudinga...“ Grįždama į jaunystės laikus, prisimindama tuomet gaivinant lietuvybę dirbtus darbus, tikrai komplikuoatą, nemaža įtampos ir įvairiausių jausmų sukėlusią situaciją, Bitė atkuria šviesų šios pavidalą: „Bet kiek džiaugsmo ir malonumo suteikdavo jis [slaptas jaunuomenės mokymas] tiek mokytojams, tiek ir mokiniams.“ (I, 630) Pačios rašytojos vėlesniais metais itin akcentuotas naudingumo kitiems imperatyvas jaunystės laikų dienoraščio fragmentuose atrodo nepakankamas užpildyti visą merginos, turinčios didelių lūkesčių, susijusių su mokslu, gyvenimą. Šiuo atveju veikiausiai iš tėvo perimta

pozityvistinė gyvenimo programa maskuoja, galbūt švelnina skausmą, suvokus moters veiklos apribojimų neišvengiamumą. Iš tiesų, negalėdama užsiimti tuo, prie ko labiausiai linksta, kam jaučia turinti įgimtų gabumų, Bitė tarsi praranda mokslo metais atrastą savosios vertės jausmą: „Visos buvome tuomet narsios, užsidegusios, didelio savo vertės supratimo pilnos...“ Anų laikų vertės pilnumą stelbia namų šeimininkės kasdienybės nykuma: „Nekenčiu tų visų gyvenimo niekniekių.“

Draugės siūlymas atvykti pas ją į Maskvą, net jeigu tėvas tam ir nepritartų, nuskamba gana dviprasmiškai – lyg raginimas palikti nemylimą, moters ar žmonos gyvenimą griaunantį vyrą: „Jei tavo tėvas to nesupranta – mesk jį! Jis su savo gyvenimu padarė, ką galėjo.“ Tėvo reikalavimas pakeisti mirusią motiną – tapti namų šeimininke – ne tik užkirto kelią Bitei tęsti mokslus, bet ir apribojo, o gal ir visai sužlugdė, jos galimybes gyventi savą ir savarankišką moters gyvenimą. Kaip yra pastebėjusi Birgerytė, idealizuotas tėvo portretas iš dalies yra ir pačios Bitės kūrybos produktas, tačiau kartais atsiminimuose prasprūsta tokie jo elgesio bruožai, kurie sunkiai įsikomponuoja į tobulą šio vyro paveikslą. Vienas iš tokių pasakojimų, kuriame tėvas pasirodo kiek netikėtu, bet itin iškalbiu rakursu, tai minėta istorija apie iš katorgos grįžusį buvusį sukilimo dalyvį Švelną. Priešindamasis dukters įtikinėjimams, kad taip gražiai sutiktas praėjusių dienų didvyris šiuo metu yra beprotis, tėvas užsipuola pačią dukterį: „Aš galiu tau pasakyti, kad tu nė mažojo jo piršto neverta... Nesuprantu dabartinės jaunuomenės! Mokyk, nemokyk! Vis liks akli vabalai, įsiknisę į žemę! Nei jie kitų nujaučia, nei jie nuopelnų, aukų supranta... Būdami patys žemės šliužai... nekliudykite bent kitiems sparnų turėti... nusilenkite aukštesniems už save! Bet ne!.. Patys būdami niekai, peikia dar ir tokį Švelną... į purvą traukti... Ne Švelna beprotis, bet jūs visi, kurie jo dvasios nesuprantate, o pirmučiausia tu... tu...“ (I, 553) Galima tik numanyti, kokie skaudūs turėjo būti Bitei tėvo užgauliojimas ir niekinimas. Tėvas, ribojęs dukters gyvenimą namų šeimininkės, jo pagalbininkės vaidmeniu, tuo pat metu ją dėl tokio gyvenimo laikė mažai ko verta, tikrai negalinčia lygintis su didžiavyriū, dėl savo veiklos nukentėjusiu Švelna. Tai, kad net ir visuomeninė Bitės veikla nebuvo tinkamai tėvo vertinama, įrodo ši atsiminimuose apie Petkevičių minima detalė: „Dukterį Gabrielę dėl jos veikimo kartais net smarkiai pabardavo, sakydamas: ‘Kam tau bobai kištis! Bus ir be tavęs kas rūpinsis’...“³⁹²

³⁹² „D-ras Jonas-Leonas Petkevičius...“, 775

Tikėtina, kad tėvo pykčio priepuoliai buvę gana audringi ir dažni ir tikrai išgąsdindavę dukrą („Kaip trenks tėvas abiems rankom į stalą, net man kibirkštys iš akių iššoko“; „turėdavau tėvo pykčio audrą ramiai ir tyliai išlaikyti, kol tėvelis atsipeikėdavo“ ir t. t.). Todėl gana sunku patikėti vėlesniu Bitės teiginiu apie itin švelnią ir „lepinančią“ namų atmosferą: „Per daug jausmus ir vaizduotę lepinančioje šeimos atmosferoje teko augti ir palyginti ilgai gyventi.“ (I, 689) Panašiai kaip ir Alice, Bitė perėmė iš tėvo aukštus, dažnai sunkiai pasiekiamus reikalavimus savajam gyvenimui. Ir kaip Alice, uždaryta ankštuose moters gyvenimo rėmuose, ji nuolat kentė įvairiausių negalavimus, ne visada aiškios kilmės skausmus, ilgam atguldamas iškankinta „silpnų nervų“.

Atviriausiai ir gana detalai Bitė savo didžiulį jaudinimąsi, silpnų nervų priepuolius aprašo atkurdamas pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ pastatymo Palangoje aplinkybes. Štai kiek čia galime aptikti įvairiai minimų *nervų*: „tik nervai, kaip paprastai, jei kas nesiseka, ėmė irti“; „Savo susinervinimu, tur būt, užkrėsdavau ir kitus“; „įsikasčiavusios mintys“; „nervai tačiau bliuro“; „mūsų išstampytus nervus prislėgęs“; „Jaučiamės lyg įelektrinti“; „įkaitino mums nervus it geležį iki raudonumo“; „dar sykį gerai mums nervus supurtes“. Verta dėmesio scena, kai, trūkstant scenos artistų ir ėmus blėsti vilčiai spektaklį surengti, Bitė taip susijaudina, kad beveik praradusi sveiką nuovoką išbėga į gatvę *vaidilų* ieškoti tarp praeivių: „Kaip nervingi žmonės dažnai ne galvojimo ir ne jausmo, bet kažki kokios neaiškios galios stumiami veikia, taip tuomet ir aš dariau. // Sunervinta, niekam žodžio netardama, išbėgau į gatvę, pati nesuprasdama, kodėl ir kam aš tai dariau ir kur ketinau eiti. Veikiausiai turėjau noro viena su savo nejaukiai sukilusiais jausmais pabūti, atsipeikėti.“ (I, 641–642) Kalbėdama apie save kaip apie itin nervingą žmogų, Bitė pripažįsta, kad jos elgesys dažnai paskatinamas jai pačiai neaiškių, vėliau atsitokėjus sunkiai paaiškinamų, nesąmoningų impulsų. Šis paatviravimas gretintinas su apsakyme „Spauda leista“ dviejų veikėjų susidūrimo su išprotėjusiu žmogumi atskleista sava vidine tamsa, trumpam šmėkštelėjusiais sąmonės šviesos užribyje tūnančiais siaubais. Bitės patirtas laikinas sąmonės užtemimas ir jo metu atlikti pačios nekontroliuojami veiksmai lygintini su isterišku³⁹³ moterų elgesiu XIX a.

---

³⁹³ Provokatyvus oficialiosios medicinos pateikiamas isterijos ir jai būdingų simptomų interpretavimas: „Reiškiasi įvairiais psichikos, jutimo, judėjimo, vidaus organų veiklos sutrikimais. Prasideda po staigios ar ilgą laiką psichiką traumuojančios situacijos. Dažniau pasitaiko nebrandžiam, mėgstančiam būti dėmesio

pabaigoje. Isterikės, labiausiai išgarsinusios ir pačios išgarsėjusios per Jeaną Martiną Charcot, buvo laikomos itin labiliomis, emociškai jautriomis, itin pasiduodančiomis bet kokiai įtaigai, ypač hipnozei, moterimis. Apimtos traso būsenos, t. y. „miegodamos“, jos galėdavo atlikti neįtikimiausius veiksmus³⁹⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad Bitė, pasakodama apie ypatingą Višinskio įtaigumą, kalba apie žmones hipnotizuojančias galias: „<...> visi pasitikėjome Višinskiu. Visi tikėjomės, kad jis sugebės padaryti stebuklą, nors ir ne visai taip, kaip senovės pranašai darydavo, savo lazda priversdami išstrykšti vandenį iš uolos, – bet visi buvome tikri, kad jis sugebės sušildyti šventa savo tautai pasiaukojamąja ugnimi nors ir ledais sukaustyta širdį. Juk Višinskis prirėkė mokėjo hipnotizuote hipnotizuoti žmones idėjos darbui.“ (I, 638–639) Atsivertimas idėjos darbui šiame fragmente rodo kaip ne visai sąmoninga traso būsenos, kito ypatingų galių paveikto žmogaus veikla. Ir galiausiai per didžiausius vargus pavykus pastatyti spektaklį, tuo metu patiriamas jausmas lyginamas su sapnavimu atviromis akimis, t. y. sapnavimu esant budrumo būsenos (galima laikyti beveik haliucinacijomis): „Ir laimingas jutosi tada kiekvienas, nors trumpą akimirksnį tokį aukso sapną sapnavęs... tokį reginį turėjęs ir dar atviromis akimis...“ (I, 659)

Nenuostabu, kad, išgyvenusiai tokius nervų sukrėtimus, vėliau besibaiminančiai dėl galimų caro žandarmerijos persekiojimų, Bitei visai pašlijo sveikata. Baimė, kad gali pakliūti į kalėjimą, kuriame „hipnotizuotus arba išvargintus kalinius kvosdavę“, buvo lydima naktinių košmarų, kad, paveikta hipnozės, būdama nesąmoningos būsenos, galėtų išsiduoti ir kitus išduoti. Nors ir suprasdama, kokia rimta jos būklė („liguistas nervų susierzinimas“), Bitė nepasidalina apėmusiu nerimu su, regis, labiausiai galėjusiu padėti žmogumi – tėvu: iš jo, ir kaip gydytojo, ir kaip artimo šeimos žmogaus, būtų buvę realu tikėtis pagalbos. Kreipusis į kitą daktarą, artimą šeimos bičiulį, Bitė išgirsta tipišką tais laikais savojo negalavimo interpretaciją: „Per daug dirbate galvos darbą <...>. Pasitraukite kiek nuo darbo, pailsėkite ir stenkitės būti rami.“ (I, 690) Patyręs senas

---

centre, **siekiančiam daugiau negu leidžia jo galimybės** žmogui [paryškinta mano – R. B.]. Sergančiam isterija gali būti judesių, emocijų „audra“ arba visiškas sustingimas. Gali sutrikti sąmonė, atsirasti haliucinacijų. Ligonio elgesį lemia stiprios emocijos, kurios reiškiasi įvairiais fiziniais simptomais“ (*Medicinos enciklopedija 1*, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991, 366)

³⁹⁴ Lisa Appignanesi, *op. cit.*, 125–146

gydytojas Bitę kamuojančias baimes, neramias mintis, gal net įkyrumus paaiškina per daug moters organizmą sekinančiu protiniu darbu, šiuo savo vertinimu visiškai atspindėdamas tuo metu daugumai Vakarų Europos gydytojų būdingą požiūrį į moteris ir jų ligas.

Kokia rimta buvo tuometinė Bitės būklė, galime suprasti ir iš jos prisipažinimo, kad bijojusi pasilikti viena „su tokiomis neramiomis mintimis“, todėl vykti drauge pailsėti ir atsigauti į Birštoną pasikvietusi Žemaitę. Kad pastaroji taip pat suvokė „panytės“ padėties rimtumą galima išskaityti šiame Bitės atsiminimų epizode: „Žemaitė tuoj suprato, koks sunkus nuo viso to mano suerzintiems nervams išpūdis. <...> Nuolat sergėjo, kad viena nepalikčiau, tai kalba, tai skaitymu traukė iš apėmusios mane apatijos.“ (I, 470) Didžiulis susirūpinimas ir nenoras palikti Bitę vieną galbūt galėtų rodyti Žemaitę turėjus įtarimų dėl galimos Bitės savižudybės.

Kaip galime matyti iš pateiktų pavyzdžių, Bitės įtempti, sudirgę nervai galėjo reikštis ir kaip sunkiai paaiškinamas, ne visai motyvuotas elgesys, sukeltas apėmusių didelių emocijų (minėtas epizodas Palangoje, rengiant spektaklį), arba kaip visiška apatija, būseną išgyventa Birštone. Panašų į isterijos sukeltą stingulį, derealizacijos ir skilimo jausmą, paskatintą didžiulio streso, siaubo, sužinojus, kad namuose daroma krata, Bitė taip pat yra aprašiusi atsiminimuose: „O man pasidarė tas pat, kas visuomet būdavo, ištikus kokiam nesmagumui arba pavojui. Jausmai staiga, rodosi, šalte sušalo, suakmenėjo. Veikė tik viena galva. Kadangi šiaip gyvenime esu per daug jautri, tad tokios itin sunkiai arba bjauriai gyvenamos valandos tarsi mane pusiau perskelia... Pati lyg nepasitikiu savo darbu ir kalba.“ (I, 699–700) Šitokia reakcija į traumuojančią patirtį, kai beveik nekontroliuojama nei kalba, nei veiksmai, Bitei jau buvo pažįstama, nenauja. Vėliau pavojui praėjus ji jaučiasi „lyg iš gilaus apalpimo atsipeikėdama“ (I, 706). Kaip buvo minėta, toks reagavimas į sunkiai pakeliamas, grėsmingas situacijas buvo būdingas ir Bitės tėvui.

Įsižiūrėdami į paribius (šešėlius), esančius už Bitės šviesiojo idealaus paveikslo – darbininkės, pareigų vergės, moters daugiau nuveikusios nei kiti, turėjusieji arklio sveikatą, perfrazuojant Vaižgantą, – galėsime labiau įsivaizduoti, kokios komplikacijos, tapatumo įtrūkia lydėjo XIX a. pabaigoje į viešą gyvenimą išeinančias moteris, kokių retorinių galimybių jos turėjo arba neturėjo papasakoti apie savą patirtį, kurios

skaudžiausi aspektai dažnai likdavo tik užuominos, bendrybės, tokios kaip „silpni nervai“. Nuodugnesnis žvilgsnis į Bitės pasakojimus apie visą gyvenimą ją lydėjusius negalavimus, dažnai priskiriamus apskritai silpnai sveikatai, akivaizdžiausiai reprezentuoti nuo dvylikos metų nešiotos kuprelės, leidžia suabejoti pačios Bitės jau vyresniame amžiuje kurtu idealios šeimos, išugdžiusios ją kaip asmenybę, paveikslu. Kai kurios atviresnės pastabos apie tėvo elgesį, nepublikuotas jaunystės dienoraščio fragmentas leidžia daryti išvadą, kad Bitės tapatumo formavimasis vyko ne visai tolygiai, buvo komplikotas, kai kurios iš to atsiradusios įtampos lydėjo rašytoją visą gyvenimą, pasirodymas kaip „nervų“ sukelti kūno skausmai.

Lukšienė straipsnyje „Keliai keleliai į inteligentes“ teigia: „Savo ruožtu tam savaiminiam perėjimui iš giliai demokratinės pasaulėžiūros, grindžiamos konkrečiais nuolatiniais, ne vienkartiniais darbais kiekvienam, kas tik reikalingas pagalbos, į politinę-demokratinę veiklą nereikėjo tiltų, nereikėjo tarpininkų.“³⁹⁵ Iš tiesų skaitydami Bitės jaunystės užrašus galime numanyti, kad „giliai demokratinės šeimos tradicijas“ ji patyrė ir kaip priespaudą, neleidusią pačiai rinktis savojo gyvenimo, veiklos krypčių. Bitės asmenybės raidą brėžiančiuose Daujotytės štrichuose galime jausti tam tikrą minties prieštaravimo keliamą įtampą. Viena vertus, teigiama: „G. Petkevičaitė-Bitė yra vienintelė savo laiko lietuvių rašytoja, suformuota namų, šeimos ideologijos, **neišvengusi skausmingo „aš“ skyrimosi iš artimųjų** – kaip V. Kudirka, P. Višinskis, abi seserys Lazdynų Pelėdos [paryškinta mano – R. B.]“.³⁹⁶ Palaikoma pačios Bitės ir jos biografijos tyrinėtojų mintis, kad namų ideologija rašytojos buvo perimta be jokių prieštarų, neišgyvenant jokių nesklandumų ar traumų. Kita vertus, užsimindama apie Bitės didžiulį norą tęsti studijas, mokslininkė įtaria, kad jaunai merginai galėję būti itin sunku susitaikyti su tėvo sprendimu nebeleisti jos toliau mokytis į universitetą. Formuluojuama mintis leidžia pamatyti šeimos, o labiausiai tėvo kurtos demokratinės ideologijos, pritaikytos ambicingos gabios merginos gyvenimui, ribas: „Mažanti moteris negalėjo (o ir dabar negali) tikėtis lengvo savo likimo išsipildymo. Ji gali tarnauti, įskaitant ir

---

³⁹⁵ Meilė Lukšienė, *op. cit.*, 432

³⁹⁶ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, 128

intelektualinę tarnystę. Bet jos pačios asmenybės trajektorija neišvengiamai žeminama.³⁹⁷

5. Moters tapatumo formos XX a. pradžios Šatrijos Raganos, Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės ir Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kūryboje

Nors Šatrijos Raganos, Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės svarbiausi kūriniai parašyti XX amžiuje, jos priklauso tai pačiai tradicijai, vedamai dar „Aušros“ laikais gauto impulso – kurti, auginti ir gilinti tautinę kultūrą, itin glaustai susijusią su visuomeniniais, tautos atgimimo rūpesčiais. Todėl šių moterų kūrinuose asmens tapatumo paieškos, formavimasis neatsiejami nuo tautinės problematikos.

Šatrijos Raganos „Viktutė“ žymi moters sąmonėje įvykusį didžiulį lūžį, kai literatūros kūrinyje pradama pasakoti moters vidinė istorija. *Novelios* „Viktutė“ pirminio varianto ir daugiau nei po dvidešimties metų pačios autorės atliktos šio kūrinio redakcijos palyginimas suteikia puikią progą išvysti sąmonės kalbinę priklausomybę laikui. Būtent kalba atskleidžia rašančiosios sąmonės kaitą laike, šio abipusio ryšio nulemtą buvimo būdą, savivokos kryptis ir formas, tapatumo apibrėžtis.

Novelioje pasakojama moters socializacijos istorija vyksta namuose, bajoriškos kultūros židinyje – dvarelyje. Tačiau naujam socialiniam vaidmeniui ją rengia nebe moterų bendruomenė ar šios atstovė motina, bet iniciaciją sėkmingai perėjęs vyras. Moteris, einanti lietuviybės link, iš tiesų taip ir neišeina iš namų (plačiaja prasme): čia ji sutinka idealų partnerį *litvomaną*, čia bręsta ir apsisprendžia, kas ji yra, o atgimusi lietuvybei rengiasi vestuvėms, t. y. žmonos, vaikų motinos vaidmeniui, vadinasi, lieka namuose.

Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės kūryba tęsia Maironio pradėtą, Šatrijos Raganos perimtą asmens / moters vaizdavimo būdą: moteris savąjį kelią pradeda sutikusi reikšmingą vyrą – visuomenės ir kultūros vertybių, normų nešėją, duodantį impulsą

---

³⁹⁷ *Ibid.*, 129

moters savivokai formuotis, padedantį apsispręsti, kokią gyvenimo kryptį, veiklos formą pasirinkti. Skirtingai nei Šatrijos Raganos, Vaidilutės kūrinuose pasakojama moters tapimo istorija yra labai abstrakti, vykstanti idėjų plotmėje. Moters ir vyro susitikimas labiau simboliškas ir regimas kaip universaliai galiojantis, t. y. jis suvokiamas kaip kiekvienos moters individualizacijos proceso esminis elementas. Šią mintį patvirtina Pleirytės-Puidienės dienoraščiai, kuriuose pasakojama (atkuriama) konkreti pačios autorės ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio pažinties istorija remiasi ta pačia logika.

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, į viešumą išeinanti almanache „Gabija“, pirmuosius tekstus paskebia kartu su grupe „sūnų-rašėjų“, siūlančių romantinės tradicijos formomis besiremiančią poetinę tautos gaivinimo programą. Romantinės tradicijos inspiruotos naujo bendruomeniškumo paieškos buvo Kymantaitės-Čiurlionienės viešosios veiklos imperatyvas. Almanache „Gabija“ spausdinamose impresijose papasakota moteriško genialumo atverties patirtis yra tas pagrindas, nuo kurio atsispyrusi moteris žengia dar toliau – mėgina savarankiškai filosofinėmis kategorijomis nusakyti asmens esminę priklausomybę nuo kultūros, t. y. kultūrą aiškinti kaip asmens tapatumo ir naujai steigiamo bendruomeniškumo pamatą.

5.1. Šatrijos Raganos „Viktutė“: moters tapimas – vidinė istorija. Šatrijos Raganos kūryba XIX a. pradžios–XX a. pabaigos moterų savivokos žemėlapyje atveria menkai jos amžininkų tyrinėta (išvaikščiota, išžvalgyta) erdvę – moters vidaus, subjektyvumo, savų patirčių, jausmų ir minčių pasaulį – ir brėžia jos ribas. „Aš“ moters kūrinuose pasirodo kaip atskira, individualios patirties suformuota istorija. Moters subjektyvumas yra pakankamai stiprus, kad, pasak Daujotytės, taptų „natūralia pasakojimo kaip *pasipasakojimo* – *išsipasakojimo* forma, iš vidaus konsoliduojančia patirtį“³⁹⁸. Priešingai nei Žemaitė, savo kūrinių vertę, teisę egzistuoti grindusi jų tikrumo argumentu (rašytoja ne kartą tvirtino, kad jos aprašytos istorijos yra *tikrai* matytos, girdėtos, vadinasi, realiai egzistavusios), Šatrijos Ragana kūrybą siejo su galimybe atskleisti asmens subjektyvumą, per rašymą, muzikavimą priartėti prie vidinio (griežtai atskirto nuo išorinio) sielos gyvenimo. Laiške Višinskiui ji prisipažįsta, kad negali būti objektyvi savo kūrinių vertintoja: „<...> sunku man spręsti, nes turinys su širdžia man

---

³⁹⁸ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, 182

paimtas.³⁹⁹ Viešas kūrinio gyvenimas išviešina rašančiosios vidinę realybę, ji tampa prieinama kitų akims.

Tuo pat metu panašus procesas poezijoje – kai iš visuomeninės problematikos apimto lyrinio pasakojimo lukštenasi individualus „Aš“ – atpažįstamas Maironio kūryboje. Visuomeninės temos Maironio poezijoje susiejamos su asmens savivokos problemomis, subjektyviai patiriamais, išgyvenamais būties klausimais. Mintį, kad Šatrijos Raganai buvo artima Maironio kūryboje išsiskleidusi asmens vidujybės problematika, patvirtina 1896 m. pavasarį Višinskiui rašytas laiškas: „Dėku širdingai už laišką ir už poemą [Maironio „Terp skausmu į Garbę“ – R. B.]; poemą gavau prieš keletą dienų, skaitau ją po biškį „delektujac się“ [„mėgaudamasi], čia, tarp svetimųjų, dar ji man gražesnė išrodo, rodos, su koku draugu šneku, kaip paimsiu ją skaityti.“⁴⁰⁰ Cituojamas fragmentas atskleidžia ypatingoje situacijoje, tarp svetimųjų (Varšuvoje), Šatrijos Raganos patiriamą artimumą kitam autoriui, jo kūriniai – su skaitomu tekstu bendraujama lyg su gerai pažįstamu, artimu draugu. Skaitoma poema kalbina, klausia ir (galbūt) atsako – įtraukia į pokalbį. Vienas pirmųjų didesnių Šatrijos Raganos kūrinių – *novelia* „Viktutė“ – lyg šio dialogo tęsinys. Maironio poemos „Terp skausmu į Garbę“ posmai įpinami į kūrinio audinį, jie tampa merginos vidinės kelionės gilesnio savęs pažinimo (didesnio sąmoningumo) link ženklais – kūrinio veikėja ieško atsakymo į esminius žmogaus situaciją pasaulyje apibrėžiančius klausimus: kas aš esu, kas man svarbu, kam, su kuo ir dėl ko aš esu.

Pati kūrinio istorija, nuo pirmosios publikacijos 1903 m. (jo užrašymo data – 1901-iejai⁴⁰¹) iki 1926 m. raštų leidimui autorės redaguoto varianto, kuris tapo kanoninis, t. y. šis variantas pasirenkamas rengiant pakartotinius leidimus, yra puiki medžiaga, atskleidžianti rašančios moters požiūrį į savo kūrinius, į savą (gyvenimišką ir rašančiosios) patirtį, savitu būdu atsiveriančią, būvančią ir išsaugomą užrašytuose tekstuose. 1926 m. pradžioje Vaižgantui rašytuose laiškuose Šatrijos Ragana keletą kartų

---

³⁹⁹ Iš laiško Povilui Višinskiui (1900, lapkričio 2 ir 3), Šatrijos Ragana, *Laiškai*, Vilnius: Vaga, 1986, 111

⁴⁰⁰ Iš laiško Povilui Višinskiui (Varšuva, 1896, gegužės 18), *Ibid.*, 72

⁴⁰¹ Tokie metai nurodomi ir pirmajame, ir pakartotiniame kūrinio leidime. Nors laiške Vaižgantui Šatrijos Ragana, pateikdama apytikslę savo kūrinių bibliografiją, teigia: „‘Viktutė’ parašiau, būdama už mokytoją Mūruose pas Laucevičius, 1900 metais.“ (Žr. Iš laiško Juozui Tumui (Židikai, 1926, vasario 1), *Ibid.*, 407).

užsimena apie ketinimus taisyti jaunystės laikų kūrinį: „‘Viktutę’ ketinu rengti spaudai – nors tai man pakūta už visas nuodėmes. Taisysiu tiktai kalbą ir šį tą išmesiu – smulkmenas, bet perdirbti – kaip Maironis savo poemą – ne, tai perdaug juokinga. Mano nuomone, geriau ką nors kitą parašyti. Dėti kartu su ‘Sename dvare’, manau, neverta. Nieko bendra: chronologiškai – kelių dešimčių metų tarpas, nuotaika – visai kitoniška.“⁴⁰² Rašytoja jaučia, kad pakartotinis kūrinio leidimas yra reikalingas redakcijos, tačiau grįžimo judesys jai yra labai sunkus, nemalonus. Anksčiau rašytame laiške šis jausmas nusakomas taip – „tiesiog koktu man, ir gana“. Atgrasumo, koktumo, šleikštumo jausmas, kylantis skaitant savuosius kūrinius, pačios autorės aiškinamas nuolat ją lydinčiu nepasitenkinimo savimi, savo rašymo rezultatais jausmu: „Visados esu savim nepatenkinta, žinausi nieko neišmananti ir neįstengianti. Dėl to negaliu prisiversti pertaisyti savo raštus – viskas netinka.“⁴⁰³ Regis, ne tik laikas nutolina autorę nuo užrašytųjų kūrinių, bet ir beribis kritiškumas nebeleidžia tapatintis ar bent jau priartėti prie ankstesnių tekstų. Šis atstumas yra toks pat, koks yra tarp asmens vidaus ir išorės – Šatrijos Raganai begalinis: „Kaip palyginsiu tą, ką parašiau, su tuo, kas **yra manyje** [paryškinta mano – R. B.], tai desperacija ima.“⁴⁰⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad galvodama apie „Viktutės“ redakciją, Šatrijos Ragana prisimena, pritraukia artyn vieną iš apysakos užrašymo metu jos sąmonę veikusių, akiratin patekusių kūrinių – Maironio poemą „Tarp skausmu į garbę“. 1907-aisiais, praėjus 21 metams⁴⁰⁵ po pirmojo poemos pasirodymo, leisdamas gerokai pataisytą ir pervadintą variantą, Maironis atsiriboja nuo ankstesniojo, skaitytojų prašydamas visai užmiršti⁴⁰⁶. Nepaisant autoriaus pastangų pirminį poemos „Jaunoji Lietuva“ pavidalą (galimą laikyti ir visiškai savarankišku kūrinium) palydėti į užmarštį, šis jau buvo įėjęs į kultūros veikimo lauką ir palikęs pėdsakų kitų rašiusiųjų sąmonėje ir kūriniuose⁴⁰⁷. Kaip matyti iš laiško Vaižgantui, Šatrijos Raganai nebuvo

---

⁴⁰² Iš laiško Juozui Tumui (Židikai, 1926, vasario 20), *Ibid.*, 415

⁴⁰³ Iš laiško Juozui Tumui (Židikai, 1926, vasario 1), *Ibid.*, 407

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ Beveik toks pat laiko tarpas skiria jaunystės laikų kūrinį ir jį redaguoti pasirengusią autorę – 23 metai.

⁴⁰⁶ Žr. Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, 182

⁴⁰⁷ Šį teiginį patvirtintų ir Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės mintys, išsakytos sutinkant Maironio „naują“ kūrinį „Jaunoji Lietuva“: „Tečiau negali liepti užmiršti tiems, kurie yra ją skaitę kelias dešimtis kartų ir visą atmintinai išmokę. Ji buvo brangi, kaip gyvoji gelė žiemos laiku, kaip gaudžias ir verkiąs tyruose varpas,

priimtinas Maironio pasirinkimas kone iš naujo perrašyti ankstesnį kūrinį, jį, regis, buvo linkusi apsiriboti tik kalbos redakcija. Iš tiesų lyginant 1903 m. „Viktutės“ leidimą su 1928-aisiais raštų šeštame tome paskelbtuoju, pirmiausia į akis krinta leksikos, žodžių tvarkos keitimai – jų daugiausia.

Janina Žėkaitė, Šatrijos Raganai skirtoje monografijoje „Viktutės“ autobiografiškumą grindžia autorės laiškais Višinskiui – daugelis *novelioje* vaizduojamų Viktutės gyvenimo scenų „išskaitomos“ ir laiškuose: „Panašumas tarp laiškų ir apysakos byloja apie Šatrijos Raganos kūrybos autentiškumą, reiškinį, kaip minėta, sudėtingą. Panaudodama savo patirtį, rašytoja plačiau neapibendrina tikrovės, vaizdavo išimtį, tačiau labai įtaigiai, atsiskleisdama iš vidaus.“⁴⁰⁸ Kūrinio biografiškumas vertinamas kaip autentiškumas, t. y. tikrumas, patikimumas, artimumas pirminiam šaltiniui, šiuo atveju – kuriančiosios gyvenimiškai patirčiai. Asmens biografijai būdingą laikiškumą, kuriančiosios sąmonės buvimą laike geriausiai atspindi apysakos prigimtį (ir stilių) nusakantis žodis – *dieninis* (pirmajame variante) arba *dienraštis* (antrajame). Šios sąvokos kilmė nurodo kūrinio priklausomybę laikui – dienos raštas, raštas, einantis paskui dieną, laiko vedamas raštas. Pritardami Žėkaitės minčiai, galėtume teigti, kad *novelia* „Viktutė“ yra artima kuriančiosios laikiškai gyvenimo patirčiai. Kita vertus, mokslininkė, sutelkdama dėmesį į laiškuose minimų faktų ir apysakoje aprašomų įvykių sutapimus, pro akis praleidžia bene svarbiausią dalyką – pačią kalbą. Ne biografijos faktai, bet kalba, kuria yra rašomi laišakai ir kuria parašyta *novelia*, yra tos pačios laike esančios sąmonės buvimo, savirefleksijos, komunikacijos svarbiausias ženklas. Todėl, žvelgiant iš šios perspektyvos, bet kokio pirmojo leidimo redagavimai (netgi pačios autorės) nėra tik kalbos, stiliaus taisymas – mus pasiekiantis 1928 m. „Viktutės“ variantas yra kito laiko kūrinys.

Kitas svarbus dalykas aptariant „Viktutės“ taisymo, redagavimo klausimą – kūrinio kalbos ir turinio abipusę priklausomybę (nedalomybę). „Viktutės“ istorija pagrįsta jaunos dvarininkaitės, užaugusios sulenkėjusioje aplinkoje, tapimo susipratusia *litvomane*

---

nors to varpo šerdį judino dar nesubrendusi ranka“ (Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Maironies kanklių stygos“, *Vairas: literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos laikraštis* 1, 1914, 5). Straipsnio autorė prisipažįsta priklausanti asmenų grupei, itin paveiktai pirmojo poemos varianto.

⁴⁰⁸ Janina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, 87

istorija. Kūrinio kalba yra ne tik konkrečios XIX a. pabaigos merginos gyvenimo, kuri pažįstame ir kuris mus pasiekia pirmiausia kalba, liudytoja, bet ir apskritai visos to laiko kultūros (kuri atsispindi tų dienų spaudoje, kitų autorių kūrinuose, laiškuose) vienu iš atpažinimo ir buvimo mūsų sąmonėje būdų. Keisdama *gailu į gaila, siekis į tikslas, prasijuokti į nusijuokti, mainyti, persimainyti į keistis, pasikeisti, užganėdintas į patenkintas, spėkos į jėgos* ir t. t., Šatrijos Ragana paslepia (ištrina) pačia kūrinio kalba pasirodančias sąsajas ir bendrumą su to laiko kūriniais, pavyzdžiui, Maironio poema „Terp skausmu į Garbę“. Pirmajame *novelios* variante gausybė lenkybių, neiprasta (netaisyklinga – iš šių dienų perspektyvos žiūrint) žodžių tvarka, lenkų kalbos paveiktas linksnių, prielinksnių vartojimas yra šio kūrinio priklausymo savam laikui ženklai.

Šatrijos Raganos „Viktutė“ galėtų būti perskaitoma kaip moteriškasis tapsmo susipratusia lietuve variantas. Istorinės permainos, tautinis atgimimas kaip ir Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“ prasišviečia pro subjektyvią asmens istoriją: „Maironio tekstuose Lietuvos praeitis, dabartis ir ateitis susiliečia ne anonimiškame istorijos procese, o asmens lemtyje: jaunoji Lietuva bręsta asmenyje ir yra jo brandinama.“⁴⁰⁹ Novelė pasirodo kaip moters vidinė istorija, tai – dienoraštis, tekstas, esantis labai arti rašančiosios patirties. Dienoraščio forma tarsi išvaduoja rašančiąją iš griežtesnės teksto struktūros, leidžia rašyti „laisvai“ prisimenant praėjusios dienos įvykius. Dienoraštis pirmiausia yra tekstas sau, pokalbis su savimi, čia įmanomas maksimalus atvirumas – toks, koks galimas tik su savimi. Mergina, siekianti per kasdienes darbus, dienos įvykius apčiuopti tam tikrus savojo tapatumo metmenis, rašo dienoraštį, kurio funkcija – įsiterpti tarp rašančiosios ir jos sąmonės. Tiksliau – rašanti mergina jaučia, kad kai kurie sąmonės turiniai pasiekiami (nes tokiu būdu pasirodo) tik per rašomą tekstą – tai „tarpiška refleksija“⁴¹⁰. Kita vertus, visi „išoriniai“ merginos gyvenimo įvykiai verčiami jos vidinės istorijos ženklais, iš jų dėliojama (kuriama) vidinė erdvė. Užfiksuodama dienos įvykius, Viktutė ne tik atranda būdą, kaip išgyvenama dabartis gali būti pakartota – per užrašytą

---

⁴⁰⁹ Audronė Žentelytė, *op. cit.*, 71

⁴¹⁰ Arūnas Sverdiolas, rašydamas apie istorinės sąmonės stiprėjimo pastūmėtą hermeneutikos, kaip būdo pasiekti laike nutolusį tekstą, iškilimą, suformuluoja skirtį tarp „betarpiškos savirefleksijos“ ir „tarpiškos hermeneutinės refleksijos“. Žr. Arūnas Sverdiolas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos 1*, Vilnius: Strofa, 2002, 37

tekstą galima nuolat į ją sugrįžti. Rašomame tekste išskylantys savojo „Aš“ aspektai (pasirodantys kaip reikšminga patirtis, arba – rašant „reikšminama“ patirtis) kristalizuojasi į stabilias struktūras. Kaip ir Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“, *novelioje* „Viktutė“ pasakojimo subjektė yra galutinė savo veiksmų ir pasirinkimų vertintoja. Fiksuodama kiekvienos dienos įvykius dienoraštyje, ji tampa ir aprašomų įvykių pasakotoja, veikeja ir jų vertintoja, auditorija. Užrašydama kasdienę patirtį, pasakotoja atlieka refleksyvų judesį, aiškinasi, kas iš to, kas patiriama, yra vertinga, vertintina, todėl gali būti pasirinkta kaip pamatiniai elementai projektuojamam „Aš“ vaizdiniui (tapatumo modeliui). Kita vertus, tik nuėjus šį kelią, kasdieniai pasirinkimai atrodo atitinkantys vidines nuostatas, prigimtines „Aš“ struktūras.

Savo stilistika dienoraščio kalba yra artimesnė privačiai šnekamajai, kuri nuo rašytinės skiriasi žodžių tvarkos, vartojimo laisvumu (nepastovumu). 1926 m., beveik visuose sakiniuose keisdama žodžių tvarką, autorė apysakos-dienoraščio kalbą paverčia sunorminta, rašytine kalba. Skaidydama ilgus sakinius į trumpesnius, ji ardo kūrinio, kaip dienoraščio, stilistiką. Ilgi sakiniai, sujungiantys rašančios merginos mintis, jausmus į ilgą, nepertraukiamą grandinę (pasažą), liudija spontanišką mintijimo-rašymo būdą. Trumpučiai sakiniai nutraukia, paslepia efemeriškas asociatyvias jungtis, išlaikančias rašančiajai (tarsi) savaime kylančius ir tuo pat metu užrašomus jausmus, mintis, vaizdus vienoje sakinio erdvėje.

Novelia „Viktutė“ susidėlioja į gana vientisą ir užbaigtą (tačiau keliasluoksnį) pasakojimą: moters ir vyro susitikimo, meilės istorija yra susipynusi su merginos tapsmo apsisprendusia, veikti pasiryžusia *litvomanė* istorija⁴¹¹. Šatrijos Raganos tekstas atskleidžia, kaip savojo kelio, savosios tapatybės ieškanti mergina, užmezgusi artimus santykius su susipratusiais *litvomanais* (ponu Jonu, daktaru), pradeda suvokti save kaip lietuvę. Šis kūrinys yra tarsi atsakymas to meto lietuvių inteligentų opinijai, kad sulenkėjusios bajoraitės, sutikusios lietuvius vyrus, palenks juos savon pusėn, o pastarieji,

---

⁴¹¹ Galima manyti, kad Šatrijos Ragana buvo veikiamą ir iš XIX a. ateinančios romantinės vyro ir moters susitikimo simbolinės interpretacijos, aptinkamos, pavyzdžiui, Adomo Mickevičiaus poemoje „Konradas Valenrodas“: „Aldonos ir Alfo-Valenrodo susitikimas perteikiamas kaip tam tikras Lietuvos kultūros archetipas, atliepiąs folklorines ir literatūrines atminties formas (perteikiančias mitologinius bei istorinius-politinius turinius).“ Žr. Brigita Speičytė, *op. cit.*, 265

išsižadėję ankstesnių idealų, liausis darbavęsi tėvynės naudai. Pasakojime savojo tapatumo kontūrai brėžiami nuolatinėje intersubjektyvioje situacijoje – aiškinantis, kas esu „Aš“ kito / kitų atžvilgiu.

Kalbėjimasis, susikalbėjimas, kaip pokalbyje dalyvaujančiųjų tapatumo skleidimasis ir pripažinimas, yra viena centrinių *novelios* „Viktutė“ temų. Reikšmingas, artimas, palankus kalbančiam, atjaučiantis pokalbio dalyvis yra būtinas, kad savęs ieškanti mergina atrastų savąjį „Aš“, pajautų jo ribas. Šatrijos Raganos užrašytas moters ir vyro (su)artėjimo kelias sutampa su moters kelione lietuviybės link. Pirmasis susitikimas su daktaru yra paženklintas didelio juos skiriančio atstumo: platus laukas skiria merginas (Viktutę su seserimi) nuo vieškelio, kuriuo važiuoja naujasis daktaras. Merginos bėga nepažįstamojo link tik „nujautimo“, neaiškaus impulso vedamos. Didžiulis atstumas išorinėje erdvėje byloja apie tokį patį juos skiriantį vidinį nuotolį: „Sėdėjome visi salone už stalo; daktaras kalbėjo su tėvais, mažai su mumis. Aš visados esu nedrąsi su svetimu žmogumi, ir mažai jį tešnekinau.“⁴¹² Tolimas yra ir svetimas. Dar gerai nepažinodama atvykėlio, mergina projektuoja jo paveikslą: inteligentiškas, malonus pašnekovas, geras, išsilavinęs, turi daug gerų knygų, lietuvių patriotas. Būtent su lietuvių patriotu trokštama „susiartinti“. Kita artėjimo linija – Viktutės „susiartinimas“ su „prastais“ Lietuvos žmonėmis. Formuluodama siekiamybę geriau pažinti paprastus Lietuvos žmones, juos mokyti, šviesti – ji sako: „Ne! gana jau to atsitolinimo, to skirtumo!“ (1903, 10) Draugystė, artimumas, „širdingas susibendravimas“ merginai nėra lengvai pasiekiami dalykai, nes artimumas jai reiškia, kad „reikia teip pat jausti, kaip jie, teip pat kalbėti, tą patį mylėti“. Viktutė artima tik su savais. Artėjimo / suartėjimo procesas *novelioje* sutampa su nuodugnesniu kito / kitų pažinimu. Mokydamasi lietuvių kalbos, ji geriau pažįsta ir jos mokantį žmogų – daktarą arba atvirkščiai. Todėl 1926 m., taisydama tas vietas, kuriose kalbos mokymąsi vadina *pažinimu*, Šatrijos Ragana griaua prasminę kūrinio visumą: „Vienok turiu pripažinti su džiaugsmu, juog kaskart mažiau tų lopų reikalauju: skaitydama kas diena lietuviškai, **vis daugiau pažįstu tą kalbą** [paryškinta mano – R. B.]“(1903, 61) Pataisyta sakinio pabaiga atrodo taip: „<...> kasdien skaitydama lietuviškai, **vis daugiau tos kalbos išmokstu** [paryškinta mano – R.

---

⁴¹² Šatrijos Ragana, *Viktutė (novelia)*, Shenandoah, PA, 1903, 7. Toliau cituojant iš šio leidimo nurodomi tik metai ir puslapis. Cituojant raidė ž keičiama į ž, ē – į é.

B.]⁴¹³ Toks pat taisyimas atliktas ir kitoje kūrinio vietoje: „Tvirtina jis, juog daugiau geriau būtų rašyti ką nors iš savo galvos, nes vertimui reikia **pažinti kalbą geriau** [paryškinta mano – R. B.]“ (1903, 64), suredaguotas fragmentas atrodo taip: „Jis tvirtina, kad daug geriau būtų rašyti ką nors iš savo galvos, nes norint versti, **reikia geriau žinoti kalbą** [paryškinta mano – R. B.]“ (1928, 100) Mokytiis svetimos kalbos – tas pat, kas „išsižadėti savo praeities, kalbos, budo“ (1903, 9). Todėl ir dienoraštis, parašytas lietuvių kalba, reiškia ištikimybę sau pačiam, savo jausmų būdui, praeičiai. Pamažu Šatrijos Raganos Viktorėi ima atrodyti, kad nebegalima būti „kartu lenku ir lietuviu“.

Tuo metu, kai daktaras, išlaisvindamas savuosius jausmus, jau rašo eilėraščius, mergina dar tik klausia savęs: „Kada liuosai mokėsiu išreikšti savo mintis žodžiais ir raštais?!“ (1903, 14) Kalbos mokomasi, kad būtų galima išreikšti save. Siekiama rašyti, kaip ir judėti, švelniai, „aistetiškai“. Lietuvių kalbos, tėvo, „tėviškos“, kalbos moko vyras – mokytojas. Meilė vyrui sulydoma su meile kalbai, kai vyras tampa artimas, tokia pat artima tampa ir lietuvių kalba: „Pradėjova jau gana seniai kalbėti tarp savęs lietuviškai. Jis teip mėgsta, man teipogi malonu <...>. Dabar jau teip prie to pripratau, juog palikus viena su juo, kitaip negaliu kalbėti; lietuviška kalba ir jis lyg susivienijo mano širdyje.“ (1903, 76) Lietuvių kalba – mylimųjų kalba, ypatinga (slapta) meilės kalba. Susitikimo pradžioje Viktorė su daktaru beveik nesikalba, nes juodu jaučiasi tolimi (svetimi), apysakos pabaigoje Viktorė prisipažįsta, kad „kalbava ir kalbava be pertrukio ir vis dar yra apie ką“ (1903, 86).

Artimas ryšys su kitais tekste įgauna egzistencinę reikšmę: tik užmezgus artimus santykius su kitais galima tikėtis, kad, „[i]šnykus man iš svieto“, jie pajus stygių. Laikinas žmogaus gyvenimas tik tada yra prasmingas, kai palieka po savęs artimus, besiilginčius žmones. Panašiai svarstomas vedybų klausimas – jei aš ilgiuosi mylimo žmogaus, vadinasi, man jo trūksta. Ilgesys – stokos, nepakankamumo sau ženklas. Darbas, rūpinimasis kitais, regis, kyla iš siekimo, kad kitiems manęs trūktų, išnykus – būtų kam ilgėtis. Tas pats netekties pojūtis atsiranda, kai nutolsta artimas, mylimas žmogus: „Teip pripratau prie jo [daktaro] draugystės, juog, rodos, kažinko netenka.“ (1903, 61) „Kaži kas“ – tik būnant su kitu įmanomas gyvenimo išsipildymas. Kol žmogus

---

⁴¹³ Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė), *Viktorė ir kitos apysakos*, Kaunas: „Žinijos“ bendrovės leidinys, 1928, 95. Toliau cituojant iš šio leidimo nurodomi tik metai ir puslapis.

nepriartėja, netampa artimas, jam nutolus, išvykus ar mirus nėra vietos netekties jausmui. Todėl kiekvienas artimas ryšys turi ir kitą pusę – skausmo, netekties, praradimo. Galbūt todėl pasakotoja visai mėgina išvengti artimų santykių, visokių „išsimylėjimų“, todėl ilgai nedrįsta prisipažinti, kad myli: „Nemylėjau niekad ir nepažįstu to jausmo <...>.“ (1903, 63) Meilė pirmiausia suvokiama per trūkumo, ilgesio patirtį: „<...> pažinus kokį žmogų vertą mano meilės ir pamylėjus jį, pamatyčiau, juog liūdna ir ilgu man be jo; tada nenorėdama buti nelaiminga – ištekėčiau.“ (1903, 63)

Muzikuoti kartu su daktaru pradėdama anksčiau nei kalbėtis. Muzika – pirminis kūrybos (kūrybiškumo) patyrimas. Tai Viktorės kelio pradžia į artimus santykius su vyru ir į savarankišką kūrybą. Pasakotoja pastebi, kad daktaras yra geras jos muzikavimo klausytojas: „[L]abai malonu grajyti žinant, juog klausytojas mėgsta muziką, supranta ją ir atjaučia.“ (1903, 31) Atjaučia – atsako, atsiliepia į grojančiosios jausmus. Muzika – moters ir vyro susižinojimo, susijautimo – kai jaučiama ir atjaučiama (atsiliepiama į jausmus) – pagrindas. Muzikavimas yra kalbėjimosi analogija: „Nė su kuo nepasikalbėsi taip užimančiai, taip širdingai; nieks tokios teisingos nuomonės apie viską nepasakys, nieks teip nepagrajys, nepasiklausys muzikos teip, kaip jis...“ (1903, 42) Nors Viktorė nuolat pabrėžia daktaro kalbos turinį, ji mini, kad daktaras kalba „užimančiai, samoningai“, todėl „malonu klausyti“, tačiau ne mažiau svarbus ir vyro balso tembras, jo skambesys, apie jį sakoma – „minkštas toks, grynas tenoras“ (1903, 21). F. Chopinas ir Ludwigas van Beethovenas – Viktorės mėgstamiausi, ji rašo: „[S]uprantu juos ir perjaučiu visiškai, ir įsiklausius į tuos stebėtinus balsus, paskęstu juose ir užsimirštu.“ (1903,6) Balsas / garsas tampa pranešimu, per garsą kitas suprantamas, juntamas toks artimas, kad riba tarp savojo „aš“ ir kito išnyksta – paskęstama balse / garse. Vartojamas žodis „paskęsti“ žymi komunikacijos, kaip visiško susiliejimo su kitu, ilgesį. Su tokiu pat malonumu kaip ir Beethoveno bei Chopino kūrinių Viktorė klausė mylimojo sekamos pasakos, skaitomų tekstų, jo balso. Minkštas „lyg aksomai, jausmingas“, švelnus – to paties semantinio lauko žodžiai. Mergina vyro balsą jaučia kaip švelnų prisilietimą. Jausmų sinestezija – garsas (muzika) patiriamas ir kaip taktilinis pojūtis.

Prisilietimas Viktorėi labai svarbus, svetimų vyrų prisilietimas (rankos pabučiavimas) nusakomas taip: „Tarsi, prisiliečiau kokios straigės – teip man ant širdies buvo šlykštu.“ (1903, 50) Kai pasakotojos ir daktaro santykiai artėja prie kulminacijos –

vyro prisilietimas, rankos pabučiavimas nebesukelia įprasto Viktutei noro nusiplauti rankas: „Bet šios dienos pabučiavimas, nepakėlė tokio pasibjaurėjimo, ne...“ (1903, 59) Pirmiausia vyro klausomasi – jo balso, jo atliekamos muzikos, garsas, kaip minėta, jaučiamas ir kūno paviršiumi – oda juntamas švelnus balso lietimasis. Kai pasiekiamas aukštesnė santykių pakopa – leidžiama liestis lūpomis ir šis prisilytėjimas priimamas (nors neprisipažįstama, kad jis malonus). Daktaras taip pat jautrus prisilietimams, priežastis, kodėl jis nešoka – nenoras „apkabinėti tai vieną, tai antrą paną“ (1903, 26). Jam sunku matyti, „kaip kiekvienas ima sau ją [mylimą moterį], apkabina ir glaudžia prie širdies!“ (1903, 27)

Daktaras ne tik (at)jaučia Viktutės atliekamą muziką, bet ir pats griežia taip, kad „smuikas verkte verkia jo rankose“ (1903, 23). Daktaras moka taip liesti instrumentą, kad tas „pravirksta“. Verkia, kai jaučia. Mergina, rašydama apie ypatingą imlumą aplinkai, lygina save su jautria prisilietimams styga. Lietimasis – vienas iš intymiausių santykių su aplinka (Viktutės nuolat minimas švelnumas – pirmiausia taktilinis, su lytėjimu susijęs pojūtis): „Mano bėda, kad esu tokia, kaip styga ištempta: tik prisilytėk – kaip užskambės, skamba ir skamba. Pamačius ką gražų ar išgirdus – nėra ramumo ilgam laikui...“ (1903, 21) Pasakotoja pažįsta savo ypatingą jaudrumą – imlumą pasaulio poveikiui. Todėl neatsitiktinai daktaras griežia smuiku, nes Viktutė yra ta, kuri įsivaizduoja save kaip stygą, todėl ji ne tik klauso, bet yra ir ta, kurią „liečia“ grojančio vyro pirštai.

Pasakotoja, minėdama muzikos jai daromą įtaką, prisimena: „Atmenu, mamai užgraijus maršą Šopeno, aš negalėdavau niekad išklaudyti lyg galo: pradėdavau verkti ir išbėgdavau iš kambario.“ (1903, 6) Muzika sukelia tokį stiprų įspūdį, kad net per sunku klausyti. Vėliau apėmus panašiam sunkumui, kai pilnos akys ir ausys, išmokstama „skambėti“: susikaupusi įtampa tinkamu būdu – dainomis, rašomu dienoraščiu – išleidžiama į išorę, kur daug oro ir erdvės. Rašymas tampa vienu iš būdų išlaisvinti susitvenkusius jausmus, išliejant juos popieriuje. Viktutės kūryba – kaip paliestos stygos skleidžiamas garsas.

Muzika yra Viktutės stichija, šioje srityje ji jaučia savo pranašumą: „Visi tie jo [daktaro] grajyti daiktai nelabai sunkūs; matyti, technika ne per daug išdirbta, nes grajija neseniai <...>“, o kalba, kalbos sritis priklauso daktarui. Kol pasakotoja svarsto, „kaip aiškiau išreikšti savo nuomonę“, daktaras „lyg atspėdamas“ ją ištaria garsiai: „Daktaras

lyg iš burnos man tuos žodžius išėmė. Mislijau taip pat.“(1903, 38) Merginai dar sunku formuluoti mintis, už ją tai daro vyras. Bet jis tai atlikti gali tik todėl, kad jaučia ir galvoja taip pat kaip Viktutė: „Kiekvienas jo žodis tarsi traukte traukia prie jo; tarsi, vis tai seniai aš mislijau ir turėjau dvasioje, taip man tie jo žodžiai artimi ir pažįstami.“ (1903, 67) Toks artimumas ir dermė – kai moters mintys ir vyro žodžiai sutampa. Turintis drąsos vyras traukia iš moters gelmės mintis ir leidžia joms pasirodyti paviršiuje / išorėje. Vyras kalba už moterį, o moteris tik *mislija*, jaučia. Vyras drąsiai kalba „mes“ vardu – mūsų siekis, mūsų idėjos, mums paskirtas likimas, mes katalikai, norime, kovojame, reikalaujame, stengiamės ir t. t.

Viktutei patinka ne tik daktaro kalbos, bet ir jo elgesys, jis – linksmas, meilus: „O koks švelnus! Su kiekvienu pašneka gražiai, kiekvieno išklauso...“(1903, 16) Pono Jono paveikslas, regis, kurtas remiantis opozicijos principu, jis „už niekus laiko viską, ko negali savo pirštais pačiuPINĖTI“ (1903, 14). Tai atstumia, nutolina. Iškalbinga scena, kai grįžęs iš mokslų Jonas pasakoja Viktutei apie žmogaus kaulus, o ji, tuo metu žiūrėdama į kaulą, galvoja: „[K]oks tas žmogus buvo, kaip perėjo jo gyvenimas, ką veikė, iš ko džiaugėsi...“ (1903, 37) Mergina liaujasi klausiusi, nutolsta ir užsidaro savų minčių pasaulyje – taip išryškėja visiškas dviejų žmonių nesusikalbėjimas. Ponas Jonas visiškai „ne muzikališkas“, nemoka šokti, vadinasi, nejuda „graciališkai“ ir nevertina „gražumo judėjimų“, visa ko, kas taip svarbu Viktutei. Nes kai negražu, tai atrodo, kad ir dvasios nėra; grožis vertinamas kaip dvasios pasirodymo būdas. Tai, kas gražu – tinka, pritinka: „**Tinka man** [paryškinta mano – R. B.] jo augštas stomuo, juodi, ilgi, papurusi plaukai, tamsus veidas ir akis mėlinos; stebėtina išrodo tos šviesios akis prie juodų, lyg anglis, plaukų ir veido tikrai pietinio.“⁴¹⁴ (1903, 8) Daktaras – „guvus, sukрус, gracijojiškas“ – vertas merginos meilės.

Svarstydamas, su koku vyru galėtų sukurti šeimą, pasakotoja aiškiai suvokia save kaip lietuvę: „Ne, aš jau tokio vyro neperstatau sau, kurs su manimi kartu nesimelstų, nejaustų, nesidaruotų; budama lietuvė, niekada nepamylėčiau jokio ‘lenkomo’.“ (1903, 42) Tik toks vyras, kurio tokie pat *pažvilgiai* (toks pat žvilgsnis į pasaulį), kuris taip pat jaučia, su kuriuo meldžiamasi ir dirbama kartu, kurio ta pati tautybė, kai nėra, kas

---

⁴¹⁴ Toks pats pasakymas yra ir Maironio poemoje: „Man tinka, kad sąžala, tyku; / Kad kyszio isz puniu berzai apszarmūti, / Ir bėga rogutės miszku“, St. Garnys [Maironis], *op. cit.*, 62

skirtų ir atstumtų, gali tapti artimas. Švelnus malonus elgesys su kiekvienu – viena labiausiai merginos vertinamų savybių. Švelnumas Šatrijos Raganos tekstuose reiškia rūpinimąsi kitais, palankumą kitiems, šalia esantiems: „<...> nėra tai toks švelnumas paeinantis iš kodekso „neišpuola“, bet paeinas tikrai iš pripratimo mislyti daugiau apie kitus, nekaip apie save.“ (1903, 21) Malonus elgesys byloja apie vidines asmens nuostatas. Maloniam akiai elgesiui suteikiama ir moralumo konotacija. Tik tokiu žmogumi, kuris savo elgesiu nepažeidžia kito asmens atskirumo, privatumo, kuris sugeba švelniai ir neužgaudamas priartėti, galima pasitikėti, su juo galima kalbėtis ir jam atsiverti. Tik įsivaizduodama idealų pokalbio partnerį, tikėdama, kad su tokiu žmogumi galimas susikalbėjimas be iškraipymų, moteris gali jaustis visiškai saugi ir imti pasakoti apie save. *Novelioje* „Viktutė“ moters savęs atradimas vyksta mokantis atsiverti, kalbėti(s), pasakoti tai, kas jaučiama, maštoma. Komunikacijos, kaip abipusio supratimo, susikalbėjimo, problema kūrinyje pirmiausia kyla dėl to, kad moteris nemoka, negali, nenori ar bijo atsiverti, leisti vidui, kurį tekste žymi žodis *dūšia*, pasirodyti išorėje, atverti jį kitų akims. Moters prakalbėjimas kaip užšalusios upės atitirpimas – kūrinyje išryškėja upės ir merginos sąsaja: užšalusi Venta – „užšalusi“ Viktutė; pavasarį nusimetusi ledus Venta „plaukia uždama ir griaudama tiltus pakelyje“ – įsimylėjusi, „atitirpusi“ mergina (1903, 79).

Viktutės širdyje gimstantis visiškai naujas (nes anksčiau niekada nepatirtas) meilės jausmas turi ir iš pasakoms būdingų motyvų: pasakotoja su seserimi pobūviuose „[s]ėdi lyg kokios ledinės statulos <...>“ (1903, 57). Nekalbanti, savyje užsislendusi mergina – lyg ledo kalne įkalinta pasakų karalaitė: „Kam gali but malonu prisiartinti prie tokios panos, sėdinčios lyg ledo kalnas?“ (1903, 58) Vyras tirpdo ledą, jis – „simpatiškas, toks geras, juog **lyg šilumą** [paryškinta mano – R. B.] atneša su savimi.“ (1903, 42) Doktorui paklausus: „Ar-gi ir neatsiras toks, kurs sutirpįs tuos ledus, Viktutė atsako: „Bet reikia, kad jis sutirpytų, nes pats ledas nepersimainys į ugnį dėl nieko.“ (1903, 58) Reikia pripažinti, kad 1928 m. apysakos leidime šios vietos redakcija praranda pirminį „pasakišką“ skambesį: „Gal... Bet visokios taukų žvakės to nepadarys. Jei tie ledai sutirps, tai tik nuo didelės, šventos ir amžinos ugnies.“ Pirmajame apysakos variante merginos atsakymas skamba paprasčiau, nedeklaruojamos tokios „aukštos“ vertybės. Vyro jausmas, jo ugnis, užsidegimas (pasakoje – pabučiavimas) ištirpdo ledus,

neleidžiančius moteriai kalbėti, t. y. tapti visaverte komunikacijos dalyve. Išsilaisvinęs, galingas vanduo, kaip ir sunkiai tramdoma kūrybinė / erotinė energija, yra pavojingas, mergina žiūrėdama į pavasarį plūstančius Ventos vandenį jaučia, kad „nuo užimo ir judėjimo vandens galva apsisuka ir, rodos, tuojau, tuojau nukrisi į tą bedugnę“ (1903, 79). Grėsmingas, traukiantis savin vanduo rodosi kaip išlaisvinta, galinga ir sunkiai valdoma erotikos, kalbos jėga.

Nemaža dalis 1926–1928 m. *novelios* taisymų suardo 1903-iasiais paskelbtame kūrinyje susimezgsų vientisą prasmių tinklą: daugelis nuorodų, ženklų, buvusių pačiame teksto paviršiuje, įrašytų žodžių formose, paslepama po ne tokiais išraiškingais, dažnai gana abstrakčiais, naujais žodžiais, žodžių junginiais. Verta aptarti keletą tokių atvejų. Vienas svarbiausių apysakoje pasikartojančių motyvų – (ne)galėjimo išsakyti patiriamus jausmus, mintis. Kai kurios pirmajame leidime vartotos žodžių formos tarsi atkartoja, teksto paviršiu iškelia šį leitmotyvą: ne kartą rasime pavartotą žodį *neišsakomai*, vėliau jis visur keičiamas į *neapsakomai*. Tačiau pirmajame variante šio žodžio daryba (priešdėlis *iš-*) leidžia į vieną prasminę grupę jungti ir kitus panašios reikšmės ir darybos žodžius. Pavyzdžiui, daktaras Viktorę padrašindamas sako: „Kaip gerai, kad tamsta **išreiškei** [paryškinta mano – R. B.] savo norus, ir kaip gerai, kad turi juos!“ (1903, 23) Vėliau *išreiškei* keičiama į *pareiškei*. Viktorė, rašydama apie ją skaudinusias pono Jono mintis apie Dievą, teigia: „Išgirdus apie partiją lietuvių, norinčių platinti apšvietimą be Dievo, liudna man buvo ir tankiai **išreikšdavau gailęstį** [paryškinta mano – R. B.] dėl tos priežasties.“ (1903, 14) Antrajame leidime *išreikšdavau gailęstį* keičiama į *gailiai guosdavaus*. 1903 m. variante, kai kalbama apie parodomus, t. y. paviršiuje pasirodančius jausmus, vartojami veiksmožodžiai su priešdėliu *iš-*: „Negalėjau **išreikšti** [paryškinta mano – R. B.] savo dėkingumo ir džiaugsmo už viską, tiek atvežė gerų daiktų!“ (1903, 64) Pataisytas variantas skamba taip: „[N]ebūčiau, kokiais žodžiais dėkoti, kaip reikšti savo džiaugsmą, tiek atvežė gerų daiktų!“ (1928, 100) Visi cituojami pavyzdžiai – (*ne*)*išsakomai*, *išreikšti norus*, *išreikšti gailęstį*, *išreikšti dėkingumą*, *išreikšti nuomonę* – atskleidžia esminį pasakotojos atliekamą judesį – išėjimo iš savęs, savo hermetiškos, nuo kitų paslėptos vidujybės, t. y. vidinės realybės pasirodymo, iškėlimo į paviršių, veiksmą. Šis pasakotojos kalboje įrašytas atsivėrimo, išėjimo iš savęs judesys sutampa su rašymo, kaip išsipasakojimo, veiksmu. Ponas Jonas pastebi, kad Viktorė rašydama būna daug

atviresnė, sakydamas, kad „daugiau juose [laiškuose] pasakai, nekaip lupomis, teip tamsta retai teatveri savo dušią.“ (1903, 52) Rašymas padeda atsiverti, atidaryti duris *dūšiai*, leidžia pasirodyti jausmams.

Artėjimas kūrinyje rodosi kaip vis sklandesnis moters ir vyro pokalbis. Reiktų atkreipti dėmesį, kad kalbėjimasis, bendravimas plačiausia prasme yra ne tik verbalinis – Viktutė su daktaru bendrauja kartu grodami, judėdami artyn vienas kito, liesdamiesi (liečiantis kūnams). Kalba nėra tobula (skaidrus) mediumas, ji mylimuosius ir suartina, ir nutolina. Kūrinyje aprašytas idealios komunikacijos, tobulo susikalbėjimo pavyzdys – kai be kalbos tarpininkavimo, iš akių išskaitomi mylimo žmogaus jausmai: „Nematydama jo veido, o žiūrėdama tik į akis, galėčiau įspėti, ką jis jaučia.“ (1903, 83) Daktaras yra toks pat jautrus, imlus mylimosios kūno siunčiamiems ženklams, pastebi net menkiausius jos jausmų niuansus, „nors nėra žodžio apie tai nebuvo pasakyta“. Vyro ir moters santykių viršūnė – bendrauti, susižinoti be žodžių.

Vyro ir moters kalbėjimosi modelis gali būti atpažįstamas ypatinguose peizažuose, kurie peržengia moters ir vyro (lemtingų) susitikimų fono ribas. Laikas, kai mezgasi mylinčiųjų ryšys, – vakaras, naktis, po tamsiai mėlynu dangumi, kai žemę dengia nesuteptas baltas sniegas (lyg popieriaus lapas), o dangus lyg iššluotas. Mėnuo taip apšviečia sniegu apklotą žemę, kad toji suspindi briliantais. Dangaus šviesa, atsimušusi žemėje, įgauna kitokią, briliantišką spindesį. Tokia viršaus ir apačios dermė įmanoma tik pasakoj, daktaras sako: „Kaip iš pasakos išimta.“ (1903, 32) Artimas gamtos vaizdas iš kito Šatrijos Raganos kūrinio, apsakymo „Dėl tėvynės“: „Buvo gražiausia vasaros naktis. Dangus žiūrėjo į žemę tukstančiais auksinių akių kurios, mirkčiodamos ir drebėdamos, šnibždėjo jai paslaptingas istorijas, nepabaigiamas pasakas. O žemė – tylitelaitė, klausėsi. Apmirė visi medžių lapai, nutilo paukščiai lizduose, žiedai palenkė savo dailias galveles. Kvapas nuo nupjautų pievų, nuo banguojančių rugių laukų, nuo tamsių pušynų, kilo augštytyn, plaukdamas į dangų, lyg tylus svajojančios žemės atsiduksėjimas, nusiūstas dangui, tam jos numylėtiniui, prie kurio ji kilsta ir kilsta nesiliaudama, bet niekad negali pasiekti...“.⁴¹⁵ Vyriškasis poliūs – dangus; moteriškasis – žemė; naktį vyksta jų pokalbis, dangus šnibžda paslaptingas istorijas, nepabaigiamas pasakas, žemė atsako tik *atsiduksėjimu*. Kalbėjimo galia suteikta vyriškajam poliui, žemės galioje tik aukštytyn

---

⁴¹⁵ Šatrijos Ragana, *Dėl Tėvynės*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907, 14

kylantis, kvapnus nupjautų pievų, banguojančių rugių ir pušynų atodūsis. Šio fragmento gamtos aprašyme ryškūs pastangų priartėti bergždumas ir fizinio artumo negalimybė – žemė kyla prie savo numylėtinio, bet negali jo pasiekti⁴¹⁶. Paskutinėje „Viktutės“ scenoje, metaforų kalba vaizduojančioje moters ir vyro jungtuves, naikinamas mylimuosius skiriantis nuotolis: upės vandenyse besisupantis mėnulis, žvaigždės, mirgančios vandens gelmėje, – dangus nusileidęs ant žemės, įveiktas begalinis (viršų ir apačią skyręs) atstumas. Viktutė rašo: žvaigždės žiba „ant mūsų ir po mūsų“. Dangaus šviesa priartėja prie žemės, o garsas pakyla nuo žemės sykiu su mylinčiųjų pora „augštyn, augštyn, tarp žvaigždelių“. Priešybių įveika išreiškiama tylos ir balso vienove: „burtininkės balsas“ ir „niekuo nepertraukiama, gili tyla“ girdimi tuo pat metu, vienu metu matoma tamsa ir šviesa – sidabrinė naktis. Kadangi riba tarp viršaus ir apačios išnykusi (kaip danguje, taip ir ant žemės) – aukštyn gali reikšti ir žemyn, į tą pačią Ventos vandenų gelmę. Upė – ir pabaigos, ir pradžios vieta, mirties vandenys (mirusiųjų upė Leta) ir gyvybės vanduo. Gili tyla – gilus vanduo žymi pasakotos istorijos kulminaciją, kai vyras ir moteris tampa viena – nuskęsta giliose Ventos upės vandenyse lyg danguje. Grįžtama ten, iš kur buvo išeita – į tylą.

Idealus pokalbio / gyvenimo partneris padeda moteriai savo gyvenimą, savą patirtį išgyventi iki galo. Tik su kitu moters egzistencija gali būti užbaigta, visa. Viktutė, atradusi bendravimo, kalbėjimosi su daktaru malonumą, rašo: „O nepasidalijus su juo savo jausmais, rodosi man, juog nepilnai juos jaučiu.“ Užmezgus artimus santykius su kitu, kalbantis su juo, dialogo dalyvės „Aš“ pasirodo tarsi veidrodyje. Tik kai kitas – vyras, kūrinys – merginos atskleistus, paviršiun iškeltus jausmus atspindi, šie išgyvenami, patiriami iki galo. Kalbantis su kitu nueinamas ratas: vidinio gyvenimo pavidalai iškeliami į paviršių, atveriami kito akims ir šio atspindėti susigrąžinami ten, iš kur jie kilo. Tik nuėjusi šį kelią asmens patirtis yra „pilna“, visiškai pergyventa. Akcentuotina, kad *novelios* pasakotojos mylimasis yra rašančiosios sąmonės projekcija, jo tapatybės ribos nubrėžtos moters vaizduotės, jis yra visiškai nuo jos priklausomas, jos valioje. Rašančiosios valia jis / vyras / daktaras yra (beveik) tobulas, idealus. Galimas realizuoti

---

⁴¹⁶ Panašų gamtovaizdį randame ir Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“: „Ir kas do naktis! Dega žvaigždės augsztai, / Ir spindi sniegai akimis;“, tik čia žvilgsnio trajektorija kita, iš apačios į viršų. Žr. St. Garnys, *op. cit.*, 62

litvomano tapatumo modelis Viktorės pažįstamas iš kito žmogaus (daktaro) tam, kad taptų jos pačios, arba – kitas, kad būtų priimtas kaip atitinkantis jos pačios vidinius polinkius, turi pasirodyti identiškas. Tik tada kitame atpažįstama tapatumo forma gali būti ir jos. Rašomas tekstas (dienoraštis) taip pat gali būti suvokiamas kaip rašančios moters galių sukurtas dialogo partneris, turintis potencijos atspindėti rašančiosios jausmus – užrašytame tekste ji juos pamato tarsi veidrodyje. Galima manyti, kad rašančiąją su kuriamu tekstu sieja panašus erotinis ryšys kaip ir su mylimuoju. Kita vertus, ši meilė turi ir narciziškumo bruožų: vyras mylimas todėl, kad yra (beveik) identiškas rašančiajai. Tai meilė savam atvaizdai, atpažįstamam kito asmenyje.

Nors ir pripažįstame, kad daktaro personažas yra moters sąmonės „suprojektuotas“ ir realizuotas vyro vaizdinys, t. y. jis yra šios sąmonės dalis, negalime nepastebėti, kad rašanti moteris vyriškai savo daliai perduoda daugumą savųjų galių. Kūrinio pasakojimui persiritus į antrą pusę, moters ir vyro santykiai atsistoja į visuomenės, kultūros tradicijos paruoštas vėžes: vyras *litvomanas* yra miegančio krašto žadintojas, moters mokytojas, rengėjas visuomeninei veiklai. Vyras, kuris išplečia moters matymo (mąstymo) horizontą, pripildo jos gyvenimą turinio. Laikantis už vyro rankų, jaučiamasi kaip už mūro; kai daktaras ateina, pasakotoja „pamiršta“, kad ir be jo ji sugebėdavo patirti tą patį išsilaisvinimo jausmą – kai „leki, lyg paukštis liuosas“. Vyras imamas suvokti kaip vedantysis, keliavedys: „Dabar, dėkui jam, pradėdau suprasti ir mokėti: jis man nuolat rodo takus, kuriais žengdama, galiu nors retkarčiais pasijusti, neesati galutinė žmonijos veltėdė.“ (1903, 67) Veidrodyje matomas atvaizdas tampa svarbesnis už į jį žiūrinčią moterį. Mylimas vyras tampa ir moralaus elgesio etalonu: „Užtėmijau, juog jis yra mano kriterium morališkos žmogaus vertės: kiekvienas man netinkantis pasielgimas pakelia manyje mintį: jis taip nepadarytų, taip nepasakytų, nepasielgtų.“ (1903, 75) Pažymėna, kad mylimam žmogui keliami labai aukšti reikalavimai, nenumatoma jokia klaidos galimybė, todėl sukuriamas, nes būtinas, toks tobulas mylimojo paveikslas: „Kokia laimė pažinti ir mylėti tokį žmogų, apie kurį žinai, juog lyg dangus augštai stovi nuo kitų! Kitokio aš ir nepamylėčiau...“ (1903, 75)

Viktorės ir daktaro santykiai nėra vienareikšmiški. Pasakotoja skelbia, kad meilė – tarsi augalas, „gyvasis žolynėlis“, tačiau tai tik vienas vyro ir moters santykių aspektas. Kitas, galbūt mažiau įsisąmonintas, bet ne mažiau svarbus – juos lydintis kovos motyvas.

Jis išryškėja šiame *novelios* fragmente: „In mane tarsi koks velniukas įlindo, užėjo noras **pasipriešinti** [paryškinta mano – R. B.] daktarui.“ (1903, 65) Pasakotoja mėgina kovoti su prisirišimu, darančiu ją priklausomą nuo mylimo vyro. Priešinantis demonstruojama jėga, galia valdyti. Jos demonstravimas gana sušvelnintai vadinamas *velniuku*, nes moteris pranašumo, jėgos rodymą laiko blogiu, brandos trūkumu: „Pikta esu pati ant savęs: elgiuosi kartais lyg mažas vaikas.“ Merginai sunkus savęs nepakankamumo jausmas: „<...> rugojau, juog jis man ramumo neduoda, juog **pati mėgstu sau viską dirbti** [paryškinta mano – R. B.] ir nenoriu jokių tarnų.“ (*Ibid.*) Globėjiškas daktaro elgesys – neša Viktorėi *cukierkas*, užriša jai *čiūžyklas* – pažeidžia lygiaverčių moters ir vyro santykių pusiausvyrą. Rodosi, kad jų ryšys negali išvengti galios santykių, taip šią mintį apsakyme „Dėl Tėvynės“ išsako ponია Pukštienė: „Tai yra didelė iliuzija, jog moterystėje gali būti lygybė. Tai ne tiesa. Moterystėje viena pusė visados turi viršų. Jei ne esi ant viršaus, esi po apačia.“⁴¹⁷ Tą pačią moters ir vyro ryšio ambivalentiškumą atspindi viena iš paskutinių *novelios* scenų: Viktorė, lyg vaikas apimta laimės jausmo, prašo daktaro pasekti jai pasaką, tačiau jai sekama „naiviška pasakėlė“ apie gaidelį ir vištytę nėra tokia jau nekalta. Joje galima išvelgti tą pačią moteriai iškilusios (ateityje laukiančios, tykančios) grėsmės – traumos, sužalojimo, aklumo – nuojautą: „Metė gaidelis kekelę ir išmušė vištytei akį.“ (1903, 87)

Vikturės rašymas – tarp vyro ir moters vykstančio pokalbio tęsinys: tai lyg *gracijoziškas* šokimas dviese, garsiai ištariamai vyro žodžiai visada at(si)liepia moters dienoraštyje užrašytus žodžius. Viktorė rašo: „Kada liuosai mokėsiu išreikšti savo mintis žodžiais ir raštais?!“, daktaras atitaria: „[N]iekados negaliu parašyt teip, kaip jaučiu...<...> mano poezijos stovi teip toli nuo mano jausmų.“ (1903, 35) Į vieno judesį (mąstymo formą) atsiliepia kitas: Viktorė dienoraštyje užrašo: „<...> vėjas pučia, tarsi namus tuojau sugriauš, vaitoja, dejuoja, švilpauja, užia visokiais balsais“, tą patį vakarą į svečius atėjęs daktaras jos mintį užbaigia: „Toks bausis koncertas lauke.“ (1903, 22) Į daktaro lūpas įdėtas paaiškinimas, kodėl jis rašo, yra beveik identiškas pačios pasakotojos dienoraščio pradžioje užrašytajam: išlieti jausmus, nes kai jų susikaupia tiek daug, „sopa ir spaudžia“: „Teip giliai jauti žmogus, teip giliai, kad net baugu... rodos, išliejus tuos

---

⁴¹⁷ Šatrijos Ragana, *Dėl Tėvynės*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907, 5

jausmus kokioj nors formoje, tuojau butų lengviau...“⁴¹⁸ (1903, 33) Stipriems jausmams reikia erdvės, todėl daktaras rašo tada, kai „jausmai teip perpildo krūtinę, juog nėra jau jiems vietos...“ – tas pats jausmų išlaisvinimo judesys, kaip ir dienoraščio rašymas.

Gebėjimas jausti – viena labiausiai pasakotojos vertinamų žmogaus savybių: „Juo mažiau žmogus jaučia, tuo mažiau yra žmogumi.“ (1903,32) Jausmas – tai jaudrumas, imlumas iš aplinkos gaunamiems signalams, jautrumas aplink esantiems žmonėms ir gebėjimas atsilipti, (at)jausti. Tik iš gebėjimo giliai jausti atsiranda aukštos mintys ir dideli darbai: „Augštai statau jautrumą pas žmonių: žmogus kol giliai jaučia, yra gabus prie augštų minčių ir didžių darbų, prie pasišventimo.“ (1903, 31–32) Jausmai sujungia viršų (aukštai) su apačia (giliai). Į esminį, apsiprendimo reikalaujantį, klausimą, kas esu iš tikrųjų? atsakymą duoda jausmai. Išlavinta lenkų kalba, kitų laikoma lenke, Viktorė žino, kad tėvai ir protėviai – Lietuvoje gyvenę ir mirę žmonės, aiškiai jaučia, kad myli Lietuvos žmones, dainas, kalbą ir gamtą – girias ir laukus. Jausmas padeda apsispręsti, kas esi, meilės jausmas yra svarbiausias įrodymas, kuriuo keliu eiti, ką pasirinkti. Tik tokie patys, taip pat jaučiantys, mylintys, ta pačia kalba kalbantys gali būti artimi. Kalba yra ir (at)jautimo būdas. Jausmas parodo, kur yra žmogaus vieta: „Tamsta pasijutai Lietuvoje, myli tėvynę ir jos vaikus, tai tamstai vieta ne tenai [Varšuvos klioštoriuje], bet čė.“ (1903, 66)

Užrašomi / išrašomi jausmai tarsi atskiriami nuo juos patiriančio subjekto, tekste jie įgauna savarankišką egzistenciją. Šis atskyrimas ryškus keliose, taip pat vėliau pataisytose, apysakos vietose: „Nežinau, su koku jausmu skaito juos p. Jonas ir kiek supranta...“ (1903, 14) Ne visai taisyklingas junginys *skaityti su jausmu* kūrinio kontekste vis dėlto suvoktinas kaip itin reikšmingas. Jausmas čia rodomi kaip aktyvus, esantis kartu (ir atskirai) su jį patiriančiuoju, (beveik) savarankiškas apysakos veikėjas. Suredaguotame sakinyje jausmas yra visiškai nuo jaučiančiojo valios priklausoma asmens dalis: „Nežinau, ką jaučia p. Jonas skaitydamas juos [laiškus] ir kiek supranta.“

---

⁴¹⁸ Panašiai apie jausmus 1908 m. „Viltyje“ rašė Vaižgantas: „Sielos jausmai, niekaip neišsiliedami giesme, troškina, krūtinę plėšo; norėtusi verkti, kad nebūtų sarmata žmonių. Kodėl, kvailėli, sarmata? Tokios ašaros ne sarmata: juos širdį nušveičia, visus kartumus nuplaudžia. Verk, jei gali pravirkti. Ilgainiui gal ir panorėsi, bet nebegalėsi: sukeps širdis, dus viduryje, nepalengvėdama.“ (Vaižgantas, „Lietuvių papročiai per šventes“, *Viltis* 44, 1908 04 13, 6)

(1928, 22) Daktaras, kalbėdamas apie savo kūrybą, prisipažįsta: „Poetu neesu, o rašau taip sau, kad man labai skaudu ar linksma, vienu žodžiu – kad jausmai teip perpildo krūtinę, juog nėra jau jiems vietos...“ (1903, 35) Sakinyje vartojamas vardininkas jausmus paverčia sakinio veiksmu – veikiančiuoju, o patiriantįjį – jausmų veikiamu objektu. Senuosius, gal kiek gremėzdiškus, žodžių junginius *jaučiu didį pasibjaurėjimą, sužadintų jose patriotizmo jausmą* keisdama paprastesniais ir trumpesniais *labai bjauriuos, sukeltų jose patriotizmo*, Šatrijos Ragana iš teksto audinio pašalina visą kūrinį įcentruojantį jausmų patyrimo ir išsaugojimo motyvą. Viktutei rašyti *dieninį* kyla noras būtent tada, kai per sunku savyje išlaikyti, slėpti visus jausmus ir *mislis*. Kita priežastis – po daugybės metų, senatvėje, *dieninis* galėtų padėti susigrąžinti *išblyškusius*, netekusius pirmųkščio gyvumo, jaudrumo, jausmus. Mergina, išliedama susikaupusius jausmus popieriuje, tarsi „užkonservuoja“ juos, įamžina⁴¹⁹. Rašymo tikslas – išbūti su savais jausmais ir juos išsaugoti. Nors užrašytos raidės gali *išblykšti* (popierius blunka), tačiau raidė Viktutės manymu, gali sugrąžinti laiko išblukintų jausmų intensyvumą. Užrašytas gyvenimas – išsaugotas (jausmų) gyvenimas.

Jausmų galia veikti juos patiriantį subjektą, netgi keisti jo gyvenimą pirmoje kūrinio redakcijoje išreiškiama nuolat pasikartojančiais žodžiais – *užimti, apimti*. Jausmai (užvaldydami), pasaulio reiškiniai (*užimdami*) ima vadovauti žmogui, jį vesti. Keisdama šiuos žodžius į gerokai neutralesnius junginius su žodžiu *įdomus*, autorė prarado dalį itin reikšmingos, jausmams priskirtos konotacijos. Pavyzdžiui, kalbėdama apie sukilusius patriotinius jausmus, Viktutė rašo: „Patrijotiški dalykai teip **užėmė mane** [paryškinta mano – R. B.], juog nuolat klausinėjau p. Jono apie juos, prašydama vis daugiau apskinėti.“ (1903,14) Patriotiškumas nusakomas kaip labai stiprus, užvaldantis, beveik demoniškas jausmas, lemiantis tolesnį asmenybės pasirinkimą. Pasakodama apie mergaitėms kilusį norą klausytis skaitomų lietuviškų knygų, pasakotoja vartoja tą patį žodį *užimti*: „O **skaitymas juos labai užima** [paryškinta mano R. B.]: perskaičius man vieną knygą, mergaitės prašė, idant skaityčiau dar.“ (1903, 13) Lietuviško judėjimo,

---

⁴¹⁹ Sokratas, rašymą vertindamas tik kaip žaidimą, vis dėlto nurodo vieną svarbų tik atskiram asmeniui jo pranašumą – išsaugoti privataus gyvenimo prisiminimus: „[M]at rašydamas jis sukaupia prisiminimų lobius ir sau pačiam – tam metui, kai atslinks senatvė, užmaršties amžius.“ Žr. Platonas, *Faidras* [iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Naglis Kardelis], Vilnius: Aidai, 1996, 91

lietuviškų knygų sukeliamas poveikis asmeniui sutelkiamas veiksmožodyje *užimti*, pritraukiančiame visas šias reikšmes – pagauti, paimiti, okupuoti, užvaldyti, pasisavinti, paliesti, užlieti, užsidegti, pradėti degti, užsiliepsnoti, prasidėti, sueiti į draugystę (LKŽ). *Užimančiai* kalba tas, kuris sugeba užvaldyti pašnekovo dėmesį, kurio kalba apima, įtraukia, galbūt uždega, su taip kalbančiu galima „pra(si)dėti“, t. y. mažinti skiriančią atstumą, atsiverti.

Aptariant *novelios* pagrindinės veikėjos tapatybės turinį, mėginant nustatyti tapatumo šerdį, labai svarbus regisi dar vienas, antrajame kūrinio leidime neišlikęs, sakiny: „Męs čia sodžiuje sėdime lyg straigės savo kaušiuose; malonu nors retkarčiais išgirsti žinias ir turėti bent kokį nors susirišimą su svietu, gyvenančiu daugiau proto gyvenimu.“ (1903, 14) Iš santykio su savimi ir su aplinkiniu pasauliu galimi skirtingi gyvenimo būdai – gyventi proto gyvenimu arba gyventi jausmų gyvenimu. Galima manyti, kad skirtingas santykis su pasauliu keičia ir patiriamo pasaulio buvimo būdą arba reikšimosi subjektui būdą. Viktutė, oponuodama ponui Jonui, pasitikinčiam tik racionaliais argumentais, patikrinamais, todėl objektyviais įrodymais, priskiria save tai *svieto* daliai, kuri vadovaujasi jausmais. Suredaguotas sakiny prarado dalį šios minties subtilumo: „Mes čia sodžiuje sėdime, lyg straigės savo kaušiuose; malonu nors retkarčiais išgirsti žinių ir turėti bent kokių ryšių su platesniu, aukštesnės proto kultūros pasauliu.“ (1928, 22) Taisant *proto kultūros pasauliui* buvo suteiktas labai aukštas statusas. Protas tiesiogiai susiejamas su kultūra, išnyksta gyvenimo, kaip jausmingo santykio su pasauliu, reikšmė.

Redaguodama laike nutolusį tekstą Šatrijos Ragana ėmėsi keisti ir jo tono stiprumą – ji gerokai sumažino šauktukų skaičių, prislopindama veržlų, pasitikinti, todėl drąsiai reiškiamą maksimalizmą, labiausiai būdingą jauniems žmonėms. Ne tik ramesnis, santūresnis rašymo tonas, bet ir kai kurių teiginių korekcijos atskleidžia praėjusio laiko, ilgesnės gyvenimiškos patirties žodžiams suteiktą svorį. Štai kaip tvirtai skamba suredaguotojo teksto pradžioje esantis darbas su tėvu apibendrinantis sakiny: „Taip malonu rimtai dirbuotis su tētušiu, lyg vyras.“ (1928, 5) Pirmajame variante dar nerasime tokio aiškaus teigiamo „vyriško“ darbo vertinimo: „Teip malonu palengvinti tetušiui darbą!“ (1903, 3) – džiaugsmingas (gal kiek patosiškas) jaunos mergaitės prisipažinimas, ir nieko daugiau. Sugriežtėjusį, kategoriškesnį autorės požiūrį ne tik į moters darbą, bet ir

į patį rašymą rodo ir šis taisyimas: Viktutė pasakodama apie dedamas pastangas geriau išmolti lietuvių kalbą prisipažįsta turinti vilties pamažu pradėti rašyti ir lietuvių kalba: „Paskui mokysiuos gramatikos, **rašysiu po biskį**. [paryškinta mano – R. B.]“ (1903, 24) Iš šio sakinio matyti, kad kalbos įgūdžių tobulinimas vyksta pamažu, nekeliant sau per didelių reikalavimų, atsargiai – *po biskį*. O 1928 m. variante ši vieta įgauna visai kitokią vertinamąją atspalvį: „Paskui mokysiuos gramatikos, **rašinėsiu**... [paryškinta mano – R. B.]“ (1928, 38) Daujotytė yra atkreipusi dėmesį į moters rašymą menkinantį, paniekinantį žodį *rašinėti*⁴²⁰. Šis moters rašymą nusakantis žodis pasirodo 1908 m. išspausdintame Šatrijos Raganos apsakyme „Iš mūsų kovų“ (pirminis pavadinimas „Iš mūsų karionių“). Pirmiausia iš aplinkinių išgirstas merginos bandymų rašyti vertinimas žodžiu „rašinėti“ pasirodo vėliau, jau po „Viktutės“ rašytame kūrinyje. Rašančiosios sąmonė dar kuo aiškiausiai atskiria savąjį ir kitų požiūrį: apsakymo veikėja Onytė sužadėtiniui Staseliumi atskleisdama didžiulę paslaptį – bandymus rašyti – kalba labai panašiai kaip ir Viktutė: „Išsimokiau maž-daug kalbos ir pamėginau rašyti...“⁴²¹ Neigiamos reakcijos į savo prisipažinimą Onytė sulaukia iš sužadėtinio ir aristokratės tetulės. Būtent į šios moters lūpas įdėtas vėliau redaguojant „Viktutę“ pavartotas žodis *rašinėti*: „Girdžiu daiktą dar blogesnį: juog paniekinau savo kalbą, paniekinau viską ir ėmiais mu-ži-kams ra-ši-nė-ti!!!“⁴²² Imdamasi redaguoti jaunystės dienų kūrinį autorė, pakeisdama *rašysiu po biskį* į *rašinėsiu*, anksčiau kitiems priklausiusį moters rašymo (kūrybos) vertinimą paverčia pačios rašančiosios minčių – savivokos dalimi. Šis žodžio nueitas kelias kuo puikiausiai atskleidžia, kaip yra perimamos vertybės (vertinimai), kaip vyksta kitų požiūrio interiorizacijos, tapimo individualios vertybinės sistemos dalimi procesas.

Lyginant pirmąjį ir pakartotinį „Viktutės“ leidimą galima matyti, kad Šatrijos Ragana reagavo ir į kūrinio kritiką. Kaip liudija rašytojos laišakai, bene skaudžiausia rašytojai buvo artimų draugų kritika. Laiške Višinskiui ji prisipažįsta, kad po jo kritikos apskritai prapuolęs noras rašyti: „Taip, pav.[yzdžiui], mano tą nelaimingą „dieninį“

⁴²⁰ Žr. Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje: gyvenimo ir kūrinių skaitymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, 16–17

⁴²¹ Šatrijos Ragana, *Saulei nusileidžiant, Iš mūsų karionės, Kalėdų vakaras*, , Shenandoah, Pa: „Žvaigždės“ spaustuvė, 1908, 37

⁴²² *Ibid.*, 47

[„Viktutė“] sukritikavojai taip, jog nieko jame nepaliko, ir atėmei nuo manęs norą darbuoties toliaus, jog per ilgą laiką nei mislyti apie tai negalėjau.“⁴²³ Nors pats laiškas, į kurį taip stipriai sureagavo autorė, nėra išlikęs, Višinskio „Raštuose“ yra perspausdintas „Viktutės“ recenzijos rankraštis⁴²⁴. Vienos iš labiausiai Višinskio kritikuotų *novelios* vietų, kur daktaras ragina atgimstančius inteligentus nepamiršti ir krikščioniškų vertybių, visiškai nelikę „Viktutės“ antrajame leidime: „Męs-gi, budami pertikrinti, juog teisybė ir šviesa – krikščionystėje, mėš katalikai, turime visas spēkas paaukauti platinimui savo persitikrinimų, darbavimuisi ir kariavimui už jās – tik be neapykantos, žinoma, bet su krikščioniška meile...“ (1903, 74) Atkreiptinas dėmesys, kad išmesta pastraipa yra beveik visa pacituota Višinskio recenzijos rankraštyje. Kritikas teigė, kad būtent dėl savo elgesio (nenoro šokti, apkabinti merginas ir t. t.) ir deklaruojamų krikščioniškų pažiūrų daktaro personažas kur kas panašesnis į kunigą. Galima spėti, kad, norėdama „atitaisyti“ šią klaidą, Šatrijos Ragana keliose vietose kupiūravo daktaro kalbą.

Višinskis, buvęs ne tik artimas rašytojos draugas, bet ir mokytojas, baimindamasis per didelio Šatrijos Raganos polinkio į fantazijų pasaulį, viename laiške (jau perskaitęs „Viktutė“) rašė: „Tik atidžiai žiūrėk į gyvenimą, tyrinėk jį kuo daugiausiai, o ne vien tik savo fantazijose ieškok medžiagos.“⁴²⁵ Priešingai nei Žemaitėi, kurią skatino auklėti, įsiklausyti į savuosius jausmus, Šatrijos Ragana jis kreipė tarpasmeninės (objektyvios) realybės link. Višinskis, regis, neperprato (ar nenorėjo suprasti) šios autorės, kuriai svarbiausioji realybė buvo moters sielos realybė, rašymo savitumo. Sutelkusi dėmesį į vidinius išgyvenimus, mėginusi įsiklausyti ir atsižvelgti į savąją patirtį (gal ne visada sėkmingai), Šatrijos Ragana kitam mokslininkui, kuriančiam ryžtingo, kryptingai veikiančio, „ideologinio ribotumo barjerus peržengiančio“ vyro – Povilo Višinskio – portretą, Adolfui Sprindžiui atrodė sentimentaliai egzaltuota, liguistai jautri ir ašaringa⁴²⁶.

5.2. Moters tapatybės genealogija Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės ankstyvuosiuose kūriniuose ir dienoraščiuose. Analizuojami Onos Pleirytės-Puidienės

⁴²³ Iš laiško Povilui Višinskiui (1901, lapkričio 2 ir 5), Šatrijos Ragana, *Laiškai*, 127

⁴²⁴ Žr. Povilas Višinskis, *op. cit.*, 108–117

⁴²⁵ Iš laiško Marijai Pečkauskaitei (1903, rugsėjo 29), Povilas Višinskis, *op. cit.*, 472

⁴²⁶ Žr. Adolfas Sprindis, *Povilas Višinskis*, Vilnius: Vaga, 1978, 28, 70, 82, 103 ir t. t.

Vaidilutės impresijos, publikuotos „Vilniaus žiniuose“, vėliau išleistas knyga „Kada rauda siela“, ir dienoraščiai, kuriuose aprašoma autorės pažintis su Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, – buvo kūrybos pradžia, todėl svarbūs ieškant moters kultūrinės veiklos pradžios, jos kaip visuomenininkės ir rašytojos tapatybės formavimosi prieigų. Vaidilutės tekstai leidžia matyti, kaip rašančio asmens gyvenimas (formuojama kultūrinė laikysena) yra susijęs su kūryba, čia išsiskleidžiančiomis ir įtvirtinamomis tapatybės struktūromis. Pristatomus tekstus sieja viena labai svarbi ypatybė – didelė dalis Vaidilutės impresijų parašyta reaguojant į Antrojoje dailės parodoje matytus Čiurlionio paveikslus, jos tekstai buvo literatūrinė / meninė dailės kūrinių interpretacija. Kai kur autorė nurodo jos tikslų šaltinį, pavyzdžiui: „Antr. Lietuv. Dail. Paroda – M. Čiurliano paveikslas No11“⁴²⁷. Tyrinėjami rašytojos dienoraščiai atskleidžia, koks svarbus buvo Čiurlionio, su kuriuo ryšys užsimezgė rengiant minėtas parodas, vaidmuo Pleirytės-Puidienės, rašančios moters, tapatumui.

Impresijoje „Klaidžiojančios švieselės“ Vaidilutė kuria gana abstraktų pasakojimą, apibrėžiantį ir įtvirtinantį individualią (tačiau siekiančią tapti universalia), su autorės patirtimi glaudžiai susijusią kūrinių herojės tapatumo struktūrą. Kitose impresijose „klaidžiojančių švieselių“ abstraktus modelis darosi vis realesnis, labiau susietas su moters gyvenimo scenarijumi, regėtinas kaip anksčiau kurtos idėjos realizacija. Impresijose moteris yra aktyvi, mobili, sąmoninga gyvenimo prasmės ieškanti kūrinių herojė. Greta iškyla kito – artimos sielos, palydovo, vyro – figūra. Jo vaidmuo moters gyvenimo scenarijuje yra labai svarbus.

Pleirytės-Puidienės dienoraščiuose, kuriuose ji rašo apie savo santykius su Čiurlioniu, aprašytas moters ir vyro ryšys gretinamas su analizuotu moters tapatybės variantu bei moters ir vyro (kito) santykių modeliu. Dienoraščių analizėje siekiama parodyti, koks yra kito – vyro (genijaus) vaidmuo formuojantis (kuriančios) moters tapatybei.

Pleirytė-Puidienė 1923 m. „Gairėse“ rašydama apie meno ir kūrybos prigimtį taip apibūdina tikrą meną kuriančius žmones: „Ir atsiranda žmonių, kurie praregi sielos akimis, žmonių, kurie pergyvena tai, ką pergyvena siela. Ties kuriais atsivaizduoja svajonė apie gyvenimą... Yra žmonių, kuriuose ryškiau apsibūdina absoliuto siela, kurie

---

⁴²⁷ Vaidilutė, „Prietelybė“, *Vilniaus žinios* 65, 1908 03 20, 3

beribėmis jausmų gelmėmis užmato įstabias būties šviesas, melodijas, garsus ir iš tų savo praregėjimų ar vizijų vaizduoja gyvenimo pasaką.⁴²⁸ Menininko uždavinys, remiantis jos meno koncepcijoje, yra ne (at)vaizduoti gyvenimą, bet išreikšti svajones, fantazijas, sapnus apie gyvenimą, t. y. visiškai individualizuota meno koncepcija. Menininkas yra tas, kuris pramuša regimybės luobą ir sugeba išvelgti būties esmę – sielą – tai, kas yra amžina. O išvysti „būties šviesas“ tegalima sielos akimis, nes „Sielą – tai nuolatai į vidų nukreiptas žvilgsnis, tai butis, kur į milijonus dalelių išskaidytas gyvenimas susilieja į vieną didelę saulę, į vieną galingą kūną, tarp kurių išnyksta amžių eiseną.“⁴²⁹ Praregėjimas čia reiškia atsisukimą į vidinę realybę. Menininkas žiūrėdamas į savo vidų ir regėdamas gyvenimo atspindžius jame gali užčiuopti tai, kas yra amžina, nekintama visatos sandaroje. Recenzuodama Salio Šemerio knygą „Granata krūtinėj“ Pleirytė-Puidienė teigia, kad žmonijai trošku „natūralistiniame gyvenimo chaose“, kad ji ilgisi meno, kuris išvestų ją „į fantaziją, į pasaką, į erdvę, kur byloja būtybės siela“⁴³⁰. Pirmieji Vaidilutės tekstai, išspausdinti 1906–1908 m. „Vilniaus žiniuose“⁴³¹, 1911 m. „Lietuvos žiniuose“⁴³², buvo vedami tų pačių paskatų, vėliau apibendrintų meno koncepcijos pavidalu.

Vaidilutė kūrybos ištakas sieja su liaudies menu – sakmėmis bei pasakomis. Jos manymu, tekstai, kilę iš sakmių, siekia pažinti, atspindėti savo laiką, yra istoriškai, o pasakoje įmanoma tai, kas neįmanoma realiame gyvenime. Pasaka yra būdas išvengti skaudaus susidūrimo su realybe, pasakos turinys – idealybė: „menas griebiasi vėl sumanymo, pasakų, legendų, kuriose atsivaizduoja svajojimai apie grožį“⁴³³. Pavadindama pirmuosius kūrinius impresijomis, rašymą Vaidilutė susieja su momentine nuotaika, netikėtai atsiradusiu emociniu įspūdžiu, kaip ir pasakos, šie Vaidilutės tekstai

⁴²⁸ O. Pl.-Puidienė, „Meno ir kūrybos pradai“, *Gairės 1*, 1923, 30

⁴²⁹ *Ibid.*, 28

⁴³⁰ O. Pl.-Puidienė, „Naujoji kūryba su „Granata krūtinėj“, *Krivulė 11*, 1924, 26

⁴³¹ Vaidilutė, „Mano meilė“, *Vilniaus žinios 118*, 1906 06 04, 2; Idem, „Dvi aukos“, *Vilniaus žinios 205*, 1907 11 28, 3; Idem, „Ilgėjimos“, *Vilniaus žinios 55*, 1908 03 08, 3; Idem, „Prietybė“, *Vilniaus žinios 65*, 1908 03 20, 3; Idem, „Klaidžiojančios žvakelės (Iš cikliaus „Gyvenimo Glėbyje“)“, *Vilniaus žinios 70*, 1908 03 27, 3; Idem, „Oi juokitės, kas/ juokties dar galite...“, *Vilniaus žinios 196*, 1908 09 02, 2

⁴³² Idem, „Kapų šalis“, *Lietuvos žinios. 42*, 1911 04 09, 3

⁴³³ O. Pl. Puidienė, „Meno ir kūrybos pradai“, 26–27

pretenduoja į universalumą, viršlaikiškumą, jie kiek įmanoma apvalyti nuo bet kokių konkretumų, vietos ir laiko ženklų. Geriau išžiūrėjus matyti, kad tarp šių tekstų veikėjos ir autorės yra labai mažas nuotolis – impresijos nesunkiai gali būti perskaitytos ir autobiografiškai. Autorė (už)rašydama tekstus interpretuoja savo patirtį, atsirenka tik tam tikrus patirties momentus ir kuria tekstą, iš kurio galima rekonstruoti pasaulio modelį ir mėginti apibrėžti moters vietą jame.

Impresijoje „Klaidžiojančios žvakelės“ (dedikuotame Čiurlioniui) Vaidilutė kuria pasakojimą / pasaką, kuri galėtų būti suprantama kaip būdas genealogiškai pagrįsti ir įtvirtinti kitokį moters tapatybės modelį. Impresijoje pasakojama *klaidžiojančių žvakelių*⁴³⁴ kilmės istorija nulemia jų vietą pasaulio struktūroje ir buvimo būdą. Pats vardas nusako jų būties situaciją – svarbiausias *žvakelių* bruožas yra judėjimas, ieškojimas, nepastovumas, neprisirišimas prie jokios konkrečios vietos. Jos yra „sielos tų, kurie niekur sau vietos neranda“⁴³⁵. Žmonių pasakojimuose taip klaidžioja mirusiųjų (dažniausiai mirusių ne sava mirtimi) sielos⁴³⁶. Tačiau impresijoje pasakojama apie jų dangišką kilmę: „Sako, jas angelas, nešdamas iš dausų, nejučiomis pabėręs... nebesurinkęs visų ir jos likusios klaidžioti vienos...“ (12) *Žvakelės* yra ne šio pasaulio

---

⁴³⁴ Štai kaip pati Puidienė aiškina, iš kur į jos tekstus ateina „klaidžiojančių švieselių“ figūra: „Būdama vaiku girdečiau tėvą skaitant, apie tuos pelkių žiburėlius, kažin kuriame rusų žurnale. Senutė auklė papildė tai įvairiais liaudies pasakojimais – nuo to laiko užsiliko atmintyje...“ (O.Pl. Puidienė „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2). Įdomu, kad „Aušroje“ buvo paskelbtas Jono Šliūpo straipsnis, kuriame remiantis fizikiniais dėsniais siekiama išsklaidyti visą „klaidžiojančias švieses“ lydinčią mitologiją. Žr. J. Szl. [Jonas Šliūpas], „Vaikszcziojanczios žvakelės, *Auszra* 8,9, 10, 1883, spalinis, lapkritis, grūdis, 279–282

⁴³⁵ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922, 11. Toliau tekste cituojant nurodomas tik šio leidinio puslapis.

⁴³⁶ Dienoraštyje Puidienė rašė, kad šiuos tekstus norėjo paskelbti tik po mirties: „Ilgai laikiau tuos posmus savo paslapčiu ir buvau nutarusi parodyti juos žmonėm tik po mano mirčiai.“ (O. Puidienė -Pleirytė, *Ištraukos iš dienoraščio (192–1928)* / VUBRS, F1, F 453, 19. Galbūt tai galėtų paaiškinti tapatinimosi su mirusiais kilmę. Vaižgantas recenzuodamas šią knygą pastebi, kad tai yra tarsi mirusio žmogaus pomirtinis laiškas-testamentas: „Jei Vaidilutė būtų šį savo veikalą paskelbusi patį paskutinį, dar geriau, testamento vietoje, išpūdis būtų buvęs neregėto stiprumo: desperato, nusiminėlio drama ar nusižudėlio paskutinis laiškas, nuo kurio ilgai vaidinasi.“ (Vaižgantas, „Paskaičius Vaidilūtės: „Kada rauda siela“, *Tėvynės balsas* 116, 1922 07 14, 3)

būtybės. Tekste susimaišo dvi simbolinės struktūros – liaudiškoji, mitinė (iš jos *klaidžiojančių žvakelių* figūra) ir krikščioniškoji (iš jos angelo figūra, dangaus ir žemės opozicija). Dviejų pasaulėžiūrų susiliejimas yra šiek tiek paradoksalus, nes pirmajame šio teksto variante, paskelbtame 1908 m., rašoma, kad žmonės nuo šių švieselių „Kristaus ženklų” ginasi⁴³⁷.

Klaidžiojančios švieselės gyvena atskirai nuo žmonių. Tekste išryškėja *klaidžiojančių žvakelių* / sielų ir žmonių opozicija. 53 eilučių tekstelyje net 3 kartus kartojasi šis leitmotyvas – „Yra sielų amžinai vienu, amžinai svetimų pasauliui žmonėms...”(11). Brėžiama *žvakelių* / sielų ir žmonių gyvenimus skirianti linija: *žvakelės* kartais pasuka į žmones, bet niekuomet jų neprieina, o žmonės vengia „jų gražios, bet nesuprantamos šviesos”(11). Dangiškos kilmės sieloms trošku tarp žmonių, jos svetimos žmonių pasauliui: „Nors ir braido po žemę, tačiau niekuomet nepaliečia jos purvų...” (11) Taip vienoje pusėje atsiduria sielos, nešančios žmonėms „augštesnį, skaistenį gyvenimą”, ir „mažyčiai prie žemės priaugę”, žemės purvu susitepę žmonės. *Žvakelės* ne tik nesitapatina su purvinu pasauliu (lieka jo nepaliestos), bet ir atskiria save nuo jo: „Jos jaučia, mato ir girdi, kad – jos amžinai vienos, amžinai svetimos Pasauliui-Žemei.” (12) Jų ieškojimų tikslas, neramumo priežastis – rasti panašius į save, „su kuriais vienodai jausti ir eiti galėtų” (12). Vadinasi, nors ir dangiškos kilmės jau nuo pat savo atsiradimo, jos turi prigimtyje užkoduotą savęs nepakankamumo, egzistencinės stokos įspaudą. Tačiau žmonėse *žvakelės* sielų neranda, tik tokie pat gali tapti joms artimi, skirtingi yra priešingi ir svetimi. Idealybė, dangiška, išgryninta sielos būtis griežtai atribojama nuo žemiško, „purvino” žmonių gyvenimo. Tada, kai pasibaigia diena, žmonių laikas („kada žmonės sumiega”), pasirodo *žvakelės* – naktis yra jų metas, be tamsos ir nakties švieselių egzistencija neįmanoma. Gal todėl žmonių pasaulis itin „patamsinamas”, kad sielų šviesa atrodytų dar ryškesnė.

Klaidžiojančių žvakelių figūra nėra lytiškai diferencijuojama: su jomis galėtų tapatintis tiek vyrai, tiek moterys. Iš žmonių jas išskiriantis bruožas – sielos turėjimas – yra ir jų kaip grupės tapatumo pagrindas. Galima teigti, kad Vaidilutės konstruojama *klaidžiojančių žvakelių* figūra susieja („subendravardiklina”) vyrus ir moteris, kaip turinčius sielą.

---

⁴³⁷ Vaidilutė, „Klaidžiojančios žvakelės (Iš cikliaus „Gyvenimo Glėbyje, 3

Triolete „Gyvenimo glėbyje“⁴³⁸ matyti, kaip įtvirtintas „*klaidžiojančių žvakelių*“ tapatybės modelis įkūnijamas impresijos veikėjos gyvenimu. Herojė klaidžioja tuščiam, juodame pasaulyje, nors „iš visų pusių, visais keliais – judėjo, bėgo, klykė...“, tačiau pasaulis atrodo ištuštėjęs, čia nėra „nei vienos gyvos, artimos sielos“ (15). Neturintys sielos žmonės – svetimi, jie matomi tik kaip šešėliai, o tokie kaip impresijos veikėja žmonėms pasirodo lyg švieselės. Švieselės žmonėms bei žmonės švieselėms atrodo ne visai realūs, jie tarsi priklauso skirtingiems pasaulio lygmenims. Moteris jaučiasi viena ir vieniša, jos kelionė pasaulyje labai sunki: „Ėjau toje tamsoje apgraibomis ...viena“ (15). Savo pačios „šviesos“ jai nepakanka, ieškoma jei ne artimos, „šviečiančios“ sielos, tai kelrodės „Žvaigždės-Laimės“.

Antrojoje *trioleto* dalyje situacija kardinaliai keičiasi: pasaulis atrodo giedras, jaukus, šviesus, linksmas, herojė jaučiasi laiminga. Tokio ryškaus pasikeitimo priežastis – sutikta artima siela: „Šalimais siela...tokia gyva, stipri ir laki ...“ (17) Buvimas kartu visiškai pakeičia impresijos herojės jauseną, iš kito papildoma gyvybės, įgaunama jėgų. Nors šiame tekste nėra akcentuojama, kad artima siela yra vyro, kitų impresijų kontekstas tą patvirtintų. Visi reikšmingi impresijos veikėjos susitikimai įvyksta su vyrais: rašytoju, „supažindinusi“ su tėvyne, dailininku ir kompozitoriumi, genijumi, ištarusiu lemtingus žodžius: „Liūdėk, ilgėkis, bet nekeik savo vienatybės – joje gyvenimo jėga...“ (80), jaunučiu bendraminčiu. Vyro atėjimas į moters pasaulį yra lemtingas: „Ir atėjai tada, kada naktis buvo tokia juoda, baisi – naktis amžina, begalo... / Atėjai tada netikėtas, nelauktas, nežinomas ir ...nedrąsiai neaiškiai pratiesei delną pilną aiškios grynos šviesos – jausmo, nuo kurio trūko nakties juodas apsiaustas.“⁴³⁹ Šiame kūrinyje (įkvėptame Čiurlionio paveikslo) vyras atneša šviesą, kuri patiriama kaip šviesos jausmas, išvaduojantis moterį iš amžinos tamsos, jo atnešta šviesa suardo tamsos pasaulį, iš kurio moteris pati viena išsiveržti negali.

Iš tiesų užsimezgas artimam ryšiui su vyru keičiasi ne pasaulis, o moters požiūris į jį, nes pasaulis tėra impresijos veikėjos jausmų projekcija: impresijos „Mėnesiena“

---

⁴³⁸ Pirmojoje „*Klaidžiojančių žvakelių*“ publikacijoje buvo nurodyta, kad tai yra dalis iš ciklo „Gyvenimo Glėbyje“, matyt, tik vėliau šie tekstai buvo atskirti.

⁴³⁹ Vaidelutė, „Prietelybė“, *Vilniaus žinios*, 3.

paantraštė skelbia: „V dušie čelovieka / I evo niebo, i evo ad...” (77)⁴⁴⁰. Pirmosios ir antrosios dalies pasaulio aprašymai yra lyg ekstremumai: pasaulis arba juodas, tuščias, arba giedras, jaukus, šviesus, nuolat svyruojama tarp kraštutinumų. Buvimą viename ar kitame pasaulyje lemia ryšio, artimo santykio palaikymas arba nutrūkimas – vidurio kelio nėra. Akivaizdu, kad rizikingai daug sudedama į Kitą (jo buvimą šalia), pati lyrinės herojės būtis yra nepakankama, be jo (artimos sielos turėtojo) gyvenimas yra nepakeliama kančia.

Kitos sielos ieškoma ne dėl to, kad atsivertų galimybė būti pasaulyje, o dėl to, kad būtų galima atsirėmus jos baltų sparnų „pasikelti nuo žemės ir skristi...”. Gražaus, jaukaus pasaulio panorama regima iš paukščio skrydžio – būnant virš žemės. Trečiojoje *trioleto* dalyje „Laimės laidotuvės” rodoma, kas atsitinka, kai artimos (ir jau mylinčios) sielos nusileidžia ant žemės. Nusileidimas žemėn prilygsta katastrofai ir aprašomas kaip pasaulio pabaiga:

Baisus trenksmas suardė tylą...

Pašėlusi audra siuto aplinkui...

Užgeso šviesa...

Pasigirdo klyksmai... keiksmi... raudos... (18–19)

Grįžtama į pradinę, pirmojoje dalyje aprašytą, situaciją, į tą patį tamsaus, baugaus pasaulio glėbį. Pasikeičia tik kūrinio herojė ir jai artima siela: „Mudu taip pat jau žmonės... ir turime gyventi...” (19), nebelieka išgrynintos sielos būties, ji apsivelka žemišką rūbą. Katastrofos patirtis sunaikina sielą: „Kaži kas... kaži kur... suriko... nutrūko... užgeso...”(19), švieselės praranda esminį savo tapatumo bruožą.

Šioje trijų dalių impresijoje veikėja turi alternatyvą: arba būti „gyvenimo glėbyje” – labai glaudžiai susijusi su pasauliu (tada jai trošku, ji dūsta), arba su artima siela pakilus virš pasaulio (tada ji laiminga, laisva). Deja, ryšys su Kitu (artima, panašia siela) yra labai nepatvarus, galimas tik „virš žemės” ir todėl labai trumpas.

Dar vieną apibendrintą moters gyvenimo istoriją randame pasakoje „Teisybės beieškant”. Pasaka prasideda pasakojimu apie mažą mergaitę, gyvenančią gamtos idilėje: ji bėgioja „po plačią žalią pievą, pilną gėlių, nulieta aukso saulės spindulių” (39). Mergaitė vaizduojama kaip gamtos dalis: jos akys kaip dangus, juokas tarsi vyturėlio

---

⁴⁴⁰ Žmogaus sieloje ir jo dangus, ir jo pragaras.

daina, mergaitės ir ją supančio pasaulio glaudus ryšys panašus į motinos ir vaiko. Kuriama archetipinė realybė – rojus, čia mergaitei jauku, linksma ir saugu. Ryši su motina-gamta nutraukia skausmo, neteisybės patyrimas: „[D]idelis pilkas vanagas laikė savo naguose mažą paukštelį ir nusileidęs pievoje ėmė jį kapoti, ėsti.” (39) Mergaitė tapatinasi su auka (paukšteliu), po šio išgyvenimo ji nebesijaučia saugi, praregėjusi, pažinusi kitą – tamsiąją – pasaulio pusę ji palieka rojų.

Praregėjimo motyvas, kaip kitokios (sąmoningesnės) egzistencijos pradžia, kartojasi visoje knygoje. Impresijoje „Ilgėjimos” meldžiama Aušros-Vilties žvaigždės apšviesti tuos, „kurie nieko negirdi, nemato, nejaučia” ir parodyti jiems pasaulio skausmą, žmonijos ašaras. Kitokio matymo (praregėjimo) sąlyga yra narciziško, tik save matančio ir savo laime besirūpinančio gyvenimo atsisakymas. Tik tuomet išmokstama ilgėtis ir raudoti, tik taip pakylama virš pasaulio dulkių – visi šie dalykai būdingi impresijose steigiamam kitarūšiam, ypatingų asmenų tapatumui. *Klaidžiojančios žvakelės*, priešingai nei žmonės, apibūdinamos kaip gebančios *jausti, matyti ir girdėti* – tai yra visais pojūčiais atpažinti save kaip skirtingas ir svetimas pasauliui, žmonėms.

Praregėjusi pasakos mergaitė ieško tiesos – paaiškinimo, iš kur kyla tokia pasaulio tvarka, priešiška silpniausiems. Gyvenimas šiame tekste gretinamas su audringa jūra, jūros stichija atspindi gyvenimo „žiaurius” dėsnius: „Galingesnės [bangos – R.B.] įveikdavo silpnesnes, paskandindamos jas savo glėbyje. <...> ir visas jas sutikdavo vienodas likimas – pribėga prie kranto, atsimuša į kietą uolą, suvirksta ir ... balta puta pavirtusios, dingsta jūros gelmėse.” (42) Neteisybė, pirmiausia atpažinta gamtoje, vėliau pamatoma ir visuomenėje kaip socialinė nelygybė („senutė akla eina pasieniais, ieškodama kelio; ji irgi nuoga, alkana ir tiesia rankas į dailiai pasipuošusius žmones”, 40), verčia pasakos heroję kelti gyvenimo prasmės klausimą ir ieškoti atsakymų – tai tampa impulsu formuotis moters individualiai, gyvenimo patirtimi paremtai pasaulėžiūrai. Dėl tiesos mergaitė pasiryžusi nusileisti į pasaulio-jūros gelmę arba pasiekti saulę – numanoma vertikalė, galinti suteikti horizontaliam gyvenimo-jūros chaosui struktūrą. Tačiau ieškojimų kelyje herojė atranda tik dar daugiau kančios, dar daugiau neteisybės. Tarp labiausiai neteisybės paliestų, tarp luošųjų, elgetų, senų žmonių mergina pamato ir moteris: „Viename urvo kampe, ant nešvarių skarmalų krūvos, guli mirštanti senutė; kitame – girtas vyras muša savo nėščią žmoną, spardo savo vaikučius,

keikdamas jų atsiradimą.” (43) Visuotinė pasaulio struktūroje glūdinanti neteisybė moterų gyvenime pasirodo kaip santuokoje patiriamas smurtas, pažeminimas. Impresijoje įvykstantis mergaitės praregėjimas suvoktinas, kaip per iniciaciją įgyjama kvalifikacija – pro paviršiuje esantį grožį pradedama išvelgti ta pati mažos mergaitės patirta neteisybė. Realaus pasaulio pažinimas išstumia pirminės, idealios realybės prisiminimą: „Dingsta kūdikio varsoti sapnai, susidūrus su tikruoju Gyvenimo vaizdu.” (41) Pasakos herojei neduotas koks nors vertybių ar idėjų instrumentarijus, kuris leistų paaiškinti pasaulio tvarką ir rasti vietą joje. Pažymėtina, kad krikščioniškoji pasaulėžiūra atmetama kaip įkūnijanti tą pačią pasaulio neteisybę. Kadangi moteris niekur neranda tiesos, jos kelionė pamažu tampa beprasmė. Kelionės pabaigoje ji pradeda ilgėtis Pasaulio Gyvenimo „it ramaus uosto”, tačiau kelio atgal nebėra, šis ilgesys savižudiškas. Moteris suvokia, kad jos ieškojimų tikslas – mirtis, pesimistiškai pripažįstama, kad ji yra ilgai ieškota tiesa.

Nors pasakos veikėja yra moteris, specifinės moteriškos patirtys tekste nėra kaip nors eksplikuojamos. Iš tiesų, ji kaip ir pasakų herojus vyras – karalaitis, jaunikaitis – gali keliauti po pasaulį ieškodama teisybės. Atskirdama pasakos veikėją nuo tradicinės moters patirties Vaidilutė suteikia jai galimybę nukeliauti netradicinę moters kelionę (iš santuokos guolio į gimdyvės, galiausiai – į mirštančiosios), t. y. patirti vyriškas tiesos ieškojimo klajones. Vaidilutės impresijų moteris gyvena jai priešiškame, tamsiame, skriaudos paženklintame pasaulyje, todėl praregėjusios ir tiesos ieškančios moters gyvenimo kelias yra labai sunkus ir komplikotas – kaip klaidžiojimas tamsoje, ilgintis artimos, panašiai jaučiančios sielos – šviesos šaltinio. Tačiau ir šis ryšys nėra apsaugotas nuo gyvenimo dėsnių, kurie patiriami kaip visa apimantys ir neišvengiami.

Impresijų veikėja ne tik per klajones ir ieškojimus gali užmegzti ryšį su kitu, bet ir turi potencijos pati su(su)kurti šį ryšį. Knyga turi dedikaciją „Skaisčiai mylimo brolio Karolio atminčiai” (nors tai nėra vienintelė dedikacija šioje knygoje), ji palydima tokiais žodžiais: „Vieton gėlių, kurių nebeturiu, dedu ant tavo kapo mano – sielos raudą...” (7). Dedikacija apibrėžia sakymo situaciją – tekstas kuriamas kaip sesers rauda ant brolio kapo, kaip kreipimasis į mirusįjį. Tariama malda tarsi lopšinė, dainuojama amžinai užmigusiam: „Iš atminimų supinta pasaka liūliuoju tavo amžiną miegą...” (114) Rauda, malda, lopšinė skirtos ryšiui su mirusiuoju užmegzti: „[P]ro ašaras kalbu į tave... Girdi – iš toli, toli atplaukia į tave mano rauda, nusileidžia prie tavo šalto kapo ir, bijodama

sudrumsti tavo miegą, – nutyla...” (113) Brolis yra impresijos herojės interiorizuotas kitas – gyvas jos atmintyje, atminties gaivinamas.

Knygos pradžioje esančiame tekste išryškėja svarbiausios opozicijos (įtampos), vėliau atsikartojančios visose kitose impresijose. Miręs brolis yra praėjusio – „kūdikystės” (idealaus laiko) – pasaulio dalyvis ir jo atributas. Tas pasaulis, bendras jiems abiem, apibūdinamas kaip saulėtas, jam priskiriami džiaugsmo ir giedros žiedai (rožės), tai – dienos pasaulis (likusioje knygos dalyje dominuoja nakties laikas). Herojės gyvenimo etapas, palikus kūdikystės pasaulį, yra visiškai priešingas: kūdikystės džiaugsmą ir giedrą pakeičia gyvenimo klajonės po apsiniaukusiu ir audringu dangumi, vaikystės gėles rožes – usnimis apžėlęs dirvonas. Sesuo ant brolio kapo, menamo ar įsivaizduojamo (nes nežinomo ir nematyto), ateina apraudoti ne tik brolio, bet ir savo gyvenimo. Dedikacijos sintaksė leidžia tokią interpretaciją – „dedu ant **tavo kapo mano** [paryškinta mano – R. B.] – sielos raudą”. Šį spėjimą tik patvirtintų pradžioje minima *paskutinė ašara*. Sesuo stovi ne tik prie brolio, bet ir prie savo gyvenimo kapo. Kaip bendras yra jų kūdikystės pasaulis ir jo patirtis, taip bendra tampa mirtis. Kalbėjimas (rašymas) „prie brolio kapo” (t. y. brolio mirties aktualizavimas) impresijos herojei leidžia prabilti apie savo mirusį (žlugusį, nenusisekusį) gyvenimą.

Kitas – impresijos veikėjos kūrybos, jos dvasios ieškojimų partneris gali būti jos jausmas, *Ilgėjimos*. Į ilgesį, atskirtą vidinės realybės dalį, ji kreipiasi kaip į asmenį: „Iš kurčios nakties mėlynės, iš sidabro mėnulio šviesos, iš baltų miglų – atėjai tu, mano Ilgėjimos...” (23) Jausmas ateina tarsi iš šalies, iš gamtos, ir sykiu jis yra moters dvasios dalis: „Susimaigėt, susipynėt iš ploniausių mano jausmų gėlių, iš plačiausių troškimų, iš švelnučių sapnų ankstyvo pavasario rytmetų...” (23) Ilgesio figūra išreiškia gamtos ir lyrinės subjektės giliųjų jausmų sutapimą. Ilgesys, kaip dvasios kūdikis, įgauna savarankišką egzistenciją ir kaip savarankiškas (kartu beveik identiškas, todėl labai artimas) Kitas jis veikia impresijos heroję, daro įtaką jos dvasios pasauliui: „Sužavėjote mano sielą burtų monais, apgobėte juodu ilgėjimosi tinklu, iš kurio ji išsivaduoti negali...” (23) Ilgesį galima interpretuoti ir kaip individualias moters kūrybines galias. Impresijoje „Ilgėjimos” yra kelios nevienareikšmiškos eilutės: „Neraudok...pasiguosk skausmu, vargšė mano siela.../ Ilgėkis... ilgėkis savo ilgėjimos kančia...” (24). Tik

išsakytas (kaip sukurtas tekstas) skausmas ar išverkta rauda gali tapti kenčiančios herojės paguoda.

Ilgesio figūra tekste dvilypė – jis ir herojės būseną, ir jos sielos kelionės partneris: „Paklausk mane, mano drauguži, mano klaidingos kelionės drauge ir eik su manimi į mano ilgesio ir atminimų pasaulius...” (77). Aktyvus ryšys tarp jų užsimezga naktį, dieną nutrūksta: „Kelkis Ilgėjimos!.. Greit išauš rytas ir turiva skirtis / Pabus dabartis... ten tu svetimas, nekviestas svetys... Eik, paglūdėk tarp mano atminimų ir palauk ten mėnesienos...” (82) Santykiai su šiuo „partneriu” (priešingai nei anksčiau aptarti) yra labai tvirti ir nenutrūkstantys: „Tiktai tu, mano ilgesy, neapleidi mane!.. tu lyg priaugęs prie mano sielos ir nepasislėpsiu aš nuo tavęs niekur, niekur!..” (71)

Impresijų ciklas „Atminimai” (dedikuotas Gimdytojų amžinai atminčiai) pradedamas sakiniu: „Ir vėl ilgiuosi...” (69). Ilgesys – anapus išvedanti būseną: „[S]iela veržias anapus ribos, kur dangus susisiekiama su tolimų kalnų išlankstyto ruožu” (70). Jis atveria impresijos herojei kelią į atminties erdvę. Naktį, kai ištirpsta realaus pasaulio kontūrai, praregima „atminimų akimis” – tada prasideda kelionė į atminimų (kūrybos) pasaulius. Atminimai aiškintini ne tik kaip prisiminimas to, kas buvo, bet ir kaip sukuriama alternatyvi realybė, turinti atminimų turinį. Išėjimas į atsiminimų erdvę yra ir būdas pabėgti iš per sunkios realybės (pasitraukti iš nepakeliamos dabarties): „Kaskart gilesnė siaučia mane tylą ir toje kurčioje tyloje imu kalbėtis pati su savimi, – lyg kūdikis, kuriam baugu tamsioje...” (59) Prisiminimo veiksmas lyginamas su sapnavimu: „It kūdikis, sapnuoju, o supra mane bangos...” (53) Labai svarbus vandens motyvas būtų nuoroda į ikisąmoninę, iracionalią būseną. Taip pat vanduo gali ženklinti tą rojaus patirtį, kai kūdikis ir motina dar buvo viena. Lyrinė herojė ilgisi idealios, rojaus patirties, todėl šio ilgesio yra nuolat verčiama sugrįžti į vaikystės laiką. Būti suaugusiai – dabarties dalyvei, žiūrėti į netobulą pasaulio realybę plačiai atmerktomis akimis jai yra labai sunku ir per daug (mirtinai) skausminga. Todėl dažnai, kai labai baisu, ji pasinaudoja galimybe užsimerkti ir pasekti sau pasaką apie idealią, labai gražią, šviesią vaikystę: “[U]žmerkiu kietai akis [paryškinta mano - R.B.] ir – sapnuoju...” (55)

Vaidilutės impresijų pasaulyje yra du laikai: vienas – dienos dabartis, jo pabaigos ilgimasi (vadinasi, jis – baigtinis); kitas – naktis arba susigrąžinta praetis (gal amžinybė), į šitą laiką (belaikę) impresijų herojė tikisi sugrįžti po mirties. Gyvenimo pradžios,

vaikystės laikas yra pavasaris. Susitikti su mirtimi impresijos „Mirtis“ herojė irgi planuoja pavasarį. Mirties atėjimas labai panašus į prisiminimų radimąsi. Palyginkime: „Atplaukia jie [prisiminimai - R. B.] iš ten, kur žiba skaisti vakarinė žvaigždė, tyliai liūdnei ir eina į mane sidabro mėnulio takeliu, kurs blizga vandens bangose ir šiltu jaukiu jausmu apgobta siela...” (70) O štai kaip aprašomas mirties atėjimas: „...žinau, kad ateisi skausmingo pavasario kurčios nakties tyła, sidabro mėnulio taku, – tada, kada mirgės žvaigždės, kada ramiai dūmosiu savo skaudžias dūmas...” (97) Mirtis gretinama su amžinu, ramiu miegu. Jau buvo minėtas prisiminimų ir sapno paraleliškumas. Mirtis suprantama, kaip grįžimas į tą patį vaikystės prisiminimų sapną. Ir kažin ar ne apie mirtį yra šios eilutės: „Ir vis dėlto – siela nusimes ir vėl kada tą juodą jungą, sės vėl į laivą ir be irklo, laisvai pasileis praeities jūra... į sapnų pasaulį...” (56) Taip suvokiama mirtis tampa gyvenimo tikslu, jo prasme ir išsipildymu.

Kai taip stipriai sureikšminama prisiminimų, fantazijų, vaizduotės erdvė, kai impresijų herojės gyvenime ji užima vis daugiau vietos (plečiasi), tada gyvenimo „tikrumas” susvyruoja, realybė pradeda atrodyti kaip sapnas: „[N]ežinojau, ar tebegyvenau, ar buvo tai tik sapnas apie gyvenimą – ilgas ir skaudus sapnas...”(75) Įvyksta tam tikras apvertimas – grįžimas į prisiminimus tampa tikroju labai trokštamu pabudimu. Impresijose bijomasi ne mirties, bet prarasti galimybę išeiti į kitą – atminties erdvę. Baiminamasi, kad „aš – gyvenimo nukamuota – nebepabusiu...jau nebepabusiu...” (76)

Pleirytės-Puidienės kūryba, čia pasakojamos istorijos ir rašytojos gyvenimo istorija, papasakota dienoraščiuose, yra labai arti. Tą pačią pasaulio struktūrą, jos apibrėžtus moters ir Kito santykius, rekonstruotus impresijose, galima atpažinti ir dienoraščiuose. Analizuojami Pleirytės-Puidienės dienoraščiai, kuriuose aprašyti susitikimas ir užsimezges ryšys su Čiurlioniu, žinoma, dar neįrodo šių santykių tikrumo, nes be pačios rašytojos tekstų, kitų žmonių liudijimų apie juos beveik nėra (tik keletas labai skeptiškų S. Kymantaitės-Čiurlionienės pastebėjimų). Dienoraščiai tarpukario spaudoje buvo paskelbti keletą kartų. Netgi galima atkurti jų istoriją: 1921 m. pasirodo Čiurlionio dešimtosioms mirties metinėms skirtas Pleirytės-Puidienės straipsnis „M. K. Čiurlionis”⁴⁴¹. Tekste ji analizuoja Čiurlionio kūrybą, vėliau pereina prie jo biografijos.

⁴⁴¹ O. Pleirytė Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921, 76–86

Aprašydama Čiurlionio gyvenimą Vilniuje, ji remiasi „asmenine patirtimi” (galime matyti slinktį nuo pakankamai objektyvaus gyvenimo faktų dėstymo prie subjektyvaus pasakojimo). Prisimenamas jūdvių susitikimas rengiant Pirmąją lietuvių dailės parodą. Tą pačią istoriją galima rasti pakartotą ir vėliau išspausdintose dienoraščio ištraukose. Straipsnyje rašytojos ir Čiurlionio santykiai pateikiami kaip atspindintys menininko gyvenimą, jo patirtį Vilniuje. 1925 m. „Lietuvoje” paskelbtas kitas Pleirytės-Puidienės straipsnis – „Praeities pažaibai”⁴⁴². Čia aprašomas Čiurlionio minėjimas, apie jį atsiliepiama neigiamai, ten susirinkusių žmonių kalbos traktuojamos kaip iškreipiančias tikrąjį Čiurlionio veidą, o straipsnio gale skelbiamos dienoraščio ištraukos. 1936 m. „Lietuvos aide” išspausdinti dienoraščių fragmentai skirti Čiurlionio 25-osioms mirties metinėms. Publikacija pavadinta „M.K. Čiurlionis”⁴⁴³. 1938 m. „Lietuvos žiniose” pasirodo anksčiau nepublikuotos 1905 m. dienoraščio ištraukos, kuriose užfiksuoti pirmieji autorės žingsniai viešajame gyvenime, dienoraščio įrašai siekia 1907-uosius⁴⁴⁴. Paskutinė Pleirytės-Puidienės dienoraščių publikacija, kurioje minimas Čiurlionis, pasirodo 1939 m. „Lietuvos žiniose”, ji pavadinta „Vaidilutės-Puidienės dienoraštis (1908 metai)”⁴⁴⁵. Čia skelbiamos dienoraščio ištraukos nebedubliuoja ankstesniųjų, atskleidžiami anksčiau neminėti faktai, taip pat publikacija papildyta įrašais, kuriuose atsispindi tuometiniai rašytojos santykiai su vyru. Pleirytės-Puidienės dienoraščiai (pirmiausia priklausantys privačiam gyvenimui) tampa svarbiais ir reikšmingais viešo gyvenimo ženklais.

Pirmuoju straipsniu „Skaitymuose” Pleirytė-Puidienė įveda atsiminimus apie savo ir Čiurlionio santykius į kultūros reikšmių apyvartą – jie pateikiami kaip tikrai buvę ir, savaime suprantama, reikšmingi jos ir Čiurlionio gyvenime. Taip pamažu imama „reikšminti” Puidienės patirtis, susijusi su Čiurlionio asmeniu. Antrajame straipsnyje „Atminties pažaibai” ištraukas iš savo dienoraščio Pleirytė-Puidienė pateikia kaip atspindinčias, parodančias koks **iš tikrųjų** buvo Čiurlionis (kitų prisiminimai iškreipia

---

⁴⁴² O. Pl.-Puidienė „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 10, 2–4

⁴⁴³ O. Pl.-Puidienė „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170-178, 1936 04 14–1936 04 18

⁴⁴⁴ „O. Pl. Puidienės–Vaidilutės užrašai, Praeities šešėliai, Dienoraštis“, *Lietuvos žinios* 87, 1938 04 20–1938 08 26

⁴⁴⁵ „Vaidilutės-Puidienės dienoraštis (1908 metai)“, *Lietuvos žinios* 44-55, 1939 02 23–1939 03 09

tiesa). Ir matyti, kad jos istorijomis patikima: trečioji dienoraščių publikacija, paskelbta jau po rašytojos mirties, vadinasi „M. K. Čiurlionis“, Pleirytės-Puidienės dienoraščiai pateikiami kaip itin objektyvūs, skaitydami juos mes matome Čiurlionį. Nuošaly paliekamas atsimenančiosios, pasakojančiosios asmenybė ir tai, kad šis Čiurlionio paveikslas yra subjektyviai matytas (subjektyvi moters „interpretacija“). Šioji publikacija yra labai vientisa ir užbaigta: ji pradama dienoraščio ištraukomis, aprašančiomis pirmąjį judviejų susitikimą, ir baigiama pasakojimu, (tarsi) užrašytu ant Čiurlionio kapo. Ištraukos sudėliotos taip, kad išeitų gana vientisas siužetas – labai panašus į (nelaimingos) meilės istoriją. Teksto paantraštėje teigiama, kad tekstą parengė dar gyva būdama pati rašytoja: „Dar gyvos pačios Puidienės sudėliotos pastabos apie Čiurlionį iš jos dienyno.“⁴⁴⁶ Paskutinei publikacijai jau nebebuvo galima duoti pavadinimo „Čiurlionis“, nes greta Čiurlionio tekste pasirodo kitas vyras – Kazys Puida.

Akivaizdu, kad Pleirytės-Puidienės ir Čiurlionio santykių istorija (Puidienės užrašyta) funkcionavo tarpukario kultūroje, ji buvo įdomi (gal intriguojanti) ir todėl populiarė. Pačios rašytojos pradėtas darbas – tekstų (dienoraščių) aktualizavimas – pasiekė tikslą: jie buvo pripažinti kaip parodantys tikrąjį Čiurlionį. Pleirytės-Puidienės pateikta interpretacija buvo priimtina ir priimta. Kitas klausimas, kiek buvo tikima tų santykių realumu, tačiau į tai atsakyti gana sunku. Svarbiausia, kad šalia vis didesnį autoritetą ir pripažinimą įgyjančio žymaus vyro visada yra ji – Pleirytė-Puidienė – jo gyvenimą stebinti, kūrybą pažįstanti ir rašanti moteris. Dalis šio asmens šlovės tenka ir jį geriausiai supratusiai, vėliau tiksliausiai prisiminusiai moteriai.

Gana kontroversiškas (ir tikrai nekorektiškas) yra Čiurlionio gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojų požiūris į Pleirytę-Puidienę ir jos dienoraščius. Šiuos teiginius puikiai pailiustruoja Vytauto Landsbergio knyga „Vainikas Čiurlioniui“⁴⁴⁷ ir Stasio Ylos monografija „M. K. Čiurlionis“⁴⁴⁸. Abu autoriai remiasi Pleirytės-Puidienės dienoraščiais: Landsbergis pasakodamas apie Čiurlionio muzikines interpretacijas naudojami dienoraštyje pateiktu vieno vakaro, kai Čiurlionis jai skambino, aprašymu; o

---

⁴⁴⁶ O. Pl.-Puidienė „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2

⁴⁴⁷ Vytautas Landsbergis, *Vainikas Čiurlioniui: Menininko gyvenimo ir kūrybos apybraižos*, Vilnius: Mintis, 1980

⁴⁴⁸ Stasys Yla, *M. K. Čiurlionis: kūrėjas ir žmogus*, Vilnius: Vyturys, 1992

Yla pasitiki Puidienės Čiurlionio išvaizdos aprašymu. Ir tuo pat metu abu autoriai Pleirytės-Puidienės asmenį traktuoja labai ironiškai: „Dar vienai tų moterų, rašytojai Vaidilutei (Puidienei), Čiurlionis bus irgi suvirpinęs jautresnes itin egzaltuotos širdies stygas“⁴⁴⁹ (Landsbergis); „Bet čia pat ėmė terptis kita „subtilybė“ – dar gana jauna Sofijos pažįstama ir bendrininkė <...> taip pat rašytoja, O. Pleirytė-Puidienė“⁴⁵⁰ (Yla). Viena vertus, tikima ir pasitikima Puidienės liudijimais, jie pateikiami skaitytojui kaip tikri ir patikimi, kita vertus, į šių aprašymų autorę, jos asmenį žvelgiama atsainiai ir ironiškai, kiti jos atsiminimai laikomi egzaltuotos moteriškės svaičiojimais⁴⁵¹.

Pleirytės-Puidienės ir Čiurlionio santykių realumo klausimo kėlimas išties nėra labai svarbus. Dienoraščiuose matome, kaip pasakojime apie *klaidžiojančias žvakeles* išskylantis vyro ir moters santykių modelis yra transformuojamas – kaip vyras, artima, beveik identiška siela, ieškojimų partneris, dienoraščiuose imamas suvokti kaip vedantysis.

Nuo pat pirmų dienoraščio eilučių pažintis su Čiurlioniu vaizduojama kaip labai ypatinga, kiekviena detalė šiuose įrašuose pateikiama kaip turinti didelės svarbos. Aprašydama pažinties pradžią, Pleirytė-Puidienė teigia, kad Čiurlionio paveikslai jai atrode nepaprasti, toks pat rodėsis ir jų autorius: „[A]štriai užbrėžtu veido profiliu; greičiau negražus ir niūrus. Bet didelės, giliai žvelgiančios akys, ramus, bet aiškus liūdesio šešelis ir nepaprasta inteligencija skiria jį iš visų kitų tarpo.“⁴⁵² Pabrėžiamos liūdnos, gilios Čiurlionio akys. Kitoje dienoraščio vietoje ji rašo, kad „jo žvilgsnio jėga privertė mane atsisukti“⁴⁵³. Knygoje „Kada rauda siela“ kitokią, sielų gyvenimą, gyvenantys žmonės iš kitų skiriasi savo žvilgsniu, toks pat yra ir Čiurlionis: „[Ž]iūrėjo į pasaulį ne šio gyvenimo žvilgsniu ir matė viską per savo vizijų prizmę.“⁴⁵⁴ Iš liūdnų akių dienoraščių autorė atpažįsta sau artimą žmogų, o Čiurlionis atpažįsta ją kaip mokačią

---

⁴⁴⁹ Vytautas Landsbergis, *op. cit.*, 66

⁴⁵⁰ Stasys Yla, *op. cit.*, 131

⁴⁵¹ Čia verta prisiminti Sprindžio vaizduotės kurtą Marijos Pečkauskaitės portretą

⁴⁵² O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2

⁴⁵³ *Ibid.*, 4

⁴⁵⁴ O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 178, 1936 04 18, 2

liūdėti: „[N]emaniau, kad tamsta moki liūdėti.”⁴⁵⁵. Mokėjimas liūdėti, ilgėtis yra labai svarbios, jau impresijose išskirtos asmens būdo savybės.

Dienoraščio pasakotoją traukia ne tik Čiurlionio asmuo, bet ir jo paveikslai, ypač ciklas „Audra” (knygoje „Kada rauda siela” vienas impresijų ciklas pavadintas „Audra”): „Kaži kas traukia mane į jo „Audrą”. <...> Valandomis galėčiau žiūrėti ir juo ilgiau žiūriu, juo aiškesnė traginga dailininko mintis.”⁴⁵⁶ Ji ne tik supranta dailininko mintį, bet ir atpažįsta savo patirtį jo pieštuose vaizduose: „[J]au šitiek audrų ir viesulų yra perbėgę per sielą. – parodyčiau į penkis pirmuosius paveikslus. – Šito paskutinio trenksmo dar nebuvo, bet gal ir jis ateis.”⁴⁵⁷ Iš aprašymo atrodo, kad Čiurlionis išsiklauso į jos žodžius ir atsako: „Pasistenk tamsta išvengti tojo žaibo... Iš visos širdies tamstai linkiu.”⁴⁵⁸ Išstartus žodžius jis palydi giedru žvilgsniu ir šypsena, panašia į *vaiko* (galima prisiminti impresijų veikėjos tapatinimąsi su vaiku). Tą akimirką jis atrodo gražus. Taip įvyksta pirmasis judviejų susitikimas: labai gražus ir labai svarbus dienoraščių autoriui.

Dienoraščių pasakotojai svarbu būti išgirstai ir suprastai, tačiau, kaip ir Šatrijos Raganos Viktorė, ji labiau vertina ryšį, kuriam nereikia žodžių. Dienoraščio pasakotojai atrodo, kad Čiurlionis gali nujauti, jos mintis („Lyg nujautė mano mintį”⁴⁵⁹), t.y. suprasti be žodžių. Panaši situacija yra aprašyta ir impresijoje „Kada leidosi saulė”: „Rodos, išgirdęs mano sielos tylų troškimą – neatitraukdamas akių nuo nykstančios saulės – paėmei mano ranką ir kietai prispaudei prie savo krūtinės...”⁴⁶⁰ Tik labai artimi gali išgirsti troškimus, neišsakytus žodžiais. Dienoraštyje galima matyti, kaip sukuriama / atrandama moteriai artima siela, kokios savybės jai priskiriamos.

Taip pat kaip ir impresijose, dienoraščiuose užfiksuoti svarbūs įvykiai nutinka vakare, gražioje gamtoje: „Buvo skaištus tylus vakaras. Tykiai sruveno Neries bangos, o šlaituose be paliovos čiulbėjo lakštingalos.”⁴⁶¹ Čiurlionis žiūrėdamas į žvaigždes ieško tos, po kuria gimė dienoraščių autorė. Jis spėja, kad tai galbūt Vega. Šiame aprašyme

⁴⁵⁵ O. Pl.-Puidienė, „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 01, 3

⁴⁵⁶ *Ibid.*

⁴⁵⁷ *Ibid.*

⁴⁵⁸ *Ibid.*

⁴⁵⁹ *Ibid.*, 3

⁴⁶⁰ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, 36

⁴⁶¹ Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 169, 1936 04 14, 2

Čiurlioniui priskiriamos žynio, asmens, gebančio skaityti iš žvaigždžių ir numatyti ateitį, savybės. Jis gali pasakyti, kokia jos žvaigždė, t. y. nubrėžti moters likimo trajektoriją. Vyras šioje situacijoje yra vedantis, rodantis kelią. Čiurlionis spėja, kad pasakotoja gimusi po laiminga žvaigžde, nors ji pati abejoja laimės buvimu. Čiurlionio asmuo padeda dienoraščių pasakotojai žengti pirmuosius žingsnius individualizacijos kelyje. Štai kokie žodžiai įdedami į Čiurlionio lūpas: „Turi būti, nes žmonės jos [laimės – R. B.] ilgisi... ieško... Kas ji? Kiekvienam sava... tokia kokios ilgisi. Gal nereikia per daug norėti...“⁴⁶² Moteriai siūloma pažinti (individualizuoti) savo troškimus, apibrėžti, kas jai yra laimė, kad laimės paieškos taptų lengvesnės. Knygoje „Kada rauda siela“ kelrodės žvaigždės motyvas labai dažnas. *Triolete* „Gyvenimo glėbyje“ impresijų veikėja laukia patekant Žvaigždės-Laimės, kuri nušviestų jos klajones, o suradus artimą sielą ši žvaigždė nušvinta (artima siela ir kelrodė žvaigždė – viena su kita susietos figūros). Impresijoje „Ilgėjimos“ herojės siela ilgisi Aušros-Vilties žvaigždės, trokšta viltį suteikiančios šviesos: „Suteik nors vieną spindulėlį Šviesos... / Nors mažą kibirkštėlę Vilties.../Išblašyk tą pilkumą, kuriame nykstame ir žūname...“⁴⁶³ Čiurlionis padeda dienoraščių moteriai pamatyti gyvenimo kelią nušviečiančią žvaigždę, aukščiausią vertikalės tašką, kuri, anot jo, turi būti jos laimės žvaigždė.

Kitas dienoraštyje aprašytas susitikimas su Čiurlioniu tampa knygos „Kada rauda siela“ dalimi. Jis įkomponuotas į impresijų ciklą „Atminimai“. Dienoraštyje užfiksuota dabartis virsta atminimų medžiaga. Atrodo, dienoraštis buvo rašomas tam, kad vėliau taptų kūrybos, kaip atminties proceso, šaltiniu. Štai kaip aprašomas tas vakaras: „Tyliai, liūdnei **slankiojo** po salę išblyškę mėnulio atspindžiai, graudžiais neriboto ilgesio akordais **blaškėsi** tonai. Šiurpi sielos vienatybė ir pergyventi skausmai *plasta* skambintojo kompozicijoje ir švino svarumu **slegia** [paryškinta mano – R. B.] širdį, niūrios, didingos vizionieriaus kombinacijos, jaudindamos mano suvargusią, neramią sielą.“⁴⁶⁴ Galima pastebėti perėjimą nuo būtojo prie esamojo laiko ir jis nėra atsitiktinis, nes rodo, kaip atsiminimas tampa atsimenančiosios išgyvenama dabartimi. Muzikoje pasakotoja „išgirsta“ Čiurlionio sielą, atpažįsta savos išgyvenamą ilgėsį, vienatvę ir

---

⁴⁶² *Ibid.*, 2

⁴⁶³ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922, 25

⁴⁶⁴ O. Pl. - Puidienė „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 174, 1936 04 16, 2

patirtus skausmus. Muzika šiame aprašyme yra sielos kalba kitai sielai, ji – šių sielų susikalbėjimo pagrindas (kaip Viktutės ir daktaro). Ne tik dienoraščių pasakotoja išgirsta Čiurlionio sielą, bet ir jis nujaučia jos patiriamą kančią: „Jis pastebi mano kančią, mano tylų liūdesį ir, paskutiniam akordui užgesus, tyliai paguodžia: – Dėl liūdėsio ir ilgėjimosi, neprakeik, ponija, savo gyvenimo... Tyliame liūdėsyje ir vienatybėje visa Tamstos siela...ilgėsyje jos jėga ir grožis.”⁴⁶⁵ Šioje situacijoje, kaip ir anksčiau analizuotoje, Čiurlionis padeda moteriai pažinti save. Jis, atrodo, jau yra susitaikęs su savo sielos ilgesiu ir vienatve, todėl gali padėti priimti šiuos jausmus, teigdamas kad jie yra jos jėga ir grožis. Ir štai kaip jaučiasi po tokio nuraminimo dienoraščio autorė: „Ir nuo tų jo žodžių blaivēja mintys, grįžta gyvenimo pusiausvyra.”⁴⁶⁶ Matyti, kad be paramos moteriai gana sunku susitvarkyti su šiais jausmais, tik vyro padrąsinta, ji gali susigrąžinti gyvenimo pusiausvyrą. Liūdesys, vienatvė ir ilgesys – šios savybės, priskirtos ir Čiurlionio asmeniui, apibrėžia moters tapatumo ribas (knygoje „Kada rauda siela” tai yra *klaidžiojančių švieselių* tapatybės struktūros esminiai bruožai). Kitas (šiuo atveju Čiurlionis) padeda moteriai atpažinti ir (galbūt) įvardyti svarbius jausmus, tokiu būdu apibrėždamas jos „Aš“ ribas. Taip ilgesys tampa moters likimu, šitai gali suprasti tik taip pat jaučiantis žmogus: „Ilgisi siela visai ne dėl to, kad ji nelaiminga, kad apsvylusi, o dėl to, kad ilgesys yra jos likimas...kad trokšta ji nežemiškų sapnų. Tą ilgesį supranta, gal tik vienas šioje žemės kelionėje sutiktų draugų – Čiurlionis, kuriam taip pat yra skirta „vienatybė ir vizijų sapnai.”⁴⁶⁷ Kaip ir *novelios* veikėjai Viktutei, taip ir dienoraščių pasakotojai reikalingas beveik tapatus, jį suprantantis Kitas, kad jos savivaizdžio formavimasis būtų užbaigtas.

Čiurlionis ir jo kūryba žadina (skatina) dienoraščio pasakotojos kūrybiškumą. Pažymėtina, kad dienoraščiuose dažniausiai prabyla tik Čiurlionis, pačios dienoraščių veikėjos tiesioginės kalbos labai mažai. Ji dažniau jaučia negalėjimą išsakyti jausmus: „Iš sielos gelmių veržėsi kitokie širdingesni padėkos žodžiai, bet nemokėjau jų išreikšti”⁴⁶⁸; „Norėjau jam visa tai pasakyti..., pasakyti, kad jo draugiškumas yra man garbė, kad jį už

---

⁴⁶⁵ *Ibid.*

⁴⁶⁶ *Ibid.*

⁴⁶⁷ *Ibid.*

⁴⁶⁸ *Ibid.*

viską labai gerbiu, jo artimybę didžiuojuos...Tik viso to nepasakiau – kaip parastai, nemokėjau, nedrįsau.”⁴⁶⁹ Dienoraščių pasakotoja Čiurlionį matė kaip labai genialų, didį žmogų, jai jis buvo mokytojas / vedantysis, o kalbėti ar atsakyti tokiam žmogui nėra taip paprasta. Tačiau iš tiesų ji atsakydavo Čiurlioniui – tik savitu būdu – rašė impresijas: „[P]o vieno ilgo, rimto pasikalbėjimo su Čiurlioniu, parašiau alegoriškai – simbolinį vaizdelį. Pavadinau jį „Klaidžiojančiomis švieselėmis” ir V.[ilniaus] žinioms atiduodama, dedikavau Čiurlioniui.”⁴⁷⁰ Rašomos impresijos kyla iš reakcijos į Čiurlionio paveikslus. Po vieno vaizdelio, įkvėpto Čiurlionio paveikslo „Ilgėjimos”, publikavimo dienoraštyje rašoma, kad Čiurlionis jai labai dėkojęs: „Myliu tamstą kaip brangiausią seserį už tą ilgesį, kuris jungia mūsų sielas...”⁴⁷¹ Kurdama, rašydama autorė tarsi priartėja prie Čiurlionio-genijaus. Jo genialumas tampa ir jos genialumo (kūrybiškumo) šaltiniu.

Vėliau dienoraščių pasakotoja žengia dar vienas žingsnį – ji tampa vienintelė tikrai suprantanti Čiurlionio kūrybą (pasikartoja tas pats motyvas – tik taip pat jaučiantis gali suprasti, pažinti – komunikacija vyksta tik tarp tokių pačių). Čiurlionis padovanoja paveikslą „Ilgėjimos” ir štai ką išgirsta dienoraščių pasakotoja: „Niekas jo nesupras taip, kaip Tamsta... niekam jis nebus reikalingas.”⁴⁷² Vėlesniuose dienoraščio įrašuose pasakojama, kad Čiurlionis, ruošdamasis Antrajai lietuvių dailės parodai, prašęs Puidienės parašyti paaiškinimus jo paveikslams, nes ji vienintelė galinti tai teisingai padaryti. Paveikslų aiškinimas moters suprantamas kaip Čiurlionio minčių, sielos atskleidimas miniai (brėžiama ta pati „sielos” būtybių ir žemės žmonių opozicija). Aplinka, kurios reikia tokiam skverbimuisi į kito sielą ir jos pažinimui, tokia pati kaip ir impresijose, rašydama paaiškinimus pasakotoja persikelia į savo sapnų, atsiminimų erdvę: „Surasiu tylų, gražų mėnesienos vakarą ir pabandysiu išaiškinti miniai Tamstos mintis ir sielą...”⁴⁷³ Dienoraščiuose užfiksuotas ypatingas virsmas, pasakotoja prisipažįsta: „[R]odosi, kad visi tie „Ilgėjimai”, tos „Tylos”, „Ramybės”, tie „Sfinksai” ir visa, kas Čiurlionies genijaus vaizde užfiksuota, tai **mano pačios** [paryškinta mano – R.

---

⁴⁶⁹ O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 176, 1936 04 17, 2

⁴⁷⁰ O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 172, 1936 04 15, 2

⁴⁷¹ *Ibid.*

⁴⁷² O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 174, 1936 04 16, 2

⁴⁷³ O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 176, 1936 04 17, 2

B.] sielos slaptos, tik man vienai žinomos vizijos.”⁴⁷⁴ Paveiksluose atpažintą Čiurlionio sielą ji mato kaip visai identišką savajai. Jos tapačios, todėl ir Čiurlionio paveikslai yra tarsi ir jos pačios. Žiūrėdama į juos dienoraščių veikėja mato save (savo sielą), per paveikslus susitapatindama su jų autoriumi – kūrėju. Visiško tapatumo išgyvenimas leidžia dienoraščių autorei suabsoliutinti gebėjimą suprasti Čiurlionį ir jo kūrybą: niekas negali to padaryti, tik ji, nes tik ji vienintelė yra tokia pati kaip jis.

Net rašydama apie Čiurlionio mirtį dienoraščių autorė atranda panašumų: „Nuo manęs buvo slėpta jo mirtis, nes jis mirė tuomet, kai ir aš kovojau su mirtimi.”⁴⁷⁵ Paskutiniai dienoraštyje aprašyti Pleirytės-Puidienės susitikimai su Čiurlioniu vyksta jau po jo mirties, prie kapo: „Sėdėjau prie jo kapo, ramiai minėdama jo gyvą vaizdą ir tas dienas, kai **abu gyvi** [paryškinta mano – R. B.] susitikdavome.”⁴⁷⁶ Artimo, vertinto ir gerbto žmogaus mirtis patiriama kaip beveik sava (ar labai svarbios dalies) mirtis.

Čiurlionio mirties refleksija panaši į impresijose išskleistą mirties sampratą. Čiurlionis po mirties grįžta ten, iš kur ir buvo atėjęs: „Nuklydo į vizijų pasaulius, iš kur buvo atėjęs, o mums paliko savo būtybės gyvą žodį, užburta drobėse, žavingų varų harmonijoje ir garsų melodijoje.”⁴⁷⁷ Pasakotoja akcentuoja paliktą gyvą Čiurlionio žodį, primenantį žmonėms paliktą gyvą Kristaus žodį. Pamažu santykis su žmogumi-genijumi perauga į santykį su genijumi-dievu: „Ilgainiui pajutau tą vidujinį jausmų susiglaudimą, koks būna tikinčiam žmogui, įėjus šventovėn.”⁴⁷⁸

Dienoraščiuose aprašytų moters (Pleirytės-Puidienės) ir vyro (Čiurlionio) santykių modelis perima impresijose suformuotos pasakojimo struktūros svarbiausius elementus, tačiau šių santykių socializacija, įtraukimas į savojo laiko kultūrinį kontekstą juos transformuoja. Artima siela, klajonių partneris čia virsta moters identitetą apibrėžiančiu, įtesinančiu subjektu. Tapatinimasis su genijumi (aukščiausio statuso kūrėju) tampa vienu iš būdų moteriai įtvirtinti savo kaip kuriančiosios tapatumą.

---

⁴⁷⁴ *Ibid.*

⁴⁷⁵ *Ibid.*

⁴⁷⁶ O. Pl.-Puidienė, *op. cit.*, *Lietuvos aidas* 178, 1936 04 18, 2

⁴⁷⁷ O. Pl.-Puidienė „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 01, 4

⁴⁷⁸ O. Pleirytė Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921, 81

Kavolis pristatydamas maironišką (Maironio poezijoje susiformavusią) vyriškojo ir moteriškojo subjektyvumo sklaidą XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kultūriniuose tekstuose, tik apie 1921 m. aptinka momentą, kai atmetama Maironio kūrybos suformuota moteriškumo samprata ir atsiskleidžia kitokia – kovojančios, aistringai gyvenimą mylinčios, veiklios, norinčios peržengti visas ribas moters tapatybė⁴⁷⁹. Šis virsmas Kavolio siejamas su Salomėjos Nėries asmeniu, konkrečiai dienoraštyje išskaitytomis jos mintimis. Tačiau ką tik aptarti Pleirytės-Puidienės tekstai kitokios tapatybės užuomazgų momentą leistų nukelti gerokai anksčiau. Jau pirmosiose Vaidilutės impresijose pasirodanti moteris yra mobili – klajojanti, praregėjusi, mąstanti ir gyvenimo prasmės (tiesos) ieškanti bei tradicines privačios erdvės ribas peržengianti asmenybė. Ji ne tik aktyvi ieškotoja, bet ir kūrėja, sugebanti rasti (ar susikurti) alternatyvią realybę – atminties erdvę. Šis moters tapatumo modelis atrodytų kaip moterį išlaisvinantis, tačiau laisvės kaina yra specifinės moteriškos patirties atsisakymas – moteris impresijose yra tik „sielos“ būtybė, atskirta nuo žemės ir kūno. Dienoraščiuose, kuriuose pasakojama apie Pleirytės-Puidienės santykius su Čiurlioniu, vyro ir moters santykiai besiskleidžiantys konkrečioje socialinėje kultūrinėje erdvėje keičiasi – vyras, impresijose buvęs ieškojimų partneriu, tampa vedančiuoju. Vyras (genijus) padeda moteriai atrasti, sustiprinti ir išsaugoti rašančios, aktyvios kultūros dalyvės tapatybę.

5.3. Kultūra – bendražmogiškasis moters tapatumo matmuo (S. Kymantaitės-Čiurlionienės kūryba). Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kultūrinė laikysena atspindi lietuviškos kultūros pastangas pereiti į kitą lygmenį – kurti ir įtvirtinti aukštosios (profesionalios) kultūros formas. Birutė Ciplijauskaitė šią Kymantaitės-Čiurlionienės veiklos kryptį yra įvardijusi kaip siekį „duoti lietuvių literatūrai universalią dimensiją“⁴⁸⁰. Universaliojo kultūros matmens, visą kultūros veiklą organizuojančio principo, paieškos, Kymantaitės-Čiurlionienės kritikoje reiškė vadavimąsi iš utilitaraus, paviršutiniško požiūrio į literatūrą ir apskritai meną. Kultūros universalizacija vyko susiejant nacionalinės kultūros plėtros ir asmens egzistencinę (savieškos, savirealizacijos,

⁴⁷⁹ Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, 72

⁴⁸⁰ Birutė Ciplijauskaitė, „Tautinis sąmoningumas ir universali estetika pirmuosiuose XX amžiaus dešimtmečiuose Lietuvoje“, *Metmenys* 55, 1988, 54

gyvenimo prasmės ir t. t.) problematiką. Ramučio Karmalavičiaus teigimu, individualizmas, kaip „dvasios ir savimonės kultūrinė reanimacija“, padėjo XX a. pradžios lietuvių kultūrai (ir kitų tautų neoromantiniams sąjūdžiams) ugdyti meno profesionalumą, stiliaus originalumą ir sykiu nacionalinį savitumą⁴⁸¹. Estetizmas, kaip meno autonomizacijos procesas, Mindaugo Kvietkausko požiūriu, nuo 1908-ųjų tampa idealistinės (radikalios individualistinės, „intravertiškai susitelkusios į vidaus gyvenimo pasaulį“) sąmonės atsinaujinimo, atgimimo erdve⁴⁸². Kymantaitės-Čiurlionienės XX a. pradžios tekstai, tiek meninė kūryba, tiek publicistika, žymi modernėjančios kultūros siekį susieti „moderniojo estetizmo sampratą“ su individualios savimonės, savo pavidalus atpažįstančios liaudies ir profesionalioje kūryboje, ypatingoje gyvenamojo kraštovaizdžio, savos kalbos patirtyje, ugdymu.

Kymantaitės-Čiurlionienės kultūros teoretikės pasaulėžiūrinės atramos yra ir literatūros kūriniuose pasirodančio pasaulėvaizdžio dalis. Sutelkdami dėmesį į vieną pirmųjų (todėl itin reikšmingą) šios autorės kūrinių viešą pasirodymą – almanache „Gabija“, mėginsime pristatyti naujos kartos, su kuria į kultūros gyvenimo viešumą išeina ir jauna autorė, kultūrinės laikysenos svarbiausiuosius bruožus. Atkreiptinas dėmesys, kad Kymantaitės-Čiurlionienės buvo vienintelė moteris, kūrinius skelbusi kartu su literatūrą gaivinti pasiryžusiais daugiau nei dešimčia vyrų – sūnų-rašėjų.

XX a. pradžioje vykstanti etninės bendruomenės transformacija į politiniu sąmoningumu grindžiamą visuomenę ir šio proceso konceptualizacija rėmėsi XIX a. romantinės kultūros formomis. Vytauto Kubilius teigimu, visam nacionaliniam judėjimui romantikų kūriniai buvo „reikšminga idėjinė, moralinė ir kultūrinė“ parama⁴⁸³. Romantinės kultūra pasirenkama dabarties situacijai apibrėžti, nes atpažįstama kaip artima ir tinkama XX a. pradžios visuomenės, kultūros virsmo patirčiai reflektuoti. Romantizmas buvo reakcija į besikeičiančios visuomeninės ir kultūrinės situacijos

---

⁴⁸¹ Ramutis Karmalavičius, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: epocha. Idealai. Kūryba*, Vilnius: Vaga, 1992, 94–97

⁴⁸² Mindaugas Kvietkauskas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas, 1904–1915*, Vilnius: Vilniaus rašytojų sąjungos leidykla, 2007, 172–176

⁴⁸³ Vytautas Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, 54

sukeltą tapatybės krizę, sąmonės lūžį, lemiantį visos asmenybės metamorfozę⁴⁸⁴, todėl to laiko literatūra, Speičytės teigimu, ėmėsi ne tik atspindėti „ankstyvosios individualistinės sąmonės dilemas“, bet ir kurti stabilizuojančias tapatybės struktūras, kuriose būtų apimta suskilusi, fragmentuota žmogaus sąmonė, suderintos prieštaringos patirtys. XX a. pradžios kultūros gyvenimą anlizuojantiems ir galimas jo formas projektuojantiems tekstams būdinga kitokį bendrumą steigiančio argumento paieška. Mąstoma, kokie individualūs motyvai, skatinantys dirbti viešą darbą, galėtų būti patiriami, suvokiami kaip bendri.

1907 m. išleistas Antanui Baranauskui dedikuotas rinkinys „Gabija“ atspindėjo sąmoningo grįžimo prie romantinės kultūros tradicijos judesį, būdingą ir „Jaunosios Lenkijos“ kultūriniam sąjūdžiui. „Jaunosios Lenkijos“ sąjūdžio suformuotas menininko, pasaulio (kultūros, visuomenės) gelbėtojo vaizdinys⁴⁸⁵, paveldėtas iš romantinės tradicijos, randamas ir „Gabijoje“ skelbiamuose literatūros tekstuose. Ir Lenkijos, ir Lietuvos menininkai angažavosi kurti naują subjektyvią patirtį paaiškinančias simbolines struktūras dezintegruotame, vertybes praradusiame pasaulyje. Almanachas pradedamas Juozapo Albino Herbačiausko dedikacija Baranauskui, kuri perskaitytina kaip į viešumą išeinančios kartos manifestas. Susibūrę draugėn „Gabijos“ autoriai Herbačiausko pristatomi kaip naujosios Lietuvos atstovai – išskirtinai vyriška, rašančių sūnų, bendrija. Dedikacijos autoriaus pasirinkta retorika nepajėgi reprezentuoti pasikeitusios situacijos, ji „atsilieka“, nes paveldėtas romantinis pasaulio modelis nebepajėgus įtraukti realybės diktuojamų naujovių – kartu su sūnumis-rašėjais esanti „dukra-rašėja“ paliekama nuošaly, ji nedalyvauja simboliniame aukojimo(si) rituale. Nauja rašančiųjų bendrija rodosi kaip vieno kulto išpažinėjai, dalyviai. Akcentuojama pradžia – naujoji Lietuva. Tačiau šis naujas darinys radikaliai nenutraukia ryšių su tradicija, tik performuluoja, savajai tapatybės programai priderina kultūros tradicijoje esančias figūras, šiuo atveju – Baranausko. Istorinė Lietuvos kultūros figūra verčiama simboline, nutrinant realiai

---

⁴⁸⁴ Žr. Brigita Speičytė, *op. cit.*, 239

⁴⁸⁵ „Vienas pagrindinių „Jaunosios Lenkijos“ mitų buvo menininko, surandančio ryšį su neišreiškiamą tikrovės esme ir tam tikra prasme atperkančio visus tuos, kurie nedrįsta kabinti giliau nuobodžios kasdienybės paviršiaus, mitas“ (Czesław Miłosz, *Lenkų literatūros istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 364)

egzistavusio žmogaus tapatumo ženklus. Naujai ateinančiai rašančių sūnų kartai reikalingas dvasinis vadovas ir jis „pasigaminamas“: Baranausko asmuo ir jo kūryba tampa tiltu į romantinę literatūros tradiciją.

Iš tiesų naujasis sambūris taip pat kaip ir XIX a. romantikai pasitelkia religinį kodą naujai sąmonei, jos kismui išreikšti. Religinis kodas tampa vienu iš būdų susieti individą su bendruomene, religinės bendruomenės vaizdinys palankus kurti naują „tautinės pasaulietinės brolijos“ modelį. Poetas regimas turintis Dievo žodžio įkūnijimo galių, kita vertus, kultūra, jos kuriamos reikšmių struktūros užima religijos vietą. Jaunoji rašančių sūnų karta yra įsipareigojusi Viešpačiui (krikščioniškajam Dievui Tėvui) ir Lietuvai, kuri regima kaip kenčianti moteris (slibino pagrobta pasakų karalaitė) ir Kristus, surakintas grandinėmis ir su erškėčių vainiku ant galvos. Herbačiausko misterijoje „Lietuvos griuvėsių gimnas (Dainiaus symphoniškas sapnas)“ centrine figūra tampa Vaidilutė. Nors choras kreipiasi į išskirtinai vyriškas dievybes – Viešpatį, Praamžį, Milžinus, Kunigus, Vadus, meldamas jų pasirodymo, įsikūnijimo, prakalbėjimo, tačiau griuvėsiuose pasirodo moteriškas dievybės pavidalas – *Vaidilytė*, „Griuvėsių Žvakelė“. Vaidilutė, senmeldiškos religijos atstovė, yra tinkamiausia naujai užmezgamam bendruomenės ir dievybės santykiui išreikšti. Vaidilutė rodosi ir kaip kitokio gyvenimo meldžiančiųjų mūza – jos galioje „duoti“, sugrąžinti jiems balsą: „Aš jus šiandien išvaduočiau – / kankles į rankelę duočiau, – / Laisvę žiebtį išmokinčiau – / giesmelėmis apipinčiau.“⁴⁸⁶ (56)

Besiformuojančiai savimonei apibrėžti nepakanka vien krikščioniškosios tradicijos teikiamų resursų, minimos ir „mildybės Kanklės“, kurios naująjį kūrybiškumą susieja su ikikrikščioniška tradicija. Šis almanacho sudarytojo įžanginis žodis galėtų būti perskaitytas kaip savo balso maldavimas, lydymas aukojimo ritualo, kuris dar Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“ buvo siejamas su Vaidilos Kanklių garso, palaidoto po guronais, prikėlimu naujam gyvenimui. Įžangos pradžioje rašantys sūnūs yra kupini jausmų, užmojų, pasirodančių tik ašaromis. Priskėlimas iš „dvasiško apmirimo“, slibino, tamsybės vergijos nugalėjimas siejamas ir su atgaivinamu Kanklių garsu, balsu.

---

⁴⁸⁶ Juozapas Gerbačiauskis, „Lietuvos griuvėsių gimnas: Dainiaus symphoniškas sapnas“, *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Barnaucko atminimui*, Krokva: Gebethnerio&C° knygynas, MCMVII, 56

Romantinėje literatūros tradicijoje katastrofos akivaizdė ar tik jos nuojauta vaidina svarbų vaidmenį – ji yra tas tikrasis impulsas kurti tokias kultūros formas, kurios išsaugotų per estetinę patirtį atsivėrusio harmoningo pasaulio vaizdą.

Kymantaitės-Čiurlionienės impresija almanache „Gabija“ prasideda labai simboliškai – pasakotoja klaidžioja po girią: „Klaidžiojau po didžią žalią girę...“⁴⁸⁷, ši pasakojimo išeities pozicija labai panaši į Dantės „Dieviškosios komedijos“ lyrinio subjekto kelionės pradžią: „Gyvenimo nuėjęs pusė kelio, / Aš atsidūriau miško tankmėje, / Pametęs tiesų pėdsaką takelio.“⁴⁸⁸ Giria pasakotojai rodosi kaip užburta ir sykiu lemtinga, likimo skirta vieta – „užžadėta“. Savojo „Aš“ paieškos prasideda nuo pirmapradės, neišskaidytos gamtos galybės patirties: „Tik pavargus jtaus baisiai, ir pradėjo apimti manę jausmas begalinės girios...“⁴⁸⁹ Tapatumas – iš sutapimo su girios jausmu, girios patirtimi. Per sutapimą su vieta, išgyvenamą kaip visą asmenybę apimantis jausmas, aptinkamas savasis „Aš“. Miškas tampa moters vidinės erdvės dalimi. Nors ši impresija skamba kaip visiškai individualizuotas pasakojimas, individualios sąmonės struktūros atitinka tautinio charakterio, suformuoto laiko (istorijos) ir erdvės (vietovaizdžio), ypatybes. Verta prisiminti 1908 m. „Viltyje“ išspausdintą kitą rašytojos kūrinėlį „Žemaičiai“: „Žiūriu tolyn į praeitį ir matau žemaičių pratėvius-žemaičius. Miškai ir miškai, viena begalinė giria, upės tik vingiuoja: Venta, Akmenė, Minija, Babrunga, Alanta... Paupiais žmonės gyvena. Tvirti, šviesplaukiai, mėlynos, kaip lino žiedas, akis, vaiko žvelgesys... / Tarp ošiančių girių gyvena žemaičiai...“⁴⁹⁰ Pasakojimas pradedamas *žiūriu ir matau*, kalbama apie sąmonės atliekamą judesį – tai introspekcijos būdu pasiekiamas žinojimas. Vaizduotėje išskyla (žemaičių kalbos skambesio sukeliamas) protėvių miškuose vaizdinys. Šis vaizduotės gebėjimas kyla iš to, kad tikima, jog pati įsivaizduojančio, vaizdinius kuriančio asmens sąmonė savo šaknimis yra (buvusi) praėjusiame laike ir erdvėje, to laiko ir erdvės suformuota: „Pažvelkim į gilumą. Kas

---

⁴⁸⁷ Zofija Kymantaitė, „Klaidžiojau po didžią žalią girę...“, *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Barnaucko atminimui*, Krokva: Gebethnerio&C^o knygnas, MCMVII, 33

⁴⁸⁸ Dante Alighieri, *Dieviškoji komedija/ Pragaras*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, 9

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ Sofija Kymantaitė, „Žemaičiai“, *Viltis* 35, 1908 03 21, 2

darėsi tuokart su taja žemaičio siela.“⁴⁹¹ Atgal yra gilyn, žvilgsniu skrodžiant savosios sąmonės klodus. Šiuo atveju individualios ir kolektyvinės sąmonės sandara sutampa. Kubilius, aptardamas romantizmo sukurtą herojaus tipą, rašo apie esminį tuo metu literatūroje vykusį pokytį: „Nuleido jį [žmogų] ant savo krašto žemės, į jos papročių, pasakų ir dainų klodą, į konkrečią istorinę situaciją, kurioje jis daužysis, ieškodamas išeities. Tai turėjo būti tautos žmogus, suėmęs į save jos būdą, kalbėseną ir atmintį. Etninis pradas pasidarė lemtingu charakteristikos dėmeniu.“⁴⁹² Kaip žemaičio jautimo būdas, taip ir kalba yra nulemti gyvenamosios vietos (miško, jūros) patirties: „[K]alba taip, kaip jaučia, / Kalba taip, kaip jį Jūra išmokė jausti.“⁴⁹³ Kalbėti (rašyti, skaityti) taip, kaip jauti yra šio laiko moterų formuluojama (ir įgyvendinama) siekiamybė, išreiškianti visišką sutapimą su savuoju „Aš“. Prisimintinas Žemaitės patyrimas, apėmęs ją balsu skaitant „Marčią“ draugų ratui: „Skaičiau taip, kaip jutau.“⁴⁹⁴

Impresijoje „Klaidžiojau po didžią žalią girę...“ simboline kalba pasakojama moters vidinių ieškojimų istorija: moters pačios sau gyvenimas regimas kaip nedalomas buvimas su gamta, galingos, neaprėpiamos (be pabaigos) girios vaizdinys pasitelkiamas moters pirmapradės, natūralios sąmonės – esančios tik su savimi, nukreiptos tik į save – buvimo būdui nusakyti⁴⁹⁵. Susidūrimas su žmonėmis, kurie čia matomi kaip „visokių visokesni žmogiukai“, dalyvaujantys aukojimo rituale prie Krivio kapo, nevirsta tikroju susitikimu, moteriai sunku užmegzti ryšį su žmonių pasauliu. Per pačių pasidirbtus molinius „stovyliukus“ „žmogiukai“ siekia Krivio dvasios įsikūnijimo šiame pasaulyje. Moteris atsisako dalyvauti šioje bendroje (beveik bendruomeninėje) veikloje, pavargusi ji traukiasi į nuošalę. Sąlyčio su „žmogiukais“ nebuvimas kompensuojamas artimu, kūnišku glaudimusi prie žemės: „[T]ruputi nusitolinus sedau ant žemelės ir glaudžiau suvargintą galvą į žales, minkštas samanas...“⁴⁹⁶ Tos pačios, impresijos pradžioje aprašytos

---

⁴⁹¹ *Ibid.*, 3

⁴⁹² Vytautas Kubilius, *Romantimo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993, 104

⁴⁹³ Sofija Kymantaitė, *op. cit.*, 2

⁴⁹⁴ Iš laiško Povilui Višinskiui (Ušnėnai, 1898 m. sausio 18 d.), Žemaitė, *Raštai* 6, 53

⁴⁹⁵ Dažnai ikikalbinis, simbiotinis vaiko ir motinos ryšys, reiškiantis subjekto ir pasaulio, kaip objekto, skirties nebuvimą vaiko sąmonėje, nusakomas jūros vaizdiniais, Kymantaitės-Čiurlionienės atveju – ir girios.

⁴⁹⁶ Zofija Kymantaitė, „Klaidžiojau po didžią žalią girę...“, 34

glaudžios sąmazgos su pasauliu, motina žeme susigrąžinimas leidžia kūrinio pasakotojai išgirsti iš po žemių sklindantį Krivio šnibždėjimą, dejavimą. Per labai artimą, intymų santykį su aplinka (kūnu prigludus, įsiklausius) veriasi transcendentinė plotmė – pasigirsta iš anapus ateinantis balsas. Anapusbės patyrimas – nebe bendruomeninis, o individualus, itin asmenišką, intymus išgyvenimas. Pasaulio Dvasia prabyla nuošalėje, atskirai esantiems individams, šiuo atveju svarbu akcentuoti, kad ji kalba moteriai. Kadangi skirties tarp pasaulį patiriančios moters sąmonės ir patiriamo pasaulio beveik nėra, iš po žemių ateinantis širdies šnibždėjimas suvoktinas kaip įsiklausymas į savos širdies kalbą. Tai Herbačiausko kūrinio „Genijaus meilė“ vieno pamatinių teiginių, kad Genijus pirmiausia atrandamas savo vidujybėje, aidas. Moteris, įsiklausiusi į savosios širdies (kaip) žemės balsą, gali atrasti ir savąjį genialumą, kurio pavidalas – abstrakti Krivio figūra. Iš anapus atsklindantis balsas, kaip ir romantinėje tradicijoje, rodosi kaip senas formas laužantis, šiapusinį žmonių gyvenimą transformuojantis vienkartinis įvykis: „O tesutrupės molio stabai nuo žodžio Tavo, nes tu žinai Paslaptį Amžinasties mūsų!“⁴⁹⁷ Iš kapo priskeliantis Krivis – tas pats Herbačiausko Genijus, ateinantis į žemę, Pasaulio Dvasios išsikūnijimas laike ir erdvėje.

Kitas almanache „Gabija“ spausdintas Kymantaitės-Čiurlionienės kūrinys – eilėraštis „Vėlė-Kibirkštėlė“⁴⁹⁸, regėtinas Herbačiausko poetinės programos perspektyvoje: „vėlė-kibirkštėlė“, atskilusi Pasaulio Dvasios dalis. Šviesos kibirkštėlės lemtis – klajokliškas gyvenimas, jos laisvo judėjimo nekausto materijos (kūno) našta. Vienintelis ryšys su šiapusiniu pasauliu – klausymasis gamtos skleidžiamų garsų (pušų ošimo, lakštingalos čiulbėjimo), motinos raudų, pjovėjų dainų, iš kapų sklindančio milžinų vaitojimo ir Perkūno skundų. Klausantis vėlės-kibirkštėlės buvimas intensyvėja, ji tarsi tuščia forma, užpildoma selektyvaus klausymo būdu surenkamų balsų. Iš pasaulio ateinantys garsai tampa jos tapatybės turiniu. Bekryptis keliavimas turi tik vieną tikslą – prisipildyti garsu, kuris vėlės-kibirkštėlės transformuojamas į šviesą. Ji kaip ir Maironio poemos „Terp skausmu į Garbę“ naujos kartos žmonės tik užgrūdinami patiriamų sunkumų: „Daužo Ją Audra / ir vejai / plaka sriovės / lietaus. – / o Amžinoji užgauta / liepsnoja stipriau – –.“ Čia galima atpažinti tą patį kaip ir Vaidilutės impresijose

⁴⁹⁷ Zofija Kymantaitė, *op. cit.*, 34.

⁴⁹⁸ Zofija Kymantaitė, „Vėlė-Kibirkštėlė“, *Gabija*, 42–43

pasirodanti kitokių, nežemiškų būtybių, keliaujančių „iš Begalinės-Begalinen“ tapatybės modelį. Regis, šis abstraktus mobilių, prie žemės nepiristų būtybių tapatumas XX a. pradžios rašytojų buvo traktuojamas kaip išlaisvinantis, galintis išreikšti jų naują / kitokią patirtį. Ir Vaidilutės, ir Kymantaitės-Čiurlionienės impresijų kalbos abstraktumas, pasirinkta alegorinė pasakojimo forma leidžia moters gyvenimo istoriją parodyti kaip universalią, bendražmogišką. Kita vertus, tuo pat metu po labai apibendrinta kalba paslepiama specifinė, su privačiu gyvenimu susijusi moters patirtis.

1914 m. išspausdintame Kymantaitės-Čiurlionienės vaizdelyje tik mirštanti mergina, svajojusi apie prasmingą, kupiną veiklos gyvenimą, išlaisvina savo balsą: „Žodį taip sunku buvo tarti, o štai dabar tokia stipri, – giesmė-imnas veržiasi iš jos krūtinės, skamba sienos nuo jos balso, šimtas skardų aplinkui atsiliepia.“⁴⁹⁹ Merginos prisikėlimas naujam (darbų) gyvenimui, tikro gyvenimo pradžia vaizdelyje siejama su didžiulių pavoju, tai lyg iniciacijos laikas, žengimas per angą („Ar čia ant Ventos krantų, ar ten, trenksmingoje pasaulio sostinėje – tie patys sapnų takai, ta pati atbudimo anga“⁵⁰⁰), galintis pasibaigti ir mirtimi. Iš kūno išsilaisvinusi mirusios merginos siela naujai išaugusių sparnų keliama aukštyn: „Jaunystė apgalėjo: ji tokia lengva, sparnai ją neša, – balti sparnai. Sparnai... Kiek saulės spindulių!.. Sparnai, sparnai ir giesmė...“⁵⁰¹ Kilimas aukštyn, laisvai skambanti, plaukianti giesmė, atsikartojanti šimtais aidų, moteriai vis dar yra ne šio pasaulio patirtis, pasiekama tik atsisakius kūno svorio.

Kymantaitės-Čiurlionienės – bene vienintelė moteris, XX a. pradžioje rimtai angažavusis kultūrinių klausimų teoriniam svarstymui. Galima manyti, kad ši autorė, pirmuosiuose viešumoje pasirodžiusiuose kūriniuose įtvirtinusi savarankiškos, nebijančios būti nuošalėje, atskirai nuo minios moters laikyseną, turi pakankamai drąsos savarankiškai filosofinėmis kategorijomis nusakyti asmens esminę priklausomybę nuo kultūros, t. y. kultūrą aiškinti kaip asmens tapatumo ir naujai steigiamo bendruomeniškumo pamatą. Kymantaitės-Čiurlionienės pasirinkta šių klausimų kėlimo, svarstymo forma yra nulemta pateikiamos kultūros koncepcijos: labiau pasitikima intuicijos atverta įžvalga nei loginiu, racionalių samprotavimų prieinama tiesa. Norėdami

---

⁴⁹⁹ S.Č.K., „Viltis“, *Vairas* 2, 1914, 14

⁵⁰⁰ S. Čiurlionienė (Kymantaitė), „Draugui“, *Vairas* 1, 1914, 10

⁵⁰¹ S.Č.K., „Viltis“, 15

plačiau išskleisti Kymantaitės-Čiurlionienės konstruojamas kultūros apibrėžtis ir jos tiesiogines sąsajas su asmens tapatumu, analizuosime straipsnį „Dailės prasmė gyvenime“⁵⁰², pasirodžiusį 1913 metais „Viltyje“, jau po esė „Lietuvoje“ (1910).

Autorė pačiu straipsnio pavadinimu klausia apie kultūros, kaip specifinės žmogiškosios tikrovės, vietą žmogaus gyvenime, jos santykį su kitomis žmogaus veiklos sritimis. Klausimo formuluotė apibrėžia ir šio svarstymo perspektyvą – *gyvenimas*, todėl būtų galima tikėtis, kad ieškomas atsakymas bus dėstomas egzistencialistinėje perspektyvoje. Straipsnis pradedamas citatomis, atliekančiomis rašančiosios mąstymo riboženklų funkciją: pirmoje citatoje – „Dailė – tai sapnas“ – menas siejamas su nesąmoninga, mažai paties asmens valiai paklūstančia vidine realybe ir joje kylančiais vaizdiniais. Čia nekeliami jokia kuriančiojo racionalioji motyvacija. Antroji citata – „Dailė – tai ieškojimas savęs“, meno prigimtį sieja su asmens tapatybės problematika. Individuali veikla, savojo tapatumo paieškos vyksta kuriant, savąjį „Aš“ įkūnijant meno kūrinuose. Nėra jokio visuomeninio motyvo, tik atskiras žmogus ir jo vidinė realybė. Galiausiai pačios straipsnio autorės formuluotė: „Dailė – tai inkūnyta žmogaus ilgėjimos paslaptis.“ Kaip sapną nėra lengva iki galo suvokti, paaiškinti, tam tikra dalimi jis visada lieka paslaptimi jį išgyvenančiajam, taip ir kūryba turi tą patį paslapties, neaiškumo aspektą. Portreto (asmens tapatumo ekvivalento) vertę sukuria tai, „kiek atrastas žmogus pats jo paviršutinėje išvaizdoje, kiek išplėšta ten jam jo paties paslapties“. Paviršius yra tik nuoroda į asmens gelmėje glūdinčią paslaptį. Tapatumas šiame kontekste rodosi kaip siekiamybė, paieškų objektas, bet ne duotybė⁵⁰³. Kadangi asmens sąmonė negali savęs pažinti iki galo, nes žinojimas yra ribojamas asmens sandaroje užkoduotos paslapties, todėl atsiranda imperatyvas (*ilgėjimos*), paskata tą savižinos ribą nukelti vis tolyn (Čiurlionienės atveju – gilyn), kad kuo didesnis sąmonės plotas būtų apšviestas⁵⁰⁴.

⁵⁰² Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Dailės prasmė gyvenime“, *Viltis* 47, 1913 06 26, 2

⁵⁰³ Kitame Kymantaitės-Čiurlionienės tekste „laimingo“ gyvenimo modelis išreiškiamas paradokso stilistika: „Galingas Praamžiau! – tarė vėl baltasis paukštis, – duok man skristi saulės taku, visuomet saulę prieš akis turėti ir ... niekuomet saulės nepasiekti.“ Teigiama nuolatinė nepakankamumo, trūkumo būseną – idealas. (S.Č.K., „Pasakėlė“, *Vairas* 4, 1914, 9)

⁵⁰⁴ Čiurlionienės mąstymo pobūdis gretintinas su Wilhelmo Dilthey'aus kūrybos samprata: „Satykis su nesąmoningumu, iškėlimas iš nesąmoningumo į sąmonę ir yra kūrybos esmė. Tik per kūrybinę pastangą

Sunkiai nusakomas *ilgėjimos* pasirenkamas dailės apibrėžimo šerdimi. Dvasinė žmogaus būseną – *ilgėjimos* – rodo fundamentalų žmogaus struktūros neužbaigtumą, išjudinantį transcendencijos, ribų peržengimo galias, skatinantį kurti intersubjektyvią erdvę. Kalbėdama apie vienintelę įmanomą kritikos funkciją – pedagogiką, autorė teigia, kad dailės istorijos variklis, toks pat kaip ir žmogaus tapatybės paieškų akstinas – *ilgėjimos*. Mokyti meno istorijos, vadinasi, „[Ž]adinti jaunime tą augštesnį ilgėjimą, tą gerą valią ir suteikti žinių apie amžinai gyvus dailės paminklus, parodyti kelius, kuriais žmonija ėjo to savo ilgėjimo vedama“⁵⁰⁵. Kūryba, menas pirmiausia suvokiama kaip visiškai žmogiška, žmogaus egzistencijai būdinga veikla. Per kūrybą asmuo gali patirti savo žmogiškumą, be kūrybos susitikimas su savimi šioje žiūros perspektyvoje atrodo neįmanomas. Asmens savivoka neatsiejama nuo „tarpiškos“ refleksijos.

Straipsnyje teigiama aktyvi meno kūrinius išgyvenančiojo pozicija. Jis / ji artėja prie dailės kūrinių ir staiga suvokia, kad ne su visu didžiuliu meno palikimu užsimezga ryšys, kuris nusakomas kaip pajuntamas artimumas, savumas. Meno kūrinio ir jį stebinčiojo santykis apibūdinamas remiantis pokalbio analogija – ne visi istorijoje išlikę dailės kūriniai „kalba“ prie jų besitartinančiajam. Kalbamasi, kaip ir Šatrijos Raganos kūryboje, tik su artimais, savais, su tais, prie kurių priartėjama ir kurie priartėjusiam atsiveria: „Žinai, kad tai iš žmogaus inkvėpimo kilęs pasaulis, eini prie jo ir pajunti staiga, kad vieni dalykai, vieni iš tų milžinų tau artimi, savi, skaitai ar klausai ir gėrėjies – kiti... į tave nekalba.“ Menas negali būti gyvas be jaučiančios suvokėjo sielos: „Paimkime tą didžiausį gyvenimo žinovą Viljamą Šekspyrą – ir pažiūrėkime, ką sakė jis, gyvenęs prieš tris metų šimtus, o gyvas visados kiekviename jaučiančiame žmogūje.“⁵⁰⁶ Kymantaitė-Čiurlionienė ryškina antrąją meno gyvenimą sukuriančią sando dalį – suvokėją, be jo jausmų neįmanoma meno kūrinių tvėrmė laike.

Tikrai dailę suprantantis žmogus žiūri „vaiko žvilgesiu“, nes vaiko žvilgsnis, nesugadintas „puskultūros“, turi tiesioginę prieigą prie „tyro šaltinio“, todėl labai vertinamas. Vaikas intuityviai priartėja prie tikrosios – aukštosios kultūros. Artėjama tam, kad atsilieptų, atsišauktų, atsakytų. „Yra žmonių, kurie eina prie tos nepalankios ir

---

pasiekiamoje išraiškoje nesąmoningo gyvenimo gelmė iškyla į sąmonės šviesą.“ (Arūnas Sverdiolas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos 1*, Vilnius: Strofa, 2002, 37)

⁵⁰⁵ Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Dailės prasmė gyvenime“, 3

⁵⁰⁶ *Ibid.*

savo takais žengiančiais dailės, randa atbalsį ir atsakymą savo ilgėjimams tame pasaulyje, kuri tveria pašauktieji.“ Todėl tinkamas santykis su meno kūriniais nusakomas labai panašiai kaip Žemaitės, Šatrijos Raganos formuluojama palanki laikysena: „Kelių dalykų tereikia: turėti savyje ilgėjimą ir troškimą, žinoti dailės praeitį, t.y. jos istoriją ir būtinai turėti gerą valią, t. y. **artinties prie kiekvieno dailės veikalo su simpatija** [paryškinta mano – R. B.]“⁵⁰⁷

Pasaulio buviniai vertinami pagal jų galias suvirpinti juos patiriančio subjekto jausmus: „Apie ką galima dailėje kalbėti, tegu mums pasako ne veikalai, kurie mums širdį virpina ir tarytum tolima banga atneša mums tą patį džiaugsmą, kuri jautė tvėrėjas, paversdamas kūnu savo mintį. Apie ką galima dailėje kalbėti, tegu pasako tos mintys, užžavėtos akmenyje, drobėje, poperyje, kurios gyvena stipriau ir gyventi verčia, negu daugelis gyvų kūnų, žmonėmis vadinamų.“ Gyvas kūnas ne visada „stipriai gyvena“ ar taip gyventi verčia. Tik gyvo kūno „stipriam gyvenimui“ nepakanka. Regis, gyvenimo intensyvumas, stiprumas, pats gyvastingumas verčiamas meno kūrinių ir žmonių vertinimo kriterijumi. Dailės kūrinio gyvybė yra „žmonių sutvertas gyvumas“. Kūrybos procesas suvokiamas kaip energijos (jausmų pilnumo) judėjimas ratu – grožis, matomas meno kūriniuose ir leidžiantis patirti jausmų pilnį, skatina kurti meną. Gražiu vadinama tai, kas yra malonu, nes išreiškia žmogaus sveikatą ir stiprybę, kuri transformuodamasi meną patiriančiojo sąmonėje sukuria jausmų pilnumą, energiją, išsiliejančią gaminant naujus kūrinius: „Žmogus gražiu pavadiš visados tai, kas jam išrodo *naudinga, reikalinga jo padermei, jo augimui, išsiplėtojimui*.“ Meno kūrimas rodosi kaip nuolatinis gyvenimo dauginimas, plėtimas, analogiškas žmogaus dvasios augimui, „išsiplėtojimui“. Meno nauda suvokiama kaip būtinybė, be kurios žmogus (ir menininkas, ir dailės kūrinių suvokėjas) negali pasiekti įmanomo, „išsiplėtojusio“ savojo tapatumo. Kūrybiškumas siejamas su žmogaus gyvybingumu, noru gyvenimą dauginti: „[T]as tai noras yra paties gyvenimo apsireiškimas – gyvumo-gyvybės<...>“. Kūryba kyla iš savo galių, savo stiprybės pajautimo. Todėl esminis tapatybę nusakantis klausimas „Kas aš esu?“ galėtų būti pakeistas klausimu „Ką aš galiu? Kuo aš esu stiprus?“ Kupinas jausmų ir minčių gyvenimas yra tikrosios, gyvenimą dauginančios kūrybos šaltinis: „Kodėl gi neatsiminus šičia, kad naudinga pirm viso gyventi, gyvenimas gi – juk tai išauktas jausmų ir minčių

---

⁵⁰⁷ *Ibid.*

judėjimas, taigi tas jausmų ir minčių pilnumas turi pirm viso dailėje reikštis.“ Judėjimas (kaip ir Maironio kūryboje) sukuria gyvastį, iš energijos apytakos gali rasti nauji gyvybės pavidalai – meno kūriniai. Iš jausmų ir minčių gausos, pertekliaus kuriasi / kuriamas menas.

Jausmų, energijos išikūnijimui būdinga keisti, transformuoti pirminį kuriančiojo minties pavidalą: „Nors giliausia nelaimė inkvėptų dailininkui veikalo mintį, jis visados, paversdamas ją kūnu, ragauja neapsakomo džiaugsmo. Kodėl? Nes žmogus myli savo stiprybę – ir myli be galo savo galybės pajautimą.“ Išsakomas labai artimas Nietzsche's filosofinėms nuostatomis požiūris: kūrybiškumas siejamas su žmogaus galia, „valia jėgai“. Tik kurdamas meno kūrinius asmuo gali patirti savo galias, per juos jo stiprybė pasirodo. Be ypatingų pastangų „išplėsti savo jėgas virš kitų ir sudaryti pasaulėžiūrą kaip jo jėgos erdvę“⁵⁰⁸ asmens gyvenimas negali prasitęsti. Kūryba Kymantaitės-Čiurlionienės vizijoje tampa būtina asmens, iki galo patiriančio ir realizuojančio savo tapatumą, sąlyga. Savo tapatumo paieškos („savęs ieškojimas“) inspiruotos vidinio poreikio, užbaigiamos vidinių turinių eksteriorizacija, tai meno kūriniuose atrandamos „įrašytos“ amžinos tiesos gali būti suvokiamos kaip asmens sielos projekcijos: „Visose biografijose rasime, tyrinėjimuose, nuomonėse, išpažintyse, kad gaminimo valanda jiems patiems šventa, o nesuprantama, kad veikia juose jėga, kurią myli gerbia ir supranta, kad kūnas su visa energija turi vergauti tam tikslui, prie kurio tas inkvėpimas veda. Ir visados tikroji dailėje atsidaro vartai į sielą – amžinybę.“⁵⁰⁹ Kūrybiškumas pasirodo kaip iracionali, galinga, žmogų vedanti jėga. Žmogus, siekiantis savo tapatumo realizacijos – išsipildymo, privalo jai paklusti.

Kymantaitė-Čiurlionienė savitu būdu mėgina derinti kūrinio universalų pobūdį (jo saugomas amžinas paslaptis) su jame įrašytu kūrėjo individualumu: „[D]ailininkas duoda mums *ne tokį daiktą, koks jis yra pats savyje, bet tokį, kokį jis mato tą valandą.*“ Straipsnio autorė atsisako pretenzijų į objektyvumą, įtvirtindama perspektyvumo principą. Kūrinyje išliekantys kuriančiojo subjektyvios patirties ženklai turi laiko išpaudą. Mums pasirodantis meno kūrinys yra vieno individualaus žmogaus gyventu

---

⁵⁰⁸ Algis Mickūnas, „Nietzsche ir Vakarų metafizikos tradicija: gyvenimas ir kūryba“, *Gyvenimo apologija: Nietzschės teorinės interpretacijos*, Vilnius: Versus aureus, 2007, 291

⁵⁰⁹ Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Dailės prasmė gyvenime“, 3

laiku pamatytas daikto vaizdas. Priešinamasi meno – kaip objektyviai patiriamos realybės (at)vaizdavimo – koncepcijai. Menas, autorės manymu, nėra pasaulio mėgdžiojimas, nes „nieko indomesnio, stipresnio ir pilnesnio, negu gyvenimas – padaryti negalima ir besistengiant sekti gyvenimą taip-pat, kaip ir gamtą, galima pasiekti tikrai išblyškusios fotografijos, dailėje gyvenimas, kaip ir gamta yra ne tokie, kaip yra, bet kaip tuodu dalyku dailininkas mato ir jaučia – pats gyvenimas yra tik žalia medžiaga – dailė gi yra jo sinteza, tvarkoma asmens teisėmis“⁵¹⁰. Individualizuotas pasaulio matymas „išblyškusiai fotografijai“ suteikia gyvybės. Tik individualumo išpaudą turintis dailės kūrinys yra gyvenimo dauginimas.

Kūrinys savo forma yra priklausomas nuo istoriškai determinuotos kūrėjo sąmonės. Ne tik laikas, bet ir gyvenamoji vieta formuoja meno „veidą“ – jo pavidalus: „gyvena ir kitos šalys ir ta pati tepliorystė visai kitą veidą gauna, jeigu ieškosime jos šiaurėje.“ Meno kūrinys negali išvengti kūrėjo individualybės išpaudo, bet tai nereiškia, kad laikiškas jo pavidalas panaikina galią peržengti laiką, tapti amžinam. Kūrinio išliekamoji vertė sukuriama keliant „amžinus“ klausimus: „[A]mžinas žmogaus ieškojimas savęs, amžinas tas klausimas, atsistojus veidas į veidą su gyvenimu“⁵¹¹ Amžina šioje žiūros perspektyvoje yra tai, kas pasikartoja. Laike pasikartojanti ir nuolat žmogų lydinti problema – savoji tapatybė. Atkreiptinas dėmesys, kad šis klausimas iškyla tuomet, kai būnama su gyvenimu „veidas į veidą“ – visiškai autentiškoje situacijoje, kai gyvenimas, pasirodantis kaip asmuo, kelia apsisprendimo reikalaujančius klausimus. „Veidas į veidą“ ženklina atvirą (nes nėra nieko atviriau už kito žmogaus veidą) ir įsipareigojusią (kito veidui) asmens poziciją – maksimalus atvirumas ir maksimali atsakomybė. Savo individualumą įsisąmoninusi tauta turi veidą: „[K]iekviena tauta, trokštanti parodyti savo „aš“, savo veidą, ne tik veido bruožus, bet jo mintį, jo išreiškimą, turi stengties plėtoti ir gerbti savo dailę.“ Veidas yra ir sielos pasirodymo paviršiuje būdas. Tauta, kaip ir atskiras žmogus, siekianti sutapti, atrasti ryšį su savo esme, niekaip kitaip to padaryti negali, tik per meną. Menas yra esminė žmogaus ir tautos individuacijos sąlyga. Autentiškai būnantis gali rasti savą teisybę – žmogaus gyvenimą organizuojantį principą, tapatumo šerdį. Siela, esanti su gyvenimu „veidas į veidą“, sutapusi su savo žiūros

---

⁵¹⁰ *Ibid.*, 2

⁵¹¹ Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), *op. cit.* Viltis 48, 1913, 04 28, 2

perspektyvoje pasirodžiusia „tiesa“, yra gyva. Tik save teigianti, besinaudojanti asmenine jėga, kylančia iš savos tiesos įsisąmoninimo, siela daugina gyvenimą – kuria.

Kymantaitė-Čiurlionienė perima romantinės tradicijos „išaugintą“ kuriančiojo paveikslą: „Per amžius tie apdovanotieji savęs ieškojo, savo ilgėjimą iš širdies sau plėšė; ir tas jų ilgėjimas, ta paslaptis ėjo į žmones tai dainos, tai sfinkso pavidale, tai simfonijos, tai laiminančios Madonos, ar nelaimingojo Danijos karalaučio žingsniais.“ Kūrybos imperatyvas visiškai individualistinis – savęs paieška regima kaip itin skausminga, reikalinga tam tikro prievartinio išsiviešinimo, atsivėrimo. Kaip jau buvo minėta, per kūrybą viešai pasirodanti žmogiškoji paslaptis – ilgėjimasis padeda kuriančiajam atrasti savąjį tapatumą.

Vienas itin vertinamų rašytojų – Maeterlinckas, jo kūrinuose autorė randa sektiną sielų bendravimo pavyzdį: „Sielos kalbasi tarp savęs lengvais, kaip šešėliai, pajautimų nepagaunamais žodžiais.“ Vienos sielos kitai siunčiami signalai sunkiai apčiuopiami, nusakomi – „jie žino tik nemato, negali kūno pajautimais sučiuoti to, ką apima pilnai vidumi.“⁵¹² Tyloje vykstanti bežodė asmenų komunikacija, kaip ir Šatrijos Raganos, Vaidilutės kūryboje, suvokiama kaip subtiliausia, tobuliausia bendravimo forma. Gebėjimas „išspinduliuoti“ savą vidinį patyrimą laikomas „jautriausia žmogaus jėga“. Kalbama apie vidinį asmens žinojimą, neparemtą kūno pojūčiais. Tas su(si)pratimas autorės vadinamas vidiniu balsu: „Ar ne tokie neregį i mes visi čia gyvenime, kuomet balso vidaus vedami, bijome jo klausyti ir išsigandę, neramūs ieškome to matomame pasaulyje, kas mums patvirtintų mūsų tiesą ir jokio patvirtinimo rasti negalime.“ Fiksuojama matomo ir nematomo pasaulio nesutaptis: ne visi vidinio gyvenimo patyrimai gali rasti patvirtinimą regimame, „matomame“ pasaulyje. Autorė kalba ir apie tam tikrą savo gyvenimo tiesai, girdimai kaip vidinis balsas, atsivėrusio žmogaus vienatvę, baimę, netikrumą. Vidinė realybė ne visada (dažniausiai beveik niekada) nėra prieinama bendram patyrimui, todėl negali sulaukti jokio pritarimo, palaikymo iš išorės. Asmeninės (vidinės) patirties tikrumas nusakomas žodžiais „apima pilnai vidumi“. Vidiniam žinojimui būdingas pilnis, beveik perteklius. Racionalų, objektyvų, „sveikų galvočių“ žinojimą paneigianti kuriančiojo pozicija yra lydima beprotybės, nervų ligų, prasimanymo šešėlio.

---

⁵¹² *Ibid.*, 2

Kaip ir Herbačiausko, teigusio visą pasaulio būtį pagrindžiančios Dvasios (Tautos Dvasios) egzistavimą, taip ir Kymantaitės-Čiurlionienės mąstymas apie meno prigimtį glūdinčias amžinas tiesas, yra artimi Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio istorijos, kaip istorinės dvasios raidos, sampratai. Šioje žiūros perspektyvoje individuali sąmonė, jos vystymasis, kismas nėra savarankiški, jis priklauso nuo dalyvavimo absoliučios Dvasios vyksme. Todėl meno kūrinys, kaip ir Hegelio filosofijoje, padeda kuriančiajam pasiekti aukštesnį sąmoningumo laipsnį, išsiugdyti savimonę. Pasikartojančios, vadinasi, amžinos tiesos susiliečia su žmogaus tapatumo esmę nusakančiu *ilgėjimos*. Per dailės kūrinius pasirodančios pamatinės tiesos padeda žmogui pažinti esminį motyvą, vedantį jį savižinos, savikūros keliu. Kaip pasaulinė istorija juda vis didesnės savižinos link, taip individualus kūrėjas savo paties kūriniais atkartoja vidinį istorijos logikos judesį⁵¹³. Kymantaitės-Čiurlionienės kultūros filosofijoje Pasaulio Dvasios ir atskiro žmogaus judėjimas savimonės link sutampa. Manytina, kad ir kūrinio formos taisyklės lemianti „žvaigždė“ – pamatinė formos kitimo taisyklė – sutampa su žmogaus tapatumo paieškas motyvuojančia ir apibrėžiančia galia, kuri pasirodo kaip realizuotis, įsikūnyti (savo ribas pasiekti) siekianti tvarka, modelis.

Kymantaitės-Čiurlionienės mėginimuose teorizuoti meno prigimties klausimą lieka nuošaly konkretni kuriančio asmens klausimai – abstrakti tyrimo perspektyva tarsi suponuoja, kad straipsnio aptariamas individualus kūrėjas gali būti ir vyras, ir moteris. Viena vertus, toks apibendrintas požiūris turėtų išlaisvinti moteris, jų kūrybines galias, nes gebėjimas kurti profesionalų meną laikomas bendražmogiška savybe. Kita vertus, visi rašytojos dažniausiai minimi menininkai, priklausantys genijų rangui, išskirtinai yra tik vyrai: Shakespeare'as, Baudelaire'as, Maeterlinckas. Moteris šiame tekste pasirodo tik kaip kuriančių vyrų vaizdavimo objektas, forma, kuria pasireiškia jų genialumas: „Inėjo supratimas: palaiminto, švento, stebuklingo, inkvėpto, išmintingo ne žemės išmintimi. Todel labiausiai vyliojanti dailininkus tema tai Panelė Švenčiausia <...>.“ Autorę žavi moteriškumo mistifikacija, jam suteikiamos ypatingos simbolinės prasmės – šventos ir palaimingos išminties. „Kas gali turėti daugiau ir gilesnio išreiškimo, kaip Dievo Motyna? Viskas, kas dieviška ir viskas, kas žmogiška turi susilieti ir susijungti jos asmenyje.“ Atrodo, kad Kymantaitei-Čiurlionienei sunku rasti moters kūrybiškumo

---

⁵¹³ Jūratė Baranova, *Istorijos filosofija*, Vilnius: Alma littera, 2000, 158

pavyzdžių, kurie būtų tinkami jos kuriamai elitinio meno koncepcijai. Moterys jos tekstuose pirmiausia yra liaudies meno kūrėjos, išliekančios anonimiškumo šešėlyje, toli nuo idealaus ryškiai individualizuoto kūrėjo tipo.

Kritikos esė „Lietuvoje“ nors ir nėra plačiai išskleidžiamas moterų klausimas, užsimenama apie brandos stokojančias moteris: „Dauguma gi lietuvaikių, pusiau inteligencių – tai tokia dar visai „žalia medžiaga“, neatbudę žmonės.“⁵¹⁴ Pasiiekto sąmoningumo požiūriu Lietuvos moterys atrodo dar prasčiau nei vyrai, diduma jų dar nėra pasirengusios „gyventi savotiškai“. Išėitis, galinti pakeisti tokią moterų padėtį, yra padiktuota iš liberalizmo tradicijos ateinančių Čiurlionienės nuostatų: „Moteris tik tuomet tegalės visai pasekmingai kovoti su ištvirkimu, turėti įtakmę ir balsą prie visuomenės gyvenimo tvarkymo, kuomet pačiuose pamatuose bus sulygintos teisės su vyrais, kai nebebus išnaudojamas jų darbas ir niekinama jų „žmogaus“ vertybė.“⁵¹⁵ Tik ėmus vertinti moterį kaip žmogų, t. y. turinčią „žmogišką vertybę“, yra galimi pokyčiai visuomenėje – lygiavertis moters dalyvavimas sprendžiant visuomenės klausimus, vienodos viešo kalbėjimo galimybės.

Kymantaitės-Čiurlionienės kultūrinė laikysena, jos aktyvus dalyvavimas kultūrinėje, visuomeninėje veikloje turėjo būti „gyvas“ pavyzdys, kaip vyksta moters atbudimas – kaip sau žmogaus „savotiškai“ gyvenama. Įkūnydama visuomenės reformą, konkrečiais darbais prisidėdama prie kultūros puoselėjimo, Kymantaitė-Čiurlionienė jautėsi priklausanti pasauliui, jos tapsmas individualia, pagal savo tiesą gyvenančia asmenybe vyko viešojoje kultūrinėje erdvėje, laisvai tapatinantis su didžiausiais įvairių laikotarpių kūrėjais.

6. Išvados

1. XIX a. pabaigoje prasidėjęs modernios lietuvių tautinės visuomenės kūrimosi procesas buvo tiesiogiai susijęs su viešosios erdvės formavimosi pradžia. Apsibrėžiant viešosios erdvės struktūras ir veiklos kryptis buvo numatytos ir naujos asmenų socialinės veiklos formos. Moterų tapatumo struktūrinius pokyčius lėmė moters kaip viešumos

---

⁵¹⁴ Sofija Čiurlianienė (Kymantaitė), *Lietuvoje (kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją)*, Vilnius: Juozapo Zavadzio spaustuvė, 1910, 23

⁵¹⁵ *Ibid.*, 25

subjekto iškilimas – atsivėrusi galimybė analizuoti, interpretuoti ir pamažu transformuoti bendruomenės gyvenimą organizuojančias socialines normas, galimus elgsenos būdus pagrindžiančias mąstymo paradigmas. Į visuomeninį darbą įsitraukus iki šiol užribyje buvusioms moterims, jų patirtis, pirmiausia susijusi su privačia namų sfera, pateko į visuomenės akiratį ir tapo bendruomenės savižinos dalimi. Moterims tapus ne tik viešojo diskurso objektu, bet ir – svarbiausia – kalbančiu subjektu, atsivėrė galimybė visuomenės kuriamus bendrabūvio principus pagrįsti moterų patirties (savi)refleksija. Moters, kaip viešumos subjekto, lygiavertės visuomenės narės, susiformavimas buvo paremtas moters kaip suaugusio, savarankiško, siekiančio realizuoti savo individualumą, turinčio ir galinčio pareikšti savo valią, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, prasmingai ir atsakingai kalbančio asmens, įtvirtintu statusu. Moterų tekstai ir socialinės praktikos kūrė pavyzdinio elgesio, formuojančio tam tikrą gyvenimo būdą ir pasireiškiančio atitinkama jausena, modelius. XIX a. pabaigos–XX a. pradžios moterys pateikė iš moterų patirties kylančios etinės laikysenos apibrėžtį, kurios svarbiausi sandai būtų: pagarba žmogui, jo individualumui, atsakingas požiūris į kasdienes tarpusavio santykius, rūpinimasis silpnaisiais, nuskriaustaisiais, darnus, kito savotiškumo nepažeidžiantis ir neužgožiantis sambūvis.

2. XIX a. pabaigoje Maironio poema „Terp skausmu į Garbę“ ir Žemaitės ankstyvieji apsakymai įtvirtino du asmens / moters tapatumo modelius, Kavolio įvardytus kaip vyriško ir moteriško subjektyvumo formas, socialinėje psichologijoje apibrėžiamus kaip nepriklausomas „Aš“ ir abipusiai priklausomas „Aš“, artimus Rosaldo aprašytoms, skirtingos vyrų ir moterų socializacijos suformuotoms, dvejopoms asmenybės struktūroms. Šie du asmens tapatumo modeliai McAdamso tapatybės, kaip gyvenimo istorijos, teorijoje nusakomi kaip agento pozicija ir į bendrumą orientuota subjekto pozicija. Žemaitės apsakymuose pasirodžiusiam į visumą įtrauktam ir per ją paaiškinamam tapatumui buvo būdinga tai, kad asmuo negalėjo būti suvokiamas atskirai nuo kitų, jo / jos patirtis buvo centruojama sąsajos su kitais žmonėmis ir santykio su supančia aplinka, jo / jos gyvenimo tikslas – ne atsiskirti / išsiskirti, bet tapti tarpasmeninių ryšių dalimi. Moteris Žemaitės apsakymuose priklausė jos gyvenimo istoriją nulemiančioms struktūroms, šeimai, bendruomenei. Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“ aptinkame priešingą tendenciją: individualaus tapatumo struktūra

kūrėsi atsiribodama nuo bendruomenės ir projektavo individą – pasaulio ir savojo gyvenimo vertintoją. Poemoje subjektas, atsiribodamas nuo natūralaus priklausymo pirminiam tapatumo šaltiniui, šeimai, siekė sukurti bendraamžių, bendraminčių grupę, kurioje jo naujai kuriama gyvenimo istorija būtų priimta, patvirtinta ir taptų sektinu pavyzdžiu, šablonu. Žemaitės apsakymuose pasirodantys moters „Aš“ pavidalai buvo suformuoti privataus (namų) gyvenimo patirties. Maironio poemoje išsiskleidžiančios vyriškos nepriklausomo „Aš“ subjektyvumo formos užbaigtą tapatumo struktūrą įgavo tik anapus privataus gyvenimo egzistuojančioje bendraminčių grupėje. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimo istorija, artima Maironio kurtam Marinės tapatumo modeliui, yra pavyzdys, kaip bajoriškos kilmės moteris, ėmusi modeliuoti savojo gyvenimo kryptis, asmenines aspiracijas realizuojančias viešas veiklos formas, be palaikančių, moteriai palankių viešojo elgesio modelių, įforminančių naują moters patirtį ir jauseną, įstrigo kažkur „tarp“. Tradicinę moters tapatumo struktūrą išardanti, įprastas, todėl aiškias orientavimosi pasaulyje (dažniausiai telpančio privačioje erdvėje) gaires atimanti moters – viešo asmens – laikysena XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo patiriama ir kaip sąmonės ribų peržengimas, artimas beprotybės išgyvenimui.

3. Moterų tapsmo asmeniu istorijose (atsiskleidžiančiose Šatrijos Raganos, Onos Pleirytės-Puidienės Vaidilutės kūryboje) būtiną dalyvavimą bendraamžių, bendraminčių grupėje, kad būtų įgytas socialiai veiksnus tapatumas, pakeitė ypatingas, lemiamą reikšmę turintis, moters vystymosi kryptį nulemiantis santykis su Kitu (mylimuoju, broliu, draugu). Tokia moters socializacijos schema buvo užprogramuota Maironio poemoje „Terp skausmu į Garbę“. Naujam socialiniam vaidmeniui moterys imtos ruošti nebe moterų bendruomenės ar jos atstovės motinos, bet iniciaciją sėkmingai perėjusio vyro. Jis vaizduojamas kaip visuomenės ir kultūros vertybių, normų nešėjas, duodantis impulsą moters savivokos formavimuisi, gyvenimo krypties, veiklos formų pasirinkimui. XX a. pradžios moterų kūryboje pasirodantis Kitas (vyras, dienoraštis, ilgesys), modeliuojama idealios komunikacijos situacija su taip pat jaučiančiu, taip pat mąstančiu pokalbio partneriu rodo, kad XX a. pradžios moteris susikūrė visišką supratimą garantuojantį, jos tapatumą patvirtinantį, santykį. Be tikėjimo, kad galimas absoliutus susikalbėjimas be jokių iškraipymų, netgi nesant žodžių, t. y. be projektuojamos idealios komunikacijos situacijos, moterų patirtimi paremtas subjektyvumas, moterų

individualaus „Aš“ formavimosi istorijos nebūtų pasirodę viešumoje. Kymantaitės-Čiurlionienės kūryba ir kultūrinė laikysena atskleidė moters vadavimąsi nuo privalomo, moters santykį su sava patirtimi ir pasauliu medijuojančio ryšio su Kitu. Pasakojamose moters virsmo, individuacijos istorijose Kito vaidmuo mažėjo, nes moteris vis labiau ėmė pasitikėti savo jėgomis (tvirtėjančio „Aš“ galiomis) ir galėjo pati susidurti su pasauliu, apibrėžti vietą jame, savarankiškai interpretuoti savą patirtį, kurti individualius polinkius atitinkančią gyvenimo istoriją.

4. XIX a. pabaigoje prasidėjęs naujo lietuvių tipo tapatumo formavimasis vyko sykiu su jausenų, jausmų reinterpretacija, imti akcentuoti jausmai, vidiniais saitais sujungiantys asmenį su tauta, kitais žmonėmis. Teigiant, kad ypatingo artimumo su kitu / kitais išmokstama privačioje erdvėje, labiausiai iš motinos, privatiems žmonių santykiams būdingos savybės buvo perkeltos, priskirtos viešiesiems žmonių ryšiams. Jausmai tapo bene svarbiausiu tautai įsipareigojusio viešo asmens savimonės ženklu. Maironio poemoje asmens išgyvenami stiprūs meilės, sumaišties, nežinios jausmai tapo naujosios kartos išskirtiniu tapatumo ženklu. Žemaitės kūryboje gebėjimas (at)jausti buvo išskeltas kaip darnaus žmonių sambūvio principas, įtvirtinantis palankią, į kitą orientuotą žmogaus laikyseną. Jausmai, mokymasis juos (at)pažinti, kurie iš jų yra tikri, o kurie tik simuliuojami, buvo vaizduojama ir kaip tam tikra moterų iniciacijos priemonė. Bitė prabilo, nors ir nedetalizuodama, apie dvejopus jausmus: tinkančius ir netinkančius viešumai. Jos tekstuose galima rasti užuominų apie viešumoje nederančius, prie apsisprendusio tautinį darbą dirbti žmogaus įvaizdžio netinkančius, sunkiai artikuliuojamus jausmus, labiausiai prasiveržiančius kūno disfunkcijomis ir skausmu. Šatrijos Raganos kūrinuose gebėjimas jausti – tikrai būnančio asmens ypatybė. Jausmai – jaudrumas, imlumas iš aplinkos gaunamiems signalams, jautrumas aplink esantiems žmonėms ir gebėjimas atsiliepti, (at)jausti buvo interpretuojami kaip aukštų minčių ir didelių darbų pradžia. Rašymas buvo pasitelkiamas tam, kad būtų išsaugoti, laike nykstantys, tačiau labai svarbūs jausmai. Pleirytės-Puidienės Vaidilutės kuriamo idealaus „sielos“ būtybių tapatumo pamatas – gebėjimas tikrai jausti; jautimo būdo kokybė buvo traktuojama kaip atskirianti tikrą buvimą nuo netikro. Vaidilutės impresijose, vėliau ir dienoraščiuose, ilgesys tapo pamatinio niekuo neužpildomo žemiško moters gyvenimo nepakankamumo, egzistencinės stokos ženklu. Kymantaitės-Čiurlionienės kultūros

filosofijoje žmogaus patiriamas jausmas, ilgesys – kitokio, autentiško santykio su pasauliu, kultūra, netgi pačiu savimi esmine prielaida.

5. Rosaldo teorijos pamatine nuostata, kad vyriška socialumo forma pagrindžia aktyvaus viešojo gyvenimo dalyvio tapatumą, galima paaiškinti, kodėl pomaironinės kartos moterys įtvirtindamos moteriško subjektyvumo formas kaip pavyzdį ėmė Maironio, o ne Žemaitės įvestą asmens, pirmiausia vyro, tapatumo schemą. Jaunesniosios kartos rašytojos, remdamosi Maironio įtvirtinta asmens interpretacija, į moteriškojo tapatumo apibrėžtį įtraukė iki šiol vyriškam subjektyvumui priskirtus bruožus: aktyvų dalyvavimą istorijoje, atsiskyrimą nuo gimtosios aplinkos kaip veiksma, būtiną savajam individualumui įtvirtinti, stiprius, senas tapatumo struktūras išardančius, impulsą keistis, judėti didesnio individualumo ir sąmoningumo link duodančius dažniausiai meilės jausmus. Modernaus moteriško tapatumo formavimasis vyko neišvengiant tam tikrų prarasčių. Siekis įtvirtinti save kaip aktyvų viešumos subjektą moterų savivokos formavimasi darė priklausomą nuo modernėjančios visuomenės artikuluojamų asmens apibrėžčių, kurių pamatas – modernus vakarietiškas, nepriklausomo „Aš“ modelis. Nepriklausomas individas įsitvirtina ir savo ribas apsibrėžia atskirdamas save nuo kitų, jo egzistencijos prasmė – išreikšti, realizuoti savąjį „Aš“, išskiriant save iš konteksto. Todėl šiuo metu į periferiją ėmė trauktis moteriška į bendrystę orientuota subjekto pozicija, palaikoma individo ir aplinkos sąryšio, santaikos, kai individualumas palenkiamas už jį didesnei visybei. XX a. pradžios moterų kūryboje glaudus (simbiotinis) ryšys su aplinka, išreiškiamas artimumo, meilės, susitaikymo, rūpesčio ir susiliejiimo motyvais, pasirodo tapatumo paieškų istorijos pradžioje kaip išėities pozicija, nuo kurios atsispiriama ir einama toliau, didesnio savarankiškumo, atskirumo link.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai

„A.a. kun. Antanas Antanėlis“, *Viltis* 5 (40), 1908 01 11 (24)

a-b [Juozas Adomaitis-Šernas], „Isz tėvyniszkos dirvos“, *Varpas* 1, 1889

Aglaitė [Adelė Diržytė-Naginskienė], „*Ramus vakaras*“, *Ateitis* 11-12, 1912

Aglė [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], „Lietuvos miszkai“, *Auszra* 12, 1884

Aglė [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], „Skobi putra isz gyvenimo Lietuvininku“, *Auszra* 1, 1885

„Anketa. N. N. vidurinių mokyklų lietuvių moksleivių tarpe padaryta“, *Aušrinė* 2, 1914 04 15

A-s, „Senas klausymas – vis naujas“, *Varpas* 6, 1896

Ašekaitis, P., „Prie emancipacijos moteriškių“, *Varpas* 1, 1889

„Atidengimas Emiliui Zola paminklo“, *Viltis* 43, 1908 04 09

„Aušrinės‘ uždaviniai ir keliai“, *Aušrinė* 1, 1910 01 30 (02 12)

Avižonis, Petras, „Atsiminimai apie Povilą Višinskį“, *Kultūra* 4, 1931

Avižonis, Petras, „Truputis atsiminimų apie Pov. Višinskį (25 metų mirties sukaktuvių proga), *Šiaulių metraštis: informacijos, statistikos ir kraštotyros knyga*, 1931

B. [Jonas Basanavičius], „Priekalba“, *Auszra* 1, 1883

Balnys, „Jaunoji Lietuva“ Maironio“, *Viltis* 35, 1907 12 23

Baranauskas, Antanas, *Raštai* 1, Vilnius: Baltos lankos, 1995

Baronas, Antanas [Antanas Baranauskas] *Ko-gi skauda man širdelę, Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Barnaucko atminimui*, Krokva: Gebethnerio&C° knygynas, MCMVII

Basanavičius, Jonas, „Mano atsiminimai apie kun. Jaunių“, *Viltis* 29 (64), 1908 03 07 (20)

Bytautas, Romanas, „Ar-gi“, *Aušrinė* 2, 1911 03 22

Bytautas, Romanas, „Tauta ir tautiška sąmonė“, *Aušrinė* 17-20, 1912 05 03 (16)-1912 11 13 (26)

[Bitė], Petkevičaitė, Gabrielė, *Apie moterų klausimą*, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1910

[Bitė], Petkevičaitė, Gabrielė, „Ypatingų atsiminimų sauja (iš mūsų atgyjimo pradžios)“, *Vilniaus žinios* 209 (818)–211 (820), 1907 12 02–1907 12 05

B. [Bitė], „Krislai“, *Varpas* 1–2, 1901

Bitė, Petkevičaitė, Gabrielė, *Laiškai*, Vilnius: Vaga, 1968

Bitė [Petkevičaitė, Gabrielė], „Piešinys“, *Varpas* 3-4, 1898

Bitė [Petkevičaitė, Gabrielė], „Pro domo sua“, *Varpas* 4, 1898

Bitė [Petkevičaitė, Gabrielė], *Raštai* 1, 1966

Būčys, P., „Apie auklėnamių mergaitėms“, *Viltis* 10, 1907 10 24 (11 06)

Budrys [Juozas Adomaitis-Šernas], „Isz visur“, *Varpas* 3, 1889

Budrys [Juozas Adomaitis-Šernas], „Isz visur“, *Varpas* 5, 1889

Būga, Kazimieras „Kun. Jauniau mokslu darbas nuo 1902 m. iki mirčiai“, *Viltis* 29 (64), 1908 03 07 (20)

Buivydaite, Bronė „Moters rašytojos pirmame dvidešimtmety“, *Naujoji Vaidilutė* 10, 1938

Bunius, „Delko mūsų moksleivija nepatinka sodiečiams? (Praėjusios vasaros įspūdžiai)“, *Ateitis* 11-12, 1912

Būtėnas, Julius, *Povilas Višinskis*, Kaunas: AB Varpas, 1936

Cimbamas [Juozas Geniušas], „Draugai, skaitykim Lietuvos istoriją!“, *Mūsų tautinės tverybos žiedai* 59 [Priedas prie Ateities 10], 1911

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija „Baltoji gėlė“, *Skaityma* 12, 1921

Čiurlionienė (Kymantaitė), Sofija, „Dailės prasmė gyvenime“, *Viltis* 47 (834)–50 (837), 1913 04 26 (05 09)–1913 05 03 (16)

Čiurlionienė (Kymantaitė), Sofija, „Doras, išmintingas, taktingas“, *Vairas* 3-4, 1915

Čiurlionienė (Kymantaitė), Sofija, „Draugai“, *Vairas* 1, 1914

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija „Gyvenimo burtai“, *Skaitymai* 3, 1921

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija, *Lietuvoje (kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją)*, Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1910

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija, „Maironies kanklių stygos“, *Vairas* 1, 1914

Čiurlionienė (Kymantaitė), Sofija, „Pats su savimi (Iš dieninio)“, *Vairas* 4, 1914

Čiurlionienė (Kymantaitė), Sofija, „Poetas“, *Vairas* 15-18, 1914

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija, „Vyduno „Prabočių šešėlius“ beskaitant“, *Aušrinė* 5, 1911 11 15 (28)

Čiurlionienė-Kymantaitė, Sofija, „Žemaitę atsimenu“, in *Žemaitė. Archyvinė medžiaga, atsiminimai, straipsniai*, Vilnius, 1972

Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas, *Laiškai Sofijai*, Vilnius: Vaga, 1973

Dektoraitė, „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimas ir literatūrinė bei visuomeninė veikla“, *Kultūra* 3-5, 1936

D-ras Jonas-Leonas Petkevičius (100 metų nuo gimimo sukaktuvių proga). I. Biografinių žinių pluoštelis apie d-ą Joną-Leoną Petkevičių“, *Medicina 12*, 1928

Dagilėlis [Mikalojus Šeižys-Dagilėlis], „Lietuvaitės Malda“, *Viltis 35*, 1907 12 23 (1908 01 05)

Draugė O.V. „Baigiančioms gimnaziją“, *Ateitis 6-7*, 1912

Dvylys [Pranas Mašiotas], „Dvylos gromatos“, *Varpas 7*, 1893

„Dvi iš vienos“, *Viltis 43 (78)*, 1908 04 9 (22)

Dvi Moteri, *Litvomanai (drama 4-iuose veikimuose)*, Tilžė, 1905

Förster, Fr. W., „Jaunuomenei (vertė Kazys B.)“, *Ateitis 3*

„Gailėsio šaltinis (Indijos legenda), vertė Sm. Stepas“, *Viltis 8 (43)*, 1908 01 18 (31)

Gerbačiauskis, Juozapas [Juozapas Herbačiauskas], „Lietuvos griuvėsių gimnas: Dainiaus symphoniškas sapnas“, *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Barnaucko atminimui*, Krokava: Gebethnerio&C° knygynas, MCMVII [1907]

Giedgaudaitė, Aldona, „Rožė ir liepa“, *Aušrinė 18*, 1912 09 29

Gira, Liudas, „Argi tik misticizmas? (Delei kai kurių minčių, kur yra S. Čiurlianienės (Kymantaitės) ‘Lietuvoje’)“, *Aušrinė 6*, 1910 11 24

[simylėjęs, „Kodėl moksleivės tyli?“, *Aušrinė 5*, 1910 10 13 (26)

„Isz tevniszkos dirvos“, *Varpas 4*, 1889

Jaunikaitis [A. Krajauskas] „Lietuvaitėms“, *Vienybe Lietuvninku 3*, 1898 01 19

„Jaunos Lietuvos sunus-rašėjai...“, *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Barnaucko atminimui*, Krokava: Gebethnerio&C° knygynas, MCMVII [1907]

Jaunutis, A. [Antanas Dailidė], „Mūsų mokslus einančioji jaunuomenė ir jos prasidedąs ištvirkimas“, *Ateitis 5*

J.B. [Jonas Vileišis], „Moterė, kaip sanarys visuomeniško gyvenimo“, *Varpas 3*, 1886

Ješmanta, Antanas „Ji“, *Aušrinė 28*, 1913 12 31

-j-g [Jonas Gaidamavičius], „Reikalingumas Lietuvaicziu apszvieitmo“, *Varpas 3*, 1889

J. Szl. [Jonas Šliūpas], „Vaikszcziojanczios žvakelės“, *Auszra 8,9,10*, 1883

Giedgaudaitė, Aldona, „Draugas V.S. klausia...“, *Aušrinė 7*, 1910 12 31 (01 13)

Giunterytė Puzinienė, Gabrielė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005

J. S. Kūksztis [Jonas Šliūpas], „Apie įtaisymą lietuviszku mokslavieciui“, *Auszra* 1, 2, 3, 1884

Junoša, Kohortas, *Laiškai būsimajai sužadėtinei ir svetimai žmonai su Jeskės Chojinskio prakalba*, Kaunas: Šviesa, 1930

Juškytė, Jadvyga „Kun. Kazimiero Jauniaus liga“, *Vairas* 3, 1914

Kalnėnas [Kazys Ginčitis], „Gražybė“, *Ateitis* 3, 1912

Kasaitis, B. [Kazys Bizauskas], „Pirmyn (Pavedui draugei Bronei M.)“, *Ateitis* 3

Kaunietė, „Į vyresniasias drauges“, *Ateitis* 4, 1912

K. J. T. „Bibliografija“, *Viltis* 4, 1907 10 10 (23)

Kėksztas, [Jonas Mačys-Kėkštas] „Draugija pavojuje!“, *Varpas* 1, 1893

„Keli žodžiai prie senojo klausymo“, *Varpas* 2, 1893

Kymantaitė, Sofija „Auklėtinių namai“, *Viltis* 4, 1907 10 10 (23)

Kymantaitė, Sofija „Dar apie moterų laikraštį“, *Viltis* 15, 1907 11 07 (20)

Kymantaitė, Sofija „Kaip mokyti Lietuvos istorijos?“, *Viltis* 27, 1907 12 05 (18)

Kymantaitė, Sofija „Kas kenčia?“, *Viltis* 17, 1907 11 04 (11)

Kymantaitė, Sofija „Keletas lapelių iš atrasto mokytojos dieninio“, *Viltis* 11 (46)–29 (64), 1908 01 25 (02 07)–1908 03 07 (20)

Kymantaitė, Sofija „Kūčių vakarą“, *Viltis* 35, 1907 12 23

Kymantaitė, Sofija „Lietuvių Moterų Sąjungos Pranešimas“, *Viltis* 2, 1908 01 04

Kymantaitė, Sofija „Mūsų knygos“, *Viltis* 2, 1907 10 05 (18)

Kymantaitė, Sofija „Svetimas (Skirta Kostantinui Dimitrijevičiui Trofimovui)“, *Viltis* 10, 1907 10 24 (11 06)

Kymantaitė, Sofija „Vincas Kudirka“, *Viltis* 3 (39), 1908 01 09 (22)

Kymantaitė, Sofija „Žemaičiai“, *Viltis* 35 (70), 1908 03 21 (04 03)

„Ko mes geidžiame“, *Viltis*, [įžanginis numeris]

„Ko užsipuola ant mūsų“, *Viltis* 1, 1907 10 03 (16)

K. P. [K. Gudauskas?], „Mergaičių apšvietimas“, *Vilniaus žinios* 9, 1906 01 13

„Kritiška peržvalga straipsnių ‘Draugija pavojuje’ ir ‘Keli žodžiai prie senojo klausymo’“, *Varpas* 4, 1893

Laima, „Tėvynės meilės atgijimas“, *Ateitis* 6–7

Landsbergis-Žemkalnis, Gabrielius, „Iš mano atsiminimų“, *Lietuvos žinios* 87–91, 1914 04 24 –1914 04 29

Lazdynų Pelėda/ Marija Lastauskienė, „Auka“, *Viltis* 12-31, 1907 10 28 (11 10)- 1907 12 14 (27)

Lazdynų Pelėda, „Matulė paviliojo“, *Viltis* 15, 1908 02 02

Lazdynų Pelėda, „Naujas Viršaitis“, *Viltis* 6 (41), 1908 01 13 (26)

Lazdynų Pelėda, „Poilsis“, *Viltis* 3, 1907 10 07 (20)

Lazdynų Pelėda, „Stebūklingoji Tošelė“, *Viltis* 35, 1907 12 23 (1908 01 05)

Lazdonė [Veronika Bakšytė-Karvelienė], „Chylėkai“, *Ateitis* 10, 1912

Lietuvė [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], „Pasikalbėjimas su moterimi“, *Vienybė Lietuvninku* 32, 1890 08 10

„Marijos Piaseckaitės pažintis su Gabriele Petkevičaitė-Bite (Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės 120-osios metų)“, *Voruta* 21–22 (447–448), 2000 05 27

Matulevičius, J., „Kunigo Kazimiero Jauniaus mirtis ir šermenys Peterburge“, *Viltis* 29 (64), 1908 03 07 (20)

M.B. „Senos mamytės raštas suneliui“, *Ateitis* 11 – 12, 1912

Meterlinkas, Morisas, *Žydroji paukštė*, Vilnius: Vaga, 1978

Miskus, „Dar apie Marijampolės mergaičių progimnaziją“, *Viltis* 1 (36), 1908 01 01 (14)

M.N., [Marija Eidrigėvičiūtė-Arlauskienė] „Be proto geriau!...“, *Aušrinė* 2, 1911 03 22 (04 04)

M. N. [Marija Eidrigėvičiūtė-Arlauskienė], „Feljetonėlis“, *Aušrinė* 2, 1910 03 14

M. N. [Marija Eidrigėvičiūtė-Arlauskienė], „Pirmoji mintis...“, *Aušrinė* 4, 1910 07 07

M. N. [Marija Eidrigėvičiūtė-Arlauskienė], „Svajonių gyvenimas“, *Aušrinė* 5, 1910 10 13

Moteriškė [Jonas Jablonskis], „Užgandinėjimai ir polemika“, *Varpas* 12, 1893

„Moterų trusas kitose šalyse“, *Viltis* 18 (53), 1908 02 10 (23)

„Nacijinio klausimo ankėta“, *Aušrinė* 1, 1910 01 30

„Namų mokslas“, *Viltis* 7 (42), 1908 01 16 (29)

„Visuotinio apšvietimo sąjungos reikalai“, *Viltis* 13 (48), 1907 01 30 (02 12)

„O. Pl. Puidienės – Vaidilutės užrašai, Praeities šešėliai, Dienoraštis“, *Lietuvos žinios* 87, 1938 04 20–1938 08 26

P. A. „Gromatos iš svetur II“, *Varpas* 7, 1893

Pagaikštis [Antanas Macijauskas], „Klausymas apie ištekėjimą tarp mokintų moterių (Iš „Reveu des revues““), *Varpas 10*, 1896

Pancer, S., „Mūsų mokyklos“, *Viltis 31*, 1907 12 14 (27)

P. A. Pakeleivingas [Pranas Mašiotas], „Prie ,gromatų iš kelionės““, *Varpas 5*, 1893

„Pasišnekėjimai“, *Varpas 1*, 1901

„Pasituris apszviestas Lietuvis geidauja sav szviesios Lietuvaites per paczia.“, *Auszra 9*, 1884

Patrimpas [Antanas Kaupas], „Vidurinis kelias“, *Viltis 1 (36)*, 1908 01 01 (14)

Pažystamas Trupinėlio [Tomas Astrauskas], „Musu moterys“, *Vienybe Lietuvninku 9*, 1898 03 02

Pečkauskaitė, Marija „Amerikos mokyklų savaldybė“, *Viltis 41 (76)*, 1908 04 (17)

Pečkauskaitė, M. [Marija, Šatrijos Ragana], „Apie auklėnamius“, *Viltis 14-15*, 1907 11 01 (11 14)–1907 11 07 (20)

Pečkauskaitė, Marija [Šatrijos Ragana], *Motina – auklėtoja* (II laida), Kaunas: Mokslo kooperacijos bendrovė „Žinija“, [1936]

Pečkauskaitė, Marija [Šatrijos Ragana], *Pančiai*, Kaunas: „Rašto“ b-vė, 1920

Penktasai, Antanas, [Antanas Trečiokas] „Atkreipkime akį į mergaites!“, *Vilniaus žinios 8*, 1906 01 12

Petrika, Antanas, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: Publicistė, visuomenininkė, idėjinininkė, humanistė“, in Petrika, Antanas, *Lietuvių tautinio atgimimo pionieriai*, Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugijos leidinys, 1939

P.G. [Paulius Galaunė], „Atsiminimų žiupsnelis“, *Aušrinė 3*, 1911 05 19

P. Kr. [Petras Gerulis] „Čiurlianienė apie musu literatūrą“, *Draugija 47*, 1910

Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Bajorija, dvasiškija ir sodiečiai Latvijoje“, *Vilniaus žinios 61*, 1906 03 22

Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Kariškos ekspedicijos pasekmės Latvijoje“, *Vilniaus žinios 67*, 1906 03 30

Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Kitur. Latvija“, *Vilniaus žinios 42*, 1906 02 22

Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Lietgaliai ir ‘Gaisma’ ”, *Vilniaus žinios*, 1906 02 05

- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Lietuvių mokytojų ateitis Lenkijoje“, *Vilniaus žinios* 59, 1906 03 19,
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Mokytojai ir mokyklos“, *Vilniaus žinios* 33, 1906 02 11
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Mūsų mokyklos ir mūsų mokytojai“, *Vilniaus žinios* 16, 1906 01 21
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Mūsų mokyklos“, *Vilniaus žinios* 48, 1906 03 01
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Nauja Lietuvos mokyklose era“, *Vilniaus žinios* 89, 1906 04 28
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Naujas 'Credo' Latvijos vokiečių“, *Vilniaus žinios* 8, 1906 01 12
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Prie nutarto mokytojų-lietuvių su mokytojais rusais susivažiavimo“, *Vilniaus žinios* 90, 1906 04 29
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Rinkimai į C. Seimą Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 10, 1906 01 14
- Pl. [Ona Pleirytės-Puidienė Vaidilutė], „Žodelis į mokytojus ir į valsčius“, *Vilniaus žinios* 25, 1906 02 01
- Pleirys, Juozas, „Rauda“, *Viltis* 17(30), 1907 10 14
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Atminimų pluoštas“, *Krivulė* 4, 1924
- Ona Pleirytė-Puidienė, „Gabrielė-Petkevičaitė Bitė“, *Naujoji Romuva* 4, 1932
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Į Lietuvos moteris (Atsišaukimas)“, *Vilniaus žinios* 51, 1907 03 03
- Pleirytė-Puidienė, Ona, Ištraukos iš dienoraščio (1921–1928)/ VUBRS, F1, F 453
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Meno ir kūrybos pradai“, *Gairės* 1, 1923, 30
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „M.K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170–178, 1936 04 14–1936 04 18
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Mūsų moterų judėjimas ir jų laikraštis“, *Viltis* 11, 1907 10 26 (11 08)
- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Naujoji kūryba su „Granata krūtinėj“, *Krivulė* 11, 1924

- Pleirytė-Puidienė, Ona, „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 10
- Praurimė, „Aušrinė“ № 5 [simylėjęs aiškina“, *Aušrinė* 7, 1910 12 31 (01 13)
- Praurimė, „Žodelis draugėms“, *Aušrinė* 14, 1912 01 21 (02 03)
- „Principas nubaudimo pagal dorišką pamatą (iš ‘VI. Solovjevo’, vertė Pagaikštis)“, *Varpas* 10, 1896
- Pušaitė, [Marija Šveikauskaitė-Klevinskienė], „Dainelė“, *Aušrinė* 27, 1913 11 19
- Pušaitė, [Marija Šveikauskaitė-Klevinskienė], „Šiaurės daina“, *Aušrinė* 2, 1914 03 15 (28)
- Pušaitė [Marija Šveikauskaitė-Klevinskienė], „Tamsoje pasirodė liepsnelė...“, *Aušrinė* 26, 1913 09 26
- Q. D. ir K. [Vincas Kudirka], „Tėvyniszki varpai“, *Varpas* 2, 1891
- R. B. [Romanas Bytautas], „Lavinimos reikalui. Filosofija“, *Aušrinė* 14, 1912 01 21
- „Reikia pažinti gimtoji kalba“, *Aušrinė* 1, 1910 01 30
- Rygiškių Jonas, [Jonas Jablonskis] „Žemaitės ‚Nelaimė‘ (pastebėjimai dėl rašytojos kūrinijų)“, „*Vairas: literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos laikraštis* 6, 1915
- R. U. [Kazys Grinius?], „Da keli žodžiai prie senojo klausymo“, *Varpas* 1, 1896
- S. Č. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Akmens“, *Vairas* 2, 1914
- S. Č. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Galiūno dukters“, *Vairas* 2, 1914
- S. Č. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Karalaitis su Karalaite“, *Vairas* 2, 1914
- S. Č. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Pasakėlė“, *Vairas* 4, 1914
- S. Č. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Viltis“, *Vairas* 2, 1914
- S. D. [Mykolas Biržiška], „S.Čiurlianienės (Kymantaitės) Lietuvoje. Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją. Vilniūje. 1910, 83 pusl“, *Visuomenė* 6, 1910
- Sėjikas [Julius Abraitis], „Gyvenimas“, *Aušrinė* 4, 1910 07 07
- Sidabrinis, „Draugių dėlei“, *Ateitis* 4, 1912
- Skausmas [Antanas Staugaitis], „Liūdnas gandas“ (A.a. J. Biliūno atminimui), *Viltis* 4 (39), 1908 01 9 (22)
- S. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Liūdni įspūdžiai“, *Viltis* 42 (77), 1908 04 06 (19)
- S. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Rašytojų tarybos“, *Viltis* 31, 1908 03 12, 1

S. K. [Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė], „Kalba – tai turtas“, *Viltis* 34, 1908 03 19, 1

Smetona, Antanas, Tumas, Juozas, „Gerbiamajam „Vilties“ Dalininkui“, 1909 06 04

S.M. „Pro domo sua“, *Varpas* 1, 1894

Speičytė, Brigita; Kvietkauskas, Mindaugas, *Tokią gražią kartą man atsiuntei...: Šatrijos Raganos atvirlaiškiai*, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2002

St. Garnys [Jonas Mačiulis, Maironis], *Terp skausmu į Garbę (Poėma isz dabartiniu laiku)*, Tilzė, 1895

Šatrijos Ragana, „Dėlko tavęs čia nėra?!“, *Varpas* 2, 1898

Šatrijos Ragana, *Dėl Tėvynės*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907

Šatrijos [Šatrijos] Ragana, „Idilija“, *Vienybė Lietuvninku* 41–42, 1899

Šatrijos Ragana, *Istorijos pasakos*, Seinai: Laukaičio ir Bvės spaustuvė, 1907

Šatrijos Ragana, „Į šviesą“, *Viltis* 44 (79), 1908 04 13 (26)

Šatrijos Ragana, *Laiškai*, Vilnius: Vaga, 1986

Šatrijos Ragana, „Margi paveikslėliai“, *Varpas* 5, 1896

Šatrijos [Šatrijos] Ragana, „Pirmas pabucziavimas“, *Vienybė lietuvininkų* 45–48, 1898

Šatrijos Ragana, *Saulei nusileidžiant, Iš mūsų karionės, Kalėdų vakaras*, Shenandoah, Pa: „Žvaigždės“ spaustuvė, 1908

Šatrijos Ragana, *Raštai 1*, Vilnius: Margi raštai, 2006

Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskatė), *Viktutė ir kitos apysakos*, Kaunas: Žinijos bendrovės leidinys, 1928

Šatrijos Ragana, *Viktutė (novelia)*, Shenandoah, PA, 1903

Šeinius, J., „Endeko sapnas“, *Aušrinė* 3, 1910 05 08

Šiaurys [Kazys Grinius], „Senapilės miesto lietuviški gyventojai“, *Varpas* 2, 1896, 21

Szarka [Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė], „Trumpa pažvalga, kodėl musu Lietuviams vargu yra gauti paczias Lietuvos“, *Auszra* 4,5, 1885

Terremont, „Lietuvos darbininkėms“, *Varpas* 9, 1893

„Tėvynės varpai“, *Varpas* 12, 1893

„Tėvynės varpai. Pasikalbėjimas su S.M.“, *Varpas* 4, 1894

„Tėvynės varpai“, *Varpas* 4, 1896

„Tėvyniszki varpai“, *Varpas* 8, 1891

Tyrlaukių Avilys [Juozas Avižonis], „Žodis Marijos Konopnickienės atminčiai“, *Aušrinė I*, 1911 02 05 (18)

Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė, Sofija, *Halina Oginskytė arba Švedai Lenkijoje*, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2006

Tyzenhauzaitė Sofija, *Reminiscencijos: apie imperatorių Aleksandrą I ir apie imperatorių Napoleoną I.*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras, 2004

V.A. [Petronėlė Baltrušaitytė-Liūdžiuvienė], „Pušyne“, *Aušrinė 25*, 1913 06 08

Vabalėlis [Petras Klimas], „Moterų klausimas ir judėjimas“, *Aušrinė 24*, 1913 05 01

Vaidelutė, [Ona Pleirytė-Puidienė], „Dvi aukos“, *Vilniaus žinios 205*, 1907 11 28

Vaidelutė, [Ona Pleirytė-Puidienė], „Klaidžiojančios žvakelės (Iš cikliaus „Gyvenimo Glėbyje“)“, *Vilniaus žinios 70*, 1908 03 27

Vaidelutė, [Ona Pleirytė-Puidienė], „Ilgėjimos“, *Vilniaus žinios 55*, 1908 03 08

Vaidelutė, [Ona Pleirytė-Puidienė], „Mano meilė“, *Vilniaus žinios 118*, 1906 06 04

Vaidelutė, [Ona Pleirytė-Puidienė], „Kapų šalis“, *Lietuvos žinios, 42*, 1911 04 09

Vaidelutė, [Ona Pleirytės-Puidienė], „Prietybė“, *Vilniaus žinios 65*, 1908 03 20

Vaidilutė, [Ona Pleirytės-Puidienė], „Oi juokitės, kas/ juokties dar galite...“, *Vilniaus žinios 196*, 1908 09 02

Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922

„Vaidilutės - Puidienės dienoraštis (1908 metai)“, *Lietuvos žinios 44–55*, 1939 02 23–1939 03 09

Vaižgantas, Juozas Tumas, „Bitė darbininkė, pareigų vergė (Gabrielios Petkevičiūtės biografija, jos 65 metų amžiaus ir 40 metų plunksnos darbo sukaktuvėms)“, *Naujoji Vaidilutė 1*, 1926

[Vaižgantas] Tumas, Juozas, „Būtų linksma, kad nebūtų liūdna...“, *Viltis 34*, 1908 03 19

[Vaižgantas] Tumas, Juozas, „Kun. Jaunius tik apkartęs širdį...“, *Vairas 3*, 1914

Vaižgantas, „Lietuvių papročiai per šventes“, *Viltis 44 (79)*, 1908 04 13 (26)

Vaižgantas, „Paskaičius Vaidilūtės: „Kada rauda siela“, *Tėvynės balsas 116*, 1922 07 14

[Vaižgantas]Tumas, Juozas, „Pirmasai lietuvių moterų suvažiavimas („Vilties“ pasiuntinio pranešimas), *Viltis 1*, 1907 10 03 (16)

[Vaižgantas]Tumas, Juozas, „Tamosos prietarų griovimas“, *Viltis* 39 (74), 1908 03 30 (04 12), 1

Vaižgantas, Juozas Tumas, *Raštai 13*, Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1929

Varinis, „Auksei“, *Ateitis* 3, 1912

Vergė [Petronėlė Baltrušaitytė-Liūdžiuvienė], „Drauge! Duok ranką...“, *Aušrinė* 5, 1911 11 15

V.K. [Vincas Kudirka], „Peržvalga raštų“, *Varpas* 2, 1893

Vīdūnas, *Probotsiūn Sesēliai: Dramātiska Aidija trijose dālīse*, Tilžē: Vilhelmas Storost, 1908

Vienuolis, Antanas „Pati“, *Aušrinė* 18, 1912 06 01 (14)

Vienuolis, Antanas, „Provokacija“, *Aušrinė* 5, 1911 11 15

Vienuolis, Antanas, „Studiosus“, *Aušrinė* 14, 1912 01 21 (02 03)

Vileišienė, Elena; Orzeškievė, Eliza ir kt., „Į mūsų žemių ir miestų rinkikus ir išrinktuosius“, *Vilniaus žinios* 45, 1906 02 25

Vilnietė, „Į drauges“, *Aušrinė* 2, 1914

Viršilaitė, M. [Marija Šveikauskaitė-Klevinskienė], „Kodėl“, *Aušrinė* 17, 1912 05 03

„Visuotinio apšvietimo sąjungos reikalai“, *Viltis* 13 (48), 1907 01 30 (02 12)

Višinskis, Povilas, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1964

„V. Kudirkos vakaras“, *Viltis* 17, 1907 11 04 (11)

Voldemaras, A., „Kun. Jauniaus gyvenimo tragedija“, *Viltis* 29, 1908 03 07

Žainys, Juozas, [Juozas Nemeikša] „Dvi ugnelės“, *Aušrinė* 5, 1911 11 15

Žemaitė: *Archyvinė medžiaga, atsiminimai, straipsniai*, Vilnius: Vaga, 1972

Žemaitė, „Iš mano atsiminimų“, *Vilniaus žinios*, 1907 11 29-1907 12 01

Žemaitė, *Laimė nutekėjimo*, Vilnius: Baltos lankos, 1996

Žemaitė, „Povylas Višinskis (Žemaitės paskaita So. Bostone 1916 m. 10-metinėms sukaktuvėms nuo jo mirties paminėti)“, *Naujoji gadynė* 2, 1917

Žemaitė, *Raštai 1*, Vilnius: Žara, 1995

Žemaitė, *Raštai 1*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956

Žemaitė, *Raštai 6*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957

Žemaitė, *Rytų giedra: autobiografija, apsakymai*, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2005

Žemaitė, „Rudens vakaras“, *Tikrasis Lietuvos ukininkų Kalendorius metams 1895*, Vilnius [Tilžė]: spauda ir išdas Juozapo Zavadskio, 1894

Žemaitė, *Tris mylimos. Komedija trijuose aktuose*, Vilnius: „Vilniaus Žinių“ spaustuvė, 1907

„Žemaitės sukaktuvės“, *Vairas 18*, 1915

Žemkalnis, „Da keli žodžiai prie senojo klausymo“, *Varpas 5*, 1893

„Žmogaus ir piliečio tiesos, pagal N. Kabanovą parašė P. B-is“, *Vilniaus žinios 44*, 1906 02 24

Žvaigždutė; Gėlelė, „Lietuvaitės moksleivės padėjimas“, *Aušrinė 23*, 1913 03 30

Studijos

Aleksandravičius, Egidijus Kulakauskas, Antanas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996

Ališauskas, Vytautas, „Baigiamasis žodis“, in Platonas, *Faidras* [iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Naglis Kardelis], Vilnius: Aidai, 1996

Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999

Anthias, Floya, „Theorising identity, difference and social divisions“, *Theorising Modernity: Reflexivity, Environment and Identity in Giddens' Social Theory*, Edited by Martin O'Brien, Sue Penna, Colin Hay, 1999, 156–178

Anzenbacher, Arno, *Ėtikos įvadas*, Vilnius: Aidai, 1998

Appignanesi, Lisa, *Mad, Bad and Sad: A History of Women and The Mind Doctors from 1800 to The Present*, London: Virago Press, 2008

Arendt, Hannah, *Žmogaus būklė*, Vilnius: Margi raštai, 2005

Auerbach, Erich, *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003

Bamberg, Michael, „Narrative Discourse and Identities“, *Narratology beyond Literary Criticism: Mediality, Disciplinarity*, Berlin: Walter de Gruyter, 2005, 213–237

Baranova, Jūratė, *Istorijos filosofija*, Vilnius: Alma littera, 2000

- Baumeister, Roy F., „The Self and Society: Changes, Problems, and Opportunities”, *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 1997, 191–217
- Becker, Udo, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1995
- Benhabib, Seyla, „Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas“, in *Habermas and the Public Sphere*, edited by Craig Calhoun, London: The MIT Press, 1996, 85–87
- Berger, Peter L., *Sociologija. Humanistinis požiūris*, Kaunas: Litterae Universitatis, 1995
- Berger, Peter L., Luckmann, Thomas *Socialinis tikrovės konstravimas, žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999
- Bergez, Daniel, Barbėris, Pierre ir kt., *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998
- Birgerytė, Aistė, „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės moteriškųjų reikšmių pasaulyje“, *Literatūra 37 (1)*, 1999, 5–15
- Birgerytė, Aistė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: neįgalus kūno asmens savivokos formavimosi įtampa“, *Literatūra 48 (6)*, 2006, 42–58
- Birgerė, Aistė, „Rašytoja, kuri sunkiai vaikščiojo...“, *Metai, sausis 1*, 2007, 84-92
- Butkuvienė, Anelė, *Garsios Lietuvos moterys: XIV-XX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Baltos lankos, 2007
- Carr, David, „Narrative and the Real World: An Argument for continuity“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New York: State University of New York Press, 1997, 7–25
- Carr, David, *Time, Narrative, and History*, Bloomington / Indianapolis: Indiana University Press, 1986
- Ciplijauskaitė, Birutė, „Tautinis sąmoningumas ir universali estetika pirmuosiuose XX amžiaus dešimtmečiuose Lietuvoje“, *Metmenys 55*, 1988, 54–76
- Culler, Jonathan, *Literary Theory*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1997
- Čepaitienė, Rasa, „Moterų istorijos transformacijos: praeities patirtis, ateities perspektyvos“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra, 2001*, 7–20
- Česnulevičiūtė, Petronėlė, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė“, in Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Raštai 1*, Vilnius: Vaga, 1966, 11–48
- Čepėnas, Pranas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija 1*, Vilnius: Lituanius, 1992

- Čiočytė, Dalia, „Klasikinių įvaizdžių ‚gramatika‘ Maironio lyrikoje“, *Literatūra* 44(1), 2002, 117–122
- Čiočytė, Dalia, „Lietuvos istorijos samprata Antano Baranausko poemose“, *Literatūra* 38(1), 2000, 114–121
- Čiočytė, Dalia, „XIX a. lietuvių literatūra idėjų istorijos požiūriu“, *Literatūra* 39–42(1), 2000, 92–95
- Danytė, Milda, „Įvairios Žemaitės apsakymo „Tinginė“ interpretacijos“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2000, 159–164
- „Dariaus Kuolio knygos Asmuo tauta valstybė aptarimas (Dalyvauja: Darius Kuolys, Egidijus Aleksandravičius, Virgis Gasiliūnas, Dalius Jonkus, Bronys Savukynas, Arūnas Sverdiolas, Saulius Žukas, Vytautas Kavolis), *Baltos lankos* 5, Vilnius, 1995
- Danziger, Kurt, „The Historical Formation of Selves“, *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 1997
- Daugirdaitė, Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000
- Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda, „Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė (1864 02 04–1928 04 07): biografijos nuotrupos“, *Lietuvių tautos praeitis*, t. 8, kn. 2 (30), Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1985
- Daujotytė, Viktorija, „Gyvenimo artistas ir sau žmogus“, in Juozapas Albinas Herbačiauskas, *Erškėčių vainikas*, Vilnius: Vaga, 1992
- Daujotytė, Viktorija, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003
- Daujotytė, Viktorija, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001
- Daujotytė, Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001
- Daujotytė, Viktorija, *Sauganti sąmonė. Literatūra ir patirtis: užrašai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007
- Daujotytė, Viktorija, *Šatrijos Raganos pasaulyje: gyvenimo ir kūrinių skaitymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997
- Daujotytė, Viktorija, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990

- Dilytė, Dalia, „Antikinės retorikos pėdsakai Kristijono Donelaičio ‚Metuose‘“, *Literatūra* 44(1), 2002, 8–21
- Dilytė, Dalia, „Kytras pilosopas‘ Kristijonas Donelaitis“, *Literatūra* 38(1), 2000, 91–98
- Droblytė, Patricija, „Dekonstrukcija ir moters identiteto choreografijos“, *Feminizmas ir literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, 23–30
- Elshtain, Jean Bethé *Vyro viešumas, moters privatumas: moterys socialinėse ir politinėse teorijose*, Vilnius: Pradai, 2002
- Eagleton, Terry, *Įvadas į literatūros teoriją*, Vilnius: Baltos lankos, 2000
- Estés, Clarissa Pinkola, *Bėgančios su vilkais: laukinės Moters archetipas mituose ir pasakose*, Vilnius: Alma littera, 2005
- Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*, Vilnius: Pradai, 1988
- Fuchs, Rachel G., Thompson, Victoria E., *Women in nineteenth – century Europe*, New York: Palgrave Macmillan, 2005
- Geertz, Clifford, *Kultūrų interpretavimas: straipsnių rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 2005
- Gergen, Kenneth J.; Gergen, Mary M., „Narratives of the Self“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New York: State University of New York Press, 1997, 161–184
- Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000
- Gilbert, Sandra M.; Gubar, Susan, *The Madwoman in the Attic: the woman writer and the nineteenth-century literary imagination*, New Haven and London: Yale University Press, 1984
- Greenblatt, Stephen, „Resonance and Wonder“, in *Modern Literary Theory*, London: Arnold Publishers, 1996, 268–287
- Hazel Rose Markus, Shinobu Kitayama, „The Cultural Construction of Self and Emotion: Implication for Social Behavior“, in *Emotion in Social Psychology*, edited by W. Gerrod Parrot, Georgetown University, 2001, 119–137
- Herman, Judith Lewis, *Trauma ir išgyjimas: prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro*. Vilnius: Vaga, 2006
- Hof, Ulrich Im, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius: Baltos lankos, 1996

- Holland, Dorothy, „Selves as Cultured: As told by an Anthropologist Who Lacks a Soul“, *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 1997, 160–189
- Yla, Stasys, M. K. *Čiurlionis: kūrėjas ir žmogus*, Vilnius: Vyturys, 1992
- Kavolis, Vytautas, *Civilizacijų analizė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998
- Jacobs, Jane, *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage Books, 1961, 29–73
- Jasaitis, Juozas, *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Vilnius: Vaga, 1972
- Jautakis, Mantas, „Moterų skirtingumo problema J.Kristevos darbuose“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, 23–29
- Jonaitis, Marijus, [Marijus Šidlauskas], *Poetas ir visuomenė XIX-XX amžių sankirtose*, Klaipėda: Eldija, 1994
- Jonkus, Dalius, „Santykio su Kitu paradoksai Sartre‘o fenomenologinėje antropologijoje“, *Žmogus ir žodis 4*, 2006, 8–14
- Jurgutienė, Aušra, *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*, Vilnius: Literatūros ir tautosakos institutas, 1998
- Jussim, Lee; Ashmore, Richard D., „Conclusion: Fundamental Issues in the Study of Self and Identity-Contrasts, Contexts, and Conflicts“, *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 1997, 218–230
- Karmalavičius, Ramutis, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: Epocha, Idealai, Kūryba*, Vilnius: Vaga, 1992
- Kavolis, Vytautas, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995
- Kavolis, Vytautas, *Kultūros dirbtuvė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996
- Kavolis, Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992
- Kavolis, Vytautas, „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000
- Kavolis, Vytautas, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994
- Kelly, Joan, „The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women’s History“, in Joan Kelly, *Women, History, and Theory*, Chicago: The University of Chicago, 1984, 1–18

- Keltner, Dacher; Haidt, Jonathan, „Social Functions of Emotions at Four Levels of Analysis“, in *Emotion in Social Psychology*, edited by W. Gerrod Parrot, Georgetown University, 2001, 175–184
- Kerby, Anthony Paul, „The Language of the Self“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New York: State University of New York Press, 1997, 125–141
- Keršytė, Nijolė, „Dviejų naratologijų kryžkelėje“, *Literatūra* 44(4), 2002, 93–107
- Keršytė, Nijolė, *Intersubjektiniai santykiai literatūriniam diskurse* (Daktaro disertacija), Vilnius, 2002
- Koivunen, Anu, Liljeström, Marianne, *Sprendžiamieji žodžiai: 10 žingsnių feminizmo link*, Vilnius: Tyto alba, 1988
- Kraus, Wolfgang, „The Eye of the Beholder: Narratology as Seen by Social Psychology“, *Narratology beyond Literary Criticism: Mediality, Disciplinarity*, Berlin: Walter de Gruyter, 2005, 265–287
- Kubilius, Vytautas, *Dviese literatūros sūpuoklėse: Kazys Puida ir Vaidilutė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003
- Kubilius, Vytautas, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993
- Kulakauskas, Antanas, „Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių, epochą ir lietuvių tautinį atgimimą“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos I: Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990
- Kuolys, Darius, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje (renesansas ir barokas)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992
- Kuzavinis, Kazimieras, *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas=Dictionarium latino-Lituanicum* (2-oji patiksl. ir papildyta laida), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007
- Kvietkauskas, Mindaugas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas, 1904–1915*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007
- Landsbergis, Vytautas, *Vainikas Čiurlioniui: Menininko gyvenimo ir kūrybos apybraižos*, Vilnius: Mintis, 1980
- Legkauskas, Visvaldas, *Socialinė psichologija*, Vilnius: Vaga, 2008

- Leonavičius, Vylius „Anthony Giddensas (gim. 1938)”, in *Sociologijos teorijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, 345–346
- Leonavičius, Vylius, „Georgas Herbertas Meadas ir asmens savimonės teorija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2, 1998, 136–143
- Lévinas, Emmanuel, *Etika ir begalybė*, Vilnius: Baltos lankos, 1994
- Lingis, Alphonso, „Asmens tapatumas“, *Problemos* 61, 2002
- Lukšienė, Meilė, „Keliai keleliai į inteligentes“, in Meilė Lukšienė, *Jungtys*, Vilnius: Alma litera, 2000, 400–456
- MacIntyre, Alasdair, „The Virtue, the Unity of a Human Life, and the Concept of a Tradition“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New York: State University of New York Press, 1997, 241–263
- Maingueneau, Dominique, *Literatūros kūrinio kontekstas: sakymas, rašytojas, visuomenė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998
- Mayers, David G., *Socialinė psichologija*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008
- McAdams, Dan. P., *Power, Intimacy, and the Life Story: Personological Inquiries into Identity*, New York,: The Guilford Press, 1988, 1–30
- McAdams, Dan. P., „The case for Unity in the (Post)Modern Self“, *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 1997, 46–78
- Marcinkevičienė, Dalia, *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999
- Medišauskienė, Zita, „Moters idealas Lietuvos konservatorių akimis (XIX a. vidurys)“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2001, 118–127
- Meadas, Georgas Herbertas, „Savimonė (Self)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2, 1988, 132–134
- Mickūnas, Algis, „Nietzsche ir Vakarų metafizijos tradicija: gyvenimas ir kūryba“, *Gyvenimo apologija: Nietzshes teorinės interpretacijos*, Vilnius: Versus aureus, 2007
- Mickūnas, Algis, David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: Baltos lankos, 1994
- Miłosz, Czesław, *Lenkų literatūros istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1996
- Mykolaitis, Vincas, „‘Priešaušris‘ ir ‘Poaušris‘ lietuvių literatūroje“, *Židinys* 11, 1929, 306–312
- Moi, Toril, *Lyties/teksto politika: Feministinė literatūros teorija*, Vilnius: Charibdė, 2001

- Novitz, David, „Art, Narrative, and Human Nature“, *Modernity, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New-York, 1997, 143–159
- Peters, John Durham, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004
- O’Brien, Martin, “Theorising modernity: Reflexivity, identity and environment in Giddens’ social theory“, *Theorising Modernity: Reflexivity, Environment and Identity in Giddens’ Social Theory*, Edited by Martin O’Brien, Sue Penna, Colin Hay, 1999, 17–38
- Platonas, *Faidras* [iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Naglis Kardelis], Vilnius: Aidai, 1996
- Platonas, *Puota, arba apie meilę*, [iš graikų k. vertė Tatjana Aleknienė, paaiškinimus parašė, bibliografiją ir rodykles sudarė Vytautas Ališauskas], Vilnius: Aidai, 2000
- Platonas, *Valstybė*, [iš graikų kalbos vertė Jonas Dumčius], Vilnius: Pradai, 2000
- Pučiliauskaitė, Saulenė, „Savasties hermeneutika anapus cogito ir anti-cogito alternatyvos“, *Baltos lankos 14*, 2002
- Reiter, Rayna R., „Men and Women in the South of France: Public and Private Domains“, in *Toward an Anthropology of Women*, edited by Rayna R. Reiter, New York and London: Monthly Review, 1975, 252–282
- Rosaldo, Michelle, Zimbalist, „Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview“, in *Woman, Culture, and Society*, edited by Michelle Zimbalist Rosaldo and Louise Lamphere, Stanford: Stanford University, 1974, 17–42
- Rowland-Serdar, Barbara; Schwartz-Shea, Peregrine, „Empowering Women: Self, Autonomy, and Responsibility“, *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*, New York: State University of New York Press, 1997
- Ruthven, K. K., *Feminist Literary Studies: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University, 1991
- Sauka, Donatas, „Laiko pojūtis ir epinė forma Žemaitės „Klampynėje“, *Literatūra XXVII (1)*, 1985, 32–41
- Sauka, Donatas, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988
- Sadauskienė, Jurga, „Sudiev, kvietkeli“, *Dienovidis 140*, 1998 11 6–12, 10
- Sadauskienė, Jurga, „Lietuviškasis romansas ir jo vieta žanrų sistemoje“, *Tautosakos darbai VIII*, 1988, 42–48

- Silver, Allan, „‘Two Different Sorts of Commerce’ – Friendship and Strangership in Civil Society“, in *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*, edited by Jeff Weintraub and Krishan Kumar, Chicago: The University of Chicago, 1997, 43–74
- Speičytė, Brigita, „Dar kartą apie XIX a. lietuvių literatūrą ir jos aušras“, *Literatūra* 38 (1), 2000, 122–130
- Speičytė, Brigita, „Kraštovaizdis ir erdvinė vaizduotė XIX amžiaus vidurio Lietuvoje“, *Metmenys* 79, 2000, 115–146
- Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004
- Speičytė, Brigita, „Vilniaus satyra kaip miestiškosios savivokos forma“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 20, 2006, 203–229
- Sprindis, Adolfas, *Povilas Višinskis*, Vilnius: Vaga, 1978
- Subačius, Paulius, *Lietuvių tapatybės kalvė*, Vilnius: Aidai, 1999
- Sverdiolas, Arūnas, *Aiškinimo ratas: hermeneutinės filosofijos studijos 2*, Vilnius: Strofa, 2003
- Sverdiolas, Arūnas, *Kultūros filosofija Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1983
- Sverdiolas, Arūnas, „Savimonės ir istorijos santykis hermeneutinėje filosofijoje“, in *Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje*, Vilnius: Mintis, 1984, 58–84
- Sverdiolas, Arūnas, *Steigtis ir sauga: kultūros filosofijos etiudai*, Baltos lankos: 1996
- Sverdiolas, Arūnas, „Vytauto Kavolio kultūros filosofija“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000
- Šmitienė, Giedrė, „Palankumo laikysena“, *Tautosakos darbai XII (XIX)*, 2000, 179–188
- Šmitienė, Giedrė, „Tapatybės išgyvenimas: Julijono Lindės-Dobilo ‚Blūdo‘ analizė“, *Literatūra* 48 (6), 2006, 13–28
- Vėbra, Rimantas, *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje: Socialinės struktūros bruožai*, Vilnius: Mokslas, 1990
- Visa aprėpianti dabartis: Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas*, Vilnius: Baltos lankos, 2004
- Zaborskaitė, Vanda, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987
- Žentelytė, Audronė, „Lietuvių tautinio atgimimo mitologija“, *Literatūra* 36 (1), 1998,

Žėkaitė, Janina, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984

Žukas, Saulius, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995

Weintraub, Jeff, „The Theory and Politics of the Public/ Private Distinction“, in *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*, edited by Jeff Weintraub and Krishan Kumar, The University of Chicago Press, 1997, 1–42

White, Hayden, *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003